

Bošnjačka riječ**Osnivač**

Bošnjačko nacionalno vijeće
Novi Pazar

Izdavač

Centar za bošnjačke studije
Tutin - Novi Pazar

Za osnivača i izdavača

Esad Džudžević

Glavni i odgovorni urednik

dr. sci. Redžep Škrijelj

Zamjenik gl. i odg. urednika

Hasna Žilkić

Redakcija

Ervin Čatović
Alija Džogović
Zaim Azemović
Fatima Muminović
Muheđin Fijuljanin
Nazim Ličina
Muratka Fetahović
Alma Husić
Fuad Baćićanin
Mustafa Baltić
Fatih Hadžić

Direktor desk-a

Zaim Hadžisalihović

DTP i prelom

Samer Jusović
Asmir Jusović

Lektura

Muratka Fetahović

Saradnici

Ferid Muhić
Hasnija Muratagić Tuna
Rasim Ćelahmetović
Sulejman-Heman Muftarević
Medin Halilović
Mevljudi Melajac
Fehim Kajević
Nedžib Vučelić
Halil Markišić

Adresa redakcije

28. novembra bb
36300 Novi Pazar

Telefon: 020 336 621
Fax: 020 314 107

E-mail: glavni.ured@bvn.org.rs

Časopis sufinansira
Ministarstvo kulture
Vlade Republike Srbije

Stampa

Štamparija "Merak"
Dubrovačka bb, Novi Pazar

RIJEČ UREDNIKA

dr. sc. Redžep Škrijelj

rekasancak@gmail.com

DEBLOKADA BOŠNJAČKIH NACIONALNIH PRAVA

Dugogodišnji napori Bošnjaka za materijalizaciju Ustavom i zakonima zagarantovanih nacionalnih prava nastavljeni su i tokom 2011.godine. Umjesto pozitivnih rezultata, želja BNV-a da ispoštuje zakonsku proceduru i ostala društvena akta od značaja za konačnu realizaciju bošnjačkog nacionalnog pitanja i njihovog adekvatnog statusa u Republici Srbiji, rezultirila je blokadom procesa, što je izazvalo maratonsku prepisku Vijeća sa resornim ministarstvima.

Tok nastalih okolnosti ostavlja je mučan utisak, a Bošnjacima tanku nadu da će se u dogledno vrijeme ostvariti san o nacionalnoj ravnopravnosti u vlastitoj zemlji. Držeći se elementarnog prava na očuvanje osnovnog integriteta, nacionalnog identiteta i adekvatne autohtone dimenzije bošnjačke nacionalne zajednice, kao segmenta multietničke slike Republike Srbije, sve više smo svjedoci žestoke zakonske eksterminacije i opstrukcije državnih institucija na štetu Bošnjaka. Mimo svih očekivanja, pokazana spremnost Izršnog odbora Vijeća da sa resornim ministarstvima uspostavi potpunu saradnju, dočekana je blokadom procesa i potpunim zaustavljanjem nacionalnog hoda i nacionalne emancipacije Bošnjaka. Ignorisanjem čvrste odlučnosti BNV-a (u tehničkom mandatu) za postizanje nacionalnog konsenzusa i adekvatnog duhovnog, političkog i kulturnog jedinstva Bošnjaka, nije se daleko odmaklo. Maratonska prepiska Ministarstva prosvjete sa vijećem, protkana permanentnim uslovljavanjima i okupiranošću nadležnih državnih službi efemernim stvarima, na sreću, nije izazvala pogoršanje prisutnih unutar bošnjačkih nesporazuma. Sprječavanje mogućnosti da se Bošnjaci, u skladu

sa evropskom Poveljom o regionalnim i manjinskim jezicima, konačno, inkorporiraju u vaspitno-edukativne procese, najviše je pogodovalo antireformskim i antievrointegrativnim snagama naše Republike Srbije.

Priča da „Bošnjaci nisu zainteresovani za izbore, jer nema ko da na njih izide“ je još jedan u nizu inertnih pokušaja da se Bošnjacima, po ko zna koji put, ukazuje na historijsku maloljetnost i nacionalnu nezrelost. Beskrupulozno višegodišnje persifliranje bošnjačkim nacionalnim pravima i upiranje kažiprstom: „car je go“, otkrilo je nemoć dijela antireformskog i nedemokratskog sloja u državi za ozbiljno suočavanje sa problemom koji nije nerješiv.

To je ujedno nagovještaj trenutka, kada će državni faktori u zemlji, kad-tad uvidjeti, da im mala doza duha akademizma, tolerancije i međusobnog razumijevanja prema njihovim manjinskim nacionalnim činiocima, neće nauditi. Ujedno je ovo i opomena da se vidljiva kreativnost i naučno-umjetničke vrijednosti nacionalnog sloja Bošnjaka u državi Srbiji, moraju etabrirati i promovisati kroz veliku kapiju srpske evodemokratije. Ona mora omogućiti adekvatnu promociju znanja i svih kulturno-nacionalnih dostignuća potrebnih za adekvatnu bošnjačku samoidentifikaciju i afirmaciju.

U isčekivanju očekivanog pomaka, na početku novecenta, Bošnjaci će usprkos svim preprekama i režimskoj blokadi nastaviti intenzivno ostvarivanje svojih nacionalnih prava. U nastalom vakuumu na relaciji vijeće-država, neće propustiti šansu da sebe prikažu kao posebno značajan energetsko-kulturni atribut Republike Srbije, u kome se epitomizira ono najdragocjenije, najhumanije i u insanu najpričlanije.

U OVOM BROJU

Dr. Lejla Gazić,
POEZIJA BOŠNJAČKIH
PJESNIKA NA TURSKOM
JEZIKU U DVije SAČUVANE
MEDŽMUE

39

dipl. ing. Mesud Pučić
PRVO SAVEZNIČKO
BOMBARDOVANJE
SJENICE 1944. GODINE

56

Nedžib Vučelj
ZABORAVLJENI SAN-
DŽAKI PISCI U BOSAN-
SKOJ KRAJINI

65

Ramiz Šaćirović
PODRUGA

67

Mustafa Baltić, dipl. ahl
Iskopavanja na lokalitetu Vakuf
u Prijepolju
PRIJEPOLJSKA MUSALLA

71

11. MAJ
DAN BOŠNJAČKE NACIONALNE ZASTAVE
TASLIDŽA

100

PEŠTER - nova knjiga Bisere Suljić - Baškailo
PEŠTERSKA KNJIGA ŽIVOTA

6

Kerima Filan, Univerzitet u Sarajevu

**ODREĐIVANJE VREMENA U PROŠLOM VREMENU:
OD DOBA GODINE DO DOBA DANA**

12

Prof. Dr. RASIM MUMINOVIC

SKICA ZA FILOZOFSKI PORTRET

33

Akademik Alija Džogović

Torbeši su Besi (Bošnjaci)

27

Mr. Esad Rahić

**SANDŽAK U PRAHISTORIJI
I ANTIČKOM DOBU**

43

Enes Dazdarević

VICTORY AGE

59

Redžep Nurović

**MI MORAMO OSTAVITI SUNCE,
ALI DOBRA POEZIJA JE OSTALA NA VIDJELO**

61

Fatih Hadžić

TASLIDŽA

75

Sulejman Muftarević-Heman

**TURCIZMI KOJI SE ODNOSE
NA VREMENSKE POJAVE**

88

Mr. Mensur Zukorlić

Selo Morani - bošnjačka oaza spokoja

91

AKTIVNOSTI VIJEĆA

94-144

Akademik Ferid Muhić

KOSA - ŠTA JE UISTINU MISLILA BABA

Previše lahko vlastite zablude promovisemo u nepobitne istine! Antropologizma, kojima su kolibe papuanskih plemena, iz profila, ličile na krokodilsku čeljust – nesumnjivo je izgledalo da žitelji moraju da su toliko primitivni da su tim oblikom moličili prave krokodile da ih ostave na miru. Naša izreka „Selo gori, a baba se češlja“, prema opšte prihvaćenom uvjerenju, znači samo jedno: dok svi seljani trče da ugase požar, baba nije imala druga posla nego da češlja kosu! Pa ipak, da razmislimo.

Najprije, šta može uopšte jedna baba da pomogne kada besni požar u selu! Ništa. Pa

šta je onda pogrešno u činu češljanja!? Zar bi se požar lakše ugasio ukoliko se baba ne bi češljala? Ili, zar babe trebaju biti nužno neočešljane za vrijeme požara? I opet, da li češljajući se dok požar u selu razbuktava, baba čini nešto loše, nelijepo, nepristojno? Krši li neke norme? Postoji li neko vrijeme i neka situacija u kojoj „nije vrijeme za češljanje“? Ako junak iz „Zapisu iz podzemlja“ Dostojevskog

ne bi „prekinuo da piye svoj čaj, makar i svijet propao“, zašto želja jedne babe da bude očešljana treba da zavisi od toga imati požara u selu?

Možda nam činom češljanja, čak, ili baš u trenu požara u selu, baba saopštava nešto mnogo važnije, od uobičajene predrasude da ona naprosto nije znala šta radi? Na primjer, da gašenje požara ne zavisi od stanja u kome se nalaze frizure vatrogasaca! Ili, da lični izgled, pa i izgled kose, ne treba da zavise od nikakvih, pa i od najdramatičnijih spoljašnjih okolnosti! Dakle, možda je kosa onaj ključni simbol, čijim se potenciranjem ističe njena sila i značaj, nadmoćnost svega, pa čak i vatre i prijetnje od smrti!?

Čudesna kosa – to snoplje blistavih niški, otpornije od čeličnih žica iste debljine, uistinu je fiziološko čudo koje je izgradilo i očuvalo bogate socijalne, mitološke, umjetničke i psihološke konotacije u svim ephama i kulturama. Kosa, najprefinjenija materijalizacija duše – njena najmanje materijalizirana manifestacija i posljednji nosilac njenog života.

U osnovi, kosa je jedna vrsta produžetka epiderma. Veza između kose – njen vertikalni i horizontalni presjek, boja, prečnik, sjaj – i opće, ali i pojedinačne odlike njenog „vlasnika“, uočena je hiljadama godina ranije. Naučno, prva laboratorijska mjerenja se podudaraju sa ispitivanjima Piter A. Barunija, Filadelfija, 1853. g.; Pruner Beja, C. H. Denforta, 1863, odnosno 1926. godine, i uglavnom formiraju današnje poimanje karaktera ove veze. Klasični priručnik „Praktična antropometrija“ Hrdličke, ukazivanjem šest tipova kose i osnovnih njenih funkcija – zaštita: protiv hladnoće i protiv toplote; senzitivna; mimikrijska; seksualna; ukrasna; statusna – nedvosmisljeno sugerira da, čak i kad je u pitanju kosa, vrijedi pažljivo razmislit o tome šta je, doista, mislila, ili misli baba.

Akademik
Alija Džogović

PEŠTER - nova knjiga Bisere Suljić - Baškailo

PEŠTERSKA KNJIGA ŽIVOTA

Ljepotu jezika svojeg šireg zavičaja, je apologetski transformisala iz narodne u umjetničku lingvističku materiju.

"... ako ne osvojiš taj vrh u sebi, onda ti ništa ne znači što osvajaš Mont Evereste svoga života"

Bisera
(Pešter, 68)

Uvrijeme dok sam na nekim punktovima na Pešteri istraživao relevantne lingvističke i onomastičke resurse, zapazio sam da na ovoj prostranoj geografskoj regiji postoji i nešto šire "i dublje" od onoga što se danas može čuti i vidjeti. *Pešter je velika i još nepročitana knjiga*, ne samo onomastička već i ona arheološka, etnološka, etička, prirodna... Ova regija je poznata po svojim snjegovima i dugim zimama, po niskim temperaturama, zbog kojih je s pravom nazivaju balkanskim Sibrom. Ali, iako takva, ova oblast je od najstarijih vremena – onih ilirskih i grčkih, bila kompaktna i stalna naseobina, s obzirom na onaj način života i kretanja prve populacije, koja je ovdje nalazila za ono vrijeme dobre uslove za egzistenciju. Ta "udaljena" populacija ostavljala je svoje kulturne slojeve na ovim prostorima, koji su i danas vrlo prepoznatljivi na "zemlji" i u kulturi današnje populacije. To je bio razlog da postavimo tezu o postojanju *Pešterske kulture* (u kontinuitetu), koja je u oblasti nauke bila sporedna tema, ili namjerno zaobilazeća, često tabu tema i falsifikat. Proučavani su, u arheologiji i historiji, uglavnom oni slojevi koji datiraju negdje od IX vijeka, kao da prije toga ovdje niko nije živio. Kontinuitet života bio je negiran ili ignorisan. Arheolozi su "čeprkali" samo po površini, dok su oni "dublji" slojevi ostajali van interesa "nauke".

Tokom naučnih istraživanja zapazili smo da ovdje postoje još lingvistički stabilni onomastički supstrati, kao i humkama prekriveni ostaci starih naseobina i sakralnih paganskih objekata, i u kolektivnoj tradiciji latentnih usmenih semantema i oblika fosiliziranih u usmenoj retorici, čak i zgusnutih u jednoj leksemi ili monoremi koje se upotrebljavaju u svojem najstarijem lingvističkom kodu.

Ovaj *prologos* postavili smo kao *uvod* u jednu *dobru knjigu* pjesnikinje *Bisere Suljić-Boškailo*, koja je po svojem porijeklu, *emocionalnoj energiji* i kuturnim afinitetima Pešterka, čak i po svojoj konstituciji, sposobna da ovdje u dugim zimama čeka da "dođe" onaj lijepi đurđevdanski uranak i da ubere prvo cvijeće na prošaranim proplancima – onu plavkastu kaćunicu, ili procvjetali drijen, da njegovom grančicom zakiti ibrik sa vodom zahvaćenom sa vodeničkog vitla.

Pešter je prostrana visoravan, između takođe egzotičnog Bihora i visoke stefanije (vijenca) planine Vlahova. Uvijek je bila privlačna i stalna tema divljenja, još od onih ilirskih plemena i grčkih naseobina. Negdje, oko početka nove ere, u vrijeme ustanka onog proslavljenog Batona, bila je podijeljena, skoro po srijedi, između Rimljana i Grka. Zapadnim dijelom pripadala je provinciji Dalmacija, a istočnim provinciji Mezija. Iz toga vremena naslijđena je toponomastika, na zapadu romanskog jezičkog porijekla i na

istoku grčkog *demotiki* jezičkog sistema. Tako, Ursule su supstrat zapadne toponomastičke geografije, a Deževa istočne lingvističke kulture. Naravno, ovim supstratima prethodila je ilirska toponomastička kultura, koja se i danas prepoznaće u morfološkim bazama i drugom morfološkom materijalu.

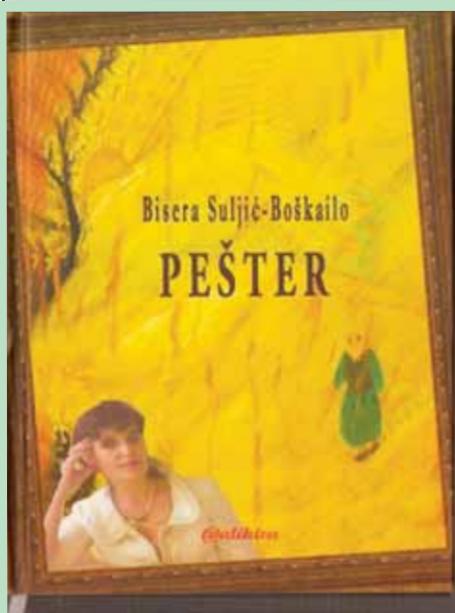
Pešter je i danas simbol visina i veličina, njena geografska smještost između srednjeg toka *Ibra* i dubokih klisura kroz koje se provlači zeleni i vijugavi *Uvac*. Nije biološko čudo da iznad ovih predjela kruže oni bjeloglavi orlovi, i nije čudo da ovdje Pešterci liče na ove orlove, da se sjedinjuju sa prirodom, da im je ovdje najbolje i najsigurnije, jer su dio ove prirode, i izvan nje se ne osjećaju niti orlovima niti Peštercima. Ova teza nije formalna, ona je potvrđena i u naučnim djelima i u djelima literarne opcije. Duboko zainteresovani čitalac, i poslovalac prirodnih iznenađenja, potvdiće da i u djelima pisaca sa ove regije vrhuni prvenstveno veličanstvo prirode olicene samo u dva godišnja doba – fenomen proljeća u koje se uklapa i leto, i fenomen duge snježne bjeline – zime. Te prirodne i antropološke sfere eksponiraju se kao stalni i statični motiv u djelu *Bisere Suljić-Boškailo*. One zmije šarke, čilimi cvijeća, snježne prtine, svijet sa bremenom na leđima, plahovitost i grubost, visoka patrijarhalna etičnost, snaga i čistota ljubavi, snaga riječi u komunikaciji i ono što se i danas prepoznaće kao *besa*, pa čak i oni mezari na vjetrometinama, i ona stara grobišta, *nevrestina* groblja i groblja *zmajeva* – sve je to geografski, biološki, historijski i etnološki svijhet i sadžaj Pešteri, i susjednog Bihora, dakle Sandžaka. Taj fenomen čini i latentni sadžaj i sliku života u Biserkinom djelu *Pešter*. Zato sam ovo djelo čitao sa višestrukim interesovanjem: literarnim, antrpološkim, dijalektološkim, ali i kao čitalac naklonjen izučavanju one formulisane *Pešterske kulture*.

Šta je još Pešter na geografskoj mapi i u djelu pjesnikinje Bisere Suljić-Boškailo?

To su cvjetni predjeli i na njima bijele brvnare, to je ona bremenita žena – do grla natovarena nekim bremenom, što se gući preko otvorenog snježnog polja, to je onaj *car Mraz* (kako bi rekao Napoleon, povlačeći se iz Moskve), to je ono *Muško i Žensko*, ona *kletva i šeđtan-trešnja*, onaj bijeli čaršaf u đerdeku, onaj *Dobri čovjek*, onaj izvor Alije Đerzeleza negdje kod Ljeskove, onaj Lađevac, i Moravac, i ono "Majko...", pa i onaj alonžman "Heeeeejj!", i onaj "Eeeeeehhhh!", i onaj mehlemni alonžman "Viloooooo!"...

sničkog izraza - moderne poetske strukture i moderne poetske stilistike, što je promoviše kao jednu među najboljim pjesnikinjama na cjelokupnom prostoru bosanskog jezika, sa *Hankom Hankušom Hamzagić* - pjesnikinjom otmene aristokratske poezije, borhesovske, vitmenovske...Dakle, dvije *primadone* u savremenom bošnjačkom pjesništvu.

Djelo *Pešter* autorica je definisala kao *roman*, a tako misli i recenzent Sead Mahmufendić u svojem eseju na kraju ove knjige. Tako bismo i mi, uz konsultaciju M. Bahtina (*O romanu*), mogli ovo po kompoziciji i epskoj stilistici osobito

Ako je priroda stvorila Pešter, onda je Pešter stvorila tip Pešterca, ono *Muško i Žensko*, kako pripovijeda uvažena književnica, i sama dio te prirode i njene duhovne energije, samotvorne jezičke elokvencije, epskog besjedištva Pešteraca i Pešterki, onih razgovora na sijelima i teferićima, na svadbama i narođnim veseljima naslijedenim iz paganske prošlosti.

*

Bisera Suljić-Boškailo je eminentna bošnjačka pjesnikinja, prvenstveno pjesnikinja snažnog lirskog sentimenta i modernog pje-

Ako je priroda stvorila Pešter, onda je Pešter stvorila tip Pešterca

djelo, nazvati romanom, odnosno koherentnom kolekcijom niza priopćenih epizoda, povezanih jedinstvenom idejom u specifičnoj strukturi, jedinstvenom generalnom temom Pešter i Pešterci. Bahtin je, istina, posmatrao historiju romana od najstarijih antičkih vremena do novog evropskog romana. On bi, najvjerovaltnije, ovo djelo formulisao kao specifičan oblik prozene produkcije, kao romaneskni niz priča i u okvirima njihove poetske tehnologije kao niz epizoda koje čine spoljašnji i unutrašnji dramski kontinuitet.

Ovu jedinstvenu romanesknu materiju čini *sedam priča*, što se može shvatiti kao izvjesna *simbolika*. U Sandžaku, i uopšte u usmenoj tradiciji, broj *sedam* je često u funkciji *simbola*. U priči je sedam prutova, sedam je jarića, sedam je sinova, sedam je nebesa, preko sedam brda i sedam mora, sedam gladnih godina...Sve čine jednu generalnu cjelinu: kompozicijsku, tematsku, motivsku, stilsku, folklornu, vremenski hronotop, čak i edukativni etimon u značenju strujanja savremenih ideja i u ove, do sada herme-

tične društvene aree.

Priče ovoga nesvakidašnjeg prozognog djela raspoređene su po uzajamno razvojnoj genezi, gdje se fabule iz prethodnih priča prirodno uklapaju u one koje slijede, čineći tako genezu romaneske proze. Sve mi se nameće razlog da ovu prozu i njenu kompozicijsku tehnologiju poredim sa onom *pavićevskom*, makar samo u onom spoljašnjem diskursu traženja novog oblika romana. I zaista, ovo Biserino djelo je novi manir i novi postupak u kreaciji, odnosno u sandžačkoj bošnjačkoj literarnoj sferi.

Ove lijepe *prozne poeme* raspoređene su po strogoj unutrašnjoj sponi i čine jedinstven romanenskni kontinuitet. Njihovi naslovi su monoleksemske ili sintagmatske strukture, definisane semiotike - one koja upućuje na sadržaj fabula, stilsku formulaičnost, lingvistički diskurs, te folklorni dijalekatski resurs osmišljen u nekoj fosilnoj epskoj strukturi (poslovici, leksemi emocionalne semiotike, alonžmanu, epskom vokativu, folklornom aseverativu, priloškim stilemmama lokalne retorične funkcije, često one koje čine gramatički raritet i sandžačku dijalekatsku specifičnost).

Autorica je znala po kojem metodološkom ključu da rasporedi ove epske storiјe, da bi one činile i zasebnu fabulu i da bi, u kompozicionom kontekstu, činile ono što se u teoriji književnosti naziva *jedinsvo forme i sadržine*. Priče su smještene u ovaj romaneskni red: *Muško, Žensko, Kletva, Đurđevdanska noć, Podruga, Izvor, Sejdefin suđenik*.

Autorica je, moram to potvrditi, zaista sa visokim literarnim smislim formulisala sve naslovne odrednice, one koje čine epski i folklorni život sandžačke populacije, u užem diskursu one pešterske

etnografske kulture. Ovdje, gdje se očekuje *muško*, da se rodi, jer je ambijent za *muško*, za *epsko*, da vuka golin rukama uhvati, da prti po sniježnim poljima, da ide uz vjetar... Rodi li se *žensko*, *biće cvijet*, ona kaćunica koja izviri ispod snijega u proljeće. Ovdje se izprepliću epsko mišljenje i lirska sentiment, onako kao ono lijepo milje koji su izvezle vrijedne ruke preko kojih je tri puta prešla zmija *šarka*.

"*Sin! Muško je...!*" Radovaće se u kući, u domu i u rodu. Nije to samo običaj, ili rustikalni folklor. To je latentni sadržaj *mitske porodične kulture*, nasljeđa koje se čuva u klupku egzistencije koje se ovdje odmotava kao u onim davnim vremenima *Kletva, zakletva, blagoslov* i slične retoričke stileme i danas čine frekventan sadržaj govorne komunikacije na Pešteri, i u cijeloj epskokoj panorami Sandžaka. To je Avdova homerska epopeja, *bošnjačka Ilijada, ezopovski govor*, i bajka i basna, i legenda, i stilski idiom. Za divljenje je ono što je Bisera, vrlo stručno, odabrala za ovaj epski diskurs. To je potsticaj da na kodifikaciji ovog epskog sadržaja treba mnogo da se uradi, da se prikupe sva ona usmena, epska i lirska i retorična bogatstva u kreativnošću prirodno obdarenoj pešterskoj populaciji.

Zakletve "na ralo, hleb, kamen i Kur'an" su najveći, nepisani, zakon, njegova etika, vrlina da se održi riječ i ispoštuje istina. *Kriva kletva* je opasnost, psihološki rez, strašni pratilac osobe koja je, iz bilo kojeg razloga, postala krivokletnik. Kriva kletva "traži krv, glavu za glavu..." Najveće etičke vrijednosti su *obraz, poštenje, istina, pravda, porodični integritet, humanizam...*

Ima u ovoj rustikalnoj kulturi Sandžaka i elemenata, uslovno rečeno, onog tzv. *narodnog prava* ko-

difikovanog u *Kanunu Leke Dukatina* koje je balkansko brdsko naslijeđe iz dalekih vremena. Još prepoznatljiva etička kultura refleks je one antičke, iliro-grčke, narodne mudrosti i epske naracije. Ovaj fenomen nije izučen valjano, a ja sam ubijeđen da i Bisera u ovom pravcu može mnogo doprinijeti i literaturi i nauci. To sam zaključio u jednom našem ampasan razgovoru u Plavu, na jednim književnim susretima. S obzirom da sam dvadesetak godina radio na terenu, kao onomastičar, Bisera se interesovala za neke vrlo arhaične teme i motive, koje sam ja bilježio po Sandžaku, u oblasti Prokletija (Plava i Gusinja), po selima Gore i Župe (na Šar-planini). Bilo mi je draga što se ona interesuje i za ove etnografske sadržaje i uvjeren sam da ona ima kreativne energije i kulture da uradi dobar rad, bilo naučni ili literarni – svejedno je, jer je dobro.

Arhaičan je motiv o *porodu*, o želji da se rađaju djeca. Stari je etički običaj da će žena koja "nema" djece, isprositi svojem mužu *podrugu*, i da će one živjeti u najvećoj patrijarhalnoj slozi. U romanesknoj epizodi "*Podruga*" Bisera je ovaj motiv lijepo epski formulisala: "*I eto ti, tako ona rodi Mejri i četvrtog sina. Nikada njih dvije nisu imale ni riječi jedna drugoj da kažu*". Ovaj motiv evidentirao sam i u okolini Plava, što je potvrda da je još stabilan u korpusu sandžačke populacije. Priča o tzv. *Zelenom melajetu*, ipak je netipična i više je rezultat seoskog šeretluka i novinarske iskonstruisanosti. Tako nešto se je i desilo, ali je u sredstvima informacija bilo predimenzionirano i zlonamjerna je hiperbola kojom su "mahali" oni izvan Sandžaka.

Ipak, iako netipična, ova epizoda lijepo je liuterarno udešena u kontekstu perifernog romanesknog stila, kao formalna. Humor nije tipičan za ovu romanesknu materiju, niti je to bio cilj autorice. Njena glavna motivisanost svakako je *realističkokreativna*, rezultat namjera i želje da stvori veliko realističko platno, na kojem će se eksponirati epska i etnografska slika sandžačke narodne kulture i pešterske svakodnevne stvarnosti, one normalne, kolektivne, bez ne-definisanih naturalističkih izuzetnosti. Jer, prvenstveno, oduvijek, *ovdje je čovjek čovjek - čovjek*.

Borba za život, rad, međuljudski odnosi ... ovdje su *najveći etički principi*. Bisera je to lijepo oslovila pričom "Izvor", a ovdje su svi izvori bistri. Pjesnikinja Bisera voli ove izvore i oni su njena poetska opseđnutost, ljubav, ono muško koje se rađa samo na Pešteri, oni "gledni momci", kao "od stijene odvaljeni" o kojima pjesnikinja piše s najvećim pijetetom, bez romantičarskog kićenja. Svi ti pešterski likovi - junaci u ovom romanu su realistični, stvarni, čak su i u romanesknom tekstu uvijek u pokretu. Nisu statični, po principu šahovskih figura. Taj, da formuliramo književni teorijski pojам, *pešterski realizam*, najumjetničkija je komponenta u složenoj umjetničkoj građi ove romanskne materije.

Pešter treba vidjeti, osjetiti njene kontraste i antonimičnosti. Zaključak će biti, vjerujem čvrsto: *Sve je lijepota*. Estetski literarni fenomen "lijepo" generalna je karakteristika djela *Pešter* književnice Biserke.

"Ako sam se rodio siromah, ne znači da će u umrijeti siromah" - tako rezonuje jedan Biserin literarni junak, a tako će reći i svaki Pešterac. Reći će, opet epski, prometejski: Zdrav čovjek nije siromah, on treba da se bori i kada je u okovima mraza, i kada bacu kamena s ra-

mena, i kada trči onu dobro poznatu peštersku košiju, i kada se rve sa vukom po *batragama i dračama*....

Opšta je teza da su *Biserini junaci motivisani humanizmom*, da čine dobra djela, da vjeruju u ljudske mudrosti, u *Dobrog čovjeka*, koji je prisutan u sferi svakog pe-

štorskog, dakle sandžačkog subjekta. O Dobrom čovjeku se priopovijeda, mitskom epskom stilogenošću. Tako, epski, bajkovito, govore Biserini Pešterci. I vjeruju. Naprimjer: "Zasadi suho drvo na vrelom ognjištu i čini samo dobra djela. Ako drvo jednom procvjeta, onda ti je Bog oprosto".

Biserini Peštreci čine dobra djela. U bajkama je to *čudo*, a na Pešteri je stvarnost. Činili su *dobra djela*, i "Suhu drvo na ognjištu (je) procvjetalо ... tako lijepе ruže" I ja to kažem. U Pešteri rastu ruže, koje priroda sama njeguje. Tako ih sandžačke pjesnikinje Hanka i Bisera apologetski evociraju, kao subjekat svojeg unutrašnjeg svijeta koji bi bez pešterske lirske i epske nadarenosti, bio jednostran i neproduktivan.

Vrlo je indikativna zadnja pripovijest u ovom *colecion-romanu*. To je lijepa, i sentimentalna priča o Sejdefinom suđeniku. I meni je, zai-

sta, bilo *mučno* (po Sartrovoj filozofiji: *mučnina*) I žalim što se to desilo, iako je Pešter danas Evropa.

Ko si Ti, Sejdefa? Jesi li *ona* iz sandžačke pjesme "*Sejdefu majka budala*"? Krase li Te "*Duboke tamne oči, grčki nos, valovita crna kosa, aristokratska ruka koja je podupirala bradu - to je bio njen otac?*" Veliš: "...*Sejdefa ima njegove oči, kosu i nos.*"

Jesi li Ti "*osjećala pustinju u sebi*"? Kao ona lijepa Puškinova Tanja u "*Oneginu*"? Pitala je Njanju, je li voljela u svojoj mladoosti.

I Ti, Sejdefa: "*Majko! Reci mi je li grijeh voljeti nekoga druge vjere?*..."

"Pešter je i od mene napravio zvijer, majko!"

Majka će samo odmahnuti glavom. Pjesnikinja će ponoviti onu peštersku *etičku aksiomu*: "*Pokazala je Sejdefi da treba da i ona nešto njiše u naručju*"...

Pešterci vjeruju u *suđaje i sudbinu*, ali dobro znaju da **sudbinu ne treba izazivati**.

Sejdefa, koja posjeduje "*emocijonalnu inteligenciju*" izazvala je sudbinu. Iako je "... bio za mene izmišljen", ... "nije bio suđen i moj".

I na kraju ove *love story ili pešterske rapsodije*: "*Zbogom Michael!*"...

Mitska slojevitost u romanu, motivi, idejni prospect

Epsku strukturu, stilogeni prostor i visoki umjetnički standard ovoga Biserinog romana čini *ogrezlost mitskim slojevima*, aktuelnim i u današnjoj pešterskoj kulturi i tradiciji. I to je ona najvrednija kreativnost i znanje naše spisateljice, da sve relevantne mitske naslage u bogatoj tradiciji sandžačkih Bošnjaka evidentira ne samo kao literarni materijal već i kao naučnu građu - kao izvor za dalja etnopoetska izučavanja.

Pjesnikinja Bisera se, po romaneskoj metodologiji (up. M. Bahtin, *O romanu*), indirektno, bavi *sociologijum mita* – dakle, bošnjačkog sandžačkog mitološkog sistema, u onoj mjeri koja je elemenat motivisanosti fabule epizoda u neprekinutoj kompoziciji sociološke determinante. Prema ovim teorijskim parametrima roman je *egzistencijalni tip literarnog djela, poetika mita i sociološke mape u još koherentnom sandžačkom društvu*. Na ovim potvrdoma, može se formulisati zaključak, da je mitsko nasljeđe još stabilno u Sandžaku – u usmenoj predaji i umjetničkoj kreaciji, ne samo kod Bisere već i kod drugih sandžačkih pisaca (Ć. Sijarić, M. Baltić, S. Sijarić, O. Turković, R. Ćelahmetović...).

Dubljom *analytičkom metodom (književno-sociološkom i lingvističkom)* da se prepostaviti da su mnogi motivi i mnoge stileme naslijeđeni iz bajki i legendi, i da u narodnoj komunikaciji funkcionišu u "okamenjenoj" leksičkoj i rečeničnoj strukturi, i ne samo kao stilski materijal već i kao paganski supstrat – najstariji oblici mitske kulture.

I u romanesknom tkivu naše spisateljice Bisere, adekvatno narodnoj usmenoj predaji, zastavljen je *mit o Aliji Đerzelezu*, junaku u zelenom ruhu i na bijelom konju. Ovaj mitski junak je prototip onom hrišćanskom sv. Đorđu. Obe ove ličnosti su *nehistorijske, mitske* i njihov *paganski etimon* je onaj protomongolski i prototurski *H'z'r* iz mitološke kulture naroda Centralne

Azije, one danas mongolsko-altajske. Ovu tezu nalazimo naučno potvrđenu u antropološkim esejima *Linga Trevora (Religija prototuraka i protomongola)* i *Žan Pol Ru-a (Religije Istoka i Zapada)*

Iz ovog *centralnoazijsog mita* proistekle su mnoge *bajke i legede* i na Istoku i na Zapadu, a mnogi motivi iz ovoga mita ušli su i u vjerske sisteme velikih religija, dakle i u islamsku i u hrišćansku vjersku kulturu.

U prapostojbini *H'z'r* je *div/junak* koji u *proleće* pobjeđuje demona – "zlog" zmaja i utjeruje ga u pećinu, da bi se taj demon ponovo inkarnirao u zimu, i tako naizmjenično. Naravno, ovo je *paganska metamorfoza* koja asocira na promjene u prirodi. **H'z'r** (*Alija Đerzelez//Đorđe*) ubija zmaja/ /aždaju (aždahu) koji pored nekog jezera ili izvora proždire narod. Takva jedna, vrlo indikativna, legenda vezana je za jedan izvor na Pešteri i za nazine nekoliko mjesta u ovim krajevima. Nalazi se zabilježena u udžbeniku *Bosanski jezik I*, za nastavu maternjeg jezika u Sandžaku. Naravno, i kao literarni motiv u onim lije-

pim pričama književnice Bisere, koji će njoj biti i dalja stvaralačka motivacija.

U Vizantiji je *mit o H'z'rū* (Đerzelezu/ /Gergelezu) transformisan u *sveca ratnika* – u sv. *Đordža*, koji se u nekim balkanskim hrišćanskim kulturama naziva *Đerđ* (kod Albancaca), sv. *Jure//Zeleni Juraj* (kod Hrvata) i sl. Iz ovog mita *motiv o H'z'rū* ušao je i u sve oblike narodnog stvaralaštva, osobito u epsku pjesmu, a njegove epske osobine prenošene su i na likove drugih junaka iz šireg konteksta epike, ne samo narodne već i umjetničke (Marko Kraljević, Musa Kesedžija, Vojvoda Balačko, Tale Budalina...).

Mitskog porijekla je i onaj *motiv o šejtan-trešnji*, u čijim se "žilama prokletstvo ugnijezdilo", kao i motivi o zakletvi "na ralo, hljeb, kamen"..., o krivokletstvu (priča "Kletva", 30')

Sandžak je poznat po izobilju trešanja. Rastu na svakom mjestu, i one pitome i one divljakuše, i kao po nekom prirodnom zakonu rastu u skladovima, međama, prlima i stranama. Dostižu impozantnu visinu i razgranatost, i svaka je rizik za djecu. Zato im se pripisuje "prokletsvo".

U Sandžaku se vjeruje da kriva kletva "doziva nedraču".

Mitskog je porijekla i *motiv o šarki* (zmiji). "Kada ti tri puta preko ruku pređe, i pričati i vesti ćeš bolje od mene – reče starica..." (priča "Muško", 17).

U Sandžaku vjeruju da postoji "dobra zmija", kućica, i da nju ne treba ubiti, niti onu koja čovjeka ne napadne. Da li je u pitanju neki refleks indijskog džainizma, potvrđiće interesovanjem i Bisera Suljić.

Mitskog karaktera su i motivi o Bijelom konju, Bijeloj ženi, Bijelom čardaku, bijelim rukama. Ove sintagmatske mitologeme svakako su slojevi iz nekih bajki koje su iščezavale u historijskom hronotopu. U ovom diskursu su mitologeme o Dobrom (Dobrom čovjeku i Dobroj ženi).

Durđevdanske svečanosti (uranci, zahvatanje vode sa vitla, branje bilja, kupanje i sl.) i *petrovdanske svečanosti* (paljenje lila, obilazak baćice i mlekara, zabadanje lilaka u torovima i u lijehama i sl.) su običaji proistekli iz starih paganskih mitova. Ovi motivi zastupljeni su i u romanu *Pešter* kao elemenat usmenog folklora Bošnjaka.

U ovaj mitski folklorni diskurs, uklapaju se i brojni mikro i makro toponimi iz korpusa pešterske onomastike, kao *Nevjestino polje* i dr. Cio Sandžak je karakterističan po frekvenciji toponomastike mitske semiotike.

Motiv "Zabranjena ljubav" eksponentan je u ovom romanesknom kodeksu, kao socijalna kategorija društvene sredine. Da bi se želja ostvarila, treba čarati i bјati. "Kada budeš noćas večeralu, ugrizi prvi zalogaj i sakrij ispod sofre. Pazi da te ne bi ukućani vidjeli. Tako isto uradi i na sredini jela. I na kraju, posljednji zalogaj".

Socijalna nejednakost takođe je motiv ove lijepo Biserine naracije. Potvrđen je u monoremskoj stilimi "Šteta, što je iz siromašne familije".

Želje djevojačke, niti momačke, često se, naravno u daljoj prošlosti, nisu uvažavale, pa je i to predmet ovoga romana. "Majko... Momka prvo da vidim..." - posljedni je krik one koju udaju. Ovaj sociološki motiv danas je rijedak, osobito u muhadžirskoj odiseji po Evropi.

Motiv "glava za glavu" (Kletva, 30)

sadržaj je narodnog usmenog prava kodificiranog i u Kanunu Leke Dukađina.

Ademov san o idealnoj ljubavoj sreći i čarobnom čardaku obojen je romantičarskom patinom, međutim romantizam kao umjetnička formacija nije tipičan kreativni postupak Bisere Suljić. U djelu dominira realistička kreativna metoda. Čak i oni mitski prostori su dio narodne kulture, one koja se definiše kao nanarodni život, odnosno odraz narodnog života i mišljenja.

Likovna panorama u Biserinom romanu

U ovom dobrom djelu pjesnika Bisere zastupljeno je više ličnosti, koje su, svaka za sebe, tipičan svijet sa tipičnim epskim karakteristikama. Ti likovi egzistiraju kao da su izišli iz neke legende, bajke, ili nekog epa starije opcije. To su likovi tradicionalne epske strukture, tradicionalnog mentaliteta i kulture, visokoetični, uvijek u akciji, jer to pešterski način života traži od svakog pojedinca.

Ipak, figurativno, ovdje se mogu iskristalizati dva likovna subjekta: Muško - čovjek i vuk, i Žensko - kućica i vučica, Majka najviših etičkih vrijednosti. Svaka Žena je ovdje Andromaha, Antigona, Majka Šaha. Njih oblikuju zajedničke egzistencijalne osobine: čovječnost, hrabrost i postojanost - na ledenoj i cvijetnoj Pešteri.

Ovi literarni junaci oličenje su tzv. Kolektivnog junaka. A Pešter je osobita socijalna i kulturološka destinacija u Evropi.

Dijalektološki i stilski diskurs romana "Pešter"

Lingvistički, panorama ove romaneske proze ima osobiti značaj za aspekt sandžačkih dijalekatskih izoglosa. Pešterska poddijsalekatska izoglosa načelno se uklapa u generalnu mapu sandžačkih govora, sa

izvjesnim fonološkim, morfološkim i leksičkim specifičnostima, koje su posljedica mijenjanja stanovništva u prošlosti (starije lokalne populacije, muhdžira iz Bosne i Hercegovine, Crne Gore i doseljenika iz nekih oblasti Sjeverne Albanije). Formiran je jedan "srednji" poddijsalekatski sandžački govorni tip, koji je latentno evidentan i u ovom Biserinom romanu.

Iako je ova dijalekatska zona granična na relaciji jatovskih alternanata, ovdje je dominantno zastupljen jekavsko-ijekavski refleks, mada su zastupljeni i ekavski alternanti, kao rezultat dijalekata u kontaktu.

Lingvističko bogatstvo u ovom djelu je rezultat Biserinog dobrog poznavanja govora svojeg zavičaja, njegove epske kulture i umjetničke funkcije, njegove polisemije i metaforičnosti kao "druge semantičke dimenzije". Zato je jezički resurs romana *Pešter* njegova najviša vrijedost, osobito danas u vrijeme standardizacije sandžačke komponente bosanskog jezika.

Bisera svoju romanesknu stilistiku i poetiku temelji na jeziku pešterske narodne epske tradicije transformišući je u umjetničku literaturu najviših vrijednosti. Karakteristika ove proze je eloquentna naracija, ekonomičnost riječi i bogatstvo njihovih značenja, figurativnost epskog jezika po modelu "narodne stilistike" i gramatičkih funkcija. Osobitu specifičnost predstavljaju mnoge tipično pešterske gorovne stileme: prilozi i priloški izrazi, vokativne strukture u aseverativnoj funkciji, stabilnost svih glagolskih oblika, pravilna deklinacija imeničkih riječi i sl. Pjesnikinja Bisera imala je izvanredno jezičko osjećanje, osjećala je ljepotu jezika svojeg šireg zavičaja, zato ga je apologetski transformisala iz narodne u umjetničku lingvističku materiju. Taj aspekt otvara novo poglavlje u jezičkoj i književnoj kulturi Sandžaka, naravno i pešterske poetske Ilijade.

Kerima Filan, Univerzitet u Sarajevu

ODREĐIVANJE VREMENA U PROŠLOM VREMENU: OD DOBA GODINE DO DOBA DANA

Uvod

Rukopisna knjiga od 164 lista, koju je tokom druge polovine 18. stoljeća ispisao građanin Sarajeva po imenu Mula Mustafa, predstavlja njegovu privatnu bilježnicu. Takve su bilježnice u osmansko-turskoj kulturi nazivane *medžmuama* – zbirkama raznorodnih tekstova. *Medžmuae* obično sadrže tekstove koji su njena vlasnika zanimali, koje je želio koristiti, sačuvati i posjedovati te ih je prepisivao za vlastitu upotrebu. Osim što su *prepisivali* već postojeće tekstove, vlasnici su u svoje bilježnice i *zapisivali* ono što su željeli sačuvati u pamćenju. Sadržaj takvih bilježnica je veoma raznovrstan i uvijek nepredvidiv ma koliko bile objedinjene zajedničkim nazivom – *medžmuae*.

Veći dio Mula Mustafine *medžmuae*, oko 100 listova (200 stranica) ispunjavaju njegovi zapisi o različitim događajima i pojavama u sredini u kojoj je živio. Sigurno je da se Mula Mustafa tog posla prihvatio vođen vlastitom voljom. Na jednom je mjestu u svojoj *medžmui* zapisaо kako ima na umu da će „neki znatiželjnik u neka druga vremena poslije njega tu knjigu, tu njegovu bilježnicu gledati.”¹

BAŠEŠKIIA
LJETOPIS

Sažetak

Ljetopis o zbivanjima u Bosni koji je tokom druge polovine 18. stoljeća ispisivao na osmanskom turskom jeziku gradski pisar Mula Mustafa ovdje se promatra iz ugla piščeva poimanja vremena kroz analizu različitih načina datiranja. Poticaj za tu analizu autorica nalazi u ljetopisčevoj uvodnoj rečenici iz koje se vidi da je za njega jednakovo važno bilo upisati vrijeme situacije koju unosi u svoj ljetopis koliko i samu situaciju. Mula Mustafino označavanje vremena prema lunarnom islamskom i osmanskom lunisolarnom kalendaru, prema kretanju sunca u odnosu na 12 zviježđa i prirodnim godišnjim ciklusima, prema kršćanskim svetkovinama i muslimanskim blagdanima, upotreba i domaćih narodnih naziva za mjesec, te najzad, određivanje doba dana prema dnevnim molitvama i časovniku pokazuju kako je pisac sebe vidio dijelom svijeta koji ga okružuje. Istovremeno ti datumi predstavljaju različite simbole jedne kulture.

Ključne riječi: Određivanje vremena, 18. stoljeće, Bosna, ljetopis, Mula Mustafa

1. L. 35b/18. Na ovaj ćećemo način označavati mjesto na kojem je dotični tekst zapisan u Mula Mustafinoj medžmui. U ovome primjeru: list 35b, red 18 u autografu. Paginacija je naša.

Mora da je ta misao o mogućim korisnicima njegove bilježnice za Mula Mustafu bila dovoljan povod da tokom pedesetak godina zapisuje životne situacije koje je zapažao i procijenio zanimljivima za pamćenje. Piščeva namjera s kojom je stupio poslu zapisivanja onoga što život donosi čita se iz njegove uvođene rečenice:

Medīne-i şehri Sarāy'da ve eyālet-i Bosna'da ba'z-i vaķayi'i beyān ve tārīhini beyā[n] ēderim. Zīrā kullu mā kutibe ḫarre ve mā ḥufioa ferre dēmişler, ya'ni hep ne yazarsan ḫalur ve ne ezberlersen ḫaçar.²

Zapisivat ču neka zbivanja u gradu Sarajevu i ejaletu³ Bosni i zapisivat ču njihovo vrijeme. Jer, kako kažu, kullu mā kutibe karre ve mā hufiz ferre, to jest, sve što se zapise ostaje, a što se pamti nestaje.

Takav oblik čuvanja savremenosti i njene predaje budućnosti je hronika, povijest, anali. Iz Mula Mustafine uvodne rečenice vidi se kako je od samoga početka namjero dati jednaku važnost upisivanju vremena zbivanjâ kao i zbivanjima samima. S obzirom na tu odliku sa držaja, Mula Mustafin spis se može nazvati *ljetopisom*.⁴

Pisac će se doista kroz cijeli tekst dosljedno držati onoga što je njavio. Istina, rečenica kojom je sebe uveo u posao zapisivanja i čitaoca (ili korisnika) u svoj spis nije označena vremenom – uz nju ne stoji podatak kad je zapisana. Kako onda odrediti uporište odakle je moguća identifikacija Mula Mustafinoga vremena? Ovo pitanje, ipak, neće dugo ostati bez odgovora.

Dovoljno će biti pročitati na prvoj listu (6a), neposredno iza uvodne rečenice sadržaje bilješki i oznake vremena koje uz njih stoje.

Odrednice vremena na prvim listovima

Na prvom su listu (6a) upisane kratke bilješke od samo jedne rečenice i uz njih godina u kojoj se zabilježena pojava desila:

Poznati događaj u kojem su ubijeni Morić Pašo, Sari Murat i Halilbašić, godina 1170. Pohod na Crnu Goru, godina 1170. U Arabiji opljačkane hadžije, godina 1170.

Cetvrta bilješka, nešto opširnija od prethodnih, govori o zemljotresu koji se zbio tri godine ranije, 1167. Slijedi još nekoliko kratkih zapisa o različitim zbivanjima u vremenu od 1167. do 1171. godine, također bez hronološkoga reda. Očito je da prva zbivanja, upisana u Mula Mustafinoj *medžmui*, nisu pripadali prezentu u vrijeme pisanja; Mula Mustafa ih je pribilježio po sjećanju.

Navedene godine odmah upućuju na lunarni islamski kalendar koji je, svakako, bio službeni u Osmanskoj Carevini, a odgovaraju vremenu od 1753. do 1757. godine.⁵ Doista će sve godine u Mula Mustafinoj *medžmui*, kako one u datumima tako i one koje se spominju u tekstu, biti upisane prema lunarnom islamskom kalendaru.

Već na toj prvoj stranici pisac je počeo, osim godine, upisivati mjesec i dan upisanih događaja.

Prva bilješka s preciznim datumom odnosi se na izlet koji je organizirao svilarski obrt u Sarajevu. Izlet je održan "5. dana mjeseca muharrema 1171. godine".⁶ Poslije tog zapisa još će samo podaci o rođnoj ili sušnoj godini biti označeni jedino godinom,⁷ svi će drugi datumi biti precizniji. Kako je pisac uvodnu rečenicu napisao u prvoj licu, puni datum iz 1171. godine identificira to vrijeme kao piščevu sadašnjost. To je 19.09. 1757. godina.⁸

Zapis o vremenu Mula Mustafa je unosio na kraju bilješke koja predstavlja cjelinu u pogledu teme. Tako je tekst datacije granica između dva susjedna zapisa, obično potpuno različita po sadržaju i često različite dužine. U Mula Mustafinom tekstu nema paragrafa, nema naslova ni uvodnih rečenica, nema bijelih praznina koje bi signalizirale prelazak na novi sadržaj. Taj signal je zapis o vremenu koji u linearnom nizu teksta uvijek pripada bilješci koja mu prethodi. Datumi su u Mula Mustafinom spisu do samoga kraja u hronološkom redu. Posljednji je iz 1219. [1804-1805]. godine.

Ono što je Mula Mustafa zapisao nije povijesna priča, nego svakodnevni život u svojoj raskomadanosti. Budući da sadrži zbivanja iz piščeve sadašnjosti, Mula Mustafin spis veoma podsjeća na dnevnik. Doista je njegov tekst razlomljen, „rupičast“, što je posljedica logike vremena kakvu nameće hronološko bilježenje, odnosno kalendar.⁹

2. L. 6a/1-2.

3. Ejalet je pokrajina i to najveća administrativna jedinica u Osmanskom Carstvu.

4. U okviru ovoga članka zadržavamo naslov „ljetopis“ pod kojim je Mula Mustafin spis prije četrdesetak godina objavljen u prevodu na naš jezik (Mula Mustafa Bašeskija, Ljetopis (1746-1804). Sarajevo 1997, Sarajevo-Publishing. 3. izdanje. Prijevod s turskog, uvod i komentar Mehmed Mujezinović). Imajući na umu da je ljetopis spis koji podsjeća na listu godina uz koje se dodaju objašnjenja kao veoma kratko uobičena piščeva sadašnjost (ili, pak, piščeva prošlost) (Ivić, 10), Mula Mustafin spis ima i odlike hronike. Pisac je, naime, mjestimično (iako ne sistemske) dodavao komentar kako je neko nešto učinio, a pone-

kad i kakve je to posljedice izazvalo.

5. Na margini prvoga lista (L. 6a/19-20) Mula Mustafa je zapisao i nekoliko pojava koje pripadaju mnogo ranijem vremenu. Ondje je zabilježio, na primjer, da je Gazi Husrev-begova džamija u Sarajevu izgrađena 937. (1530), da je Budim izgorio u požaru 1079. (1668-1669), a da je Istanbul osvojen 857. (1453) godine.

6. L. 6a/12.

7. Naprimjer, L. 7b/14-15 ili L. 8a/1 ili L. 8b/10.

8. 5. muharrem 1171. bit će jedini precizan datum za tu godinu. Stoga i 1757. godinu treba okvirno uzeti kao vrijeme kad je Mula Mustafa doista počeo pisati ljetopis. Moglo je to biti i naredne 1758. godine.

9. Velčić, str. 90-91.

Tekst koji slijedi tu logiku vremena nastaje redovitim zapisivanjem, ali i redovitim prekidanjem zapisa,¹⁰ zbog čega je njegova struktura fragmentarna. Ali upravo ta kalendarška hronologija oblikuje dnevnice zapise iz fragmenata u tekst.

„Rupičasti“ Mula Mustafin spis odaje vremensku strukturu koja odgovara konceptu vremena kakav nudi kalendar. Od doba kad je redovito počeo ispisivati svoju *medžmuu*, ta vremenska struktura neće biti poremećena piševim prisjećanjima prošlih događaja ili stanja. Mula Mustafa ne nudi ni retrospektivu koja bi se držala određene misli vodilje i pomagala da se ta misao jasno izrazi, što je, inače, odlika hronike.¹¹ Datumi u Mula Mustafinom tekstu jamče da je on čovjek svoga vremena. U okviru te vremenitosti njegova svakodnevica postoji kao zbilja – i za njega i za nas.¹² Ta kohezivna funkcija datuma u Mula Mustafinom tekstu ponukala nas je da razmotrimo kako su oni izraženi. Šta nam govore o Mula Mustafinom vremenu i o njemu kao čovjeku tog vremena? Zanima nas kako se pisac orijentirao u vremenu i kako je vremenske orijentire iskazivao.

Lunarni islamski kalendar

Za vrijeme od preko 50 godina, koliko će Mula Mustafa redovno ispisivati svoju *medžmuu*, više puta će biti ubilježeno svih 12 mjeseci lunarnoga islamskog kalendara, od prvoga *muharrema* do dvanaestoga *zil-hidžžeta*. Sasvim je raznovrstan

sadržaj upisa koje je pisac datirao u taj kalendar. Upisao je kako se „u Istanbulu dogodio jak zemljotres 12. dana mjeseca *zil-hidžžeta* 1179. [22.05.1766.] godine“,¹³ kako je neki „hafiz Halil preselio s porodicom iz Sarajeva u Travnik 1. *redžepa*

efendija Defterdarević otišao na novu dužnost u Dubicu 1188. u mjesecu *džemade'l-ula* [10.07-09.08.1774].“¹⁴ Vjerljivo je da ni pisac nije pouzdano znao dan takvoga događaja.¹⁵

Mula Mustafini datumi odgovaraju historijskom hidžretskskom kalendaru u kojem mjesec ima 29 ili 30 dana,¹⁶ a suton je vrijeme u kojem jedan dan svršava i drugi počinje. Pored tog historijskog kalendara koji se jednakom primjenjivao na cijeloj zemlji, za tačno određivanje važnih vjerskih datuma kao što su dani u koje pada početak i svršetak mjeseca posta, bajrami i obavljanje hadža potrebno je bilo proračunavati i prirodni lunarni kalendar.¹⁷ Kako je prirodni kalendar vezan za mjeseciju mijenu, valjalo je u svakome mjestu pratiti pojavu mlađaka koji se ukazuje u razno doba na različitim mjestima. Mlađak je značio početak novoga mjeseca, a njegovo pojavljivanje potvrđivali su pouzdani svjedoci, *šahidi* prema čijoj se izjavi službeno određivalo vrijeme vjerskih obreda.

Taj je način mjerjenja vremena, ipak, mogao dovesti do pometnje, što se, sudeći po Mula Mustafinim zapisima, dva-tri puta desilo i u njegovome vremenu. Dogodilo se tako u Sarajevu da su 1172. [1759.] godine na kraju mjeseca posta, *ramazana*, „ljudi ugledali mlađak odmah nakon podnevnoga *namaza* (molitve).“¹⁸ Kako je pojava mlađaka značila početak narednoga mjeseca *ševvala*, „neki su građani završili post ne čekajući suton očijenivši da je tako valjano učiniti.“

1181. [23.11.1767.] godine“,¹⁴ a godinu dana kasnije, 1182. kako je „vojska, s Mehmed-pašom na čelu, otišla iz Sarajeva 5. dana mjeseca *rebiu'l-ahira*“ [19.08.1768.].¹⁵

Mula Mustafa je ovako uobičajenim datumima ponekad dodavao naziv dana u sedmici, kao što je učinio u posljednjem navedenom primjeru. Iz tog zapisa odmah vidimo da je 5. *rebiu'l-ahir* 1182. godine bio četvrtak (*penčenbih*). Ponegdje je upisao mjesec i godinu, bez preciznoga datuma, na primjer za bilješku kako je „Abdulkerim-

u arapskom pismu bilo uobičajeno. Prvi mjesec muharrem označavao se arapskim slovom mim (6a/12, 23a/4, 41a/25 i dr.) drugi mjesec safer arapskim slovom sad (21a/23, 21b/4), treći mjesec *rebiu'l-ahir* arapskim slovima re i elif, deveti mjesec ramazan slovom nun (6a/17, 32b/23, 118a/18), deseti mjesec še'val slovom lam (13b/7, 118b/7, 120a/8) itd.

18. Kantardžić, str. 321.

19. Isti, 322.

20. L. 6a/20.

10. Ista, str. 90.

11. Gross, str. 40.

12. Berger, Luckmann. Prema: Velčić, str. 85.

13. L. 8b/13.

14. L. 9b/5.

15. L. 9b/14.

16. L. 23a/10.

17. Ukažimo i na to kako je Mula Mustafa često mjesec bilježio kraticom, to jest odgovarajućim slovom arapskog alfabetu kako je

Očito je narod nekada sam procjenjivao vrijeme i postupao po svome zaključku ne čekajući zvaničnu obavijest. Mula Mustafa taj slučaj nije komentirao. Njegovim se komentarom može smatrati i to što je slučaj zapisao kako bi ostao zapamćen.

U jednom drugom zapisu o praćenju pojave mlađaka radi određivanja početka mjeseca posta Mula Mustafa se neće suzdržati od komentara. Izrazit će sumnju u povodu zvanične obavijesti o početku *ramazana* 1184. [1770.] godine budući da se, kako je zapisao, „mjesec nije bio vidio iako je vrijeme bilo vedro.“²¹ Doista faktička vidljivost mlađaka, o kojoj su obavještavali svjedoci, zavisi o nizu faktora među kojima su i meteorološki.²² Ako je večer u kojoj je ozvaničen početak *ramazana* bila vedra a mjesec nije bio vidljiv, Mula Mustafa je doista mogao misliti kako „su se možda ti ljudi prevarili“.²³ „Kadija je“, zapisao je Mula Mustafa, „prihvatio pouzdanom izjavu svjedoka i naredio je da top pukne.“²⁴ I sad, šta je tu je“.

Iako je u vezi s ovom situacijom iznio svoje mišljenje, Mula Mustafa se, čak ni u svojoj privatnoj bilježnici nije upustio u polemiku sa svjedocima i sa zvaničnicima. Njegovo se neslaganje sa zvaničnim stavom čita iz kratkoga komentara *ve's-selâm* – sad šta je tu je. Da Mula Mustafa svoje neslaganje nije zasnovao na laičkom promatranju mlađaka golim okom nego na stanovitome iskustvu, pokazuje jedna njegova bilješka iz 1799. godine. Zapisavši tada da je umro starac Mustafa-baša Tarakčija Mula Mustafa je dodao:

Svakoga je ramazana od mene tražio da mu sačinim imsakiju²⁵ bez novčane naknade, na ime dobrog djela kod Boga primljenoga. Tražio je i to da tačno naznačim u koje doba počinju podnevni (ögle) i poslijepodnevni (ikindi) namaz.²⁶

Očito je Mula Mustafa bio upućen u izračunavanje tačnoga vremena *namaza* i u proračun kalendaru. Tu je praksu mogao steći kroz svoje zanimanje za astronomiju. Kako je zabilježio u *medžmui*, 1770. godine je pohađao predavanja iz tog nauka (*ilm-i nüçüm*) koja je držao hadži Mehmed-efendija Velihodžić²⁷ u prostorijama Gazi Husrev-begove zadužbine u središtu onodobnoga Sarajeva.²⁸ U to je vrijeme Mula Mustafa mogao imati nešto manje od četrdeset godina života.²⁹ Sudeći po onome što je o sebi zapisao u *medžmui*, zanimala su ga različita znanja, puno je čitao i razmišljao, te je vjerojatno da je i astronomiju svladao onoliko koliko mu je bilo dostupno u Sarajevu u drugoj polovini 18. stoljeća.³⁰

Solarni kalendar

U Mula Mustafinom tekstu lunarni islamski kalendar, historijski i prirodni, nije jedini koji odražava onodobnu logiku vremena. Pisac je smatrao da će svoje bilješke valjano uobičiti i onda kad datum navede po lunisolarnom kalendaru koji je također bio u upotrebi u Osmanskoj Carevini. Po tom se kalendaru godina dijelila na 12 julijanskih mjeseci, počinjala je 1. marta i završa-

vala se februarom. Taj je način računanja godine bio pogodan za privredne poslove zbog vezanosti obrađivanja zemlje za godišnji ciklus te se godina po tom kalendaru i nazivala financijskom (*sene-i malîye*). Iako sačinjen prema sunčanoj godini, taj je osmanski kalendar bio lunisolarni jer su se godine bilježile rednim brojem julijanskih sunčanih godina počev od *hidžre*, kako se broje i godine lunarnoga islamskog kalendaru. Uzimala se ona godina po *hidžri* koja je odgovarala prvom danu mjeseca marta.³¹

Kako se taj kalendar počeo i zvanično koristiti od 1677. godine,³² u Mula Mustafino je vrijeme već stotinjak godina bio u upotrebi. Taj je, svakako, praktičniji za odmjeravanje vremena u svakodnevnom životu od lunarnoga kalendaru budući da odgovara svijesti o kružnom kretanju vremena. Više je puta Mula Mustafa smatrao dovoljnim upisati uz neki događaj datum prema sunčevoj godini zanemarujući sasvim onaj prema mjesecu. I ti datumi prate sasvim raznovrsne događaje, kao i oni koji su izraženi jedino prema lunarnom kalendaru. Tako iz Mula Mustafine *medžmue* saznajemo kako je u povodu rođenja kćerke sultana Mustafe proslava objavljena 5. *nisan* 1172. [aprila 1759.] godine,³³ kako je pao snažan grad 11. *ejlula* 1177. [septembra 1763.]³⁴ ili kako je 1198. [1784.] godine novi aga, Osman-agha u Sarajevo stigao u mjesecu *šubatu* [februaru].³⁵ Koji su to bili mjeseci i datumi prema lunarnoj godini, Mula Mustafa nije zabilježio u *medžmui*.

21. L. 16a/1-5.

22. Kantardžić, str. 333.

23. L. 16a/1-5.

24. Pucanjem iz topa objavljuvao se početak mjeseca posta, a tokom tog mjeseca je također topovski pucanj označavao kraj dnevnoga posta.

25. Imsakija je lista na kojoj se tačno naznači vrijeme kad post počinje i kad svršava.

26. L. 140b/18-20.

27. Hadži Mehmed Razi Velihodžić (1722-1785) bio je predavač na Gazi Husrev-begovoj medresi i hanikahu, prosvjetnim institucijama visokoga ranga u onodobnoj Bosni. Vidi: Dž. Čehajić, „Gazi Husrevbegov hanekah u Sarajevu“, *Analji Gazi Husrev-begeve biblioteke*. Knjiga IV. Sarajevo, 1976, str. 6. J. Mulaomerović

(str. 267) smatra da je Velihodžić, uz Ibrahima Muzaferiju, bio jedan od dvojice učenjaka u 18. stoljeću „za koje se može reći da su istinski poznavao praktične astronomije“.

28. L. 42b/7-8.

29. Mula Mustafinu životnu dob računamo prema njegovome zapisu iz 1218. (1803-1804) godine u kojem kaže: Imam mnogo godina. Prevalio sam sedamdesetu. (L. 42b/10-11)

30. J. Mulaomerović ističe kako se znanje iz astronomije tog vremena u Bosni odnosilo na praktičnu astronomiju (str. 267).

31. Kantardžić, str. 341.

32. Isti, str. 340.

33. L. 7b/2.

34. L. 8b/4.

35. L. 42b/1.

Kakvo je bilo njegovo znanje o sunčevoj godini čitamo opet iz njegovih zapisa:

Namjeravao sam, veli Mula Mustafa, zapisivati sve troškove koje u jednoj godini napravim za potrebe doma. Ali, to mi je teško [pratiti] te sam upisivao zaradu koju sam stjecao u svome malom dućanu kraj sahat-kule. I neka se zna da je sve otislo za potrebe hrane i odjeće. S tim sam bilježenjem počeo 6. dana rumijskog mjeseca hazirana 1192. [juni 1778.]. Godina traje 365 dana, a to je do četvrtka, 5. hazirana.³⁶

Čini se da pisac nije nimalo slučajno u ovome zapisu – i jedino u ovome zapisu – stavio odrednicu „rumijski“ za mjesec *haziran*. Ta je odrednica potvrdila tačnost njegove godine od 365 dana. Da ovo Mula Mustafino opredjeljenje za sunčanu godinu nije u vezi s poslovним karakterom njegovoga zapisa, po ugledu na državne finansijske poslove, pokazuje jedna druga starija bilješka u kojoj je podatak također iz poslovnoga života locirao u lunarnu godinu:

Tokom 1180. godine [1766-1767.] od mjeseca muharremu'l-harama do kraja mjeseca zi'l-hidždžeta potrošio sam za pisanje jedan bunt od stotinu papira radeći u svome malom pisarskom dućanu kraj sahat-kule.³⁷

Mula Mustafa se sigurno u ova dva zapisa orijentirao prema onoj godini prema kojoj je pratio okolnost što je bilježi.

Iako je, kako smo naprijed pokazali, jedan broj datuma ubolio orijentirajući se samo prema lunarnom kalendaru, a jedan broj samo prema julijanskim mjesecima, Mula Mustafa je najčešće mjesece i dane bilježio dvojno. Zapisao je da su vjести o širenju kuge 1175. [1762.] go-

dine stigle u mjesecima *zi'l-kade* i *zi'l-hidždže*, odnosno u *haziranu* i *temmuzu* [junu i julu].³⁸ Zapisao je kako je u mjesecu *zi'l-hidždžetu*, odnosno u *nisanu* 1182. [aprili 1769.] godine vojska prilikom odlaska iz Sarajeva na vojnu putem činila nasilje nad narodom.³⁹ Takvih je primjera dvojnoga bilježenja datuma u Mula Mustafinom tekstu mnogo. Pri tome se pisac nije držao redoslijeda, nekada je upisao najprije arapski a onda julijanski naziv za mjesec, a nekada obrnuto.

Praksu dvojnoga bilježenja Mula Mustafa je primijenio kad je navodio kakve podatke iz svoga života.⁴⁰ Sasvim je precizno zapisao kako je za *imama* u Buzadži Hadži Hasanovoj džamiji postavljen 17. *tešrinisarija*, odnosno 7. *rebiu'l-ahira* 1173. [28.11.1759.] godine,⁴¹ kako je iznajmio kuću i uselio 12. *rebiu'l-evvela*, odnosno u 9. *ejlulu* 1177. [20.09.1763.],⁴² kako je iste te godine 13. *rebiu'l-ahira*, odnosno 10. *tešrinievvela* [21.10.1763.] iznajmio dućan za rad kraj sahat-kule.⁴³

Ti će precizni dvojni datumi biti čak upotpunjeni podacima o dobu dana kad Mula Mustafa zapiše rođenje svoje kćeri Havve: rodila se 1179. godine 17. *zi'l-hidždžeta*, odnosno 5. *majisa*, u subotu prije posljepodnevne m o l i t v e . [27.05.1766.].⁴⁴ Vrijeme rođenja sina Ahmeda zapisao je još preciznije:

*Moj sin Ahmed došao je na svijet u Busovačinoj kući [koja je] preko puta džamije u Buzadži hadži Hasanovoj mahali, 20. dan erbeina, 29. dan mjeseca kanunievvela, 11. dan mjeseca ramazana, u utorak u vrijeme posljepodnevnoga (ikindije) namaza. Bilo je oko devet sati kad se rodio, ili devet i četvrt, a možda je bilo i malo više, kratko rečeno oko ikindije namaza. Tako su mi kazale žene koje su prisustvovali porodu. Godine 1183. [08.01.1770.]*⁴⁵

Nakon što je godinu sinovljeva rođenja na kraju bilješke upisao brojem, Mula Mustafa ju je još jednom potvrdio riječima, i to na arapskom jeziku – *ṣūlūṣ ve ṣemānīn ve mi'et ve elf*.

Prirodni ciklusi u Mula Mustafinom datiranju

U opsežnom datumu o sinovljevu rođenju pisac je najprije naznačio doba godine, potom datume po lunarnom i solarnom kalendaru i najzad doba dana.

Doba godine ogleda se u riječi *erbein* kojom se u osmanskoj tradiciji računanja vremena nazivalo prvih 40 dana zime.⁴⁶ Naziv za to doba godine izведен je od arapskog broja „četrdeset“ (*arba'īn*), kao što je iz arapskog broja „pedeset“ (*ham-sīn*) izведен naziv za period od 50 dana zime koji se nastavlja na *erbein*.⁴⁷

36. L. 34b/8-13.

37. L. 12a/1-2.

38. L. 8a/9.

39. L. 11b/16.

40. Prvi podatak o Mula Mustafinom privatnom životu odnosi se na njegovo imenovanje za učitelja (mualima) u osnovnoj školi (mektebu) koja se nalazila „u blizini džamije Ferhadije“. Spomenuta džamija se i danas nalazi u središtu Sarajeva, ali uz nju više nema mekteba u kojem je Mula Mustafa postavljen za mualima

1171. (1757-1758. godine [L. 7b/19]). To je jedini zapis o piščevom životu datiran samo godinom. Sasvim je očigledno da je Mula Mustafa ovaj podatak upisao naknadno. Naime, zapis koji prethodi ovome i onaj koji slijedi odnose se na 1174. (1760-1761) godinu.

41. L. 7b/7-8.

42. L. 8b/6.

43. L. 8b/7.

44. L. 9b/2.

45. L. 11b/22-25.

Godina se dijelila na dva perioda, zimski i ljetni. Zimski je trajao od *kasuma* do *edreleza*,⁴⁸ kad je nastupao ljetni period i trajao do *kasuma*. Ta je podjela godine bila važna za svakodnevni život i posebno za poljoprivredne radove. I Mula Mustafa će na jednom mjestu kratkom rečenicom „...A najveći poslovi.“⁴⁹ pokazati kako će baš u vrijeme najvećih poslova u polju svakodnevna kiša i izmaglica usred ljeta, potrajavši petnaestak dana, onemoguće te radove.

Unutar podjele na dva šestomjesečna perioda u narodnom se računanju vremena godina dijelila i na manje cjeline poput *erbeina* i *hamsina*. *Zemherirom* se nazivalo doba kad nastupe najhladniji zimski dani,⁵⁰ *džemre* je bio naziv za dane kad počne osjetno popuštati hladnoća,⁵¹ a *berd-i adžuzom* se označavao period od 8 dana u kojima po narodnoj predaji padne posljednji snijeg u godini.⁵² Ti su se narodni nazivi za pojedino doba godine naznačavali i u kalendarima.⁵³

I Mula Mustafa je često sasvim precizne datume koje je zabilježio godinom, mjesecom i danom upotpunjavao i podatkom o dobu godine prema tom narodnom računanju vremena, kako je učinio kad je zapisao rođenja sina Ahmeda. Za neka je zbivanja datum smatrao dobro uobličenim kad je napisao samo godinu brojem i dodao narodni naziv godišnjega doba.⁵⁴

Te je osmanske turske nazive koristilo stanovništvo u našim krajevima i u svome bosanskem jeziku. Bosanski oblici tih naziva, *erbeini*, *hamsini*, *zemherije*⁵⁵ odražavaju svijest o tome da oni označavaju „množinu“ – jedan broj dana u godini. Značenje množine postignuto je dovođenjem domaćeg pluralnog sufiksa (*i*) na osmansku riječ (*erbein*, *hamsin*). Bit će da je pod utjecajem tih oblika Mula Mustafa na jednom mjestu *hamsine* sasvim čitko napisao u obliku *hamsiyan*, što je, očigledno, njegova varijanta množine izražene perzijskim pluralnim sufiksom *-yān* na arapskoj riječi *hamsin*.⁵⁶

Narodne nazive godišnjih doba, koji su kao orientir u vremenu bili u općoj upotrebi u osmanskom jeziku, Mula Mustafa je osobito koristio da istakne značenje svojih bilježaka o vremenskim prilikama. Pišući o svečanom dočeku Mustafe-paše Nišandžija koji je 1193. [1779.] bio naimenovan za namjesnika Bosne, Mula Mustafa je naveo kako je gledao „četrdesetak ljudi kako s Kozje čuprije skaču u vodu [rijeku Miljacku]“ u znak dobrodošlice. Ovaj je zapis dodatno vrijedan pamćenja budući je paša u Sarajevo stigao u zimsko doba, prema Mula Mustafinom datiranju 8. dana *erbeina*. Teško bi bilo zamisliti takve egzibicije u Sarajevu usred zimskoga doba, da pisac nije pribilježio kako je te godine „vrijeme bilo

toliko toplo da se stotinu godina ne pamti tako lijepo vrijeme u *erbeinima*“ i da nije dodao kako se „istina, pamte *erbeini* bez snijega i u lijepome vremenu, ali se ne pamti toliko toplo da je narod vrata držao otvorenima, kako je bilo te godine.“⁵⁷ Tek je na kraju razmjerno opsežne bilješke o pašinom dolasku Mula Mustafa upisao datum, 19. zi'l-hidždžeta [28. decembar].

Evo još jednoga datuma zabilježenog na sličan način:

*Rijeka Miljacka je nadošla. Čak je palo i malo snijega. A bio je 30. dan poslije rūz-i hizra.*⁵⁸

Izraz *rūz-i hizrā* kojim se nazivao prvi dan ljetne polovine godine⁵⁹ kao vremenska odrednica u ovoj bilješci zasigurno ističe neobične vremenske prilike više nego što bi to bilo postignuto preciznim datumom.

Narodni nazivi posebnih dana u godini

Rūz-i hizrā, prvi dan ljetnoga šestomjesečja pada je 23. aprila po julijanskom i 6. maja po gregorijanskom kalendaru. Taj će vremenski orientir Mula Mustafa više puta zapisati u svojoj *medžmui*,⁶⁰ jedanput čak na arapskom jeziku – *yev-mü'l-hizrā*.⁶¹ Značenje je ostalo isto, «Hizirov dan»,⁶² samo je perzijsku imenicu *rūz* (*dan*) zamjenila arapska *yevm* u istome značenju. I per-

46. Četrdeset dana *erbeina* računalo se od 9. kanunievvela koji je deseti mjesec solarne godine i odgovara 12. mjesecu, decembru u gregorijanskom kalendaru. Prema: Šemseddin Sâmî, Kâmûsî Türkî, str. 87.

47. *Hamsin* obuhvata vrijeme od kraja januara do 20. marta, kad počinje proljeće.

48. Kasumom (kâsim=koji dijeli) se nazivao dan koji dijeli ljetni od zimskoga ciklusa. Padao je 26. dana tešrinisnja, devetoga mjeseca solarne godine (odgovara 8. novembru). Edrelez je padao 23. dana mjeseca nisan, drugoga prema solarnoj godini (odgovara 6. maja). Po tom računaju kasum s edrelezom dijeli godinu na dva šestomjesečna perioda. Prema: Semseddin Sâmî, Kâmûsî Türkî, str. 1037 i str. 583. perioda, odjeljuje računao od 8. novembra (po gregorijanskom kalendaru) i obuhvaćao je vrijeme od šest mjeseci do edreleza, 6. maja kad je počinjao šestomjesečni ljetni period.

49. L. 15a/15.

50. *Zemherir* se računao od zimskoga solisticija, 21. decembra do kraja januara. Prema starom solarnom kalendaru taj je period pada u 10. i 11. mjesec i obuhvaćao je dvadesetak dana kanunievveal i dvadesetak dana kanunisnja. U našim se krajevima za *zemherir* koristio naziv *zemherije*.

51. Tri dana u godini se nazivaju *džemre*, i to 1., 8. i 15. dan ulaska Sunca u zviježđe Ribe. Vidi: Kantardžić, str. 318, napomena 22.

52. To je vrijeme od 20. do 28. dana počev od ulaska Sunca u zviježđe Ribe. Vidi: isto.

53. Isto.

54. Na taj je način Mula Mustafa zabilježio da je „13 tovara novca stiglo [u Bosnu] 3. dana hamsîna 1187. [1774.] godine“ (L. 23a/1) ili da je „Salih-paša otšao iz Bosne krajem erbeina 1208. [1794.] godine“ (L. 147b/14).

55. Da su se ti nazivi unosili u kalendare koji su se u našim krajevima koristili čitamo i kod Kantardžića u navedenom radu, str. 318, napomena 22.

56. Taj primjer je u naprijed navedenoj bilješci (naša napomena 53.) o dopremanju 13 tovara novca (L. 23a/1).

57. L. 35b/6-8.

58. L. 8b/8.

59. Kantardžić, str. 318, napomena 22.

60. Na primjer: L. 12b/1, L. 13b/16, L. 118/14.

61. L. 29b/19.

62. O nazivu „Hizirov (ili) Hidrov“ dan“ kod bosanskih muslimana i uopće na Balkanu vidi: Hadžijahić, str. 320.

zisku je sintagmu zamijenila arapska. Ovakvi su se složeni izrazi zasigurno poimali kao „termini“ u onodobnoj kalendarologiji, na što upućuje zapis u kojem je Mula Mustafa složio tursku sintagmu stavljajući perzijsku *rûz-i hizrâ* u kontaktnu poziciju s turskom imenicom *gün* (*dan*). Rezultat je turska konstrukcija u značenju „na dan Hizirova dana“ (tur. *rûz-i hizrâ güninde*).⁶³ A arapska sintagma (*yevmü'l-hizrâ*) i perzijska *rûz-i hizrâ* otkrivaju da je Mula Mustafa poznavao strukturu tih sintagmi.

Drugi naziv za Hizirov dan, *edrelez*,⁶⁴ koji je u svome spisu koristio jednako često kao i *rûz-i hizrâ*,⁶⁵ Mula Mustafa nije povezivao s imenicom u značenju „dan“. Možda je *edrelez* bio dovoljno prepoznatljiv „terminu“ da nije trebalo dodatno pojašnjene općom imenicom u značenju „dan“.

Mula Mustafa je, inače, riječ „dan“ izražavao i turskom imenicom *gün* i perzijskom *rûz* i arapskom *yevm*. Ta se osobnost njegovog jezika vidi u mnogim primjerima, a sasvim je očigledna u bilježenju *Aliđuna*, naziva za dan koji je narod računao najtoplјijim i prekretnicom ljeta. Mula Mustafa je *Aliđun* zapisao na različite načine ali uvijek u istome značenju – „Alijev (ili, prilagođeno bosanskom jeziku, Alijin) dan“. Različitost se ogleda u izražavanju imenice „dan“ pridružene vlastitom imenu

Ali (Alija). *Aliđun* prepoznajemo u sintagmama *yevm-i Ali*⁶⁶ i *rûz-i Ali*⁶⁷ jednako kao u turskoj *Ali gün*. Ovu posljednju u Mula Mustafinom tekstu vidimo i gramatički pravilno

napisanu u navedenom obliku ali i bez posvojnoga sufiksa „i“ u finalnoj poziciji sintagme; tada se čita *Ali gün*.⁶⁸ Oblik *Ali gün* neodoljivo podsjeća na onaj koji je u našem narodu udomaćen, *Aliđun*.⁶⁹ Sasvim je sigurno da domaći naziv i dolazi od turskoga *Ali gün[i]*, no ne treba misliti kako je Mula Mustafa turski „termin“ prilagođavao domaćem izgovoru. On je naprosto i turske nazine dana dosta često zapisao bez posvojnoga sufiksa te

umjesto očekivanoga *sali günü* u njegovome tekstu nalazimo *sali gün*, umjesto *pazar günü* nalazimo *pazar gün* ili umjesto *cuma günü*, *cuma gün*. No to je bila praksa i u drugim proznim tekstovima namijenjenim široj upotrebi.⁷⁰ Osim toga, Mula Mustafa nigdje u svome tekstu nije *edrelez*, odnosno *ruz-i hizra* nazvao *Jurjevom* (ili Jurjevim, Jurajevim danom ili Đurđevdanom), niti je za *Aliđun* napisao *Ilindan* (ili *Iljin dan*) kako su se ti dani naziva u našim krajevima u izvan-islamskoj tradiciji. Ova bi napomena zasigurno bila suvišna za tekst na osmanskom turskom jeziku koji je napisao jedan bosanski musliman da pisac kao vremensku odrednicu nekih zbijanja nije upisivao dane koje je svetkovalo kršćansko stanovništvo u našim krajevima.

U Mula Mustafinom načinu datiranja Božić, *Petrovdan*, *Vidovdan*, *Spasovdan* ili *Miholj* imaju istu funkciju kao Bajram, *Aliđun*, *kasum*, *erbeini* ili *hamsini* – vrijeme nekih životnih situacija je naznačio orijenirajući se prema tim danima. Zabilježio je kako je 1184. [1770-1771.] godine „šljiva požegača toliko rodila da se sve do *kasuma* mogao kupiti tovar za 200 akči“⁷¹ i kako se „suhoga mesa čak do *Bozguna* (Božića) moglo naći lijepoga, iako je narod procjenjivao da će te zime biti slabo stanje s mesom. Neka se zna da je baš tako bilo,“⁷² kaže Mula Mustafa.

63. L. 12b/1. Tog pitanja smo se dotaknuli u radu «Perzijske riječi i njihove neperzijske isto/bliskoznačnice u osmanskom jeziku (na primjerima iz Ljetopisa Mula Mustafe Bašeskije, Beharistan, 12 (specijalni broj), Sarajevo 2004., str. 119-140.

64. Taj oblik riječi varijanta je naziva hidrellez izvedenog iz imena Hizir (ili Hidr) i Ilijas. U islamskom s evjerovanju Hizir i Ilijas smatraju (Božjim) poslanicima. Narod vjeruje da se ta dva poslanika svake godine sastaju u istome danu, i to na edrelez. I u savremenom se turskom jeziku koristi naziv hidrellez za dan 6. maj.

65. Na primjer: L. 13b/15, L. 17a/24, L. 23a/3, L. 118a/11, L. 119a/23.

66. L. 8a/11.

67. L. 8a/7.

69. U nazivu Al *gün*(i) palatalni konsonant [g], koji ovdje vidimo u inicijalnoj poziciji imenice *gün*, u rumelijskim je turskim dia-

lektima, među koje je spadao i turski što se u prošlim stoljećima koristio u Bosni, palataliziran toliko da se približavao glasovnoj vrijednosti konsonanta [d]. Ta se njegova vrijednost zadržala u mnogim turskim riječima koje su ušle u južnoslavenske jezike.

70. Da je to bila praksa i u drugim pisanim izvorima na osmanskom jeziku vidimo i u članku „Halk Osmanlıcası...“ u kojem je F. Turan kao jednu od osobnosti teksta Melheme koju je u tom članku predstavio istaknuo mjestimično ispuštanje posvojnog sufiksa na imenici *gün* u nazivima dana (sali *gün*, cum'a *gün* itd). Vidjeti: navedeni rad, str. 690.

71. L. 15b/13.

72. L. 15b/15.

73. L. 23a/8.

74. L. 119a/14-15.

75. L. 149a/9.

Zapisao je kako je „vojničke plaće za 1181. [1767-1768.] janičarski aga Ahmed-efendi donio 1184. [1770.] godine, 19. dana mjeseca augusta, odnosno u mjesecu *džemad-e'l-ülâ* po lunarnom islamskom kalendaru“, a kako su plaće za tu 1184. stigle četiri godine kasnije, „1188., 30. dana mjeseca *rebiu'l-evvela* na *Spasovdan*.“ [10.06.1774.]⁷³

Mula Mustafa piše kako je „Hadjži Salih-paša sa svojom pratnjom od 200 ljudi stigao u Bosnu 1204. godine i u Sarajevo ušao „u srijedu, 10. *džemad-e'l-ahira*, odnosno 25. dan *hamsina* [24.02.1790.]“⁷⁴ te kako je pet godina kasnije 1209. u Sarajevo došao „novi aga u mjesecu *zil-hidždžetu*, jednu sedmicu poslije *Vidovdana*.“ [04.07.1795.]⁷⁵

Navest ćemo još nekoliko Mula Mustafinih zapisa:

Ferman s radosnom viješću o pobjedama osmanlijske vojske na frontu 1183. godine za koju će se vijest, istina, kasnije pokazati da nije bila tačna, stigla je u Sarajevo 5. *rebiu'l-evvela* na *Petrovdan*. [09.07.1769.]⁷⁶

Godine 1197. [1782-1783.] narodu su obznanjene tri *bujuruldije* kojima se naređivalo skupljanje vojske za rat s Austrijom, ali je došao i *Miholj*, a vojska još nije bila podignuta.⁷⁷

Godine 1190. [1776.-1777.] palaje velika kiša i donijela bujicu na pet-šest dana prije *Petrovdana*, a onda ponovo na tri dana prije *Aliđuna*.⁷⁸

Devet godina kasnije, 1199. [1784.-1785.] kad se Ismail-paša, na putu za Bosnu, razbolio i umro u Novom Pazaru, Mula Mustafa će opet zapisati kako se ta „čudna situacija, kakva se u Bosni nije pamtila, desila 10. *ramazana*, između *Petrovdana* i *Aliđuna*.“ [17.07.1795.]⁷⁹

Lokalne nazine važnih dana u godini Mula Mustafa je jednostavno prevodio na turski jezik i uklapao ih u tekst koji je već svakako pisao na tom jeziku. Petrovdan je *Petrov günü*, Vidovdan je *Vidov günü*, Spasov dan je *Ispasov günü* a Miholj jednostavno *Miholj*. Petrovdan je jedanput ipak ostao nepreveden, ali je tumačenje dobio kroz arapsku imenicu *yevm* – postao je *yevm-i Petrovdan*.⁸⁰

Na isti je način Mula Mustafa zapisao blagdan *Gospojine* – *yevm-i Gospoyina* i blagdan *Blagovijesti* – *Blagovijest günü*. Mula Mustafini datumi u kojima su *Gospojina* i *Blagovijest* vremenske odrednice u prevodu glase ovako:

*Zanatlije pekari priredili su izlet 12. dan mjeseca redžepa 1190. godine, kad je sunce bilo na 5 stepenu zvježđa Djevice, na dan *Gospojine*.* [28.08.1776.]⁸¹

Princ Sulejman, sin sultana Abdülhamida rodio se 28. saferu'l-hajra 1193. u srijedu uvečer u 3 sata. [28.03.1779.] *Održana je proslava uz pucanje pušaka i topova. Proslava je počela na Blagovijest i potrajala je 3 dana.*⁸²

Na drugim mjestima na kojima vrijeme zabilježene životne situacije označava tim kršćanskim blagdanima, Mula Mustafa je *Gospojinu* preveo na turski riječima *vefat-i Meryem günü* – *dan Merjemine smrti*,⁸³ a *Blagovijest* je izrazio sintagmom *beşaret-i Merjem* – *Merjemina radosna vijest*.⁸⁴

Božić je Mula Mustafa ujednačeno zapisao izrazom *Bozgun* kako su „muslimani obligatno nazivali taj kršćanski praznik“.⁸⁵ U Mula Mustafinoj *medžmui* čitamo kako su aga i mula znali i u zimsko doba otici na *mušaveru* (sastanak)

u Travnik gdje je stolovao vezir, kao što su 1204. godine otišli „na 10 dana prije Bozguna, 11. *rebiul-ahira*“ [29.12.1789.].⁸⁶ Ondje čitamo kako su godine 1184. [1770-1771.] vijesti o porazu osmanlijske vojske pred ruskom stigle oko *Bozguna*,⁸⁷ kako je iste te godine „sve do Bozguna vrijeme bilo lijepo, nije bilo nimalo hladno, a onda su na *Bozgун*, 19. dana mjeseca *ramazana* pali i kiša i snijeg. [06.01.1771.] Pa neka se zna da je tako bilo“,⁸⁸ zapisao je Mula Mustafa. I deset godina kasnije, kad je 8. januara nastupila „nova 1194. [1780.] godina, palo je malo snijega i dobro je zahladnilo oko noći *Isaaova rođenja*“, kako je pisac označio kršćansku novu godinu.⁸⁹

O Mula Mustafinom datiranju

Mula Mustafini datumi odražavaju različite prakse određivanja vremena u sredini u kojoj je živio. Lunarni islamski kalendar, koji je imao karakter službenoga i vjerskog, Mula Mustafa je morao poznavati i primjenjivati i kao vjerski službenik, *imam* i kao gradski pisar, *katib*. Julijanski kalendar, primjenjivan kao lunisolarni, također je bio u službenoj upotrebi te je, kao obrazovan čovjek (imao je naslov *mule*) i taj mogao poznavati. Kako je bio upućen u astronomiju, Mula Mustafa je znao pratiti položaj sunca prema 12 zvježđa zodijaka.⁹⁰ Često je i tim podacima upotpunjavao već naznačene precizne datume oblikovane prema lunarnoj i ili solarnoj godini. Ovako je napisao datum rođenja jedne svoje kćeri:

76. L. 12b/13-14.

77. L. 42a/13-14.

78. L. 28a/13-14.

79. L. 43a/19.

80. L. 153b/13.

81. L. 28a/23.

82. L. 34a/1-2.

83. L. 13a/5 i L. 21b/18.

84. L. 17a/1.

85. Hadžijahić, str. 318. Na ovome mjestu autor članka pojasnjava da se tim nazivom, kao i drugima koje su muslimani kor-

stili za Božić (Bozuk, Trozuk, Rožić), „nije htjelo vrijedati kršćane već su oni bili izraz uvjerenja da je blasfemično u bilo kojoj vezi pojma Bog uzimati u deminutivu“.

86. L. 119a/12.

87. L. 16a/21.

88. L. 16a/9.

89. L. 35b/16.

90. Upućenost u astronomiju podrazumijevala je i znanje o astrologiji. Mula Mustafa, istina, ne spominje da je sačinjavao horoskop, ali se često obratio na Melhemu, što je podrazumijevalo i upućenost u astrologiju

Godine 1193. rodila se moja kći Merjema Nurija, u mahali Mimara Sinana u mjesecu redžepu [15.07.-14.08.1778.] u utorak uvečer u tri i po sata, jedan dan prije nego što je nastupio august. Sunce je bilo na 20. stepenu zviježđa Lav.⁹¹

Sasvim je rijetko pisac jedino položajem sunca, uz naznačenu godinu, odredio vrijeme neke situacije, kako je učinio u zapisu o Mehmed-paši Silahdaru. Smijenjen s položaja bosanskoga vezira paša je na putu iz Travnika prema Solunu jednu noć prenoci u Sarajevu, „ali“, piše Mula Mustafa „sirotinji nije podijelio milostinju“. Bila je 1193. [1779-1780.] godina i sunce na 15. stepenu zviježđa Strijelac.⁹²

U sredini u kojoj je Mula Mustafa živio vrijeme se mjerilo i prema prirodnim godišnjim ciklusima i prema kršćanskim svetkovinama te su se u njegovim datumima našle i te odrednice. Pri tom on kršćanske blagdane nije koristio isključivo u datumima uz bilješke o događajima vezanim za kršćansko stanovništvo. One, dakle, u njegovome svijetu nisu bile odijeljene od službenih i tradicionalnih osmanskih. Kad se ima uvid u sadržaj Mula Mustafinih zapisa i u datume koji ih prate, reklo bi se da je u bilješki koja glasi:

U Sarajevu je u crkvi nekakav mladić sa sela nožem usmrtio jednoga kršćanina seljaka u poslijepodnevnou doba uoči kršćanskog praznika Crvenih jaja.⁹³

Pisac je prije želio istaknuti kako se tragedija među kršćanima dogodila baš uoči blagdana Uskrsa nego to da je „praznik Crvenih jaja“ kršćanski. Odsustvo misli o „konfesionalnom određenju“ vremenskih odrednica u Mula Mustafinom svjetu pokazuje ovaj zapis:

Ja siromah, imam i katib, pokrio sam svoju skromnu kuću u Mimar Sinanovoj mahali čeremitom i šindrom, i za to sam potrošio 2.000 para. Godine 1187. [1773-1774.] na dan Merjemine smrti.⁹⁴

Jedino vrijeme koje je, osim godine, Mula Mustafa dao za taj očito veliki pothvat u svome privatnom životu jest *dan Merjemine smrti*, kako je on izražavao kršćanski blagdan Gospojinu.⁹⁵ Mula Mustafa ne ostavlja prostora da mislimo kako se ovakvo datiranje spontano našlo u njegovoj privatnoj sferi. Jer, u njegovoj medžmu nema zapisanih pa prekriženih, odbačenih dijelova teksta. Njegove bilješke, makar sasvim raznorodne po sadržaju, povezuje piščeva pro-

cjena da su baš te teme vrijedne pamćenja. Tako su i različiti načini određivanja vremena vrijedni pamćenja. Stoga su zapisani u njegovoj medžmu.

Koliko se Mula Mustafi kao potreba moglo nametnuti to da neke događaje locira još i u domaće narodne nazive mjeseci siječanj, veljaču, svibanj, lipanj i srpanj⁹⁶ kad je već raspolagao čitavim nizom vremenskih odrednica. Ako je naznačio kako se „21. ramazana 1183. godine [18.01.1770.], odnosno 30. dan zemherija u petak navečer poslije sutona ukazala jaka crvena na nebū i zadržala se sve do 8

sati u noći“ zar je nakon tako detaljno unesenoga datuma bilo potrebno dodati još jednu odrednicu – 8. siječanj⁹⁷ Dovoljno je precizan datum 10. ševval 1203. godine [04.07.1789.] da bi uz to dopisani 1. srpanj trebao osigurati još tačniji uvid u vrijeme kad su se te godine dijelile plaće vojnicima.⁹⁸

Navedimo i ostale primjere datiranja domaćim narodnim nazivima mjeseci:

U navedenoj godini [1193/1779-1780.] krajem mjeseca kanunisanija, posljednjih dana siječna dvije-tri noći ukazala se crvena na nebū iznad Grdonja.⁹⁹ I opet se crvena vidjela dvije tri noći u veljači, odnosno u šubatu.¹⁰⁰

Na zerdelijama se pojavio behar 12. dana mjeseca veljače (mâhi-velaça).¹⁰¹

91. L. 32b/5-6.

92. L. 35a/26-27.

93. L. 27a/2-4.

94. L. 21b/18.

95. Nigdje u nama dostupnim izvorima nismo mogli utvrditi da se u islamskoj tradiciji koristi pojma „Merjemina smrt“. Također smo pitanje o tom izrazu uputili kolegama, na prvom mjestu onima koji rade na priređivanju kataloga rukopisnih zbirki te dobro poznaju praksu datiranja u islamskim rukopisima. Svim je kolegama izraz „Merjemina smrt“ bio nepoznat. U kalendarsima na osmanskom turskom jeziku koji su se koristili u našim krajevima znali su biti naznačeni kršćanski blagdani, no u članicima koji se dotiču tog pitanja ne navodi se izraz „Merjemina

smrt“. Vidi: E. Kujundžić (ed.), str. 207.

96. Ti su mjeseci zabilježeni kod Mula Mustafe. Kraći pregled radova koji govore o našim narodnim nazivima mjeseci u rûznâmama, vječitim kalendarsima na osmanskom turskom jeziku vidi u: E. Kujundžić (ed.), str. 205-208. Također i: A. Čatović, „Osmanski kalendari iz rukopisne zbirke GHB biblioteke u Sarajevu: Prateće bilješke u kalendarskim tablicama“, Pismo I/I, Sarajevo 2003, str. 259-273.

97. L. 13b/5.

98. L. 118b/1.

99. Grdonj: naziv brda na sjeveroistočnoj strani Sarajeva.

100. L. 33b/18-21.

101. L. 6a/15.

Sejjid Muhammed-efendi Svrako, pisar u muftiluku, postavljen je za muftiju u veljači 1177. [1763-1764.]¹⁰²

Umro je moj amidža Topal Osman-aga te sam radi nasljedstva išao u Beograd, gdje sam stigao 29. svibnja 1173. [1759-1760.]¹⁰³

Ove su (1195.) godine sarajevske hadžije pošle 20. džumade'l-ahira, početkom lipnja prema Dubrovniku [14.06.1781.]. Narod im je prigovarao što su otišli ne obavivši dovu i ne podijelivši milostinju, kako se činilo prethodnih godina.¹⁰⁴

Samo su se u našim krajevima mjeseci u godini nazivali *ožujkom, travnjem, svibnjem, lipnjem.*¹⁰⁵ Upisani na ovih nekoliko mjesta u *medžmui* i ti narodni nazivi mjeseci, uz sve druge vremenske odrednice koje je Mula Mustafa koristio, razotkrivaju svijet onakav kakvoga je on bio. Mula Mustafa je svoje poimanje vremena razvio i prema „globalnom“ i prema „lokalnom“ kalendaru, i prema službenom i prema narodnom. Te raznorodne odrednice vremena u njegovome iskustvu nisu bile međusobno izolirane nego simboli jednoga „sistema“ u društvenoj zajednici u kojoj je živio. Poimanje vremena je odraz kulture. Mula Mustafin tekst je (i) preko datuma zapisanih u njemu odraz kulture svoga vremena. Kao islamski mistik koji je „danju i noću radio i razmišljao sve dok mu nisu postale sasvim jasne sve knjige iz *tesavufa*,“¹⁰⁶ Mula Mustafa je zasigurno svijet bio kao cjelinu koja se ogleda u svojim dijelovima – kao ukupnu zbilju koju sačinjavaju određena zbivanja i pojave. On je tu cjelinu sagledavao zapažajući ljudi oko sebe, njihov fizički izgled i psihičko stanje, njihove sklonosti i ponasanja; zapažajući odnos predstavnika države prema narodu i naroda prema njima; zapažajući vremenske

prilike i to da su „katolički i pravoslavni praznik Crvenih jaja pali u isti dan“,¹⁰⁷ i da je „Kurban-bajram pao na ruz-i hizra.“¹⁰⁸

To je jedini koncept koji je sebi zadao pristupajući ispisivanju *medžmue* – zapisati životne situacije i njihovo vrijeme. Preko Mula Mustafinih zapisova o vremenu njegov je tekst zasigurno „u saodnosu s praksama čitavoga područja kulture u kojoj nastaje,“ kako tekst posmatra Julija Kristeva.¹⁰⁹

Na kraju, o dobu dana

Za nazive dana Mula Mustafa je uglavnom koristio turske, one koji su u upotrebi u savremenom turskom jeziku, s tim što su srijeda i četvrtak uvijek zapisani kao *čehârşenbih* i *pençenbih*. Mjestimično je koristio perzijske nazive (*šeñbih*, *jekšenbih*, *duşenbih*) te arapske koje je mahom navodio u obliku perzijske sintagme: *jevm-i ehad*, *jevm-i isnejn*, *jevm-i sebt*.

Ponegdje je, razmjerno rijetko, pisac zanemario zapisati precizan datum ili naziv dana, ali je doba mjeseca označio nazivom za dekadu. Te je nazive dva-tri puta upotrijebio locirajući događaj u domaći narodni mjesec, kao što je učinio u zapisu:

Danas je stiglo u Sarajevo 400 tovara municije. Početak je lipnja 1195. [1780-1781.]¹¹⁰

Češće je od drugih naziva te vrste koristio *gurre*, kojim se označavao prvi dan mjeseca, budući je pisac njime izražavao početak nove lunarnе godine. Takvi su zapisи slični ovome: *Sene-i cedîde 1187 gurre-i mî* – *čehârşenbih* – *Početak muharrema nove 1187. godine pao je u srijedu.*¹¹¹

Prvi dan mjeseca *muharrema* te godine bio je u četvrtak [25.03.1773.], ali je nova godina nastupila s poja-

vom mlađaka u sutor prethodnoga dana, u srijedu kako je i Mula Mustafa zapisao.

Početak novoga dana poklapao se s vremenom prvoga večernjeg *namaza*. To je doba Mula Mustafa označavao riječju *akşam* ili *akşam namazı* te rijetko arapskom riječju *magrib* (*ba'de'l-magrib*). Drugi večernji *namaz* je (oko) dva sata poslije prvoga i to je doba dana označavao kako nazivom *namaza* (*yatsı, yatsı namazı*) tako mjestimično i satom. Uz naznačeni sat morala je stajati još jedna odrednica koja pojašnjava je li riječ o danu ili noći, budući se dan kao prirodni ciklus mjerio s dva puta po 12 sati. Te su dopunske odrednice uz sat kod Mula Mustafe češće izražene nazivima *namaza* negoli prilozima „dariju (u dani)“ ili „noću (u noći)“.

Manje jedinice vremena od sata Mula Mustafa je sasvim rijetko naznačio. Jedan primjer takvoga, ali nedovoljno preciznoga bilježenja vremena vidimo u naprijed navedenom podatku o datumu rođenja piščeva sina Ahmeda. Ondje stoji da se Ahmed rodio „oko devet sati, ili devet i četvrt, a možda je bilo i malo više, kraće rečeno oko ikindije namaza.“¹¹² U svakom slučaju, razumijemo da je bilo oko devet sati danju.

Kad mu se pet godina kasnije rodio sin Mustafa, pisac je vrijeme zabilježio preciznije: *Godine 1189. 24. dana mjeseca rebi'ul-evvela i 13. dana mjeseca maja, kad je sunce bilo na 4. stepenu zviježđa Blizanaca, u srijedu uvečer u sedam sati, malo prije sedam sati, otprilike pet, šest, sedam minuta prije.* [25.05.1775.]¹¹³

Nije li Mula Mustafi pomogao časovnik na otkucavanje, koji je kupio 1773. godine,¹¹⁴ da s više tačnosti zabilježi rođenje ovoga svoga djeteta, kao što je i rođenje kćeri Mer-

102. L. 8b/8.

103. L. 7b/9.

104. L. 40a/11-12.

105. Poznato je da su se ti nazivi unosili u kalendare sačinjene na osmanskom turskom jeziku za ovdašnje lokalne potrebe.

106. L. 37a/1-3.

107. L. 21a/18-19. Godina 1187. (1773-74).

108. L. 155a/15. Godina 1214. (1799-1800).

109. Prema: Hanifa Kapidžić-Osmanagić, „Semanalitički poststrukturalizam: Julija Kristeva“ u: *Suvremena tumačenja književnosti*, str. 345.

110. L. 40a/8.

111. L. 21a/16.

112. L. 11b/22-25.

jeme Nurije, još pet godina kasnije, 1778. naveo i satom precizno: rodila se u utorak uvečer u tri i po sata.

Na istom listu na kojem je zabilježio da je sebi kupio *çalar sâ'at* Mula Mustafa više puta spominje sat, i kao napravu i kao jedinicu vremena. Je li ta podudarnost slučajna ili je možda prirodna posljedica promjene u (ne)svjesnome za-pažanju? Baš na tom listu je Mula Mustafa zabilježio kako je sahatčija koji se zvao *Samsari napravio neobičnu pokretnu malu sahat-kulu*. Na mjesto sata postavio je zvono a u kulu lanac i čekić koji je udarao i tako odzvanjao [vrijeme].¹¹⁵ Ovaj zapis nije datiran, ali sudeći po datumu onoga koji mu prethodi, mogao je nastati desetak dana nakon što je Mula Mustafa kupio časovnik.

Kako je to bio posljednji mjesec lunare 1186. [1772-1773.] godine, kao da se ljetopisac, nakon tog zapisa o čudnoj sahat-kuli prisjetio još dvije-tri pojave koje je odlučio sačuvati od zaborava. Jedna od tih je bolest velikoga kašla koja je te 1186. godine zavladala među djecom. Razboljele su se i njegove dvije kćeri. *Djeca nisu stalno kašljala, kaže Mula Mustafa, nego su napad kašla dobivala jednom u satu ili jednom u dva sata ili jednom u tri sata.*¹¹⁶

Ostat će nam nepoznato koliko je Mula Mustafa slijedio tačnost kad je 1193. [1779-1780.] zapisaо kako su njih desetak prijatelja u toku svojih večernjih druženja koja su održavali jednom sedmično, uoči četvrtka, u kući Hasan-baše na Atmejdalu poslije obavljenoga noćnog (jacice) namaza oko pola sata provodili u spominjanju Boga (zikr), zatim oko pola sata čitajući knjige, a ostatak vremena u razgovoru.¹¹⁷

Završit ćemo ovaj pregled o Mula Mustafinom poimanju vremena napomenom da je na upravo navedenom mjestu na našem jeziku upisao uči [uoči] četvrtka. To je jedini put upisan domaći naziv dana.

113. L. 24a/13-14.

114. L. 21a/5.

115. L. 21a/7-9.

Zaključak

Analizirajući odrednice vremena koje je u svome ljetopisu koristio Mula Mustafa, cilj nam je bio utvrditi kako je poimao vrijeme taj stanovnik Sarajeva koji se za svoga sedamdesetogodišnjega života u drugoj polovini 18. stoljeća bavio poslom vjerskoga službenika (*imama i hatiba*) i gradskoga pisara (*katiba*), te pripadao obrazovanim građanima u svojoj sredini. Analiza pokazuje da je Mula Mustafa vrijeme određivao prema različitim kalendarima i načinima računanja, od onih koji su bili službeni u Osmanskoj Carevini do onih koje je narod koristio u svakodnevnom životu. To što je pisac većinom datume bilježio dvojno, od početka do kraja vođenja ljetopisa, ukazuje na njegovu upućenost u onodobnu praktičnu astronomiju i kalendarologiju.

Zaključujemo da Mula Mustafini različiti načini datiranja odražavaju njegov pogled na svijet razvijen u bosanskoj sredini i izgrađen u duhu islamskog misticizma. Mula Mustafa je bio *sufija*, što se otčitava u brojnim njegovim bilješkama i komentarima o životu u gradu Sarajevu, ali se i neposredno čita u bilješkama o njegovim vlastitim interesovanjima i druženjima. Vrijeme mu je, kao vjerniku mistiku moralo biti važno, ali mu nije morao biti važan „termin“ kojim će ono biti izraženo. Stoga Mula Mustafino izražavanje vremena otkriva tu sferu kulture života u bosanskoj sredini u proteklim stoljećima. U njegovom su vlastitom kulturnom identitetu, a s obzirom na uzajamnu uzročnost, i u kulturnom identitetu zajednice, različiti načini određivanja vremena činili «sistem» koji se predstavljao različitim simbolima, a nisu samo pokazatelji pukoga istovremenog postojanja različitih praksi.

116. L. 21a/9-14.

117. L. 33b/6-14.

Literatura:

- Bašeskija, Mula Mustafa Ševki. 1997. *Ljetopis (1746-1804)*. Sarajevo: Sarajevo-Publishing. 3. izdanje. Prijevod s turskog, uvod i komentar Mehmed Mujezinović.
- Buzov, Snježana. „Archive as Sufi Genre? : Mecmua of Mulla Mustafa Basheski in Eighteenth-Century Sarajevo“. Članak pripremljen za objavljinje.
- Gross, Mirjana (1996). *Suvremena Historiografija. Korijeni, postignuća, traganja*. Zagreb: Novi Liber.
- Hadžijahić, Muhamed (1980). „Sinkretistički elementi u islamu u Bosni i Hercegovini“. *Prilozi za orijentalnu filologiju*. Vol. 28-29. Sarajevo. Str. 301-329.
- Ivić, Nenad (1992). *Domišljanje prošlosti: kako je trinaestostoljetni splitski arhidiakon Toma napravio svoju salonitsku historiju*. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti Filozofskoga fakulteta.
- Kapidžić-Osmanagić, Hanifa (2006). „Semanalitički poststrukturalizam: Julija Kristeva“ u: *Suvremena tumačenja književnosti*. Sarajevo: Sarajevo Publishing. Str. 334-347.
- Kantardžić, Muhamed (1953). „Hidžretska kalendara i ostali kalendari kod islamskih naroda“. *Prilozi za orijentalnu filologiju i istoriju jugoslovenskih naroda pod turskom vladavinom* (Sarajevo) III-IV. 299-348.
- Kujundžić, Enes (ed.) (1991). *Islamski kalendar i astronomija*. Sarajevo: El-Kalem.
- Kut, Günay (1998). „Gurre-nâme ve Le'âl'nin Gurre-nâmesi ile Rûz-nâme-leerde Görülen İki Beyit“. *Journal of Turkish Studies. Hasibe Mazlıoğlu Armağanı*. Vol. 22. str. 133-140.
- Hunt, Lynn (2001). *Nova kulturna historija*. Zagreb: Naklada Ljevak.
- Timotijević, Miroslav (2006). *Rađanje moderne privatnosti: privatni život Srba u Habsburškoj monarhiji od kraja 17. do početka 19. veka*. Beograd: Clio.
- Tomašić, Otac Vicko (1898). *Poviest jevrejskoga Julijeva i Grgureva koledara*. Zadar: Red S. Frane.
- Turan, Fikret (1998). „Halk Osmanlıcası I. Melhameler ve Bir On Yedinci Yüzyıl Melhamesi“. *Bir*. Vol. 9-10. str. 685-709.
- Unat, Faik Reşat (1940). *Hicrî Tarihleri Milâdî Tarihe Çevirme Kılavuzu*. Ankara.
- Velčić, Mirna (1991). *Otisak priče*. Zagreb: August Cesarec.

SKICA ZA FILOZOFSKI PORTRET

Prof. Dr. RASIM MUMINOVIC

Sa mislilačkim opusom Ernsta Blocha filozofija je najzad tamo gdje filozofski govor rađa prometejsku misao, nerazdvojnu od radikalna čina, dakle, unutar povijesti kao savjest sadašnjice i revolucionarna nada budućnosti, misao što nastaje u sukobu sa zamornom i ljudskošću oskudnom stvarnosti, svjedočeći nepobitno da nije tu radi sebe niti je ikada tako dana, već u cilju uspostavljanja druge i drugačije stvarnosti. A kako, inače, misao s obzirom na izazov (strah, vitalna potreba, divljenje) i način obrazlaganja determinizma može biti po svom karakteru mitska, religijska, umjetnička, filozofska ili znanstvena sa manje-više dekadentnim, dogmatskim ili radikalnim obilježjem, valja odmah reći da je Blochova misao primarno trezvena, to jest lišena uskosti..."

Citat predstavlja početak Pristupa filozofiji Ernsta Blocha prof.dr. Rasima Muminovića, čiji je obimni filozofski opus u znaku atributa kojim je okarakterisao vodećeg mislioca 20. stoljeća, tvoreći originalna filozofska djela.

Životna putanja

Prof. dr. Rasim Muminović rođen je 22.aprila (na Dan planete Zemlje) 1935. godine u Trijebinama kod Sjenice kao prvo dijete oca Hivza i majke Hajruše, rođ. Biberović. Završio je osnovno obrazovanje u rodnom kraju, a nastavio na Gazi-Husref-begovoj medresi (4 razreda) i Učiteljskoj školi (4 razreda) u Sarajevu. Studij filozofije i njemačkog jezika započeo je 1956/57. godine na Filozofskom fa-

kultetu u Sarajevu i diplomirao 1960. godine sa odličnim uspjehom. Nakon kratkog boravka na Radničkom univerzitetu (1960/01), započinje postdiplomski studij Etike na Filozofском fakultetu u Beogradu i završava odbranom magistarske teze „Odnos Marxa prema povijesti“ 1964. godine. Biran je za asistenta, 1965. godine, a potom dvije godine kasnije za docenta na predmetu Etika na Fakultetu političkih nauka u Sarajevu. Prijavom doktorske disertacije „Utopijsko u filozofiji Ernsta Blocha“ boravi u Tübingenu i sluša predavanja profesora Ernsta Blocha, a nakon odbrane doktorata na Filozofском fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, 24.marta 1970. godine gostuje kao stipendista Humboldtove zadužbine u Bonnu. Doktorsku disertaciju odrbanio je pred komisijom: prof.dr.Gajo Petrović, prof. dr. Branko Bošnjak i prof. dr Predrag Vranicki, koji su je visoko ocijenili. Štampana je u Beogradu 1973. godine pod naslovom „Filozofija Ernsta Blocha“ u izdanju Instituta za međunarodni radnički pokret.

Početkom 1972. godine dr. Rasim Muminović je izabran u zvanje vanrednog profesora za kolegij „Socijalna i politička filozofija“ na Fakultetu političkih nauka. Povjereno mu je uređivanje 35.toma Sabranih djela Marxa i Engelsa kao i redakcija Blochovih knjiga: „Politička mjerena“ za koje je izvršio izbor i napisao predgovor, te „Temeljna pitanja ontologije“ za koju je napisao opširni Pogovor.

Prelaskom na Filozofski fakultet u Sarajevu, biva izabran u isto zvanje vanrednog profesora, 1974. godine i drži predavanja pod naslovom „Marksizam i noviji razvoj filozofije i nauke“, te izvodi i

specijalne kolegije na postdiplomskom studiju Odsjeka za filozofiju i sociologiju. U zvanje redovnog profesora izabran je 1979. godine.

Nakon odlaska u mirovinu prof. dr. Rasim Muminović izabran je u zvanje profesora emeritusa. Referate za njegove izbore na nastavnička zvanja potpisali su najugledniji univerzitetski profesori iz oblasti filozofije i društvenih nauka sa prostora bivše Jugoslavije: Gajo Petrović, Predrag Vranicki, Branko Bošnjak, Vuko Pavićević, Andrija Krešić, Vanja Sutlić, Abdulah Šarčević, Vojin Simeunović, Vladimir Premec, Muhamed Filipović, Arif Tanović, Milan Kangrga, Halim Muhibrahimović, Franc Cengle i dr.

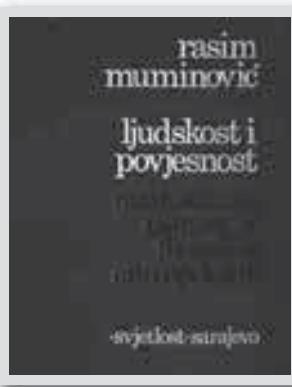
Prof.dr.Rasim Muminović sudjelovao je u radu Korčulanske ljetne škole, bio njen član Odbora, i suradnik mnogih jugoslovenskih časopisa (Praxis, Pregled, Život, Naše teme, Filozofija i dr.)

Rasim Muminović je prvi u našoj filozofskoj literaturi dao temeljitu, potpunu i vjerodostojnu interpretaciju Blochovog filozofskog mišljenja, reprezentativnog mislioca 20. stoljeća.

„Muminović smatra, i to s pravom, da je Blochova filozofija ne samo originalna duhovna tvorevina, koja je na intenzivan i originalan način porušila formalne granice, sistematiku i arhitekoniku tradicionalnog filozofskog mišljenja, da se i po formi i po misaonoj punini i intenzitetu prilagodila osnovnoj svojoj motivaciji i problemima o kojima govori, kao što su materijalnost i procesualnost cjelokupnog svjetskog poretka i svih njegovih aspekata... Poznavanje i upućenost u Blochovu filozofiju Muminović dopunjaje i obogaćuje praćenjem tokova razvoja suvremenih misli, te raznih aspekata suvremenog društvenog i političkog

događanja. O tome svjedoči čitav niz njegovih radova na temu prirode humanosti, te osnovnih karakteristika historijsko-društvenih tokova karakterističnih za naše vrijeme. I tu se Muminović dokumentira kao veoma obavješten i analitičan, ali istovremeno i strastveno predan i zainteresiran filozofski radnik, čije djelovanje u našoj kulturi obećava veoma zanimljivu filozofsku ličnost.“ (prof.dr.A.Tanović, prof.dr.A. Šarčević i prof.dr. M.Filipović)

Rasim Muminović dalje profilira samosvojno filozofsko stanovništvo „djelom koje ga izdvaja među predstvincima njegove generacije i daje mu posebno mjesto u okviru naše filozofske misli, u obimnoj knjizi „Ljudskost i povijesnost“ - marksističko zasnivanje filozofske antropologije, Svjetlost, Sarajevo 1973.

Knjiga otvara mogućnosti i granice filozofskog mišljenja, pitanje o jedinstvu povijesti i ljudskosti u samooblikovanju čovjeka.

Rukopis je nastao u Tübingenu od aprila 1971. do aprila 1972. godine gdje je Muminović boravio kao stipendista Humboldt-zadužbine iz Bonna, gdje se susretao bar jednom sedmično sa profesorom Ernstom Blochom.

„Ovo obimno djelo posvećeno je analizi pojmanja čovjeka u zapadno-evropskoj filozofiji i kritici toga pojmana. U sklopu razmatranja cjeline svijeta dr. Rasim Muminović otkriva „usputnost povijesno-humanističkog supstrata,“ : kretanje kao način postojanja svijeta ima kružni tok.

Baveći se „savršenstvom i prokletstvom kruga“ - u prvom poglavju ovog dijela- on traga za primarnim uporištem teme i dospijeva do zanimljivih solucija. Naime, savršenstvo kruga što se iskazuje u modusu bivstvovanja svih bića stoji u stanovitom protivurječju sa ljudskom egzistencijom u odnosu na njena oba plana. Ono što za ostali svijet predstavlja savršenstvo, čovjeku pada kao prokletstvo – prokletstvo kruga. Zapravo, to da je čovjek iskočio iz kruga drugih bića, čini osnovu nastajanja njegove povijesnosti i ljudskosti. Zato će Muminović dokazivati da je „taj drugi način“ sama ljudska praksa, da je čovjek „biće prakse“ koje stvara povijest kao izraz svoje ljudskosti.“

„Filozofija i praksa“ predstavlja, s obzirom na tematiku, misaono-istraživačku izvedbu i marksističku usmjerenošć – jedan višestruko podsticajan, zanimljiv i naučno relevantan pokušaj izlaganja i tumačenja odnosa i prepletenenosti filozofije i prakse. U stvari, problematizirajući gotovo nepregledno ili teško pregledljivo polje teorijsko-praktičnih pitanja, kako

onih što su se pojavili u tradicionalnoj zapadno-evropskoj filozofiji tako i onih koja se na nov način postavljaju u filozofiji modernih vremena, Muminović je vazda polazio od izvorne produktivnosti i revolucionarnosti Marxovog i Blochovog filozofskog mišljenja, imajući u vidu i nova iskustva moderne, i naravno, domet novijih filozofsko-naučnih istraživanja.

Jedva da je moguće – i potrebno – ukazati na sve bogatstvo problema i pitanja o kojima se iscrpno raspravlja u Muminvićevoj knjizi. Dovoljno je, međutim, reći da nijedno značajnije pitanje, koje se odnosi na marksitsitku filozofiju (ontologiju, antropologiju, spoznajnu teoriju i etiku), nije ostalo izvan domašaja ovog rada, koji je nošen nepatvorenim patosom revolucionarnog iskustva i mišljenja. Kada govori o protivurječnostima i dramatizmu historije, društvenih konstelacija, o sustavu ideologija koje su društveno posredovane i uslovljene, o socijalno-ideološkim preprekama samog revolucioniranja postojećeg građanskog svijeta, onda Muminović, vjeran načelima Marxovog i Blochovog mišljenja, svagda je otvoren za sustav zbiljskih subjektivnih i objektivnih teškoća, na zapada u filozofsku rezignaciju.“ / prof.dr.A.Šarčević, prof.dr.A.Tanović, prof.dr. Muhammad Filipović/

Referate za njegove izbore u nastavnička zvanja potpisali su najugledniji univerzitetski profesori iz oblasti filozofije i društvenih nauka sa prostora bivše Jugoslavije : Gajo Petrović, Predrag Vranicki, Branko Bošnjak, Vuko Pavićević, Andrij Krešić, Vojin Simeunović, Muhamed Filipović, Abdulah Šarčević, Arif Tanović, Vladimir Premec, Vanja Sutlić, Milan Kangrga, Franc Cengle, Halim Mulaibrahimović, Enver Halilović, Samir Arnautović i dr.

Filozofija kao univerzalno poimanje svijeta otjelotvuje se u Muminovićevoj knjizi o poziciji intelektualca u društvu, o revoluciji i umjetnosti, filozofiji i revoluciji, pod naslovom „**Ognjen Prica, svijest, život i partija**“ publicirana je u izdanju „Školske knjige“, u Zagrebu 1982. godine. Ognjen Prica je rođen na Ilijadi pokraj Sarajeva 27. novembra 1899. godine.

“Prica se rano suočio sa kontrastom društvenih razlika, raskoši i siromaštva, pa su njegov izrazit senzibilitet, jedna od osobina dobre

majke, i naglašeno osjećanje društvenosti, izraženo u potrebi da pomaže drugima, učinili da se kao osnovac bori protiv neugodnosti siromaštva, dijeljenjem užine sa svojim gladnim drugovima... Svoje nacionalno osjećanje, razvio je čitanjem naronih pjesama o srpskim junacima, osobito onih o kosovskom boju i upoznavanjem sa idejama „mladobosanaca“ kao i drugim izvorima u koje ulaze i progoni Srba. Takve impresije o društvenom životu nisu odvele dječaka u nacionalističku zagriženost ili u vjersku mržnju, niti pak u apstraktne utopijske sanje. On je prevazilazeći nacionalne uskosti i konfesionalne isključivosti izrastao u razboritog promatrača i nepomirljivog revolucionara koji se svrstao u prve redove velike bitke za čovjeka... (str.78-79)...Započeo je studije na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, a time i svoju revolucionarnu djelatnost i to u krugu nezadovoljnika tipa Đure Cvijića i Augusta Cesarca koji su agitirali na stvaranju jedinstvene jugoslovenske radničke partije.“

Nastavlja studije u Beču i sluša predavanja na Filozofskom fakultetu, ali posjećuje i neka predavanja na Pravnom, posebno predavanja Karla Grünberga, velikog znalca političke ekonomije i historije socijalizma.U Beču kao član „ Kluba studenata marksista iz Jugoslavije“ isticao se sadržajnim i konstruktivnim diskusijama. Spontano se desilo prijateljstvo sa Mustafom Golubićem... Prica je nastupao oprezno i odgovorno u svemu što je poduzimao, iako je policija svaki njegov postupak i u svemu vidjela političko-propagandni akt. Prica je 1928. godine glavni urednik „Borbe“ – radničko-seljačkih novina.Za svoj rad suđen je i progoden iz Zagreba i Sarajeva, „ušao je u robijašku putanju sa razboritošću čovjeka koji zna da sve nikada ne gubi,da u gubljenju ima i dobijanja.Bilo mu je jasno da robijašnica indicira društvo klasne borbe, koja

ima puno elemenata borbe na život i smrt. Poraz koji ga vodi na robiju postaje manji ako se ima na umu da pripada klasi kojoj pripada budućnost historije. U tom kontekstu to i nije poraz, već samo trenutni neuspjeh koji nakon sedam godina robijanja prerasta u pobjedu i ulazi u krug pobjeda snaga kojima pripada budućnost.“(R.M. str.94)

Prica je pokrenuo i dvomjesečnik „Znanost i život“ 1937. godine i najveći broj svojih članaka i ogleda iz filozofije i kulture publicira u tom časopisu. Živio je toliko skromno, zapravo oskudno, iako je radio neprestano i to na najvišim poslovima politike i nauke uglavnom besplatno. „Pricino pokoljenje postiglo je jedan od epohalnih ciljeva stvaranjem slobodnog socijalističkog društva, u kome se saznaje da optuživani nisu bili u zabludi, ali ni posve u pravu.“ (R.M. str.180) Likom revolucionara i mislioca Ognjena Price osvijetljeno je vrijeme u kojem je živio, prostor i zemlje kojima je svim srcem pripadao, u njima djelovao u ime ideje istinskog humanizma za „malog, obespravljenog“ čovjeka. „Ako se čovjekovo rođenje oglašava i pretežno razvija u porodici, njegov povijesni akme postiže se u etnosu, podložnom ekološkom, sociološkom i drugim uticajima...Tako etnos postaje stjecište generacijskih osjećanja i ubjedjenja, mjesto afirmacije stvarnih i potencijačnih kvaliteta generacija, osa oko koje se vrte životi ličnosti formiranih i formirajućih u zoni nacionalnog duha, osjećanja i svijesti...“(R.M.str.30)

Ethos i ljudsko bivstvovanje je centralna tema istoimenog filozofskog djela publiciranog prvi put kod IP „Veselin Masleša“, Sarajevo 1989. godine i drugo izdanje na Filozofskom fakultetu u Tuzli, 1977. godine.

Knjiga ukazuje na humanistički karakter etičkih kategorija, interpretira moralne vrijednosti: pravda, istina, dostojanstvo, dobro i druge, ali i konsenzvence, posljedice odsustva etičkih rijednosti.

„Osobenost ove knjige je što na jedinstven način, do sada nezabilježen u našoj filozofiji, ukazuje na istorijske i humanističke pretpostavke moralnog djelovanja i moralne svijesti, na humanistički karakter etičkih kategorija, i na sve nepovoljne i porazavajuće konsekvencije i posljedice koje se proizvode u uslovima odsustva etičkih vrijednosti i etičkih idealova. U tom smislu Muminović veoma jasno i argumentovano konfrontira današnja društva u kojima iščešavaju moralne vrijednosti i moralni kriteriji sa svim nastojanjima koja su se javljala u istoriji čovječanstva oko uspostavljanja ljudske zajednice upravo na bazi moralnih vrijednosti: pravde, istine, dostojanstva, dobročinstva i altruizma poštenja i iskrenosti. Sve te kategorije su puke apstrakcije u današnjem svijetu, pa je zato opterećen alternativama opstanka i kataklizme. Možemo reći da nema nijedne značajnije moralne karakteristike čovjeka i etičke kategorije, a da nije našla mjesto u svoju razradu u ovoj knjizi. Zato se i usuđujem konstatovati da se ovdje radi o polaganju temelja za jedan potpuni etičko-filozofski sistem. Ne u smislu ambicije da se oblikuje jedan sistem etičkog mišljanja, ili sistem filozofije u kome bi na jedan doktrinarni način bila objasnjena svaka etička kategorija, djelo iz koga bi se moglo naučiti što je moralno, a što nije...“

Upozorenje na zamjenu očitih zabluda sa pravim istinama su utočište dragocjenija što pokazuju da sve što se dogodilo u ljudskoj istoriji (koja je uglavnom istorija ropsstva i podjarmljivanja, uništava-

nja i onemogućavanja onog najljudskijeg i najprogresivnijeg) nije bilo nužno: sve se to dakle nije moralno dogoditi. Ova studija upozorava na ljudske mogućnosti koje mogu obrnuti nepovoljnu i lošu situaciju u ljudsku i podnjošljivu. Te mogućnosti, naravno, treba otkriti i razvijati, same od sebe se neće pojaviti. U tome i jeste snaga i moć teorije i filozofije: ona može proniknuti u te skrivene mogućnosti čovjeka i svijeta koje će ostati skrivene i konačno iščezenuti ako ih teorijski ne rasvjetlimo i filozofski ne pojmmimo. To rasvjetljavanje i poimanje je u stvari njihovo buđenje i oživljavanje, a time i iniciranje životnog procesa koji ruši i ukida etablirane forme društva i njegove strukture. To je u stvari buđenje slobode i ljudskog glasa. To je oglašavanje vijesti o nedostiznim mogućnostima čovjeka i njegovoj moći da nadvlada sve slike sile u koje upada nezavisno od svoje volje, a koje često i sam proizvodi i uvećava. Muminovićeva knjiga upravo pronosi tu vijest i veoma iscrpljivo pokazuje sve oblike koje ta vijest dobija u evropskoj filozofskoj i društvenoj teoriji. U tom pogledu ona je doista nenadmašna u našoj literaturi...“

Stoga, nakon čitanja ove knjige sasvim postaje jasno da je za život svakog pojedinca odlučna činjenica život i postojanje drugog, te da borba za autentičnu zajednicu jeste istovremeno i borba za mogućnosti svakog pojedinca. Marxova deviza o slobodi zajednice kao uslovu slobode svih dobija svoju aktualizaciju naročito u savremenim uslovima kada pucaju unutarnje veze i spone koje osiguravaju zajedničko obitavanje na pretpostavci tolerancije drugog i drugačijeg. Ukazujući na savremene uslove krize ethosa i krize humanauma, ova knjiga tako upečatljivo i svestrano prenosi vijest o toj krizi i vijest o ljudskoj nadi kao prostoru povrh i iznad svake krize, prostoru u koji se može smjestiti ljudska pretenzija o potrebi etabriranja autentične zajednice ljudi i naći mogućnosti za realizaciju te pretenzije.

Na kraju može se mirne duše reći da pojava ove knjige služi na čast filozofiji, a naročito sredini u kojoj se pojavljuje, jer je jedinstvena i po motivima i po rezultatima.“ (prof.dr. Vojin Simeunović).

Nebo i stvarnost socijalističke Jugoslavije zasjenjuju nove ideologije koje nagovještavaju i rat, kome se Muminović suprotstavlja angažiranim promišljanjem ideologije, mitologije, manifestacijama uma, destruktivnosti i genocidnosti, stvorivši niz djela koja će kasnije objediti pod naslovom „Filozofija ideologije“, čiji prvi tom (580 stranica) nosi podnaslov „Ideologija i trezvena zbilja“, drugi (471 stranica) „Panorama destruktivnih ideologija 20.stoljeća“; treći tom „Izazovi novog milenija“ (457 stranica).

**RASIM MUMINOVIC
FILOZOFIJA IDEOLOGIJE
IDEOLOŠKO OTREŽNJAVAњE**

I. IDEOLOGIJA I TREZVENOST
II. DESTRUKTIVNE IDEOLOGIJE 20. STOLJEĆA
III. IZAZOVI NOVOG MILENIJA

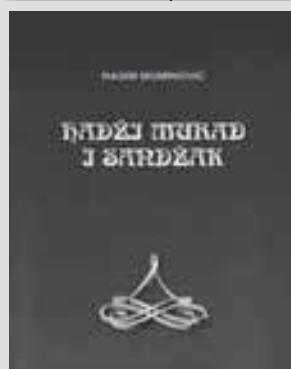
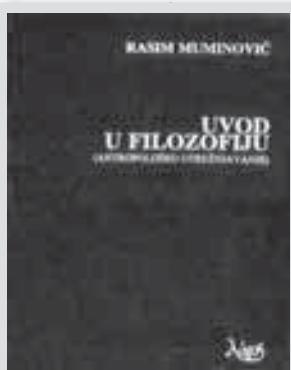

"Fascinant je Muminović kritički tok svijesti, jer ni jednu ideologiju na ostavlja bez prikazanih užasnih posljedica na ljudsku povijesnu zbilju, označenu neljudskošću. Svjestan destruktivnih i konstruktivnih društvenih fenomena koji proizlaze iz svijeta ideoloških kompleksa, a povijest čovječanstva je bez njih nepoznata, duboko sučeljen sa defektnom svijeću svake isključivosti, Muminović je iz povijesnog horizonta izdvojio sljedeće analizi podvrgnute sadržaje čiji predznaci, po njegovom mišljenju, bivaju dekadentnost, reakcionarnost, nazadnost, konzervativnost, sve do posebnih gradacija na načelima općeg, posebnog, pojedinačnog, pri čemu svi užasi počinju "s v o d e - njem parcialnosti na totalitet", a završavaju dubokim o t u d e - njima od ljudskog u različitim oblicima

mržnji bližnjega i šovinističkoga stava prema drugom narodu, do potiranja i uništenja čitavih naroda u holokaustu i pogromu ljudskog roda, najčešće i gotovo uvijek u ime pojedinca i njegovog vlasništva. Pri tom i ono što se smatra ideološkom revolucijom, na historijskom planu trajno je izloženo slučajnim prolaznim vrijednosnim predznacima, biva kritikom rasudne moći označeno sudbom koju je Muminović prepoznao u ovom uzroku: "Osnovica ideologije i religije je u nemoći um da to prihvati".

"Zarobljeni um" osvjetjava relacije: sloboda – alienirani um, pritorda – pomračeni um, društvo – birokratski um, povijesni um – genocid.

Knjiga "Uvod u filozofiju" (antropološko otrežnjavanje), Sarajevo Publishing, "Logos" 1998. godine jednostavno rečeno, predstavlja filozofski dragulj koji reflektira na produktivan i ravnopravan dijalog sa najprominentnijim orientacijama i predstavnicima suvremene evropske filozofije." Osa te slike svijeta je čovjek oko kojeg se rotira svijet, a njegova posebna moć je intelekt koji spoznaje pojave i vodi praksu u kojoj se naslućuju svršishodnost svijeta i smislenost ljudskog bivstvovanja. Rad u formi praxisa afirmira ili negira slutnje intelekta, a kao revolucionarna djelatnost kulminira u ostvarivanju ljudskih svrha u svijetu. Uvod završava poglavljem "Filozofija i revolucija" koje sugerira otvorenost za promjene koje

čovjek unosi u svijet svojim ljudskim ostvarivanjem povijesti. Knjiga je izvor nadahnuća i za pjesnika, slikara, povjesničara.

Zavičajnost je naslov i izazov jednog od prvih radova prof. dr. Rasima Muminovića i monografija „Hadži Murad i Sandžak“ predstavlja osebujno filozofsko-povijesno-umjetničko djelo i traganje u savršenstvu kruga. „Mišljenja sam da su ovo najljepše stranice i najtačnije konstatacije geografskog opisa Sandžaka sa brojnim podacima. Ujedno ovo je preplitanje najsuptilnijeg naučnog i književnog kazivanja i filozofskog osmišljavanja „- ističe recenzent, prof. dr. Enes Pelidić.

„Djelo Murad ef. Šećeragića prezentira kao čovjeka akcije, dostoјanstva i tolerancije, graditelja bratstva i jedinstva, neimara mnogih uspešno realiziranih akcija, predanog vjernika i humanističkog revolucionara, misionara administrativnog ustrojstva IVZ, zagovornika svjetovnog i vjerskog obrazovanja, jednog od utemeljitelja publicističke djelatnosti kod Bošnjaka iz rata koji prati zbijanje vjerskog života u nas...“

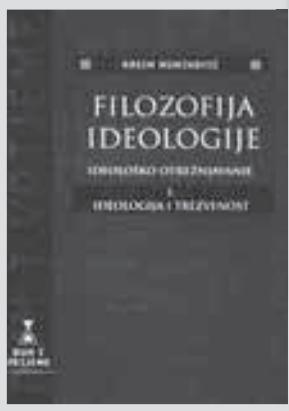
„Malo je ljudi koji su znali i htjeli praviti prijateljstva i suradnje među narodima onako kako je to činio Šećeragić koji je nesebično učestvovao u stvaranju osnova za sreću budućih pokoljenja.“ Njegovo veliko prijateljstvo sa Sretenom Vukosavljevićem („Koordinirali su aktivnosti na svim nivoima sreza: snabdjevanje vojske hranom, odjećom i obućom, formiranje radnih brigada za obavljanje raznih poslova“), osvjedočenost sa stradanjima u Sandžaku, boravak u Bariju, sa ahmedijom na glavi u raznim susretima sa Josipom Brozom Titom, boravcima u Kuršumliji, Nišu, Tetovu, Velesu, Štigu, Novom

Pazaru, Skoplju, Dubrovniku, Albaniji, Egiptu, Saudijskoj Arabiji, Turcici, imenovanju za naibureisa dolaskom u Sarajevo, vođenju aktivnosti na skidanju zara i feredže, potvrda su autoriteta koji je imao na prostorima gdje je djelovao. Šećeragićev povratak u rodno Prijepolje i trud kojeg pokazuje u spašavanju mladića da ne idu na front u Prvom svjetskom ratu potvrđuje neobičnu dugu stazu borbe za bolji status muslimanskog stanovništva.

Povodom izdanja „Ideologije i trezvene zbilje“ prof. Dr. Halim Mulaibrahimović ističe da dr. Rasim Muminović „suptilnom i sveobuhvatnom ali i komprehenzivnom historijsko-filosofskom logističkom analizom traga za korjenima pervertirane svijesti, prati njenu genezu kroz historijske mijene... Inače, mislim da ova knjiga-studija svojim publikovanjem popunjava veoma izraženu prazninu u našoj literaturi i političko-filosofskoj publicistici, koja čini most između historijske faktografije, filozofijskog i političkog umnog diskursa i antropološke sinteze bitnih problema ideologije kao pervertirane svijesti i njenih fatalnih posljedica po jedan u osnovi dobročudan i dobromamjeran narod.“

Komplet ovog troskomnog izdala je IP „El-kalem“ prepoznavši važnost sadržaja za opću upućenog čitatelja.

„Posmatrano sa aspekta savremene disciplinarnosti duha spis se

ne može svrstati ni u jednu od oblasti duha bez ostatka, jer nema samo znanstveno historijski, politički, pedagoški, antropološki ili bilo koji još specifičan karakter, već sve njih i još mnogo drugih. To je filozofija jednog fenomena, fenomena destruktivnih ideologija 20. stoljeća.... Njega zanima ideologija i praksa u historijsko antropološkom smislu kao ono što se snagom svog postojanja doima kao činjenica ontologije biti čovjeka. Pitajući se o njenoj biti autor propituje ontologiju čovjeka i historije. Pitanje destruktivnosti je ontologisko antropološko pitanje... 20. stoljeće je vrijeme i prostor susreta dva antipoda: u njemu su se dogodila dva svjetska rata, kakve ne poznaje svjetska historija, ali i prvo čovjekovo dospjeće na Mjesec. Ratovi su temeljito uzdrmali postojeće političke sisteme, „posijali skepsu u temelje humanizma i nevjericu u znanstveni optimizam“.

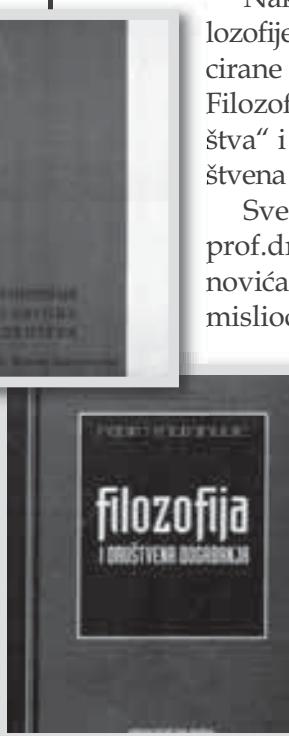

Analizirajući i ocjenjujući sve značajnije evropske novovjekovne i savremene teorije ljudske prirode među kojima posebno Heideggera, Sartrea, Marleau Pontiga, Marxa, Nietzschea, Shopenhauera, Hegela, Baadera, Kierkegarada, Bergsona,

Klagesa, Webera, Sombarta, Kriegera, Rosenberga, Gobinea, Diltihey, Spenglera, Chemberlaine i drugih prof. dr. Rasim Muminović daje jednu veoma uspješnu i stručno utemeljenu panoramu savremene antropološke misli, ali i znatno više od toga“, ističe filozof i recenzent prof. dr. Enver Halilović.

Nakon troskomne Filozofije ideologije publicirane su knjige „Filozofija i kritika društva“ i „Filozofija i društvena događanja“.

Sve ovo potvrđuje prof. dr. Rasima Muminovića kao neumornog mislioca filozofije humanosti, intelektualca i eruditu kome je rad i pisarje na neki način najveće priznanje.

Neki njegovi studenti postali su akademici po raznim kriterijima, njega nema na spisku ni za Nagradu 6. aprila, odavno zasluženu, po svim kriterijima, od ličnog učešća u radnim akcijama na podizanju grada Sarajeva nakon Drugog svjetskog rata....

U svom zavičaju, iz koga izbiva od 1948. godine, bio je fenomen intelektualca o kome je svako iole znatiželjan za nauku i umjetnost znao, ali njegova imena nema među nagrađenima i dobitnicima priznanja... Sada se prof. dr. Rasim Muminović nosi sa zaboravom koji mu nastoji kao gumica izbrisati razne stranice života, i one sa sjenom nepravde, i one pune mladackog zanosa, ljubavi, uspjeha...

„Bošnjačka riječ“ ovim izražava samo skromnu pažnju originalnom filozofskom djelu pred kojim je budućnost.

NAŠE NARODNE HIĆAJE

NAFAKA

Živila nekad dva siromašna brata u kolibi pletenoj od pruća. Rano ostadoše bez roditelja. Imali su samo jednu kožu, muzli je i jedva se njenim mlijekom prehranjujivali. Ne potraja zadugo, koza im lipše, a oni riješe da odu u svijet jer ih ništa više ne vezivaše za nerodnu i posnu zemlju koja im ostade u nasljedstvo u pustoj okolini.

Često su zajedno muhabetili, kako bi rado krenuli u svijet da okušaju svoju sreću, negdje u nekoj tuđini koje su se pomalo pribojavali. S obzirom da svoje rodno mjesto nisu nikada napuštali, nijesu ni znali šta hi u tom dalekom dunjaluku čeka.

Glad i nemaština hi nateraše da krenu na put za nafakom. Jednog jutra, pošto popiše po safu mlijeka, krenuše na hajirli put. Išli su prostranom džadom, obrasлом u travu. Isti hi ta' put vodaše u nepoznato, da gore ne moguće bit', pomisliše braća, nadajući se da će pronaći bolju sreću, barem bolju od one koju su imali, te da hi tamo čeka pun trbuš, me'ka i vruća postelja, od'eća i obuvka. Hodajuće sa zebnjom u srcu, svaki sa svojim nijetom i strahom od nepoznate tuđine.

Nakon dva dana hoda ispadajuće na jednu veliku džadu što se odvajaše na dvije strane. Stariji brat, koji b'še sposobniji, lukaviji, loše naravi i sam svoj, odluči da mlađeg ostavi kraj puta i kreće lijevom stazom,

koja se odvajala na četiri strane, nadajući se da će se sam bolje snaći, i da će mu sreća biti naklonjenija. Na rastanku se ne pozdravi sa mlađim bratom, već brže bolje kreće svojim putem.

Mlađi brat b'še miran, dobre naravi, pobožan, i nimalo nalik na svog starijeg brata. Hodio je sam nepoznatim putem i sve vrijeme žalio što ga je brat ostavio i nije poveo sa sobom. Išao je i molio Boga da njemu i njegovom bratu olakša put, podari dobro zdravlje, radost i nafaku za kojom su krenuli u daleki i nepoznati dunjaluk.

Hodajući gladan i umoran ugleda u daljini jednu kućicu, i pohita da do nje stigne prije no pa'ne mrak. Kada se primače ugleda staru napuštenu vodenicu, natkrivenu vrbovim granjem. Beše obrasla u havrik, paučinu i prašinu. Momče priđe, otvoriti teške kanate na vodeničkoj kapiji i uđe unutra otirući paučinu što mu prijanjaše za ruho i ometaše ulazak. Od starih i istruhlih vodeničkih džakova, koje behu miševi izgrizli, nam'esti nešto prostirke i leže da predahne od umora.

U gluho doba, neđe oko pola noći, razbudi ga nečija vika, galama i tutnjava od koje se čitava vodenica tresla. Momak se trgnu iz sna i pola'ko izvuče iz nam'eštene postelje. Pritaji se uz čoše ukraj vodenice hajući da sazna šta se to događa. Beše mlogo iznenađen kad vide naka nepoznata stvorenja, nalik na insane, kak'e dotele u svom životu nije vid'o. Koža

him beše zelena i pegava, zubi ostri ka' testera, a da čudo bide još više, imahu magareće uši i dugačke kujruke. Kad hi vide momak pretrnu od straha. Bi mu jasno da je u velikoj nevolji, da ga šejtani ne vidu tu đe je.

No, imaše veliku nafaku, pošto se šejtani zabaviše svojim poslom. Počeše da u vodenicu unosu zlato i drago kamenje što ga behu u svojim šejtanskim pohodima oteli od bogatih i zlih ljudi. Kurtalisa ga i velika galama koju šejtani pravahu uhabljeni brojanjem gomila zlatnih dukata i dragog kamenja, koje na plamenu lambe, svetlucahu i obasjavahu mračnu vodeničku prostoriju. Kad ga prebrojaše, blago turiše u dva sanduka i zagrnuše u jarugu pri samom dnu vodenice, pa brže no što su došli, nestadoše u tmušu.

Uplašeno da se opet ne vrnu, momče osta sakriveno u svom zaklonu do sabaha. Kad u rani sabah prvi zraci sunca proviriše kroz brvna vodenice, on priđe do m'esta đe su šejtani čeprkali i otkopa sanduke sa blagom. Zlato zgomila u jedan vodenički džak, pa veseo što iščupa živu glavu, i još sretniji što je im'o nafaku da se domogne tolikog blaga, ode natrag svojoj kući.

U svoje selo se vrnu istim putom. Od jednog hiseta dukata podiže lijepu kuću, oženi se najljepšom djevojkom u selu, napuni torove ovaca koje zadovoljno gledaše kako mirno jave livadama i pašnjacima koje nabavi od m'eštana. Tako je počeo svoj novi život. jašuci najbolje konje i noseći najskuplje ruho.

Kad prođoše godine, pri obilasku obližnje čaršije u susjednom gradu, primjeti jednog ritavog projšaka. Beše sav pohudeo i bon od lutanja, a na sebi nosaše iscijepanu obuću i haljinku. Utom pomisli na svog brata od kog' se beše davno razdvojio. Kad mu se primače, pepozna ga i kaza mu ko je i odkale je, pa ga povede svojoj

kući. Tamo ga lijepo nahrani, odenu, obu i smjesti u posebnom dijelu svog novog doma.

Za par dana stariji brat se opravi i dođe sebi. B'eše zadivljen bratovim boga'stvom. Nije mogao sakriti svoju zavist i želju da sazna odkalen bratu toliko bogatstvu. Žalio je u sebi što on nije tak'e nafake.

Nezadovoljan svojom nafakom, poče da propituje brata „otkale je i kako je stek'o 'voliko boga'stv." Ka svi mazlumi, mlađi dobri brat bez imalo hile ispriča bratu kako je bilo. Kod njega ne beše ni malo jordama zbog stečenog boga'stva. B'eše razi da sve što je im'o podijeli sa bratom.

Skrivajući svoju nam'eru, halotban i naopak, ka' što je stalno bio, stariji brat ščede da nafaku ugrabi na brzinu, te odluči da potraži istu vodenicu u koju mu je nekad' mlađi brat zakonačio. Prije prvih p'etlova, u samu zoru, os'edla konja i povede još jednog, s nam'erom da otud' doneše što više blaga.

Krenu od kuće i, nakon dužeg putovanja, obrete se ispred stare vodenice. Kad poče da se smrkava, on se zabi u jedan budžak i ostade da baš tu čeka šejtane da naiđu i dognaju blago. Ne prođe mlogo vakta, kad izbiše šejtani uz halabuku i galamu. No, ova' put behu oprezniji. Svi odreda rešiše da pretraže vodenicu, ne bi li naišli na kak'og neželenog musafira ka' što im se dešavalо isprije. Nisu hajali da hi neko opet vidi i da him jopet odnese blago koje su donijeli da sakriju na staro m'esto u napuštenu vodenicu. Imadoše nafaku da nezvanog musafira zateknu sakrivena u čošak. Posumljaše da je to isti ona' hrsuz što him je davno opljačk'o blago. Zadovoljni što ga nađoše, nezvanog musafira vezaše konjima za kujruke i rastrgoše.

Ljudi i danas pričaju da nije imo nafake.¹

TRI BRATA

Nekad davno živila tri brata po imenu Smail, Nail i Džemail. Bijahu mlogo siromašna. Od cijelog boga'stva imahu samo jednu kravu. Pošto hajahu mlogo da pričaju, riješe da život provedu u vijećanju. Najčešće su više vijećali, no radili. Jedne rede ukrade him neko kravu. A oni, po svom starom adetu, ubijeđeni da su čiramerli, počeše da vijećaju. Prvi poče Smail:

- "Našu kravu je ukrao čov'ek, koji je visok i žutobrk". Na to će Nail:

- "Ako je visok i žutobrk, onda mora da mu je i palta kusa". Džemail, da ispadne najpametniji, na kraju dodade:

- „Ako je visok i žutobrk, i ako mu je palta kusa, mora da je to Musa?!"

No, ne znadoše kako da nađu Musu. Dogovore se da na prvi pijačni dan odu u čaršiju i potraže čov'eka koji bi po njihnom vijećanju treb'o da pripše na Musu. U čaršijskoj navalici prim'ete čov'eka! Istina, b'eše visok, žutobrk i kuse palte.

Smial reče: "Eno ga jedan visok insan!" Nail za njim dodade: Vala mu je i palta kusa!" Džemail priđe, u'fati ga za rukav, pa pita: "Halali, da nisi ti Musa?" Ona' žutobrki odgovori: "Jesam vala, baš Musa".

Džemail će na to:

-"Ti si nam ukr'o kravu".

-"Ada nisam,Vallahi, reče Musa.

-Jesi, jesi – kaže mu Džemail.

U toj kavgi i navalici Smail, Nail i Džemail se povukoše da vijećaju šta će sa Musom. Vijećaše tako i r'ešiše da odu kod muftije. Pošto to ne b'eše posao za njega, on hi uputi kod kadije. Kad stiže kod kadije ispričaše mu kako him je nestala krava i da sumlju na Musu.

1. Kazivač: Nihad Šećović (1963), na osnovu priče koju je čuo od svog djeda Hadža Šećovića (1892-?) iz s. Paljevo (Tutin).

-"Po čemu sumljate na Musu?", upita kadija.

-Mi smo viječali, odgovoriše mu!

-"Ne morete vijećat', jaramazi jedni, morate ni to dokazat', nije lako tužet insana na bigajri hak" - reče kadija. Moram Musu pušćit' dok ne dokažete njegovu krivicu!

Smail, Nail i Džemail počeše uporno navaljivati da him Musa mora vratit' kravu.

„Mi smo kadija čirametli, mi odmah pogodimo ko je!“ - reče Smail. Kad to ču, kadija him kaza da ispa'nu iz sudnice, da bi sve to prov'erio. Uze kadija ljušće, turi ga pod fes, pa hi pozva da odgovore šta hi bide pit'o. Ulegoše u mašćernu sva trojica. Kadija hi pita:

-"Pogodite šta je ispod fesa?"

Smail rekne prvi:

-"Čim je podno kape, mora da je malo i bijelo". Nail kaže: "Kad je malo i bijelo, mora da je nešto duguljasto."

-"Eeee, pošto je tak'o, dodade Džemail", mora da je ljušće.

Da bi i ostali to vid'eli, kadija podiže fes a ono ispod - ljušće.

„Vaše nagađanje je bilo nasumice. Moraćemo da prov'erimo još jedanput", veli kadija.

Druge rede kadija uze dukat i turi ga podno kape, pa jopet pozva Smaila, Naila i Džemaila.

-"Šta je sad' podno kape?", - pita hi kadija.

Braća se malo pritajiše, dok ti Smail ka' od šale prosunu:

-"To tu na kadi'nu peštahtu mora da je malo i okruglo!" Nail: "Kad je malo i okruglo, mora da je žuto!" A Džemail: "Kad je malo, okruglo i žuto, drugo ne more bit', no dukat!!!"

Kadija podiže kapu, kad ono - dukat. Ne bi čare, no ti kadija zovne Musu da plati globu i da složnoj čiramet braći kupi kravu.

Bi šta bi, Smail, Nail i Džemail

postanuše mlogo zanimljivi kadiji. Bi milo kadiji da hi zovne na večeru, kako bi hi bolje upozn'o. Pošto ne b'eše ženjen, zamoli svoju majku da za musafire pripremi ma'sus večeru. Ona se učine razi i poče da priprema najbolje jemeke. Kad večera stasa, kadija se, demek, nađe u nakom poslu, pa majki rekne da prinese sofru. Uze stube i

sakri se na tavan, da him sluša bes'edu. Počeše braća stimat jedan drugoga, a Smail kaže Džemailu:

-"Deder uzmi, jedi, al' se bojim će ti škodit'! Meso je mlogo masno, mora da je ovo jagnje dojilo krmaču."

A Nail nastavi: "Haj' što je dojilo krmaču, proj se toga, no ako nej meso, uzmi pite. Pita je načinjena od samog paspalja."

Da ne ispane nedoreknut Džemail progovori: "Dobar nakav insan ova' kadija, mora da je kopile".

Kadija koji je sve sluš'o na tavan' pretrnu od muhabeta svojih „čirametli“ musafira. Pošto večeraše, ulježe i kadija. Muhabetiše do u neki vakat, pa iskaše izun da odu svojoj kući. Kadija se pose-lami sa njima i otprati hi do kapije.

Pošto hi isprati, kadija riješi da prov'eri ono što su muhabetili, pa ode prvo, kod seljaka od kojega je nabavio ono jagnje - šilježe, te ga zamoli da mu proda još jedno isto tako ogojno. Seljak mu reče:

-"Bogami, nemam više onako nijedno. Jedne rede jagnjetu lipsa majka, a ja ti ne znadjah šta ču, no odoh kod komšije, te ga poturi' pod komšijinu krmaču da podiji! Ako hoj drugo, evo ti bujrum?"

-Jok, jok, neću, šcedijah samo onako, reče kadija. Poslje se uputi vodeničaru ne bil' uz'o još onak'og brašna:

-Onak'o ti nemam, Bogami, to sam ti izm'ero sam' paspalj. Odvajo sam ga više od m'esec dana".

Kadija ode kući i reče majki da je čuo braću kako su govorili da on nema oca, te da je kopile. Majka mu reče:

-"Istinu su govorili. Ovo nije tvoj otac. B'eše ratni vakat, a ja mlada i viđena, dugo nemadijah evlada, prevarih se, ostadoh, te mi se tako, fala Bogu, ti nađe!"

Kad to ču kadija, ne premišljajući se više, pozva Smaila, Naila i Džemaila i postavi hi sebi za savjetnike.

GRBO

Bio u selu neki grbavac. Svi su ga ponizavalii ali i sažalijevali zbog to malo grbe na vrh hrbata. Tako ga zbog nje i prozvaše Grbo. T'erali su šegačinu s njim. On, onako hupotan, stalno je bio neveseo, te zbog toga i riješi da se izgubi jedno vrijeme iz sela. Krenu da se izgubi. Iš'o cio dan i u akšamski vakat zateče se pred jednu vodenicu. Pošto beše nejak i iznemog'o, pomisli da pita vodeničara za konak.

Vodeničar mu reče:

-"Ja sam već krenuo ka kući, a ti vidim, da si nejak i pohudeo, i da nisi kadar noćas nastaviti put. Ostani sam, halatosun, spavaj, pa ujutru kreni dalje kud si naumio."

Onako umoran Grbo zakunja i zaspa, ne sluteći da se tu noću okupljaju šejtani. Neđe oko ponoći, tu se okupi šejtanska londža, a na čelu londža beše šejtan-kašagija.

Poče pjesma, igra i daira. Jedan iz londže ugleda Grba kako spava, pa šapćući, londži reče:

- "Ovaj insan je miran, da ga razbudimo i zovnemo da sa nama igrat". Priđe te ga razbudi i pozva da igra sa njima. Poskoči Grbo, ufatí se u kolo i poče da igra. Kolo počeše uz p'esmu: - „šik-nana, šik-nana!"

Grbo se zanio igrom i ponavlja za njima složno iste riječi: „šik-nana, šik-nana..."

Kad bi pred zorou da se rastura londža, kaže jedan od njih: "Ti si bre pripsan, mlogo veseo čov'ek. Pošto si takav koju hoj želju da ti ispunimo?"

- „Vala, nijednu želju. Ja sam mazlum čovjek, eto, jedino, ako morete ovu grbu da mi maknete sa hrbata?"

Šejtan ka' šejtan, priđe te mu skide grbu i okači je na čiviluk u vodeniku. Odoše svako na svoju stranu. Grbo odluči da se ponovo vrne u selo. Stiže on, kad tamo nakav narod se okupio i čudnovato ga gledaju. On, ne samo što beše viši od mlogija, no se beše i proljepš'o.

Tu u istom selu je im'o još jedan grbavac, pa kad ugleda ovoga bez grbe, priđe mu i zamoli:

- „Cijeli vijek se mučim i ne mogu ova' hal da maknem sa hrba-ta, a vidim ti si mak'o tu svoju muku. Holj mi rej, tako ti Allaha, kako si je mak'o?"

- „Vala, da ti kažem, ako će bit' fajde? Bio sam tamo u vodeniku..." ispriča mu on sve po redu.

Ovaj ti krene i u isti vakat stigne pred vodeniku. Zamoli vodeničara da ga pusti da prenoći i ovaj ga ostavi. Zaspa i on, kad neđe u ponoć začu se p'esma i daira. Poče šejtan-sko kolo. Šejtani igraju li igraju, pa

kad vidoše čov'eka kako spava, dogovore se da ga uzmu da igra s njima. Razbudiš ga i uvedoše u kolo.

Ujagmi se on u kolo, ali ovi promijenili igru i p'esmu. Svi iz-glasa pevaju: „šeh-nana, šeh-nana..."

Nasta prava pometnja. Dok šejtani igraju šehnane, ova' šiknane:

- „šehnana, šehnana..." ova' „šiknana, šiknana!"

Šejtani, ka' šejtani, on-eraspolože se što im ovaj bataljuje p'esmu, prekinuše sa igrom. Šejtan-kašagija se ishuja i skoči:

- „Što je, bre, ovo tuhav i ters insan! Ona' jučerašnji b'eš dobar, ova' nikako, ne valja. Radi sve n'opako. Haj' da ga kaznimo".

Počeše se dogovarat' kako da ga kaznu. Uzeše onu grbu sa čiviluka te mu turiše na hrbat još jednu. Vrnu se on u selo sa dvije grbe.

Tako je i umro sa njima.

MUSLI-BELAJ

Neđe u pešterskim selima, isprosiše jednu biranu d'evojku za biranog momka. Spremi him prijetelj muslihune da pitaju kol'ko svatova da pošalju kad dođe vakat da se dovede nev'esta. Prijatelj him dade izun da mogu doves' i sto svatova, ako hoće. Muslihuni mu odgovoriše da ne mogu baš sto, al' neka bide trides i tri svata.

Prijatelj na pogodbu učine raziluk, al' him sav'etuje da Musli-belaja nikako ne dovode.

Pristaše oni, al' kad stigoše u selo, Musli-belaj se prvi ponudi da pođe u svatove, a da niko od prisutnih ne sm'ede da mu rekne da nije poželjan.

Pođu svatovi po d'evojku. Ispred svatova Musli-belaj, prvi bajraktar i muštulugdžija. Krenuše

muštulugdžije da jave da idu sva-tovi, kad tamo nako pašće, juriisiš, na Musli-belaja. Musli-belaj izvadi ljevor te ubi pašće. Jedan od domaćina poteže mauzerku: - Toooh! Toooh! - te ubi Musli-be-laja. Nasta krvava svadba, kavga i velika galama.

Poljeteše jedni na druge, te dvadeset i devet pade mrtvih glava. Petn'es' svatova i četrn'es' prijetelja. Vijećali oni pe'-šes' dana i nijesu mogli da se dogovore kako ovo da riješe. Navalili i jedni i drugi: samo glava za glavu. Ni-kako da ukararu krv?!

U jedan vakat nevjestin svekar zamoli za izun, da ga puste iz kutnjeg hapsa, da ode i ponese roblju haber: šta je i kako je bilo i što hi nema sa nev'estom? - pa će se vrnut ponovo.

Pustiše ga oni. Stiže on kući, sjede onako skukvežen kraj furune i ne izgovara ni crnu ni bijelu. Starija snaha prim'eti da je zabrinut i neveseo. Pošto nije džais da se odma' pita, ona ne mogade da istrpi, no mu priđe i upita:

- „Hajrola, babo! Koje dobro?"

Svekar joj odgovori: "Vala, snaho, ništa me ne pitaj".

Na navaljivanje snahe, on joj ispriča šta se desilo i na kraju reče:

- „Evo prođe skoro hefta, ne moremo da se nagodimo nikako.

Snaha će:

- „Polako, polako, babo! Koliko je vas puginulo?"

- „Petn'es'" - odgovori svekar.

- „A koliko prijetelja?"

- „Četrnaest", - reče on.

Snaha mu na to uzvrati:

„Uuuu, babo, pa to je bar la'ko! Vas petn'es', njih četrn'es' i šarov. Razmijenite glavu za glavu i petn'estog šarova za Musli-belaja, i sve je riješeno".

On se jadan obradova, majko mila, skoči sa pustćije, te sve u trk ode kod nevestinih u selo. Tamo se dogovoriše i uzeše d'evojku.²

2. Hičaje (red. br. 2, 3 i 4) zapisao Redžep Škrjelj; kazivač: Hamid Miralem Avdović (1925-1997) iz s. Kamešnica (Sjenica) koji je od 1954. godine živio u selu Gorno Orizari, Veles, Rep. Makedonija. Prije je čuo od svoje majke Hare, kćeri Naila Avdulova Kariška i Malice Emra Mahmutovića. Emro ili Hodž Prlo je bio imam džamije u selu Ugo na Pešteri, a Nail imam u sjeničkom selu Dubnici.

Akademik Alija Džogović

*Prepostavka
da bi Torbeši
mogli biti
potomci
Besa, može se
pretočiti u
formulaciju
da su Torbeši
i Bosanci
potečli iz
isog etničkog
tračkog
korijena, te
da su s
razlogom i
jedni i drugi
Bošnjaci.*

Torbeši su Besi (Bošnjaci)

Ujednom prethodnom tekstu izlagao sam mišljenje o etničkom imenu *Torbeš//Torbeši*, elaborirajući morfeme *tor-beš* i razmatrajući njihov mogući semantički sadržaj. U ovom diskursu, čitajući najnoviju knjigu akademika prof. dr. Ibrahima Pašića *Predslavenski korijeni Bošnjaka*. knjiga III, *Tračko ime Bosna i Tračani u Bosni* (rukopis), uz poštovanje pisanje recenzije, otkrio sam u poglavljima *Hipoteza o imenu Bosna nastalom od imena tračkog plemena Besi i Ime Bosna nastalo je od imena tračkog plemena Basanisa (Basanisai)* vrlo indikativne argumente i o etničkom imenu *Torbeš//Torbeši*, kojim se približava i moje tumačenje i elaboriranje. Ovdje ću izložiti Pašićovo mišljenje i elaboraciju, koje prihvatom u cijelosti kao najbolje historijsko-onomastičke argumente i za pravo porijeklo, morfološke likove i značenje ove stoljećima diskutovane, i sporne, etničke semanteme.

Problem *etnogeneze šarplaninske populacije* vrlo je zatamnjen. To je bio razlog da susjedi ovaj narodni subjekat svojataju i uklapaju u svoje populacione projekte sa krajnjim ciljem da izvrše *potpunu assimilaciju ili etničko čišćenje*. To je bio i razlog, pored onog ekonomskog, da se veliki broj ove populacije iseli u susjedne regije, ode na pečalbu negdje daleko, ili se savim iseli sa Balkana i nestane u tuđini kao da je to bila vjekovna sudbina ovoga staroga naroda na Balkanu. Mnogi se žitelji ovih krajeva interesuju *ko su porijeklom i ko je izazvao njihovu sudbinu da im tuđina bude domovina*. Jesu li oni *torbeši* ili *Torbeši* i šta sve to znači. Da li je kvalifikativ *torbeš//Torbeš* nekakav zlonamjerni pežorativ, ili je to *sem* njihove etnogeneze? O ovoj dilemi pokušaćemo da damo uslovan odgovor, utemeljen na onomastičkim istraživanjima, kao i na svim drugim relevantnim potvrdoma koje bi mogle da objasne etogenezu ove stare i autohtone šarske alpske populacije.

Leksička odrednica *Torbeš* upotrebljava se kao etnik za ime jednoga brojnog naroda. Uglavnom se shvata i upotrebljava kao odrednica *socijalne semiotike*. Mi, ipak, smatramo da je to pogrešno značenje i da apelativ *torbeš* u prvobitnoj funkciji ima drugačije značenje, zapravo *etničko*, a onaj socijalni predznak nastajao je kasnije, kao pogrešna atribucija. Konsultovali smo mnoge stanovnike ovih alpskih naseobina, i zaključak je da se ne ljute ako ih neko tako oslovi, da i sami tumače da su *Torbeši*, ali nisu uvijek mogli dati odgovor na pitanje šta to znači. Sve je ostajalo zatamnjeno.

Neki istraživači su utvrđivali da je apelativna struktura *torbeš* neka *bogumilska riječ*, da su je upotrebljavali *bogumili ovih krajeva*, te da su i sami sebe nazivali *Torbešima*.

Tražili smo ovu leksemu, ili njoj sličnu strukturu, u više rječnika, prvenstveno u rječnicima klasičnih jezika. Komparativna metoda može dati rezultate od kojih se dalje može elaborirati i stići do rezultata ili do pretpostavke za rješavanje ovoga lingvističkoga i etničkoga problema. U rječniku grčkog jezika nalazimo odrednicu *torn-evo, -os* (=okretati), koja može biti značajna morfema u strukturi *tor-beš*. Morfemu *tor* nalazimo i u nekim drugim balkanskim toponimskim strukturama, kao na primjer: Visi-*tor*, Durmi-*tor*, Pirli-*tor*, Ko-*tor*, dakle kao jedan od kompozita u oronimskim strukturama. U sintagmi *Toro di pende* (*Krivi toranj/kula*, u Pizi, u Italiji), gdje je morfološki lik *toro* latinskog porijekla. Posmatrajući stratigrafiju i strukturu ovoga morfema, može se pretpostaviti da je i u odrednici *torbeš* prisutan ovaj *grecizam // latinizam*. U toponimskoj funkciji, figurativno, označava visoke planinske vrhove, oko kojih se *okreću* magle i oblaci, po jednoj verziji. Ovaj morfem može upućivati i na pretpostavku da se planinski vrhovi i predjeli nalaze oko rijeka i planinskih vrela, po drugoj verziji. Razlog za ovu drugu pretpo-

stavku nalazimo u daljoj analizi odrednice *tor-beš*. U albanskom jeziku imamo leksemu *bjesh-ka*, pa se može pretpostaviti da je kompozit *bjesh* (*bješ//beš*), po zakonu simbioze srastao sa grecizmom / latinizmom *tor* (*tor-beš*). Može se ponuditi i treća varijanta, koja takođe upućuje na slične semantičke sadržaje. Morfema *bin* vrlo je frekventna u balkanskoj toponomastici, kao naprimjer: *Lju-bin-je*, *Tre-bin-je*, *Tru-bin-a*, *Bi-oč-a*, *Bi-ča*... Ova morfema nalazi se u toponimskim strukturama koje označavaju *mesta* na kojima je potvrđeno prisustvo vode (rijeka, potok, izvor, vrelo). Cijeli planinski sistem Šar-planine bogat je vodom.

Finalna morfema *-eš* je nastavak potvrđen i u strukturama mnogih drugih toponima. Naprimjer: *Milj-eš-i* (selo kod Prijepolja), *Milj-eš-evac* (šuma i potok na Prokletijama, zapadno od Peći), *Tikv-eš* i dr.

Iz ove morfološko-semantičke diskusije slijedi sljedeći zaključak:

Leksička struktura *torbeš* mogla je nastati simbiozom i supstitucijom morfoloških elemenata: *tor-bin-eš = tor-beš; tor-beš = torbeš*. Ovaj apelativ je, u narodnoj govornoj komunikaciji, zatim preuzeo i funkciju *etnika*. Prema ovoj etimološkoj pretpostavci, *Torbeši* su populacija koja živi na šarplaninskoj regiji od Prizrenske Bištice do Strumice i na zapadu do Koritnika. Nekada je u ovaj korpus ulazila i populacija Opolja.

U ovom kontekstu, može biti od komparativnog interesa i druga varijanta elaboracije spornog etnonima *Torbeš* // *Torbeši* kojim se naziva populacija šarplaninske geografske oblasti, one između Prizrena, Tetova, Strumice i Kuksa. Jedna skupina tračkih *Besa* mogla se je uputiti prema jugu i locirati se na alpskoj šarskoj regiji, za razliku od one grupacije koja je stigla na teritoriju današnje Srednje Bosne. Pravci seobe *Besa* mogli su biti višesmjerni. Moguće je da se svi *Besi* nisu iselili iz Trakije i da su njihovi potomci danas oni *Pomaci* u Bugarskoj, kao i oni *Karagači* u grčkom dijelu Trakije.

Leksički (etnički) lik *Torbeši* sa si-gurnošću se može elaborirati iz kom-

pozitne strukture *Tor-besi* (= *Tor-beši*). Formant *tor-* prepoznatljiv je i u mnogim drugim toponimskim strukturama

Potpriču za prijelaz foneme *s* u *š* nalazimo i kod I. Pašića u knjizi "Predslavenski korijeni Bošnjaka, knj. III". Pašić kaže: "Glasovna promjena *s* u *š* ukazuje na mlađu posuđenicu u bosanskom jeziku" (str. 111).

Još jedan onomastički argument može biti od značaja za ovu diskusiju. Naime, na Kosovu se, sjeveroistočno od Prištine, nalazi grad čije je sekundarno ime "*Besijana*", što upućuje na pretpostavku da se na ovim geografskim prostorima nalazio/nalazi nekakav veći lokalitet sa ovim ili sličnim imenom.

U diskursu ovih onomastičkih argumenata, pouzdano se može reći da su tračkog (gotsko-beskog) porijekla i neke topnimske jedinice, koje smo evidentirali u oblasti Šar-planine, naprimjer: *Orgost* i *Orešek* (sela), *Kuks* (gradski naselje), *Galaič* (planina) - u alb. dijelu Gore; *Orćuša* i *Skorobište* (sela), *Krakošta* (staro naselje u Dragašu), *Viljan* (šuma), *Barbula* (planina) - u kosovskom dijelu Gore; *Debar* / *Dibra* (gradsko naselje), *Radika* (planina i rijeka) i *Mavrovo* (planinski predjeli) - u makedonskom dijelu Gore. Za ovu pretpostavku, motivisani smo diskusijom Ibrahima Pašića u svojem *Rukopisu* na str. 85, u vizi sa sufiksom *-ost*, koji je gotskog porijekla. Morfološke i semantičke etimone ovih onomastičkih jedinica mogli su donijeti Besi i Goti u vrijeme preseljenja iz Trakije u ove visokogorske balkanske krajeve (Vidi: I. Pašić, *Tračko ime Bosna i Tračani u Bosni, rukopis*). Do sada su poznati pravci besko-gotskih kretanja: jedan prema centralnoj Bosni (oblast Visokog) i drugi prema široj oblasti šarplaninskog geografskog sistema.

U ovom diskursu je i Pašićeva diskusija o tračkom naselju na *Dojranu*, te da bi to "značilo da se prvo-bitna domovina Basanisa nalazila uz Dojransko jezero - odakle su pre-seljeni na tle današnje Bosne", što je u "primarnoj vezi s njihovom šizmatičkom vjerom".

Pretpostavka da bi Torbeši mogli biti potomci Besa, može se pretočiti u for-

mulaciju da su Torbeši i Bosanci potekli iz istog etničkog tračkog kori-jena, te da su s razlogom i jedni i drugi Bošnjaci. Ovo ne treba smatrati "svojatanjem" Torbeša već motivacijom za dalja naučna istraživanja. A Ibrahim Pašić je ovdje kvalifikovan da ponudi pravu riječ.

Za oblast šarplaninske geografske regije vezuje se i tzv. *boškački govor*. To je oblast istočno od Prizrena i oko Tetova. Navodno ga govore majstori (zidari), kao svoj *tajni govor*. Napisan je i jedan manji rječnik. Ovo upućuje na pretpostavku da bi taj govor, danas žargon, mogao biti *ostatak govora tračkih Besa*. Populaciju koja još "zna" da se služi ovim žargonom, nazivaju *Božjacima* a njihov "tajni govor" *boškačkim*. Sličnu informaciju nalazimo i kod Pašića, na str. 39. On navodi dio iz rasprave fra Anta Kneževića iz godine 1886: "Veliki bješe ogranač trački-tirački *velikoga stabla slavjanskoga*, kojeg je najodličnija grančica 'Bezi' ... Oko dvadesetak godina posli Isusa, veli spisatelj Strabo, da su se širili po Bugarskoj, većim dijelom Balkana (Ild'ma), Crne rijeke (*Kara-su*) te dopiralo do Ilirije i Panonije. Narod bio sasvim pobožan te imao svoje sveštenike i *proročišta*. Zato jih njeki i zvali 'Bozi' a njeki opet 'Bozjnaci' kao 'Božji' i 'Bož-Bosi-Bosy', a neki opet 'Bezi' - vjerni, pobožni, uzvišeninjaci..." Istina, fra Anto ovaj "ogranak" smatra "velikim stablom slavjanskim", što je u nauci naravno pod znakom pitanja. Pašić svojom naučnom erudicijom i za ova pitanja ima ključ.

Na str. 42. ove nove knjige Pašić kaže: "Hipoteza o imenu Bosna nastalom od tračkog imena Besi historijski je utemeljena ali lingvistički neodrživa. Najstariji pisani oblik imena zemlje Bosne je *Bosona*, što je daleko od etnonima *Besi*". Na sljedećoj, 43. str., Pašić navodi mišljenja šestorice historičara i hroničara, i kaže: "... smatrali su da je zemlja i rijeka *Bosna* dobila ime od imena naroda, i to je tačno". Ovo svoje mišljenje, poslije niza historijskih i onomastičkih analiza i elaboracija, Pašić je sažeо u naslovu "Ime Bosna nastalo je od imena tračkog plemena Basanisa (Basanisai)".

U komparativnom diskursu može biti zanimljiv i latinski formant *ter-* (*campester, silvester = poljski, gorski*; kao i *Pelister* – ime planine u Makedoniji) kao moguća alternacija formantu *tor-*, odnosno kao fonološka supstitucija u strukturi ovih formanata. Tako bi se uslovno moglo razumjeti da je leksička struktura *torbeš/terbeš ilirsko-latinska* (moguće i *ilirsko-grčka*) simbioza u čijem se semantičkom polju nalaze sadržaji *vodnih tokova i alpskih reljefa*. (Potvrdu za ovo vidi u: Stjepan Ivšić, *Slavenska predbena gramatika*, Zagreb 1970, str. 322). I prema ovome, odrednica *Torbeš* označavala bi, u etničkom smislu, *narod planine*, populaciju oko rijeka na planinskoj regiji *Skardusa* (Šar-planine). Poznato je da i danas na ovoj planini postoji oblast *Reka* i da se populacija ovog dijela šire šarplaninske regije naziva *Rečani/Rekanci*.

Ničim nije potvrđena teza o slavenskom porijeklu ove populacije. Naravno, u srednjem vijeku grecizacija, latinizacija i slavizacija bile su vrlo radikalne socijalno-kultурne promjene i u ovoj alpaskoj oblasti, kao i na širim prostorima Balkana. U ovom historijskom kontekstu su hristijanizacija i islamizacija.

Ipak, u narodnoj svijesti, ovaj etnik se više odnosi na populaciju koja je danas u granicama države Makedonije, dok je za populaciju u granicama Kosova i Albanije više u funkciji etnički kvalifikativ *Goranac/Goranin, Župljanin*. Etnik Šop (Šopovi) alternirao je sa etnikom Župljanin, ali je on danas u sporadičnoj funkciji i više se odnosi na mještane u selima prema Prevalcu i na mještane velikog sela Štrpcce, istočno od Župe.

Iz ovog diskutabilnog konteksta proizilazi zaključak da etnički kvalifikativ *Torbeš* nema pežorativno značenje već, naprotiv, pozitivno kojim se imenuje *planinac, čovjek planine, mještanin Reke* (regija na Šar-planini).

Dosta zatamnjeno, u sporadičnoj govornoj komunikaciji mogu se čuti i sekundarni etnički oblici *Gogari//Goge, Dibrani*, ali se oni odnose na uže regije. Neki mještani kazuju da su im, po porijeklu, bliski *Pomaci* u Bugarskoj i *Karagači* u Grčkoj.

Indikativna je i tzv. *daljinska asocijacija* o hipotetičkoj vezi ove šarplaninske populacije sa *Hazarima* – narodom koji je živio u oblastima između Azovskog i Kaspijskog mora. U Gori i Župi postoje mnoge, zatamnjene, legende i predanja o *hazarskom putu* prema zapadu. Pripovijeda se da je neka *nedefinisana populacija* dolazila u ove šarplaninske krajeve „*na severna vrata Balkana*“. Tkodje je indikativno da je u antropološkom sistemu šarplaninske populacije vrlo frekventno muško ime *Azar//Hazar* i hipokoristik ‘*zo*’ (sa poluglasnikom u početnoj poziciji, ali i poluvokalizovano *A'zo//H'zo*), što može biti jedan od značajnih elemenata za dalju diskusiju o *etničkom etimonu* ovoga naroda.

Indikativna je *egzistencijalna antropološka kultura* ove balkanske populacije sa onom koja danas živi na *kavkaskom podnožlu*, i u Turskoj oko Crnog mora, dakle na *putu seobe naroda* i na nekadašnjim *hetitskim* oblastima. Naravno, ova sličnost se temelji na antropološkoj, folklornoj i mitološkoj analogiji i kulturi. Istraživački naučni rad u ovoj oblasti bio bi vrlo produktivan.

Od pojave *bogumila* na Balkanu, ova populacija je prihvatala njihovo vjersko učenje, najvjerovatnije iz socijalnih motiva, ali i kao oponenciju vizantijskom hrišćanstvu i njegovim dogmama. Svakako, prije prisilnog i agresivnog pokrštavanja, ova populacija je bila *politeistička*, zato su se vjerski *politeistički obredi* vrlo lako mogli uklopiti u *bogumilsko učenje* i stvoriti jednu socijalnu kulturu s konceptom vjerske simbioze. Za ove prepostavke ima i danas još prepoznatljivih argumenata, a među primarnim je vrlo *tolerantno primanje islama* čije se učenje, a posebno socijalna kultura, takođe uklapalo u *socijalnu bogumilsku dogmu*.

Poznato je da se *bogumilstvo* preko srednje Bugarske, pravcem od Dragovice, širilo preko Makedobije, i dalje preko Šar-planine, prema *dinaridima* – prema Hercegovini i Bosni, te prema hrvatskom Primorju. Na ovom *bogumilskom putu* nastajala su naselja, od *Dragovice* prema zapadu,

Dragaš, Dragobija (u sjevernoj Albaniji), *Dragoban* (kod Prištine), *Dragachevo* (u Srbiji)...Ove strukture imaju zajedničku bazu *Drag-* koja svojim semantičkim sadržajem pokazuje da su na ovim mjestima bila značajna *bogumilska kultna mjesta*. Indikativno je, da se staro naselje u Dragašu naziva *Krakošta*, a jedno visoko brdo kod Varaždina naziva se *Krakoštan*. Na njima su mogli biti obavljani slični stari kultovi.

Bogumilskih znamenja ima na cijeloj regiji šarplaninskog sistema. To su razne humke (mogile // gomile), ostaci bogumilskih obreda i običaja; kultovi posvećeni vodi, zemlji i vatri; kultovi posvećeni suncu, cvijeću, proljeću (*Duren*), ljetu, jeseni; kultovi posvećeni žrtvovanju životinja; ostaci bogumilskih poetskih i retoričnih vrsta i oblika; međuljudski odnosi koji proističu iz bogumilskog učenja, kao i još mnogi sadržaji bogumilске kulture. Za ovaj diskurs vrlo je indikativna jedna *bakarna pločica* nađena u jednom selu kod Kuksa a koja se danas čuva u Muzeju u Kuksu. O njoj je pisao vrijedni lingvista (leksikolog) i pjesnik *Nazif Doklje, Goranac iz Kuksa*. Na njoj je izgravirana kompozicija oboarenog *bika* (ili *jelena*) na kojem sjedi onaj koji žrtvu prinosi nekom božanstvu, držeći u rukama knjigu sa pisaljkom (najvjeroyatnije simbol molitve upućene božanstvu). Ovakva se *pločica sa motivom žrtvovanja* nalazi i na jednom *mazdaističkom eksponatu* na kojem je prikazano kako bog *Mitra* žrtvuje *biku*. Ovaj eksponat prikazan je u knjizi „*Sve religije sveta*“ (grupa autora, Beograd 2006, str. 239). Oba eksponata su *mazdaističkog* sadržaja i funkcije. *Mitraizam* je posredstvom Grka prenet u rimsku religiju, a tako i u stare balkanske kulture. *Bogumili (Maniheci)* širili su ovu dogmu po cijelom Balkanu. Otuda i mnogi nazivi mesta sa ovom *teonimskom strukturom* (Mitrovica – selo kod Tutina, Mitrovica, x 4 – na Kosovu, u Vojvodini, u Bihoru, u Mačvi).

Takođe postoje indicije da je onaj tzv. *boškački govor* bio *tajni govor bogumila*.

IZ NASE POEZIJE:

Jahja Taslidžak (umro 990/1582)

KAD BI OVAJ SVIJET

*Kad bi mi ovaj svijet k'o srce pust bio
Bez tuge, bez ljudi, bez života*

*Ono što poželim – kad bi ovaj svijet želio
Da odmah prigrabimo sve što poželimo*

*Lakše je na leđima željeznu planinu nositi
Neg jednakovo uzvraćenu ljubav naći*

*Prognanika ne raduje odlazeći korak prijatelja
Kad zaljubljena duša čitavim svjetom vlada*

*Duša žudi, slavi se protivi, hej Jahja
Duša prikriva razornu ljepotu svoju.*

Ahmed Vali (- 1598/9)

Voljena

*Gospodarica Ćabe u crnoj svili ti si
u noći tamnoj, mlad mjesec judejski ti si*

*Ljepotica u crnom plaštu prelijepa kraljica ti si
usnula sablja svjetlosna, unutar prilegla ti si*

*Istinska voda života što u tmini k'o Juda
Hazreti Isu čarobnim usnama oživljava ti si*

*Hej voljena, što u crnu svilu umotana zboriš
predivna prijetnja u stihovima mojim ti si.*

*Zaljubljen međ' krasnim pupoljcima u vrtu bajnom
Hej Vali, k'o slavuj obezglavljeni u njemu ti si!*

Zulfo Poturović (1935)

ZEMLJO SANDŽAČKA

*U ovom dijelu svijeta, brdovitog Balkana,
prostiru se polja, planine i ravni,
gradovi i sela sandžačkih strana,
gdje su se razvili naši korjeni davnji..*

*Zemijo naša, koju te svojom zovemo i znamo,
volimo te u riječi, u pjesmi, u stilu,
ovdje gdje smo, ili dalje tamo,
ljubimo te kao našu majku milu.*

*Nasa zlatna žita stasaju u tebi,
naraštaji mladosti i silne ljepote –
Zemljo Sandžaku, ko te voleo ne bi,
tvoje bistre rijeke, polja i krasote.*

*Budi u nama, dok u nama tvoj plamen gori,
on je snaga i sila naših junačkih ruku.
Tako si lijepa, od kako te Bog stvorii,
ne dajući te tuđinu, zločincu, ni hajduku.*

*Bili smo tvoji i u najtežoj muci,
kad su bijesne oluje pretile iznad naših glava,
ti si oštrica u našoj junačkoj ruci
nek si u rodoljublju vječna naša slava.*

*Ići ćemo daleko, daleko, do na kraj svijeta
i uvek se vraćati, ostati u tebi,
ti si đulistan u našim njedrima što cvjeta –
Sandžačka zemljo! Ko ti se radovao ne bi!*

(Brisel, 4. marta 2007. god.)

Redžep Nurović

NUR SA JASTUKA

(Vjenčanoj ženi)

*S jastuka mi svjetli,
od prije dosta godina,
jednako nježno, ništa bljeđe,
nur njena lika kao svjetlo dina.
Nad svakom mi putanjom sija –
pa će lako i čuprija,
oštra kao sablja a tanka kao dlaka,
da se pređe.*

*Možda sam rad toga Nurović.
Jer meni je te blažene svjetlosti najviše pripalo,
onda našoj djeci.
A njoj, ženi vjenčanoj, i majci, dovoljno bilo –
ono preostalo.*

Manje poznate riječi: din – vjera; nur - svjetlost

ME- MERI- MERIMA

*Kosa uredna i plava.
Oči nacrtane, oči ribe mrene.
Je li to, konačno, trag sna
jedne prosanjane žene?*

A njeni imenici,
njeni imenici?
Ona se zove ME.

Malo je samo ME.
Ta je žena prestolnica moga carstva,
veliko je blago njena duha,
shvatih kad otškrinuh tajne dveri.

A njeni imenici,
njeni imenici?
Njeno ime je MERI.

Malo je i MERI.
To je žena najtopljeđeg srca.
Ni jedan krajolik duše više
neće mi, nje radi, steći ciča zima.

A ime njeni,
ime njeni?
Ime njeni je MERIMA.

Hajro Ikić (1948)

BABOV RING
(posvećeno ocu Rustemu)

Ljeto ukrade zavjese nebu
da sunce juliske vatre razgori.
Babo sastavlja priču o hlebu-
o vršidbi i u snu zbori.

Ustao rano – zvjezde ga vide,
zastire guvno snopljem pšenice.
Sa grana mu i ptice zavide –
durbinom šire svoje zjenice.

Bić mu fijuče vazdan zbog žita,
krugove broje konji u kasu
dok otmu zrna svakome klasu –
pokriće nebo naša kolpita.

Babo je priču pisao klasom
da je čitaju stari i mladi.
Konje plaši – kijametli glasom,
na ringu se bori protiv gladi.

Djeca se svojim željama griju-
Navrat – nanos u slamu poskaču,
kroz slamu riju pa se sakriju
dok babo njima „mijesi“ pogaću.

Kraj guvna se gladni parkiraju,
kljunom vrapci zrma sabiraju.
Glad doneše mirava na štakama,
Objaviše koke rat svrakama.

Vječno babo putuje po gumnu
kao Sunce po beskrajnom nebu,
da naslika poslovicu umnu:
- Znojem se pišu priče o hljebu!

Ramiz Nani Šaćirović (1949)

SVI NOĆ SU....

Svu noć su kapale zvijezde
Pred zoru zamre sve
Ni kapi rose na dlanu mom
Da njom utolim žed.
Svitanje kasni na kapku mom
A utroba mi steže dah
Pritiješnjen uz sjenu gubim svijest
Sputan tako čekam da dan
Prinese te vidiku mom.
Ni pogled neće znati kud si
Jer suza muti zjenicu moju.
Čili mi ljubav, nestaje iz mene
Posljednja radost što me pohodi.
Slutim da ikad ONA će mi doći
Da mi donese radost postojanja.
Na nebu mome zgasnu, oka sjaj
Jer me pohode besan i jad
U mome oku okrenu se nebo
U zracima sinu neka druga svjetlost
Jer više neće pohodit me sunce.

STRASTI

u smiraju dana gospodare strasti
požude ištu svoje posvjete
na džamli – pendžeru zračak tihe svijeće
migolji mi polako u oko
svirac notu zadeo za uho
a igrač se spusti na naprsli sto
kako bi što prije završio igru
slušajući kako zvjezde romore
pred mojim očima svjetlost se prikloni
i utoči u noć prepunu svitaca
negdje pred svitanje javi mi se...

Fatima Muminović Pelesić (1956)

MORA

kipi bol noć i dan
ni svaki isti dan
niti svaka ista noć

u trenu nemoć moć
hrani volja brani volja
sred nevolja

snagom vodopada pada nada
na rubu uma duga zgasla u kalu
mrtvi dom

povazdan ulice brižne buncaju
pjeva glad
živa muka u suzi tek rođena

ide život u bescijenje

kolone za tihu luku

snaga klizi niz mrak
ruke visine brane prah

ako metež taj ne stane
čovječe dobri bojim se

sve uplašene ulice biljke ptice
nagrnut će u moje snove da se sklone

i neću moći nikad
nikako

ni razbistriti noć
ni očistiti dan

Izeta Radetinac (1957)

TRAG U MEKOĆI KIŠA

Onoga ljeta
Kad rahimetli babo odluci
Da napustimo naše ognjište
Odvaljeno parče neba
Pustismo niz Lim
Kao brod nade
Do pristaništa da ga stignemo.

Pokupismo nešto na se i poda se
Prtene ponjave i drvenu siniju
Plehanje sahane umjesto mljekom
Majka napuni zemljom iz Lunjevca
Oči su lile zelenom rosom
Bukovog lišća iz Šindavca
Po kojem još i danas brode gusenice
Djetinjstva mog.

Preko ogoljenog strništa
Odavno su volujska kola prošla
Natovarena zavezljajima
Sa vrletnih plotova
Pokupismo kožu naših stopala
Kad god vidim da dijete pojuri leptira
Ja ču znati
Da postoji dubok trag
U mekoći kiša.

Svici su zaboravili svoje fenjere
U prvim rukovjetima lanjskog ljeta
A možda su i ptice
Negdje uz put izgubile sjemena
U noćne tmine
O, kako proljeće divno svira na harfi
Ljeto naviljke života slaže
Još da vidim žita u klasju
Tad ču znati
Da je ono parče neba doplovilo
U život moj.

Faiz Softić (1958)

TAMO

Tamo gdje su nam majke kukale
Za prvim
Za najmilijim

Tamo gdje smo svrake bjelorepe
Tjerali s naših oraha:
Huuuj zloslutnice daleko od našeg sela!

Tamo gdje se rano lijegalo
Da se večeralo ne bi,
Tamo gdje razjaren bik
Svježu humku na robove diže
Ko da doziva onog
Ko mu je prvu šaku soli
U grlo sasuo.

Tamo
Gdje ljetnji snijeg
Bijel ko fistan
Hadžibegovice
Zaljulja na rasklasali ječam.

Tamo gdje huka gora
Pjesmu ispjevava
Koja se ko ozebljica
Prima za moju utrobu.

Tamo
Gdje se moja sestra
(Već odavno sa zemljom sjedinjena)
Umivala vodom u kojoj se kiselio Bejturan
Da zamiriše dragom prvo veče.

Tamo gdje se moj otac prenemogo
Kad sam mu prvu diplomu donio
I poljubio crnu ispucalu ruku:

Hvala ti, o sveta ruko moga oca!

Tamo gdje se čeka
Otvořenje Nebesa
I gdje komšija komšiji
Za podlanicu zemlje nerodilje,
Zemlje Nesretnice,
Uzima život
Ko da ubere tek zarudelu trešnju.
Tamo gdje se jeo mlad bukovi list.

Tamo,
Gdje se pobačeno dijete
Na mjesecini krišom ukopava
U odorak.
Dok iznad njegove sakrivene humke
Majka čupa prsa
Ko da ga hoće nadojit
Za vječnost.

Tamo,
Tamo,
Tamo je moja,
U havrik, u kom se šarke kote,
Zarasla kuća.

Dr. Lejla Gazić, Orijentalni institut u Sarajevu

POEZIJA BOŠNJAČKIH PJESNIKA NA TURSKOM JEZIKU U DVije SAČUVANE MEDŽMUE ORIJENTALNOG INSTITUTA U SARAJEVU

*Zašto se stas
mostarskog
mosta pogrbio?
Možda se i on u
dragu
kamena srca
zaljubio.*

Medžmues kao posebna vrsta rukopisa bogatog i raznovrsnog sadržaja ne mogu se tematski ograničiti. One sadrže tekstove iz različitih oblasti, često i na sva tri orijentalna jezika – arapskom, turском i perzijskom, bez utvrđenog ili određenog redoslijeda sakupljenog materijala. Ipak, u njima se gotovo uviјek uz književni, književno-historijski ili čisto historijski sadržaj daju i podaci iz svakodnevnog života sredine u kojoj su nastale. Zbog toga njihova obrada predstavlja važan segment u izučavanju kulturne prošlosti područja na kojem su nastale.

Među malim brojem rukopisa koji su se sačuvali nakon paljenja Orijentalnog instituta u Sarajevu u maju 1992. godine, u današnjoj, brojčano skromnoj rukopisnoj zbirci ostale su dvije medžmues koje su nastale u Mostaru u 18. stoljeću i koje pružaju zanimljive podatke iz kulturne prošlosti Bosne i Hercegovine iz vremena osmanske vladavine.

U njima se, između ostalog, nalaze i prijepisi pjesama ili pojedinačnih stihova brojnih autora, a među njima i bošnjačkih autora koji su svoju poeziju pisali najčešće na osmanskom, a nešto rjeđe i na perzijskom jeziku. Na taj način one predstav-

ljaju jedan od važnih izvora za izučavanje ovog segmenta kulturne baštine Mostara, ali i cijele Bosne i Hercegovine u sada već davnom vremenu osmanske vladavine u ovim krajevima.

Ove dvije mostarske medžmues predstavljaju nam poeziju poznatih mostarskih pjesnika 16. i 17. stoljeća poput Derviš-paše Baježidagića, Hasana Zijajice, Hadži Derviša Žagrića i drugih, ali i stihove manje poznatih pjesnika o čijem stvaralaštvu ima malo podataka. Vrijednost ovih medžmua za izučavanje književnog stvaralaštva Bošnjaka na orijentalnim jezicima je i u tome što se u njima po prvi put susreću imena nekih autora iz Mostara, Ljubinja, Sarajeva o kojima nema podataka u književnohistorijskoj literaturi.

Mostar je tema nekoliko pjesama ispisanih u ove dvije medžmues. Neke od njih posvećene su opisu grada i njegovim stanovnicima. U tim pjesmama se ističu bistra rijeka, ugodna klima, vrtovi puni voća i cvijeća, a grad se po svojoj ljetnosti može uporediti jedino sa rajem.

Tako jedan od najznamenitijih mostarskih pjesnika, Derviš-paša Baježidagić (umro 1603.), u stihovima svoje pjesme “u pohvalu Mostaru” - *der medhi Mostar*, (Sl. 1)¹, između ostalog, kaže:

Nema na ovom svijetu, osim možda jedino u raju ugodnog zraka i vode života kao što ima u Mostaru!

Opisujući svoje sugrađane Mostarce, Derviš-paša o njima pjeva:

*Od davnina u njemu žive ljudi od mača i pera
Uvijek ima savršenih i učenih ljudi u Mostaru,*

a pjesmu završava distihom u kojem je navedeno i njegovo ime:

*Kraj njega će zašutjeti i indijske papige,
a ti si, Dervišu, danas slavuj koji pjeva o Mostaru.*

Njegov sugrađanin i mlađi savremenik, pjesnik istog imena, Hadži Derviš Žagrić (umro 1640.) u svojoj naziri – pjesmi paraleli sa istom tematikom, rimom i brojem stihova, o Mostaru kaže (Sl. 1)²:

Ako postoji izvor nauke, savršenstva i znanja, on je savršenih i učenih ljudi ne manjka u Mostaru,

i pjesmu završava ovako:

*Gospodine moj, Hadži Dervišu, ne hvališ ga samo ti,
I oni najugledniji i oni neznatni blagoslove upućuju Mostaru.*

O Mostaru pjeva u 13 distiha i pjesnik sa pseudonimom Tab'i. Ova njegova pjesma, sačuvana u jednoj od ove dvije medžmuae (Sl.

2)³, predstavlja do sada jedini spomen o ovom pjesniku. Sa velikom vjerovatnoćom se može pretpostaviti da je pjesnik Tab'i (Tab'i) također Mostarac i da je živio krajem 16. ili u prvoj polovini 17. stoljeća. Njegova pjesma o Mostaru odiše osjećajnošću i očaranošću ljepotama ovoga grada:

*Jutarnji povjetarac kad pirne i ruže rascvjetaju
Cvjetnjakom želje i ljubavi hiljade slavuja pjevaju.*

*Dok sam gledao sjene stabala to me je začaralo
Od čari njegovih potoka i rijeka srce mi je treperilo.*

Na osnovu sadržaja ovih medžmua može se vidjeti da su mostarski pjesnici bili skloni pisanju nazira na stihove drugih pjesnika. Tako u jednoj medžmui nalazimo, naprimjer, gazel mostarskog pjesnika Adli ('Adli) Čelebija (kraj 16. i početak 17. stoljeća) (Sl. 3) i nazire koje su na taj gazel spjevali također mostarski pjesnici, već spomenuti Hadži Derviš Žagrić (Sl. 3.), te još neki pjesnici iz prve polovine 17. stoljeća, Muji (Muyi) (Sl. 3), Jetimi (Yatimi) (Sl. 3) i Sena'i (Lana'i) (Sl. 4).

Da je pjevanje nazira – paralela na gazele drugih pjesnika, često svojih savremenika, bila uobičajena pojava u Mostaru početkom 17. stoljeća, pokazuju još neki primjeri iz ovih medžmua. Tako ovdje nalazimo naziru koju je pjesnik Jetimi spjevao na jedan drugi gazel pjesnika 'Adli Čelebija (Sl. 5).

U istoj medžmui je i gazel mostarskog pjesnika Hilmije i nazira

njegovog sugrađanina Ma'ilije (Ma'ili) (Sl. 6).

Pored njih, ovdje nalazimo i jedan gazel već spomenutog mostarskog pjesnika Sena'ija u kome pjeva o nastupanju proljeća i persijske Nove godine (Nevruz), kao i nazire dvojice njegovih savremenika i sugrađana – Ubejdija ('Ubaydi) i Derviša (Darwiš) (Sl. 7).

Zanimljivo je napomenuti da su pojedini mostarski pjesnici neke od svojih pjesama posvetili Sarajevu, te da su i te pjesme ispisane u ovim mostarskim medžmuama. Tako Hadži Derviš Žagrić piše pjesmu od sedam distiha u pohvalu Sarajevu - *der medhi Saray*, (Sl. 8), a nazirom mu odgovara Mostarac Medžazi (Mağazi) (Sl. 8) i Sarajlija Selman (Salman) (Sl. 8).

Svakako da je čuveni mostarski most oduvijek privlačio pažnju i pjesnika koji su kroz svoje stihove pjevali o njegovoj ljepoti. U svakoj pjesmi o Mostaru neizostavan je i opis mosta. Dok su mu u nekim pjesmama posvećeni samo pojedini stihovi, druge pjesme su u cijelosti posvećene opisu mosta i njegovim jedinstvenim karakteristikama.

Derviš-paša Baježidagić o mostu pjeva ovako:

A s dvije kule ovaj mostarski most uzoriti Propinjuć' se u visinu na luk Zodijaka će podsjetiti.

Ni svod nebeski ne može s s njim mjeriti Jer on tek podsjeća na ovaj most nebu okrenuti.

U već spomenutoj Tab'iinoj pjesmi u stihovima o mostu pjesnik kaže:

¹ Prijepis i prepjev pjesme Derviš-paše Baježidagića u pohvalu Mostaru donio je Safvet-beg Bašagić u djelu *Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti* (Sarajevo, 1912., str. 42), ali je u njegovom tekstu ispušten 6. distih pjesme. Kasnije je prijepis cijelog teksta i svoj prijevod dao Omer Mušić u radu „Mostar u turskoj pjesmi iz XVII vijeka“, *Prilozi za orientalnu filologiju XIV-XV/1964-65.*, Sarajevo, 1969., str. 73-100. Uz navod kako je „Bašagić pjesmu prepjevao u formi katrena rimujući samo drugi i četvrti stih, a Mušićev prijevod nema ni ritma ni rime, već je u formi proznoga zapisa“, Esad Duraković je u radu „Mostarska nazira kao svijest o uobličenoj poetskoj tradiciji“, *Hercegovina 9*, Mostar, 1997., str. 187-192, dao svoj „ritmizirani“ prijevod Baježidagićeve pjesme. Sva tri prijevoda su kasnije prenošeni u nekim drugim izdanjima.

Prijevod ovih, kao i svih ostalih stihova koji se donose u ovom prilogu sačinila je autorica priloga.

² Prijepis teksta i prijevod pjesme dati su u navedenom radu O. Mušića, a prijevod u spomenutom radu E. Durakovića. Upoređivanjem sadržaja ovih dviju pjesama mora se istaknuti kako je pogrešna Bašagićeva ocjena da „nazira“ tome /tj. Derviš-pašinom/ gazelu od nekakova Hadži Derviša Mostarca...toliko zaostaje za uzorom, da ga ne može ni dovikati!“ (*Bašagić, Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti*, str. 43, bilj. 1).

³ I ova pjesma je u prijepisu i prijevodu objavljena u spomenutom radu O. Mušića.

*Poput strasnog ašika (ljubavnika) most je rijeku obgrlio
a srebreni luk preko rijeke je
djelo što ga niko nije nadmašio.*

*Njegov povijeni stas na nebeski
svod podsjeća
Strpljivo стоји до kraja kako је
običaj i zadaća.*

Pjesnik Medžazi u svom opisu poredi ovaj most sa zaljubljenim, pa se pita:

*Zašto se stas mostarskog mosta
pogrbio?
Možda se i on u dragu
kamena srca zaljubio.*

A zatim kaže:

*Ovako visoka luka na ovom svjetu oko ne vidje
Poput duge se svojim izgledom
pojavljuje.
Kao da je sredinom svezala
srebreni luk voda koja teče
pa dvije kule njegove izgledaju
kao dvije kandže.*

Ovu Medžazijinu pjesmu posvećenu mostarskom mostu nalazimo ispisano u obje ove medžmue⁴ (Sl. 9).

Izgradnju mosta su također opjevali brojni pjesnici i u formi tariha – kronostiha u kojem su kroz brojčanu vrijednost arapskih slova izrazili datum njegove gradnje. Saставljanje tariha bio je među pjesnicima popularan način iskazivanja njihove umjetnosti da u kronostihu i tekstualno i brojčano obilježe određene događaje, najčešće gradnju ili opravku pojedinih objekata, a obilježavanje godine smrti kroz tarih bila je gotovo uobičajena praksa.

Tako i u ove dvije medžmue, pored kronograma o gradnji mosta, nalazimo kronograme o gradnji tvrđave i hanikaha, ali i o popravci česama u Mostaru. Pored njih, ovdje su ispisani i kronogrami o popravci tekije na vrelu Bune u Blagaju kod Mostara, kao i tri kronograma o obnovi tvrđave u Stocu iz pera trojice pjesnika.

O tome je poznati sarajevski pjesnik i kaligraf iz 18. stoljeća, Mehmed Mejli (Mayli), spjevalo kronogram u sedam distiha, a pjesnik Ibrahim iz Ljubinja (Ibrahim Lubinli) i izvjesni Torunefendi (Torun-efendi),

o kojima je ovo za sada jedini spomen, svoje kronograme su ispjevali u 14, odnosno u šest distiha.

Po svojoj tematiki su interesantne i tri pjesme posvećene akrobacima – pehlivanima koji su dolazili u Mostar i svoje umijeće pokazivali prelaskom preko konopaca razapetih između kula na dvije strane mosta. Događaji opjevani u ovim pjesmama su iz druge polovine 17. stoljeća. Kao autor pjesme koja opisuje prelazak pehlivana Šahina u mjesecu muharremu 1080/juni 1699. godine (19 distiha) javlja se mostarski pjesnik Husejn Čatrnsa, koji je pjevalo pod pseudonimom Husami (Husami)⁵, dok su dvije pjesme o prelascima pehlivana Muhameda, sina Kurda, iz 1082/1671. godine (15 distiha) i Ahmeda, u mjesecu saferu 1088/april-maj 1677. godine (18 distiha) iz pera pjesnika Hulkija (Kulqi)⁶ (Sl. 10). Zanimljivo je da se u svakoj od ovih pjesama pjesnik javlja i kao propovjednik. Opis akrobatiskog umijeća pjesnik koristi da predstavi vjerske dogme i njihove vrijednosti za čovjeka koji se na konopu preko rijeke kreće kao preko Sirat-ćuprije.

⁴ Cijela Medžazijina pjesma u prijepisu i prijevodu objavljena je u već spominjanom radu O. Mušića.

⁵ Safvet-beg Bašagić, *Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti*, str. 109. Tekst i prijevod ove pjesme, zajedno sa dvije pjesme čiji je autor pjesnik Hulk, objavio je O. Mušić u radu „Četrnja (!) Husejn efendija vaiz, Husami-Hulk, mostarski pjesnik”, *Glasnik VIS u FNRJ*, god. XXVI, broj 1-2, Sarajevo, 1963., str. 44-53. Na osnovu iste simbolike, te sadržaja, načina opisa, metra u ovoj pjesmi i u dvije pjesme autora sa pseudonimom Hulk, Mušić smatra da je u sve tri pjesme riječ o istom pjesniku – Husejnju Čatrnsu, koji je kasnije svoj pseudonim Husami promijenio u Hulk.

⁶ Ovo je jedini spomen o ovom mostarskom pjesniku iz druge polovine 17. stoljeća, kojeg O. Mušić poistovjećuje sa pjesnikom Husejnom Čatrnjom – Husamijem. (Vidjeti prethodnu bilješku.)

Klinovi za koje je konop učvršćen predstavljaju osnovne vjerske dužnosti koje ga čuvaju na tom putu, a pehlivanovo balansiranje na konopu simbolizira odmjeravanje djela koja je čovjek činio za života.

Na kraju, prelaz na drugu stranu je simbol odlaska iz prolaznog života na zemlji u drugi, vječni život. Tako je za pjesnika pehlivan svaki čovjek na ovom svijetu, a njegova poezija je istovremeno i svojevrsna vjerska-moralna opomena.

U medžmuama koje su nastale na tlu Mostara svakako se moralo naći i ime Šejh Juje – bez sumnje najplodnijeg pisca i najmarkantnije ličnosti svog vremena u u Mostaru i Bosni i Hercegovini (1651.-1707.). On je autor 27 kraćih i dužih rasprava, među kojima su radovi iz logike, disputacije, prava, dogmatike, zatim arapskog jezika, sintakse i stilistike, jedan rad iz perzijske leksikografije i jedna zbirka propovedi. Bio je plodan ne samo kao pisac nego i kao prepisivač. Do sada je poznato preko 60 njegovih prijepisa.

Ibrahim Opijač, njegov učenik i biograf, autor je i tri kronograma o smrti Šejh Juje – jedan je spjeval u 22 distiha na turskom jeziku, drugi u tri distiha na arapskom jeziku, a treći je izrekao samo u jednoj rečenici. Ove kronograme nalažimo ispisane u obje navedene medžmuae (Sl. 11).

Pored brojnih tekstova vezanih za kulturnu historiju Mostara i Hercegovine, u ovim medžmuama nalažimo mnoge stihove najpoznatijih, ali i manje poznatih, osmanskih pjesnika, kao i poeziju perzijskih klasičika. Tako u njima susrećemo

stihove Hafiza (Hafiz), Bakija (Baqi), Fuzulija (Fuduli), Feriduddina Attara (Fariduddin 'Attar), zatim Sururiya (Sururi), Nesimijsa (Nasimi), Nef'ija (Na'fi), Rahmija (Rahmi) – da

I na kraju, nekoliko podataka o formalnom opisu ovih rukopisa:

Ms. 21 - 91 list, 20,5 x 14 cm, bez originalne folijacije. Pismo neshata'liq, mastilo crno, u

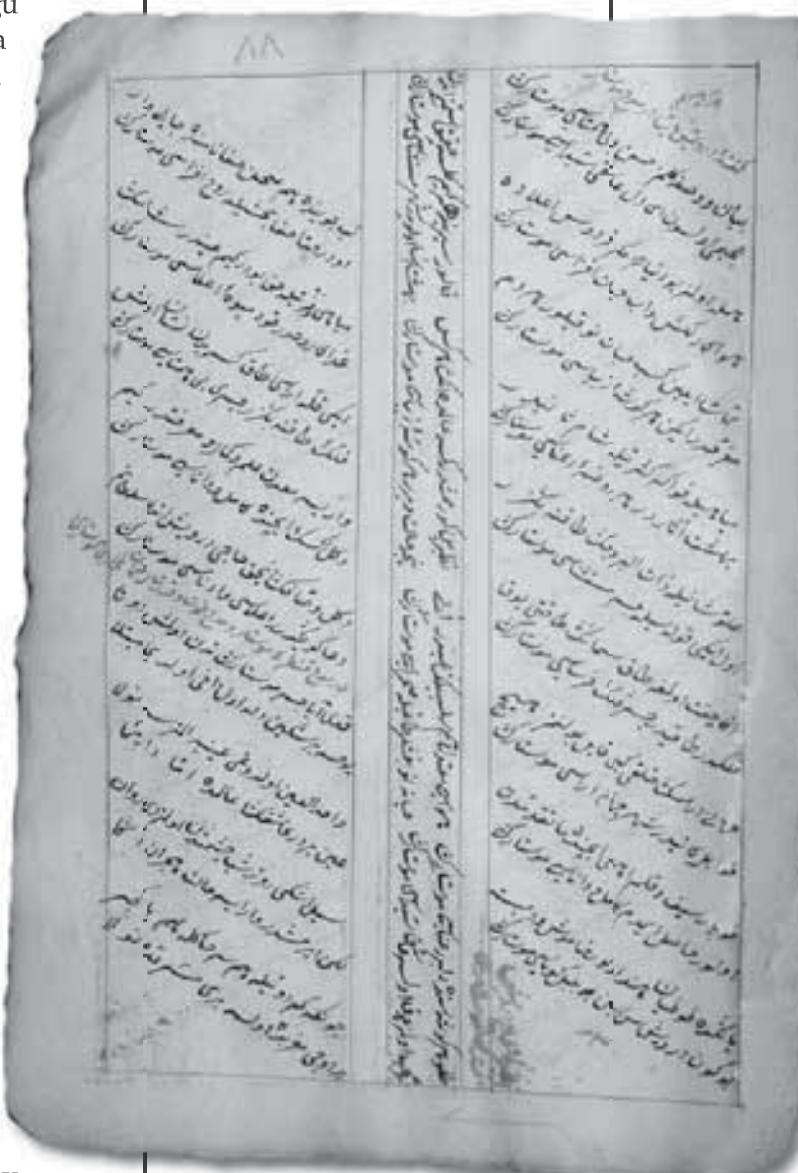
naslovima i podnaslovima crveno. Papir bijel, kvalitetan. Povez kožni, ali je rukopis u polurasutom stanju.

Ms. 22 - 166 listova, 21 x 13 cm, bez originalne folijacije. Pismo raznih vrsta i od različitih prepisivača. Mastilo crno, u pojedinim istaknutim riječima crveno. Papir bijel, tanak. Povez kožni, ali je rukopis u polurasutom stanju. Nedostaje mu izvjestan broj listova.

Oba rukopisa su za Orijentalni institut otkupljena u Mostaru 1955. godine i u Rukopisnoj zbirci nosila inventarne brojeve Ms. 4287 i Ms. 4288.

Nakon stradanja Orijentalnog instituta i njegovih fondova, ovi rukopisi sada nose oznaku Ms. 21 (ranije Ms. 4287) i Ms. 22 (ranije Ms. 4288).

Nadam se da je ovaj kratki pregled dijela sadržaja iz dvije sačuvane mostarske medžmuae pokazao kako se u ovoj vrsti rukopisa još uvijek kriju brojni i zanimljivi podaci iz kulturne historije ovih krajeva u periodu osmanske vladavine na ovim prostorima. Njihovo dalje istraživanje obogatiti će nam saznanja o našoj prošlosti i raznovrsnom stvaralaštву koje iz nje baštinimo.

spomenemo samo one poznatije. Pa i na arapskom jeziku, koji je na bosansko-hercegovačkom kulturnom podneblju bio uglavnom jezik na kojem su pisana djela iz oblasti nauke i religije, te udžbenička literatura, ovdje imamo ispisano nekoliko pjesama ili pojedinačnih stihova. Među njima i prijepis *al-Qasida at-tantaraniyya* – hvalospjeva koji je velikom veziru Nizam al-Mulku spjeval u 35 distiha na arapskom jeziku Mu'inuddin Abu Nasr Ahmad b. 'Abdurrazzaq at-Tantarani (umro 485/1092.).

SANDŽAK U PRAHISTORIJI I ANTIČKOM DOBU

Mr. Esad Rahić

Autarijati su ilirsko pleme koje je najviše tragova ostavilo na području Sandžaka

Elementi materijalne kulture naroda koji su živjeli na sandžačkim prostorima u predslavenskom periodu, utvrđeni na osnovu arheoloških istraživanja, potvđuju da su Iliri na ovim prostorima bili dominantno prisutni oko 4 000 godina. Zna se da su bili organizirani u plemenima, a da su kasnije imali i svoje plemenske saveze od kojih su neki prerasli u moćne države.

Na osnovu do sada izvršenih arheoloških radova saznajemo da je teritorija **novopazarske opštine** bila naseljena od davnina i to gušće nego drugi krajevi. U predslovensko doba tu su živeli Iliri i, prema pretpostavkama naših arheologa na središnjem toku rijeke Raške bilo je sjedište jednog ilirskog plemenskog saveza, a po svemu sudeći imali su i svoju bogomolju koja se nalazila na mjestu gdje se sada nalazi Petrova crkva, što nam ukazuje da je ovo mjesto bilo od davnina privlačno za obavljanje kulturnih i religioznih obreda. U pitanju je jezičasti završetak jedne zemljane terase iznad rijeke Deževe, blizu njenog utoka u Rašku. U okolini kompleksa i neposredno ispod crkve pronađena je prahistorijska keramika, a u nekoliko žrtvenih jama i grobova, ostava nakita od čihlibara, zlata i stakla, zlatno i srebreno posuđe ilirskog i grčkog porijekla s kraja VI i početka V stoljeća prije n.e. Možda je na istom mjestu ili u neposrednoj blizini postojao rimski paganski hram, sudeći prema dvjema spolijama ugrađenim u zidove crkve. Jedna je fragment rimskog sarkofaga u kružnom zidu sjeverne konhe, a druga dio žrtvenika s rimskim natpisom u sjeverozapadnom pilistru.¹

Kada su 1957. godine izvršena prva arheološka istraživanja, u cilju ispitivanja njene arhitekture – načina zidanja priprate kod mjesta gdje se ona sastaje sa sjevernim polukružnim zidom, koje je započeo arh. Jovan Nešković, otkriveno je izuzetno bogastvo zlatnog nalaza. Ovo epohalno otkriće uslovilo je da se odmah pristupi sistematskim arheološkim istraživanjima crkve, u saradnji sa stručnjacima iz Narodnog muzeja iz Beograda. Tokom radova 1960-1962. utvrđeno je da je Petrova crkva podignuta na prahistorijskoj nekropoli, tj. tumulusu većih dimenzija, na brežuljku od nabačene i nasute zemlje nad grobovima pokojnika, iz raznih perioda prahistorije, osobito metalnog doba. Rubovi ove velike humke su oivičeni vijencem većih kamenih blokova, u kome su nađeni i fragmenti sudova-urni, za stavljanje pepela pokojnika. Bogat nalaz iz Petrove crkve sada se čuva u Narodnom muzeju u Beogradu. On sadrži neprocjenjivu riznicu zlatnih i drugih predmeta, mahom sačinjenih od pečene gline, metala i čihlibara, koji su služili isključivo kao raskošan ukras vlasnika i njegovog doma. Cijela zbirka upravo predstavlja reprezentativnu opremu njenog vlasnika, koja je s njim pokopana, jer se vjerovalo da sve ono treba da se ponese i na onaj svijet. Tu se najprije ističu velike zlatne toke – falere s graviranim ornamentima, zlatni ukrasni predmeti, dva zlatna pojasa od iskucanog zlatnog lima s bogatom dekoracijom, zatim veliki broj perli od čihlibara, među kojima neke, prema obliku i načinu predstavljaju figure i prema stilu, pokazuju sličnost sa djelima grčke skulpture

1. R. Mihailović, Crkva Svetog Petra kod Novog Pazara, Novopazarski zbornik 10, Novi Pazar 1986, str. 67

takozvanog arhajskog perioda (VII i VI st. p.n.e.). Posebno se izdvajaju i grčke vase tzv. crno-figuralnog stila, s likovima islikanim crnom bojom na crvenoj pozadini. Jedna od ovih grčkih vaza predstavlja olpe-krčag koji po svom stilu i dekoraciji pripada grupi grčke keramike, što se sa sigurnošću može datovati u kraj VI stoljeća prije n.e. Tako se zahvaljujući ovom sudu (za ulje ili vino), za cijeli „novopazarski nalaz“ iz Petrove crkve može prilično pouzdano utvrditi da pripada ovom antičkom vremenu. Treba ukazati da većina predmeta, a posebno grčke vase, po mišljenju istaknutih proučavalača antičke umjetnosti kod nas, koji su ovaj nalaz ispitivali, vodi stilsko prijeklo s Apeninskog poluostrva, tj. da pripada grčkoj umjetnosti koja se njegovala u zapadnom Sredozemljtu, a ne u samoj Grčkoj. Ovo gledište ukazuje da su i tokovi antike, kao i docnije rano-hrišćanske i srednjovjekovne umjetnosti dopirali do današnje novopazarske oblasti i preko Jadranskog primorja.²

Ilirsko-grčko blago iz Novog Pazara predstavlja kao što smo istakli grobne priloge iz tumula, prečnika nekih 55 metara, na kome je kasnije podignuta Petrova crkva. Na osnovu nađenih predmeta grob se datuje u kraj VI ili početak V stoljeća prije n.e. dok se prema bogatstvu materijala prepostavlja da je bio kneževski, mada zbog odustava oružja među prilozima reklo bi se da je prije pripadao nekoj kneginji nego knezu. Po svoj prilici se radi o dva tumula, jednom starijem iz bronzanog doba, i jednom mlađem, podignutom nad prvim, s kraja starijeg gvozdenog doba. U okviru starijeg tumula nađena su tri groba sa urnama, dok su u mlađem, u blizini pomenutog blaga, otkriveni ostaci spališta, što

govori da je pokojnik bio spaljen.³

To je period razvijenog gvozdenog doba, odnosno razdoblje procvata intenzivnog razvoja vlasti, ugleda i bogatstva ilirske plemenske aristokratije. Ovaj nalaz predstavlja grobni inventar vezan nesumnjivo za nekog uglednog

storijskog doba, bila pusta, jer su nalasci u slojevima, karakteristični za oba razdoblja izdvojeni. Po položaju neolitska nalazišta su na višim mjestima, po stranama i ravninama planinskih kosa, dok su nalazišta s mlađim ostacima redovno niža, a ona najniža su najmlađa. Na

Područje Prijepolja je u rimsko doba pripadalo provinciji Dalmaciji

Najstariji nama poznati stanovnici Brodareva i okoline bili su dijelovi ilirskog plemena Autarijata, a najstariji stanovnici novovaroškog kraja i porecja Lima su bili Iliri

predstavnika domaće plemenske aristokratije iz VI st. p.n.e.. Nameće se pitanje kojem je ilirskom plemenu pripadao ovaj knez. Mada ima mišljenja da ovaj velikaš pripada plemenu Dardanaca, preovladava stav da je vjerovatno iz redova plemena Autarijata.⁴

Ilirski eksponati nađeni su još i u Naprelju, Dojeviću (porodična grobnica stara između 2500 i 3000 godina), Piloretima i pećini u Rasu kod Novog Pazara. Naročito je značajno neolitsko nalazište u Krvavčama kod Neprelja, između Novog Pazara i Banje. Godine 1951. kopala se trasa za željezničku prugu Raška-Novi Pazar i obavljani su zemljani radovi za podizanje fabrike tekstila. Pri tom su raskopane nekropole u kojima su nađeni ostaci materijalne kulture po strani i u podnožju brda od Krvavče pa do Pašina guvna kod Novog Pazara. U njima su otkriveni raznovrsni nalazi: najviše keramički i to neolitski u najnižim slojevima, antički u srednjim i srednjovjekovni u najvišim, koji su ponegdje pomiješani sa antičkim ostacima. Svi ti ostaci pokazuju da su naselja oko nekropola neko vrijeme, između prahistorijskog i hi-

osnovu toga može se zaključiti da je neposredna aluvijalna ravan pored većih rijeka u Sandžaku u prahistorijsko doba bila barovita i plavljenja, pa su uslijed toga, naselja prahistorijskih ljudi bila na višim mjestima, upravo po stranama brda, a mlađa (antička i srednjovjekovna) podizana su u podnožjima brda, i u po ravninama. Oko nalazišta između Krivača i Pašina guvna bilo je nekoliko starijih sukcesivnih naselja po strani brda, a po mlađima se vidi da je u historijsko vrijeme bilo jedno značajnije veće naselje na podnožju brda kod Neprelja, na lijevoj strani Izbičke rijeke. To naselje je, bez sumnje koristilo tople izvore u banji (Arza).⁵

Dakle, neolitsko naselje je smješteno na jednoj staroj terasi desne obale Raške. To je tipičan položaj naselja mlađeg kamenog doba u velikom dijelu Evrope, a pogotovo u našim krajevima. On odgovara ekonomskim potrebama neolitskog čovjeka, primitivnog zemljoradnika koji je na ovakovom naselju imao u okolini dovoljno mogućnosti da nađe obradivu zemlju, dok mu je blizina rijeke pružala dvije osnovne pogodnosti: lako snabdi-

2. J. Nešković, R. Nikolić, Petrova crkva kod Novog Pazara, Beograd 1987, str.13-15

3. R. Vasić, O ilirsko-grčkom blagu iz Novog Pazara, Novopazrski zbornik 20, str.15

4. M. Garašanin, Arheologija Novopazarskog kraja, Novi Pazar i okolina, Beograd 1969, str. 86-87

5. Isto, str 82

jevanje vodom i mogućnosti kretanja i komuniciranja. Iako je naselje otkopano malim dijelom, izgleda da je njegov centar bio već uništen kada su iskopavanja započeta, mogao se konstantovati i oblik i tip zgrada za stanovanje. One, dođuše, nisu otkrivene u cjelini, ali nađeni ostaci potvrđuju da se radilo o kućama čiji su zidovi bili građeni od kolja vertikalno pobodenog u zemlju, zatim opletenog prućem i obljepljenog blatom. Pored toga, izvjesne veće jame su postojale na terenu i mogle su služiti kao jame za otpatke, jame iz kojih je vađena zemlja, za konstrukciju zidova, a možda i kao primitivni ljudski stanovi-zemunice. Sve ove pojave dobro su poznate i sa niza drugih neolitskih lokaliteta i takođe predstavljaju jednu od karakteristika te epohe. U nekropolama između Krivača i Pašina guvna otkriveni su ostaci keramike, glaćane i neglaćane, raznih boja, sa zaparanim rombovima i uglastim zavojnicama (spiralama), neoštećene zemljane posude zanimljivih oblika, zemljani pršljen za vreteno, torza idola od terakote, minijature ljudske maske od terakote. U srednjem sloju su krhotine crvene boje antičke starosti, a u najvišem među mnogobrojnim keramičkim krhotinama crne i sive boje, s valovito zaparanim linijama, pronađen je i jedan malo oštećen „čup“ (urna) sive boje visine 0,13 m, u vrhu širok 0,20 m, u kome je bio pepeo. Keramika iz najvišeg sloja je slavenska, odnosno najstarijih srpskih naseljenika na lokalitetu. Nедалеко од Krivača, na mjestu Petrovića groblje, koje je pored Raške, otkriveno je neolitsko naselje u kome su otkrivene keramičke hrbine, među kojima ima i glaćane, zatim temelji zgrada zidanih od kamena i ljudski kosturi. Tu je otkrivena i jedna zemljana posuda s drškom, sive boje, glaćana i idoli

od terakote. U njivama deževskog sela Dmitrove Reke nađene su neolitske keramičke hrbine. Godine 1927 pored puta je raskopano neolitsko pepelište, poredkogaj blozemljanih lončića. U obližnjem selu Kovačevu bilo je poveleno naselje, koje je postalo na prelazu iz kamennog u metalno doba. Naselje u Ne-prelju pripada tzv. vinčanskoj grupi (kosovskoj varijanti) neolitskog perioda.

Uspomena na Ilire očuvana je i u nekim toponimima: Ibar (ibard - plav, bistar), Ras - (rasa - ploča), Pešter (peš - pretežno, terrr- mrak, tersi - suvo), Vapa (žega - omorina), Lim (ljum - reka), kao i u nekoliko ilirskih gradina (Kašalj, Niš, Postijenje, Podbijelje, Šaronje, Kuzmičevo, Osaonica, Police, Sebečovo, Cokoviće, Jablanica...)⁶

Zanimljiv ostatak iz rimskog perioda u Novom Pazaru je ostava rimskog bronzanog novca iz IV stoljeća, koja je otkrivena na Velikom (Pričkom) groblju prilikom kopanja rake, koja se nalazi na 100 metara desno od puta Novi Pazar-Sopoćani. Sav nađeni novac, tj. 42 bronzana novčića su predati Zavičajnom muzeju u Novom Pazaru i novac datira u rasponu od 336./. do 344/61. godine.⁷

U Novom Pazaru i okolini dosada su otkrivena tri rimska žrtvenika na kojima se pominju **beneficiarii consularis**, odnosno pripadnici vojnih odreda koji su bili stacionirani u putnim stanicama koje su ujedno bile i neka vrsta carine (**mansiones**) čije postojanje je imalo više stranu ulogu. Jedan žrtvenik je otkriven u Novopazarskoj banji, drugi je uzidan u jedan od unutrašnjih zidova Petrove crkve, dok je treći otkriven u dvorištu Altun-alem džamije (bio je okrenut obrnuto, s gornjim dijelom djelimično ukopanim u zemlju, da bi mogao da služi novoj namjeni; u Muzej je prenijet 1985. godine). Žrt-

tvenici potiču iz kraja II ili III stoljeća. Žrtvenik iz dvorišta Altun-alem džamije vjerovatno potiče iz 30-tih ili 40-tih godina III stoljeća.

Zasada nije moguće pouzdano utvrditi gdje se nalazila beneficiarijska stanica u oblasti današnjeg Novog Pazara. Od tri dosada pronađena žrtvenika i natpisa na njima, dva su bila u sekundarnoj upotrebi i za pitanje lociranja stanice nekorisni. Okolnosti nalaza trećeg žrtvenika iz Novopazarske banje nisu bliže poznate, ali ima izgleda da je on nađen baš tu, jer iz Banje ima i drugih nalaza iz rimskog vremena. Dalja arheološka istraživanja mogu pokazati da li se ovdje nalazila stanica na putu i odakle je dolazio i kuda je vodio taj put. Dosadašnji nalazi spomenika konuzlarnih beneficiarija iz južne Gornje Mezije (Novopazarska oblast je tada pripadala rimskoj provinciji Gornja Mezija) pokazuju da su se takve stanice nalazile na glavnim putevima, ali isto tako i na onima koji su vodili k njima, iz rudarske ili agrarne oblasti. Pored Novog Pazara mogao je voditi jedan od sporednih puteva koji je ovu oblast povezivao s magistralnim saobraćajnicama preko Balkanskog poluostrva, onom koja je išla od Naissus-a prema Skupima ili s putem koji je od Dunava preko Naissusa vodio prema Lissos-u i moru. Smatra se da je zadatak beneficiarija bio da nadgledaju saobraćaj na putevima i kontrolišu transport, imali su i neke policijske dužnosti. Beneficiarii consularis u južnoj Gornjoj Meziji, u dolini Ibra i njegovih pritoka u Toplici i Lepercu mogli su kontorisaati transport rude s Kopaonika i Rogozne. Ekonomski interes rimske države u unutrašnjosti Balkanskog poluostrva ležao je prije svega u eksploataciji rudnog blaga. K tome treba dodati rimsku potrebu u poljoprivrednim proizvodima za izdržava-

6. P. Ž. Petrović, Raška antropogeografska proučavanja, Beograd 1984, str.97-98

7. V. Ivanišević, Ostava rimskog bronzanog novca IV veka iz Novaog Pazara, Novopazarski zbornik 7, Novi Pazar 1983, str. 53

nje dvije legije na Dunavu u Gornjoj Meziji. Beneficariji consularis su imali i zadatak prikupljanja i čuvanja poreza u naturi (*annona*). Sistem prikupljanja je reorganizovan upravo od dinastije Severa, iz čijeg vremena potiče najveći broj spomenika onih koji su se o tome brinuli, u stanicama na putevima. U stanicu kod Novog Pazara, kao i na drugim mjestima, konzularni beneficijari su mogli nadgledati prikupljanje annone i njen transport prema Dunavu. U vezi s tom njihovom dužnošću mogla je biti i posveta žrtvenika koji je pronađen u dvorištu Altun-alem džamije, boginji Namezis, kao boginji koja je bdila nad tačnošću mjera.⁸

Prilikom nivelacije terena, za izgrdnju fudbalskog igrališta „Lipa“ u Novopazarskoj Banji 1982. godine oštećena je kasnoantička bazilika i uništen jedan grob koji je pripadao nekropoli formiranoj oko ovog sakralnog objekta. Grob je bio u obliku ciste, sagrađen je od više redova horizontalno naslaganih opeka povezanih malterom i prekriven sekundarno iskorišćenom nadgrobnom stelom. U grobu su otkriveni ostaci dječijejeg skeleta. Grobnog inventara nije bilo, te se hronologija ovog objekta može izvesti posrednim putem. Hronološka determinacija stele nas upućuje na prvu polovicu III stoljeća. Sama bazilika se prema otkrivenom keramičkom materijalu i jednoj fabuli s podvijenom stopom, može datovati u V ili VI stoljeće.⁹

Kasnijim arheološkim istraživanjima u Novopazarskoj Banji dopunjena su saznanja o bogatoj historijskoj prošlosti ovog prostora. Otkrivene su 4 humke sa grobovima iz kasnog bronzanog doba ili prelaznog perioda, dio većeg tumula s grobovima iz najmlađe faze starijeg gvozdenog

doba, kapela i svetilište iz II-III stoljeća povezano s termama podignutim nad mineralnim izvorima. U okviru ovog svetilišta podignute su kapeile i hram koje su vjerovatno bile posvjete božanstvima soterološko-ijatričkog karaktera (Jupiter, Asklepije, Higija, Apolon, Dionis, Herakle, Genije mjesta, itd.). Sudeći prema nalazima sličnog karaktera, kao što su npr. glava Panega, Batkun ili Lambeza, može se pretpostaviti veći broj ovakvih objekata od kojih su neki svakako uništeni izgrdnjom igrališta, ali se neki možda nalaze u neistraženom dijelu lokaliteta. Ovi objekti su u primarnoj sakralnoj upotrebi do IV stoljeća kada su preinačeni u ranokršćanska svetilišta, što se i u ovom slučaju dogodilo krajem IV ili početkom V stoljeća. U novoj funkciji, s kojom je samo naglašen kultni kontinuitet starijih objekata, ova ranohrišćanska svetilišta koriste se do VI stoljeća kad se njihova sakralna kompetencija prenosi na baziliku podignutu u VI stoljeću. Ishodište i temelj ove sakrlnne slike i kultne vertikale su topli mineralni izvori na kojima je iznikla ideja o genii loci, spasiteljima i isceliteljkama s ovog prostora. Arheološki ostaci otkriveni u Novopazarskoj Banji su relikcija te ideje osmišljavane i nadograđivane više od dva milenijuma.¹⁰

Arheološkim istraživanjima koja su izvršena u sjeničkom kraju dobijeni su podaci na osnovu kojih se se došlo do saznanja da su sjenički kraj prije tri hiljade godina naseljavali Dardanci i da je to najstarije poznato stanovništvo koje je tu živjelo. Njih su, dolazeći sa sjeverozapada, potisli Autarijati, ilirsko pleme, pa su oni bili stanovnici sjeničkog prostora sve do dolaska Rimljana, odnosno do III vijeka. Njihova dalja sudbina veoma je ne-

izvjesna. To znači da se ne zna šta je bilo sa njima pod Rimljanim, da li, u kom broju, kako i gdje su se očuvali i da li su tu sačekali slavenSKU ekspanziju u VII stoljeću. Može se samo pretpostaviti da je dio tog stanovništva, više neromanizovanog, ostao i da su ga Slaveni zatekli. Na taj zaljučak upućuje nas brdsko-planinski karakter Sjeničke visoravni i njena teška pristupačnost.¹¹

Vrlo je zanimljivo kasnoantičko i ranosrednjovjekovno utvrđenje Velika Gradina u selu Vrsenicama, na samom obodu prostranog Sjeničkog polja. Kasnoantičko utvrđenje je postojalo negdje u periodu od IV do VI stoljeća, a na njegovim ruinama je kasnije, najvjerovatnije tokom IX-X stoljeća nastalo ranosrednjovjekovno utvrđenje. Očuvani su ostaci utvrđenja na istočnoj, južnoj i zapadnoj strani, dok se na sjevernoj strani nalazi litica na kojoj tragovi bedema nisu mogli da se očuvaju. Na najpristupačnijoj južnoj strani se nalazila kula (4,50 x 4,80 m). Utvrđenje je imalo nepravilan elipsast oblik. Po mišljenju Dragice Premović – Aleksić moguće je da se tu nalazio jedan od prvih srpskih gradova, moguće i Destenikon koji pominje Konstantin Porfirogenit.

Dosada otkriveni i ispitani arheološki nalazi ukazuju da je **dvogopoljski kraj** bio naseljen još prije 3000 godina. Najstariji žitelji ovog kraja bili su Dardanci, koje je dolazeći sa sjevera potislo ilirsko pleme Autarijati, zaposjedajući dotadашnje dardanske prostore. To se dogodilo prije oko 2800 godina. Najznačajniji arheološki objekat iz ovog najstarijeg perioda svakako je prahistorijsko i antičko utvrđenje na Šarskom kršu koje se nalazi na oko 4 km sjeverno od Duge Poljane, neposredno iznad tzv. „Go-

8. M. Mirković, Beneficarii consularis n spomenicima iz Novog Pazara, novopazarski zbornik broj 9 Novi Pazar 1985, str. 27-32

9. A. Jovanović, Rimski nadgrobni spomenik iz Novopazarske banje, Novopazarski zbornik 9, Novi Pazar 1985, str.33-38

10. A. Jovanović, Arheološka istraživanja u Novopazarskoj Banji, Novopazarski zbornik 19, Novi Pazar 1995. str. 31-64

11. E. Mušović, Stanovništvo-Sjeničko-petšterska visoravan, Glasnik Etnografskog muzeja u Bogradu, knjiga 52-53, Beograd 1989, str. 9 ;

Ž. Stjepanović, Sjenica i okolina – prirodne lepote i retkosti i njihov značaj za turizam, Sjenica 1975, str 4

lijskog puta” koji vodi prema Ivanjici, odnosno između Duge Poljane i južnih ogrankaka Golije, na uzdignutom prevoju između Ljudske rijeke i doline Vape, s njenim pritojkama. Prostran, zaravnjen plato Šarskog krša, koji se visoko izdiže iznad okolnog terena, imao je izuzetano povoljan strategijski položaj za podizanje prahistorijskog utvrđenog naselja. Arheološkim rekognosticiranjem otkriveni su na ovom lokalitetu ostaci utvrđenja iz historijskog perioda i ustanovljeno je da bedemi utvrđenja leže na prahistorijskoj gradini. Nađeni su i ostaci prahistorijske keramike, što ukazuje da je gradina egzistirala u razdoblju starijeg gvozdenog doba. Veličina i oblik prahistorijskog naselja može se samo okvirno postaviti unutar velikog antičkog utvrđenja, koji je u obliku nepravilnog, izduženog trougla, dimenzija 210 x 75 m. Prahistorijska gradina bila je najvjerojatnije utvrđena suhozidom, koji nije mogao bitnije da odstupa od pravca pružanja antičkog bedema. Ova gradina je podignuto u funkciji odbrane vjerovatno tek pri kraju starijeg gvozdenog doba. Na osnovu istraživanja nekropolja pod tumulima može se zaključiti da su Dardanci tokom VI stoljeća prepustili Peštersku visoravan nosiocima glasinačke kulture, koji se identificuju sa Autarijatima. Pošto ni na drugim gradinama iz ovog perioda (Ras, Velika Gradina u Sebečevu, Crnoča, Gradac u Tutinu, Osanovačica, Postijenje, Šaronjska gradina) nema u kontinuitetu starijeg materijala od VI stoljeća p.n.e., najverovatnije da su ih naselile novoprdošle ilirseke grupacije, u okviru autarijatskog plemenskog saveza. Keramika pronađena na Šarskom kršu ima izvjesnih analogija s keramikom V i IV stoljeća

p.n.e. u centralnoj i zapadnoj Bosni. Prahistorijska gradina na šarskom kršu može se okvirno datovati u V-IV stoljeće p.n.e.. Arheološki materijal sa ovog nalazišta je dragocjen prilog o materijalnoj kulturi jednog od najpoznatijih ilirskih plemena - Autarijata.¹²

Antičko utvrđenje bi se moglo datovati u drugu polovinu III stoljeća. Osnovni elementi za datovanje nastanka i života utvrđenja predstavljaju nalazi novca, koji ukazuju na hronološki okvir od druge polovine III do druge polovine IV stoljeća. Donju hronološku granicu na koju ukazuje nalaz novca cara Hostilijana potvrđuje i žrtvenik posvećen bogu Jupiteru, koji se ne bi mogao datovati pozne od III stoljeća. Međutim, nalazi keramike u cjelini posmatrani, najvećim dijelom bi se mogli datovati u IV stoljeće. Utvrđenje je vjerovatno igralo ulogu beneficijarne stanice, odnosno središta manjeg odreda, koji je štitio put u neposrednoj blizini Novog Pazara. Ovaj put dalje prema zapadu mogao je ići južnim padinama Golije, a pouzdano se može pretpostaviti da je na Peštersku visoravan izlazio u neposrednoj blizini utvrđenja na Šarskom kršu. Tim putem je moglo biti transportovano srebro iz bogatih nalazišta na Rogozni i Kopanoiku, prema Dalmaciji i Italiji. Dakle, osnovna namjena utvrđenja (beneficijarne stanice) je bila odbrana puta i nalazilo se na samoj istočnoj granici rimske provincije Dalmacije.¹³

Bogata toponomastika ovoga kraja upućuje na činjenicu da su u dugopoljskom kraju pored Dardanaca i Autarijata svoja staništa imali i Kelti, što se naročito vidi iz imena sela Žabrena i planine Nijaje. I ime česme Korane u D. Poljani asocira na prisustvo u ovim krajevima najstarijeg stanovništva

Grčke i Balkanskog poluostrva - Pelazga. Kerčina blata, između Draževića i Žitnića pripadaju ilirskoj toponomastici. U Žabrenu, na brdu postoji „Vlaško groblje“ za koje se smatra da je ilirsko, čemu ide u prilog i činjenica da su Slaveni zatečene Kelte i Ilire nazivali Vlasima.

Rimljani su počeli da osvajaju naše zemje u III stoljeću p.n.e.. Osvjanja je završio car Oktavijan u periodu od 35 do 33. godine p.n.e. Dugopoljski kraj je bio u sastavu rimske provincije Dalmacije i bio je granično područje prema Gornjoj Meziji. Podjelom Rimskog carstva ovaj kraj je pripao Vizantiji, kao njeno granično područje. Preko sjeničko-dugopoljskog kraja je vodio rimski put, koji je povezivao istočne sa zapadnim povincijama, kao i rudarska nalazišta.¹⁴

Dosadašnja arheološka istraživanja, a ona su vršena samo na Pešteri, pokazuju da su ova visoravan i tutinski kraj u cjelini naseljeni krajem eneolita, odnosno početkom bronzanog doba. Da su ti davniji stanovnici, počevši od eneolita, živjeli na ovom području u velikom broju, pokazuju mnoge humke rasute po tutinskom kraju, u narodu poznate kao grčka i latinska groblja. Samo u okviru jedne manje cjeline visoravni Pešter - u Koštan-polju registrovano je 13 nekropola s humkama i dva naselja. Izvjesno je da su gradine vezane za te prve stanovnike tutinskog kraja, a gradina ovdje ima dosta: Klopotnik, Rezale, Gradac, Gradina u Šaronjama i Dobrinji, Đurđevici, Trojan i Gradac na Pešteri.¹⁵

Veoma zanimljiva arheološka otkrića su napravljena u Smolučkoj pećini (Velika pećina) koja se nalazi na području tutinskog sela Smoluča, i neposrednoj blizini Smolučke rijeke. U najstarijem sloju

12. M. Jeftić, Praistorijska gradina na Šarskom kršu kod Duge Poljane, Novopazarski zbornik 7, Novi Pazar 1983, str 15-20

13. M. Popović, Antičko utvrđenje na Šarskom kršu kod Duge Poljane, Novopazarski zbornik 7, Novi Pazar 1983, str. 5-14

14. F. Sebečevac, Duga Poljana i okolina, Novi Pazar 1993, str. 35-37; E. Mušović, Stanovništvo Duge Poljane, Novopazarski zbornik 12, Novi Pazar 1988, str. 84

15. E. Mušović, Tutin i okolina, Beograd 1985, str. 13

nađene su alatke paleolitskog čovjeka i kosti pećinskog medvjeda, pećinske hijene, alpskog kozoroga i nekih sitnih glodara i mesožedera. To su životinje koje su izumrle ili su se povukle iz Evrope. Pećina je dosta prostrana i ima dva nivoa. Na dubini od metar i po năđeno je četrdesetak alatki paleolitskog čovjeka, rađenih od tvrdog kamenog kremena. Te alatke su služile tadašnjem čovjeku kao nož, strugač ili ubadač, postruške, zupčaste alatke i retuširana sječiva. Pomoću njih je obrađivao drvo, kosti i kožu. Epohalno je otkriće da je u Velikoj pećini u Smolući živio čovjek u srednjem kamenom dobu. To je otprilike vrijeme prije 40 – 50 hiljada godina. Smolučki čovjek je na putu da u nauci stane uz rame krapinskom, a ovaj teren će dobiti u riznici spomenika još jedan biser.¹⁶

U cilju opisa kasnoantičkih utvrđenja u tutinskom kraju navećemo tri najkarakterističnija: Đurđevica u Đerekarima, Hum i Trojan.

Ranovizantijsko utvrđenje na Đurđevici u Đerekarima je smješteno na dominantnoj i teško pristupačnoj zaravni okruženoj s tri strane liticama, na koti 1470 m. Sa ovog položaja mogla se lako kontorlirati cijela južna Pešter kao i dolina Đerekarske rijeke. Poloižaj lokaliteta Đurđevica osoben je i najpogodniji za odbranu. Zaravan je pristupačna samo sa sjeverne i sjeverozapadne strane, na kojoj se nalazi padina i sedlo koje plato povezuje sa susjednim brdom na zapadnoj strani utvrđenja. Okomite litice onemogućavaju svaki pirstup iz bilo kog drugog pravca. Najveća dužina platoa iznosi 110 m, najveća širina oko 60 m. Utvrđenje je vjerovatno izidano u VI stoljeću i nije isključeno da je postojalo i u VII stoljeću. Osobita konfigura-

cija terena je učinila da je ovo utvrđenje imalo samo jednu trasu bedema jer nebranjene strane su bile apsolutno nepristupačne. U okviru jedinog bedema postojale su tri kule nepravilne pravougaone osnove, nejednakе debljine, od kojih je glavna kula bila ujedno i ulazna. Očigledno da se radi o manjoj planinskoj utvrdi – utvrđenom pribižištu. Utvrđenje je imalo status fortifikacije kao dio optšeg obrambenog sistema. Na povezanost s okolnim utvrdama upućuje i mogućnost vizuelnog kontakta sa Šaronjama i Trojanom. Refugijum je štitio mjesno stanovništvo, koje je svakako bilo osnovni organizator i nosilac odbrane. Nalazi rasturenog dječijeg groba svjedoči da su odje zajedno sa braniteljima živjeli i nijehove porodice, a broj žitelja se uvećavao u trenucima opasnosti. Nalazi šljake pored keramike, govore o izvjesnoj zanatskoj djelatnosti na ovom mjestu, odnosno o obradi gvozdene rude. Osnovno zanimanje stanovništva bilo je svakako, kao i danas, stočarstvo. Lokalitet Đurđevica, sa svojim jednim slojem VI stoljeća i dvije faze rušenja, svjedok je prijelomne tačke između dvije epohe – zalaska poslednjih ostataka antičke kulture i novog vremena, ranog srednjeg vijeka.¹⁷

Ostaci ranobizantskog utvrđenja na Humu nalaze se 10 km sjeverozapadno od Tutina, među visovima vijenca Hum, koje prelaze nadmorske visine od preko 1500 m, i koji dijele s jedne strane veliko Pešterko polje, a sa druge strane Tutinsku visoravan. Smješteni su na najvišem vrhu vijenca, poznatom kao Gradina, na nadmorskoj visini od 1502 m. Utvrđenje je bilo poligonalne osnove dimenzija 75 x 50 m i ukupne površine 0,28 ha. U pitanju su bedemi

bez kula. Jedina pristupačna strana je bila na zapadu, dok se sa sjeverne, istočne i južne strane nalaze strme nepristupačne padine. Najviši vrh Huma je prvi put fortificiran od VI doV stoljeću stare ere.¹⁸

Prethistorijsko i antičko utvrđenje Trojan ili Jerinin grad je bilo ovalne izdužene osnove, dimenzija 210 x 85 m i nalazilo se na vrhu brda koje je predstavljalo prirodnu granicu između dvije cjeline: s jedne strane vijenca Jarut, a sa druge strane Pešterskog polja, koje se prostire ispod samog Trojana prema zapadu i jugu. Arheološka iskopavanja su pokazala da je život ovog utvrđenja tekao u dva perioda: prethistorijski – halštatski i antički, odnosno kasno antički. Utvrđenje na Tojanu je bilo obnovljeno na temeljima prethistorijskog već u prvoj polovini III stoljeća, a možda i nešto ranije, i korišćeno je, vjerovatno s prekidom, do VI stoljeća. Trojan se tako, prema predanju, zove po rimskom caru Trajanu koji je preko Pešteri prolazio u vrijeme pohoda na Dakiju. U tradiciji je da su tu bili Trajanovi dvori i da su se upravo nalazili na vrhu Trojana, odakle dominira pogled na cijelu Peštersku visoravan..¹⁹ Zanimljivo je da je Peštersko polje bilo u VI stoljeću okruženo sa šest utvrđenja. Sa juga Đurđevica, sa istoka Hum, Šaronje-Gradovi, Ramoševo i Trojan i sa sjevera Tuzinje. Sva ova utvrđenja su izuzev onoga na Trojanu, koje je i ranije podignuto, uvučena između visova iznad Polja. Utvrđenje na Humu smješteno je između utvrđenja na Đurđevici i u Šaronjama-Gradovi, koja su udaljena 7,5 odnosno 5,9 km u vazdušnoj liniji. Na istoj razdaljini, na istoku, nalazi se još jedno utvrđenje, u Ostrovici, koje je gravitiralo prema Tutinskoj opštini.

16. Z. Kaluđerović, Istraživanje Smolučke pećine 1984-1985. godine, Novopazarski zbornik 9, Novi Pazar 1985, str. 5-18; Vesna Dimitrijević, Kvartarna fauna iz Smolučke pećine, Novopazarski zbornik 9, Novi Pazar 1985, str. 19-20: Sait Kačapor-Halil Pepić, Tutin i okolina, Tutin 1989, str.25

17. M. Milinković, Ranovizantijsko utvrđenje na Đurđevici u Đerekarima, Novopazarski zbornik 7, Novi Pazar 1983, str.29-37

18. V. Ivanišević, Ranovizantijsko utvrđenje na Humu kod Tutina, Novopazarski zbornik 12, Novi Pazar 1988, str. 5-12

19. V. Ivanišević, Antičko utvrđenje na Trojanu, Novopazarski zbornik 12, novi Pazar 1988, str. 159-160

Sjeverno od ove oblasti nižu se fortifikacije na Pešterskoj visoravni (Vrsenice), u slivu Ljudske rijeke (Šarski Krš, Rogatac i Radaljica), i Deževske (Šaronje i Kaludra). Na istoku nalazila su se sledeća utvrđenja na rubu Pešterske visoravni, (Južac), na obodu Novopazarske kotline (Ras i Postenje) i padinama Rogozne (Babrež i Zlatni Kamen) i prema jugoistoku utvrđenja iznad Ibra (Dobrinje-Litice i Tupi Krš). Ova poslednja dva utvrđenja, zajedno sa onim na Ostrovici pripadaju kao i utvrđenje na Humu, grupi najmanjih fortifikacija – refugijuma. Sve su ovo primjeri ranobizantskih ili kasnoantičkih planinskih utvrđenja izgrađenih u unutrašnjosti Balkanskog poluostrva koje obično odlikuju funkcionalna celishodnost utvrde, smještaj na najvišim planinskim vrhovima i visovima, dobar pregled okoline, debljina bedema i raspored kula se prilagođavaju pristupačnosti strana (neka od njih i nemaju bedeme na onim stranama koje su sasvim prirodno zaštićene i potpuno nepristupačne zbog postojanja litica i strmih padina), značajki odabran strateški položaj, teško pristupačan prilaz, osnove prilagođene konfiguraciji terena i odbrani, ova grupa pripada manjim utvrđenjima, površine 0,1 do 0,2 ha. Zida se promišljeno i ekonomično. Branjena su bedemima debljine od 0,90 do 1,05 m (utvrđenje u Ostrovici, ojačano je i bedemima debljine 1,40m), bez kula. Mala površina ovih utvrđenja u direktnoj je vezi i sa slabijom naseljenosti teritorija jugoistočno od Pešterske visoravni do gornjeg toka Ibra.

Ovaj tip utvrđenja spada u kategoriju najmanjih fortifikacija- pribežišta - izgrađenih s ciljem zaštite stanovništva, kakve su podizane u ugroženim provincijama Carstva. Brojne analogije srećemo u istočno-alpskom protoru, istočnoj Srbiji i u

Albaniji i Bugarskoj. Ova utvrđenja nevelikih dimenzija su imala i zadatak da vrše izviđanja i osmatranja, kao i da organiziraju presretanje čeonih jedinica nadirućeg neprijatelja. Osnovnu privrednu granu utvrđenja razmještenih oko Pešterskog polja predstavljalo je, kao i danas, stočarstvo, za šta su postojali idealni uslovi u ovoj planinskoj oblasti. Sva su ova utvrđenja imala istu sudbinu. Nestala su nakon samo jednog stoljeća svog trajanja, kao posljedica nadiranja novih naroda, ostavljajući blijede tragove svog postajanja i života, nedovoljno jasne da bismo i malo pronikli u sudbinu ovih koji su se sklonili iza njihovih bedema.²⁰

Naročito su značajna arheološka otkrića u Glogoviku, Melajama i Crnoči. Najstariji nalazi potiču iz Delimeđa iz vremena prije tri hiljade godina. U to vrijeme pokojnike su spaljivali i pepeo stavljali u urne. Nalazi iz Glogovika nešto su mlađi i potiču iz vremena skeletnog sahranjivanja, pa su u grobnicama pronađeni, keramičke posude, gvozdena kopinja i noževi, cibinarske ogrlice i nakit.

Najstariji stanovnici Pešteri i tutinskog kraja su Dardanci. Pretpostavlja se da su Dardanci ilirsko pleme, ali ima i mišljenja da su oni neko autohtonije-starije pleme, potkrepljujući to između ostalog i nalazima sa Dojevića i Pešteri. Na osnovu nalazišta u selu Ivanči -Dojeviće, na lokalitetu Humpa koje leži na južnim padinama Kremenjšta, nedaleko od raskršća puteva Novi Pazar-Tutin i Novi Pazar-Sjenica, u okviru kojeg su otkrivene tri grobne konstrukcije, akademik dr Dragoslav Srejović je dao znatno u drugogačeim svjetlu sliku prerimskog stanovništva doline Raške. On smatra da ove grobnice potiču od Dardanaca koji su po njegovom mišljenju u etničkom smislu

daleko srodniji Tribalima, Mezima i Dačanima, nego Ilirim i Tračanima. Oni, po gospodinu Srejoviću, pripadaju jednoj posebnoj porodici naroda, „dako-mezijcima“ rasprostranjenim na središnjim dijelovima Balkana, koja se znatno razlikuje od Ilira na zapadu i Tračana na istoku. Dvije grobne konstrukcije (II i III) su istovremene i potiču iz VII stoljeća, dok je mlađa grobna konstrukcija I iz perioda kraj VI i početak V stare ere. Iako dolazi do izvjesne helenizacije domorodačkog stanovništva, to ne mijenja etničku sliku ovog područja za koje gospodin Srejović tvrdi da je i početkom historijskog doba naseljeno Dardancima, „plemenu koje se već od osamdesetih godina III stoljeća st. ere javlja kao „značajan faktor u međunarodnim odnosima ovog dela antičkog sveta“.²¹

Ali po mišljenju većine historičara i arheologa i u ovom kraju bilo je migracija u dalekoj prošlosti. Arheološki nalazi pokazuju da je jedna takva smjena stanovništva na Pešteri izvršena početkom VI vijeka p.n.e. Došli su Autarijati – ilirsko pleme, sa zapada, možda iz Limske doline, i protjerali Dardance prema dolini Raške, gdje su „tokom starijeg gvozdenog doba razvili svoju osobenu kulturu“.

Dardanci su bili stočari i vrlo ratoborni. „Dugo su ratovali sa južnim susjedima, Makedoncima, kao i sa Rimljanim. Strabon za njih kaže da su divlji ljudi, koji žive u podzemnim jamama pokrivenim đubretom, a da su, uprkos tome, negovali muziku. Imali su frule i žičane instrumente. Drugi izvori kažu da su Dardanci od svih srednjobalkanskih plemena postizali najveću stabilnost, gradili su utvrđenja i naselja gradskog tipa, kao i privredne i administrativne centre. Njegovali su zanate, metalurgiju i bavili se trgovinom“.²²

20. V. Ivanišević, Ranovizantijsko utvrđenje na Humu kod Tutina, nd, str. 10

21. D. Srejović, Praistorijska nekropola u Dojevićima i njen značaj za ocenu etničke pripadnosti stanovnika doline Raške u prerimsko doba, Novopazarski zbornik 1, Novi Pazar 1977, str. 73-76

22. D. Premović, „Bratstvo“ od 25. februara 1980, Novi Pazar

Ostaci materijalne kulture Dardanaca u tutinskom kraju išli bi u prilog ovoj tezi. Kada je Balkansko poluostrvo bilo na udaru rimske ekspanzije počev od drugog veka, što se završilo osvajanjem Balkana, naši krajevi, znači i tutinski kraj, ušli su u sastav rimske provincije Dardanije, koja je obuhvatala dio Makedonije južno od Skoplja, Kosovo i teiteritoriju do Niša, a na zapadu je granica dopirala do Mokre gore i Golije, zahvatajući i Peštersku visoravan. „Teritoriji Dardanaca mogao je pripadati i predeo sa planinom Rogoznom i većim dijelom Pešterske visoravni, sve do rijeke Lima”.²³ Sigurno je da u vrijeme rimske ekspanzije i vladavine starosjedilačko stanovništvo (Dardanci i Autarijati) mnogo propatilo da je bilo migracija i zbjegova i da su starosjedioci u velikom broju romanizovani. U vrijeme podjele Rimskog Carstva na zapadno i Istočno (Bizantija), današnja tutinska teritorija našla se u graničnim predjelima ta dva carstva. O prisutnosti rimske populacije na ovom području u periodu rimske vladavine postoje određeni indikatori, spomenici materijalne kulture, toponimi i predanja. Izvjesno je da su Rimljani imali svoj rudnik gvožđa u Gluhavici, na šta ukazuju ostaci rudarskih kopova, koji, po narodnom predanju, pripadaju Rimljanim. Tu je pronađen primjerak rimskog novca koji pripada caru Komodu, a nedaleko od Gluhavice, u selu Radohovci, nađena je rimska stela iz III stoljeća. Na vrhu stele uklesane su sigile D.M.S. Pretpostavlja se da su gvozdenu rudu u Gluhavici eksplorativni stanovnici iz predrimskog perioda, a da su tu eksploraciju nastavili Rimljani. Poznato je da su na Balkanu Rimljani aktivirali stare i otvarali nove rudnike. U selu

Boroštici, nedaleko od mosta na istoimenoj rijeci, na putu za K. Bunare, pronađena je rimska stela iz III stoljeća, slična steli iz Gluhavice, ali su tu grobniči mještani prokopali, a stelu izlomili i ugradili u most na Boroštici.²⁴

Do sredine V st. p.n.e. **prijepolsko područje** je nastanjivalo pleme Autarijati, ali njihovih tragova na ovim područjima kasnije nema. Oni će se kasnije raseliti iz ovih krajeva, tako da je teritorija prijepolske opštine u poslednjim stoljećima stare ere **bila gotovo nenaseljena**. Rimljani su nakon osvajanja ovih teritorija u prijepolsko-pljevaljskom kraju otpočeli s planskim naseljavanjem najprije ilirsko-keltskog življa koje je do tada živjelo u oblasti između Cetine i Une, a u vrijeme cara Trajana izvršeno je još jedno preseljavanje u ove krajeve ilirskog plemena Dalmata. Nedaleko od Prijepolja, u Kolovratu, na mjestu Dvorine, gdje se danas nalazi TK „Lj. Miodragović“ otkriveno je zanimljivo rimsko naselje, koje potiče iz prvog stoljeća rimske vladavine. Naselje kod Kolovrata je nastalo pored rudnika, iz kojega su njegovi stanovnici eksplorativni rudno blago. Krajem drugog stoljeća n.e. naselje prerasta u municipij (grad sa unutrašnjom samoupravom), a po svemu sudeći od kraja IV st. preuzima vodeću administrativnu ulogu u cijelom prijepolsko-pljevaljskom srezu. Zanimljiva je rimska nekropola u Kolovratu. Na osnovu nje vidimo da su starosjedioci u prvom stoljeću rimske dominacije ovim krajevima sahranjivali svoje mrtve u tradicionalan način, na dominantnim mjestima u blizini naselja, a ne po rimskom uzoru, duž prilazne magistrale.

Najstariji kameni spomenici s Dvorina potiču iz kraja II stoljeća,

najranije iz vremena Marka Aurelija. Slično je stanje i u Kominima kod Pljevalja čiji su nadgrobni spomenici stariji.²⁵ Područje Prijepolja je u rimsko doba pripadalo provinciji Dalmaciji, ali na osnovu sačuvanih izvora nije jasno kojoj je provinciji ono moglo pripadati u kasnoj antici, odnosno poslije Dioklecijanove i Konstantinove reforme. Neki historičari smatraju da je pripadalo području provincije Prevalis, ali je puno vjerovatnije da je pripadalo području provincije Dardanije. Poslije podjele rimskog carstva, prijepolski kraj je ušao u sastav Istočnog Rimskog Carstva (Vizantije). O ranovizantijskoj epohi u ovom kraju najbolje govore sljedeći arheološki nalazi: grobnica u Divcima, u sklopu veće nekropole (VI stoljeće), ostaci crkve i grobnice iz Kolovrata, katarski natpis iz Izbičnja, i katarski natpis pronađen u Padežu, zaseoku sela Drenova. Ovi spomenici i natpisi u njima ukazuju da je u prijepolskom kraju u ranobizantijsko doba postojao najmanje jedan grad, koji je bio episkopko sjedište šire okoline.²⁶

Najstariji poznati stanovnici *Brodareva i okoline* bili su dijelovi ilirskog plemena Autarijata, koji su imali svoja naselja diljem Polimla. Iliri su imali, prema Jirečeku običaj da sahranjuju svoje mrtve na visokim i pustim brdima, da budu „blizu neba, zvijezda, mjeseca i sunca...“ Upravo na takvim mjestima u brodarevskom kraju nalazi se nekoliko takvih grobalja za koje se smatra da su ilirska. Takvo je groblje sjeverozapadno od Brodareva, u selu Orašcu, na Đurovu brdu. Grobovi su prekriveni ogromnim kamenjem, koje narod naziva „stancima“. Slična su i stara groblja u Zastupu, Donjim Stranjinama, Slatini i Gojakovićima.

23. E. Čeršakov, Rimljani na Kosovu i Metohiji, Beograd 1969, str. 17

24. E. Mušović, Tutin i okolina, Beograd 1985, str. 15-16

25. D. Srejović, Rimski nekropolji u Kolovratu, Simpozijum seski dani Sretena Vukoavljevića IV, Prijepolje 1976, str.89-92; Prijepolje – istorijsko-turistički vodič, grupa autora, 1984.

26. I. Nikolajević, Prijepolje i okolina u ranovizantijsko doba, Simpozijum seoski dani sretena Vukoavljevića III, str. 199-208

Najznačajnije rimske naselje u brodarevskoj kotlini je ono u selu Ravčepolju u blizini ušća Komaranske rijeke u Lim, nedaleko od Brodareva. Tu je postojalo rimske groblje, od kojeg je ostao očuvan po neki nadgrobni spomenik sa zanimljivom plastikom i latinskim natpisima. Ovo groblje je nažalost uništeno u drugoj deceniji XX stoljeća.²⁷

Naseljenost priboskog kraja datira na prijelazu iz neolita u metalno doba, što nam svjedoči jedan keramčki sud koji pripada tzv. „slavonskoj“ kulturi. Najstariji stanovnici ovog kraja su Autarijati, čije se jezgro inače nalazilo u oblastima oko rijeke Tare, gornjeg toka Drine i planine Tare. Nakon toga dolaze Kelti (pleme Skordisci) koji su ih savladali. Razdoblje između 279. i 150. godine prije n.e. predstavlja inače vrhunac keltske prevlasti na ovim prostorijama.

Iako nema preciznih podataka o prodom Rimljana na teritoriji današnje jugozapadne Srbije, smatra se da je Oktavijan osvojio ove krajeve (35-33. god. p.n.e.). Prva administrativna podjela obavljena je u vrijeme Cezara. Tada je veći dio osvojenih oblasti ušao u sastav provincije Ilirik, u čijem sastavu se nalazila i današnja jugozapadna Srbija. Sljedeća reorganizacija administrativnog uređenja bila je u doba Dikolecijana, kada je iz sastava provincije Dalmacije izdvojena Prevalitana, s sjedištem u Skodri (Skadru). U njen sastav je vjerovatno ušao i priboski kraj.²⁸

Arheološki nalazi na teritoriji **novovaroškog kraja** ukazuju da su se počeci ljudskog života nalazili na nekoliko lokacija u neolitsko doba, jer tragovi naselja potiču i prije 3000 godina p.n.e. Na lokacijama Bjelina i Pljosna stena, i na humkama istочно od Bjelina i desno od puta Ra-

doinja – Kokin Brod, otkriveni su tragovi života ljudi iz neolitskog doba (od oko 10 000 do 3000 godina p.n.e.). Arheološke iskopine na jednoj humci sa lokaliteta Bjelina, kao i na lokalitetu kod gradine Pljosne stijene, ukazuju na kontinuitet života od mlađeg kamenog doba do doseljenja Slavena u ova područja. Arheološki nalazi u novovaroškom kraju ukazuju da poslije stanovnika mlađeg kamenog doba novovaroški kraj naseljavaju ilirska plemena. U dolinama Uvca i Lima bilo je više plemena koja su postepeno formirala plemenski savez. U pitanju su Iliri – Autarijati. U novovaroško područje krajem IV st. p.n.e. prodri su Kelti. Oni su vodili dugo borbu sa Ilirima i uspjeli da ih prisile na pokornost ili bjekstvo prema dolini Južne Morave. Vremenom, život na zajedničkoj teritoriji učinio je da se Kelti pomire s pokorenim ilirskim plemenima, pa su tako stvarana ilirsko-keltska plemena, sa elementima zajedničke materijalne kulture. Najstariji stanovnici **novovaroškog kraja** su bili Iliri.

Nakon Ilira i Kelta u novovaroški kraj, kao i šire prostore dolaze Rimljani čime počinje antička historija današnjeg Sandžaka. Oni će strosjedilačko stanovništvo tokom narednih stoljeća u znatnoj mjeri romanizirati. U novovaroškom kraju Rimljani su stvorili više naselja i centara za vojne i trgovačke potrebe među koji su bila najznačajnija rimska naselja u Radoinji i Rutoši. Okolinu Nove Varoši obuhvatila je provincija Dalmacija, koja se prostirala jadranskom obalom do Skadra, a u unutrašnjosti do Čačka.²⁹

Pljevlja su veoma staro naselje. Najstariji nalazi datiraju iz poslednjeg ledenog doba, i datiraju se u razdoblje od 90000 do 45000. godine prije n.e. Nalazi pronađeni u peći-

nama i potkapinama u kanjonu gornjeg toka Ćehotine, dvadesetak kilometara juistočno od Pljevalja, u pećinama Pod Gospića vrhom i potkapini Mališna stijena, svjedoče o kontinuiranom boravku neandertalskih lovaca u tom dijelu kanjona. Opustjela i zaboravljena staništa neanderalaca u kanjonu Ćehotine, ponovo posjećuju i naseljavaju lovci iz mlađih paleolitskih epoha, što jasno potvrđuju odgovarajući slojevi u pomenutoj pećini i obližnjem abriju Medena stijena, koji se datiraju u razdoblje između 23000 i 9000 godina prije naše ere. Nalazi iz više struma u Mališinoj i većine slojeva u Medenoj stijeni, potiču iz tih perioda i pripisuju se starijim oblicima homosapiensa, čija se kremena oruđa znatno razlikuju od onih koja su nastala tokom srednjeg paleolita. Tako je u seriji slojeva Mališne stijene, pronađeno dosta kremenih alatki, koje ovaj lokalitet svrstavaju u širi kulturni krug južnoevropskih industrija, sa strmo retuširanim kremenim oruđem, različita sječiva i lamele, dlijeta, strugači, itd., kao i njihova široka raspostranjenost na teritorijama južne Evrope. Život je počeo u mlađem kamenom dobu (neolit), s tim što su tragovi značajniji iz kasnog kamenog doba (neolitski sloj u Medenoj stijeni). Najstariji i najpouzdaniji arheološki nalazi svjedoče da su u našim krajevima nađeni tragovi ljudskog života iz drugog milenijuma prije nove ere, iz ranog bronzanog doba (selo Gotovuša kod Pljevalja, humke na potezu Mede-Kavala u Ljutićima, humka iz Lever Tare), a iz razvijenog bronzanog doba humke u Borovici, Ljutićima i Gotovuši. Iz starijeg gvozdenog-halštatskog doba (od VIII do VI stoljeća prije n.e.) lokaliteti iz okoline Pljevlja – Gotovuša i Kalušići.³⁰

27. P. Vlahović, Brodarevo i njegova okolina, Beograd 1968; Ljubiša Vuković, Prikaz naseljenog mesta I MZ Brodarevo

28. Stanovništvo Pribosa, Geografski fakultet, Beograd, str. 64-65

29. Novovaroški kraj kroz istoriju – od neolita do 1941, Nova Varoš 1991 (grupa autora), str. 43-53

30. A. Cermanović-Kuzmanović, Rezultati novih arheoloških istraživanja na području municipija s u selu komini, Simpozijum seski dani Sretena Vukosavljevića IV, Prijepolje 1976, str. 93-97; U. Bećović, Pljevlja-tragom vremena, Pljevlja, 1996, str. 9-11; M. Pijalović, Pljevlja s okolinom u prošlosti i sadašnjosti, Sarajevo, 1997, str. 69-78; N. Vulić, Antički spomenici naše zemlje, Spomenik SAN 98, Beograd 1941-1948, str. 130

Pljevaljsko područje tokom VI stoljeća prije n.e. trajno naseljavaju nosioci glasinčake kulture, odnosno pripadnici srodnih ilirskih plemena, koji su sa formiranjem velikih i moćnih plemenskih saveza zagospodarili teritorijom, koja se prostirala od matičnih oblasti na glasinačkoj visoravni u istočnoj Bosni, pa preko većeg dijela Crne Gore, do sjeverne Alabanije. Poznato je da se glasinačka kultura često vezuje za Autarijate, moćno ilirsko pleme, ili veliki savez srodnih plemena, koji je svoj puni uspon doživio u VI i V stoljeću prije n.e., nakon pobjede nad moćnim Tribalima (narod dako-mezijskog porijekla), i koji se, kako bilježe antički historičari poslije žestokog poraza u sukobu s Keltima i elementarnih nepogoda, koje su ih zadesile u postojbini (najezda žaba, miševa, epidemije), postepeno izgubio u mnoštву starobalkanskih naroda, koji su kasnije potpali pod rimsku vlast.

Među najstarije stanovnike Pljevalja spada ilirsko pleme Pirusta (III st. p.n.e.), vješti rudari i hrabri ratnici. Pljevaljsko područje je izgleda bilo centar ovog plemena, koje je u III stoljeću prije n.e. zajedno sa ostalim ilirskim plemenima, ulazilo u sastav velikog plemenskog saveza, poznatog pod imenom Ilirska država. Ova država dostiže svoj vrhunac za vrijeme velike kraljice Teute, koja, u nezadrživoj najezdi, dopire na jugu, do Krfa. Zabrinuti zbog ilirske ekspanzije, Rimljani se već tada miješaju u makedonsko-ilirske sukobe, da bi 67. godine p.n.e., konačno osvojili ilirske krajeve, posije ozbiljnog otpora, koji su im posebno pružili Pirusti, potisnuvši ih u visočije krajeve. U prvom vijeku nove ere dolaze Rimljani, koji su se naselili uz rijeke i plodne ravnice i predjele, potisnuvši Ilire u visočije krajeve. Rimljani su, praktično 33. godine p.n.e. završili s osvajanjem ovih krajeva.

U Kominima kod Pljevalja nalaze se neistraženi ostaci rimskog municipijuma „S...”, sa izrazito bogatim nalazima. Grad je nastao vjerojatno u II st n.e. (oko 150. godine naše ere). Sigrno je dokazano da je i prije osnivanja rimskog grada postojalo prijerimsko naselje, čiji su stanovnici sahranjivani na padinama Bijelog brda, u okviru nekropole I. Ova nekropola pružila je samo grobove spaljenih pokojnika; najčešće grobovi imaju oblik kružnih ili elipsoidnih jama, ispunjenih ostacima s lomače, i grobovi s keramičkim urnama, postavljeni u vjenac od kamena. Municipijum S... je imao specifičan historijat nastanka. Može se pretpostaviti da je dalmatinsko stanovništvo koje je živjelo u oblasti rijeke Krke i Cetine, preseljeno u područje Pljevalja i okolnih oblasti. To se dogodilo u I st. p.n.e., moguće u vrijeme cara Trajana. Za vrijeme Trajana i Hadrijana izgradnjom gradova i stvaranjem municipija u kolonijama, dodjeljuje se rimsko građansko pravo i ujedno vrši kolektivna i spontana romanizacija. Za vrijeme Hadrijana, Municipijum S... je, najverovatnije, dobio svoje municipalno pravo. Ime grada je još nepoznato. Municipijum S..., po svemu sudeći, bio je značajan centar rimske provincije Dalmacije, u ovom kraju. Po mišljenju nekih historičara grad *Splonum*, koji je od Illira osvojio jedan od vođa rimske vojne ekspedicije Germanik tokom velikog ilirskog ustanka od 6. do 9 godine, je ili rimski municipium S... kod Pljevalja (Komini) ili Klovrat kod Prijepolja. Već u ranom periodu, tj. u I stoljeću postoji identičnost u načinu sahranjivanja i grobnim prilozima s najstarijim domorodačkim nekropolama Salontanskog područja (conventus Salontanus), što potvrđuje rano preseljavanje dalmatinskog življa u oblast municipija S. Nije isključeno da je i ime naselja u Kominama glasilo *Saloniania*, jer se takav grad pojavljuje na Ptolomejevoj karti iz

sredine II stoljeća, tj u vrijeme osnivanja grada u Kominima. Jedno od mogućih imena za ovaj municipijum je i *Sikulatorum*.

Naselje u Kominima je dobilo municipalana prava sredinom II stoljeća, i to prvenstveno radi eksploatacije poljoprivrednih dobara i stoke. Nije isključeno da se u Kominima nalazila i stanica beneficijarija. Neki natpisi daju potvrdu o postojanju vojske, odnosno vojnog garnizona u Municipiju S...; moguće je da su isluženi rimski veterani iz okoline Salone preseljeni u pljevaljski kraj. Od kraja II i u toku III stoljeća u Kominima je došlo do većeg priliva stranaca iz priobalnog područja Dalmacije, kojih je pripadao Municipijum S... To je vjerojatno uslovjeno opštom ekonomskom krizom u tim područjima. U ovo vrijeme Municipijum S... doživljava svoj procvat, na što ukazuje bogatstvo arheološkog materijala otkrivenog u okviru nekropole II. Mada je priliv stranog etničkog elementa u toku III stoljeća neobično jak, ipak starosjedište porodice i dalje čine glavno stanovništvo grada. U toku IV stoljeća sudeći po grobnicama u nekropoli II javlja se novi etnički elemenat, vjerovatno iz Podunavlja, što se arheološki konstatira jednim konjaničkim grobom i drugim grobovima pripadnika tog etnosa. To je i prestanak sahranjivanja na nekropoli II. Ti novi stanovnici se izgeda nisu dugo zadržali na teritoriji ovog rimskog naselja. U neposrednoj blizini grada su nekropole I i II. Na nekropolama ovog municipija nije pronađen nijedan predmet koji bi ukazivao da su se njegovi stanovnici bavili rudarstvom. Prema pronađenim predmetima, koji su tu rađeni i onim koji imaju elemente uvoza, od keramike, zlata, uvozne stakla i bronze govori da su trgovina i zanatstvo bili razvijeni (naročito u II i III stoljeću). Pronađene posude slične su onima koje potiču iz tog doba iz Kelna, pehar sa sta-

klenim nitima, skupe vase, staklene hemisferion – čaše i konični pehari. To govori o ekonomskoj snazi mješta. Naprimjer, staklena vaza diatreta, iz IV vijeka n.e. jedinstvena je u Evropi, a tehnika njene izrade nije još odgonetnuta. Poštovanje kulta boga Mitre (svetilište boga Mitre u Lever Tari).³¹

Najstariji pomeni o ljudskom životu u **beranskoj kotilini** potiču iz **mlađeg kamenog doba (neolita)**, što se vidi iz pronađenih arheoloških ostataka, koji se čuvaju u zavojčnom muzeju u Beranama, a koji potiču s lokaliteta Kremeštica (selo Petnjik, kod Berana – starčevačka grupa) i Beran-Krš kod Berana (vinčanska grupa). Na Beran-Kršu su nađeni i značajni arheološki ostaci iz perioda razvijenog bronzanog doba (između 1500. i 1200. godine prije n.e.). Iz perioda prelaza iz bronzanog u gvozdeno doba (između 1200. i 800. g. prije n.e.) otkriveni su arheološki nalazi u Budimlji kod Berana.

Najstariji stanovnici porečja Lima bili su Iliri koji su se bavili stočarstvom, zemljoradnjom i djelimično voćarstvom i primitivnim gajenjem vinove loze. U IV st. p.n.e. u ove krajeve dolaze Kelti, ali će Iliri i nakon toga ostati dominantan etnos. Najstariji pisani spomenici u ovom kraju potiču iz rimskog perioda. To su razni nadgrobni spomenici, podignuti mahom pored puteva, zatim groblja i ostaci vojničkih naseobina (Tumbarica, groblje u Ržanici, zgrada centuriona na Škriljevcima u Lušcu i drugi). I nakon dolaska Rimljana u ove krajeve (6. do 9. g.p.n.e.) nije bitno izmjenjena etnička struktura ovog kraja. I u ovom kraju Rimljani su organizirali municipij, tj. grad s određenom samoupravom, kojem

je bila namijenjena uloga faktora romanizacije.

Dolinom Lima je prolazio jedan od važnijih rimske puteva. U poznorimskom periodu (poslije Dioklecijanovih reformi 297. g.n.e.), ovaj kraj je ušao u sastav provincije Previlitane („Prevalis”), koja je nastala izdvajanjem iz provincije Dalmacije, a koja je zahvatala dijelove Sjeverne Albanije i veći dio Crne Gore. Za vlade Teodosija, 395. godine Rimsko Carstvo je podjeljeno na Istočno i Zapadno Rimsko Carstvo. U sastav Istočnog Rimskog Carstva ušla je i provincija Previlitana, čime je beranski kraj ušao u sastav Vizantije.³²

Na osnovu arheoloških istraživanja u **petničkom kraju** u Radmanskoj klisuri i u okolini Zatona, može se zaključiti da je ovaj kraj bio naseljen vrlo rano. Kod ušća Popče u Lim, Rimljani su organizovali grad (municipij) sa sitnim zemljишnim posjedima, a s ulogom romanizacije stanovništva. To je mogao da bude začetak grada Bihora, koji će dostići svoj vrhunac u XIV vijeku. U ostalim naseljima ovog kraja vjerovatno su krstarili slobodni stočari.³³

Bjelopoljski kraj je naseljen još u neolitu, na šta ukazuje kamena sjekira pronađena u Majstorovini kod Bijelog Polja. Pronađeni su i ostaci materijalne kulture koji potiču iz razvijenog bronzanog doba, kao što su nalazišta u Bijedićima, Ostrelju (bronzane sjekire) i drugim mjestima u okolini Bijelog Polja. Našlost, do sada izvršena arheološka istraživanja su vrlo skromnih razmjera, tako da o najstarijoj prošlosti ovog kraja vrlo malo znamo.

Najstariji stanovnici ovog kraja bili su Iliri – pleme Autarijalti, po

kojem je i Tara vjerovatno dobila ime. U ovaj su prostor 390. g. prije n.e. prodrli Kelti sa zapada, ali nisu bitnije utjecali na etničku strukturu ovoga kraja i na formiranje ilirske države. Padom ilirske države pod vlast Rimljana 35-33. godine p.n.e., srednje Polimlje i Potarje i dalje su naseljavali Iliri. Starosjedilačko stanovništvo je bilo brojno, te proces romanizacije nije mogao da se izvrši.³⁴

U **rožajskoj opštini** nisu vršena ozbiljnija arheološka istraživanja, te nedostaju podaci o najranijim epohama, ali, prema navodima historičara, ostaci građevina iz ilirskog, rimskog i nemanjičkog perioda nalaze se na više mjesta u rožajskoj opštini, među kojima se kao najvažniji lokaliteti označavaju: Ilirsko naselje na Brezovačkom brdu nizvodno od Rožaja, Gradina na planini Krstači, Baćevac, Sastanci u Bašći, selišta i Građača u Bukovici, Otašovo Brdo i Gospodin vrh u Biševu, itd.³⁵

Iako se **plavsko-gusinjska kotlina** prostire ispod teško prohodnog masiva Prokletija, koji se po svojim prirodnim karakteristikama ubraja među najteže prohodne dijelove zemlje mnogi sačuvani tragovi života upućuju na to da je čovjek od davnina boravio na ovom prostoru. Ucrtni lik lovca na jelene koji je uklesan na jednu stijenu u planini Brade Vezirove, desetak kilometara istočno od Gušinja, prvi je do sada poznati podatak o životu u ovim krajevima. Potiče iz VIII stoljeća p.n.e., iz vremena koje se smatra početkom gvozdenog doba. Pretpostavlja se da su oko 300 godina prije n.e. plavsko-gusinjsku kotlinu naseljavali Autarijati, ili Pirusti, jedna od starijih ilirskih plemena. Prvi su na-

31. M. V. Lutovac, Ivangradska (Beranska) kotlina, Beograd 1957; Ž. Šćepanović, Srednje Polimlje i Potarje, Beograd 1979, str. 11

32. S. Hadrović, Petnica – centar gornjeg Bihora, Sandžak - nezavisna revija za politiku i kulturu, Godina III, br. 48-49, Novi Pazar 15. VI – 15. VII 1994. , str.18

33. Bijelo Polje (grupa autora), Beograd 1987; R. Esad, Od Akova do Bijelog Polja, Sandžak - nezavisna revija za politiku i kulturu, Godina III, br. 45, 30 april 1994, str. 18

34. Z. Azemović, Rožaje i okolina – kratak istorijski pregled, Rožajski zbornik 1, rožaje 1982, str. 11; E. Rahić, Rožaje – grad na obalama Ibra; Sandžak – nezavisna revija za politiku i kulturu, Godina III, br. 42, 17. mart 1994.

35. M. Memić, Plav i Gusinje u prošlosti, Beograd 1989, str. 21-25; isti, Bošnjaci – Muslimani Sandžaka i Crne gore, Sarajevo 1996, str. 20-22

selili Limsku dolinu sve do Prijepolja, a drugi – Pirusti, dijelove sjeverne Albanije, koje poznajemo kao Skadarsku i Đakovačku Malesiju. Godine 167. prije n.e. Rimljani su, u vrijeme svog nadiranja u ove krajeve, uspjeli da zarobe vladara saveza ilirskih plemena Gencija. Prepostavlja se da su se prvi i drugi ilirski rat, kao i makedonski rat, oko 300 godina prije naše ere vodili na teritoriji sjeverne Albanije i Plavsko-gusinjske kotlin. Kada su 160. godine p.n.e. počela rimska osvajanja ovih krajeva, najžešći otpor pružilo im je upravo ilirsko pleme Pirusti, koje je naseljavalo prostor Plava, Gusinja i dijelove sjeverne Albanije. Te borbe su trajale oko 130 godina, da bi na kraju Iliriju pokorio car Oktavijan. Od Ilirije je osnovana provincija Dalmacija. Proces romanizacije oslovenih krajeva zahvatio je prvenstveno primorske gradove i ostale dijelove Duklje, dok je prema unutrašnjosti bio slabiji i sporiji, pa prema tome i prema Plavu i Gusinju. U sastavu velike rimske provincije Ilirik nalazila se i Plavsko-gusinjska kotlina, jer kada je došlo do podjele na Istočno i Zapadno Rimsko Carstvo, Plavsko-gusinjska kotlina se našla u graničnom području u okviru Istočnog Rimskog Carstva, odnosno provincije Prevalis. Prema jednoj legendi naziv Plav povezuje se sa imenom rimskog cara Flaviusa.

O životu Rimljana u ovim krajevima govori i jedan broj naziva rijeka i planina: rijeka Lim (limes-granica), planina Visitor (Visitare)... Tragovi starog naselja kod Plava spominju se u nekim istraživanjima, prema kojima u Plavu „ima tragova starog naselja: komadi stubova i skulptura, temelji od kuća...“ Za „Gradac“ kod Plava i za „Čeligrad“ iznad Plava predanje kaže da su iz latinskog,

odnosno rimskog perioda. Otkriveni vodovod na prostoru na kojem se i danas nalazi Gusinje otvara mogućnost pretpostavci da potiče iz rimskog perioda, jer se ne može sa sigurnošću tvrditi da li su iskopane cijevi iz rimskog ili osmanskog perioda.³⁶

Iz svega rečenog možemo zaključiti da su Autarijati ilirsko pleme koje je najviše tragova ostavilo na području Sandžaka. Materijalna kultura Autarijata je potvrđena duž čitave Limske doline, kao i u slivovima Raške, Ibra i Tare. Matično područje Autarijata je bila istočna Bosna i oblast između Tare i Lima. Gvozdeno doba (halštatsko i latensko – starije i mlađe) je period stabilizacije domaćeg stanovništva na Balkanskom poluostrvu uopšte, što dovodi do toga da je već od VI stoljeća p.n.e. došlo „do intenziviranja jačanja pojedinih plemenskih grupacija“ što je uslovilo „jasno izdvajanje pojedinih ilirskih plemena, poznatih kasnije i po pisanim izvorima“. Plemena se međusobno teritorijalno utvrđuju i razgraničavaju i grupišu „oko preihistorijskih utvrđenja – gradina“.³⁷

Po svemu sudeći Iliri nisu imali vlastito pismo, niti ima ilirskih tekstova pisanih grčkim ili latinskim jezikom. Zato podatke o njima nalazimo u zapisima njihovih susjeda. Pošto su oni vrlo oskudni, najviše grade o Ilirima dobijamo na bazi ostataka materijalne kulture. Na osnovu pisanih i materijalnih historijskih izvora možemo zaključiti da su još od prahistorijskog doba područje Sandžaka nastanjivali Iliri, među kojima osobeno mjesto pripada Autarijatima, kojima je u vrijeme njihove najveće ekspanzije „mogao pripadati dio Crne Gore i jugozapadna Srbija u užem smislu“.³⁸

Ime Autarijata lingvisti vezuju za ime rijeke Tare, odnosno izvode ga iz hidronima Tara, koje je dalo naziv i planini Tari. Većina vijesti o Autarijatima se odnosi na razdoblje prije kraja IV stoljeća. U njima se govori o njihovoj brojnosti, njihovom sukobu s Ardijsima oko graničnih slanih izvora koji izviru u proljeće, odakle su Autarijati dobijali so, čija je nestašica izazvala veliki pomor stoke. U to doba Autarijate je snašlo još jedno zlo: najezda žaba i miševa i epidemije. Prema drugim vijestima Autarijate su napali Skordisci (keltsko pleme). Uticaj Kelta koji su provalili na ovo područje je postojao u neznatnoj mjeri, ali su Iliri u svakom slučaju i dalje činili etničku većinu na ovim prostorima. Kad je u drugoj polovini III stoljeća p.n.e. došlo do stvaranja ilirske države, nije isključeno da je možda i sandžačko područje bilo, bar djelimično, njen sastavni dio. U kasnijem bronzanom dobu dolazi do društvenog raslojavanja, pojave aristokratije, ekonomskog i kulturnog poleta, a naročito u starijim fazama gvozdenog doba. Tada dolazi i do učvršćivanja političkih zajednica – plemena. Period od poslednje decenije VI do prvih decenija IV stoljeća prije n.e. karakteriše dalji uspon u ekonomskom, političkom i demografskom pogledu. Tada se, vjerovatno Autarijati formiraju kao pleme, a od sredine III vijeka nastaje prekid tog kontinuiteta.³⁹

Sve je kulminiralo ilirsko-rimskim ratovima. Grčke kolonije – gradovi na jadranskoj obali, ugrožene od ilirske ekspanzije obraćaju se za pomoć Rimljima, kojima je ovo poslužilo kao neposredni povod za prodor na Balkansko poluostrvo. Pomenuti ratovi su otpočeli 229. godine prije n.e. sukobom s ilirskom kraljicom Teutom, da bi

36. Draga i Milutin Garašanin, Crna gora u praistorijsko doba, Istorija Crne Gore I, str. 50-52, 63-67, 76-79

37. F. Papazoglu, Srednjobalkanska plemane u predrimsko doba, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Djela, knj..30, Centar za balkanološka ispitivanja, knj. 1, Sarajevo 1969, str. 83

38. M. Suić, O granicama Autarijata, Istoriski zapisi, knj. XIII, sv. 12, Cetinje 1957, str. 115-121

39. Istorija Crne Gore I, 135-152

poslednji jači ilirski otpor bio slomljen ugušivanjem Batonovog ustanka od 6. do 9. godine n.e. Prodori Rimljana nisu bitnije izmijenili etničku strukturu stanovništva u sandžačkom regionu. Rimljani su organizovali *conventus-e* (sudsko-administrativne jedinice). Prema Pliniju, ilirska plemena su bila organizirana u župe (civitates), koje su bile sastavljene od većeg broja dekurija (vjerovatno rodovskih jedinica). Pokorena teritorija provincije **Ilirik** 10. godine n.e. podijeljena je na **Panoniju i Dalmaciju**. Rimljani organiziraju i svoje municipije, tj. gradove sa određenom samoupravom, koji su imali veoma zanačajnu ulogu u procesu romanizacije domorodačkog stanovništva, mada u municipijima preteže

stvo i zemljoradnja, zasnovana, vjerovatno, na sitnom slobodnom posjedu. Ropstvo je bilo slabo razvijeno, a kao privrednu granu treba pomenuti i rudarstvo. Proces urbanizacije ovih krajeva je naročito bio intenziviran u doba vladavine dinastije Severa (od 161. do početka III vijeka n.e.). Pojava Municipiuma S..., čija je teritorija obuhvatala „oblast Pljevalja, kao i jugozapadne Srbije oko Prijepolja“ pripada posljednjoj fazi, oko 150. godine n.e. rimske politike urbanizacije. Drugi municipij se nalazio u Polimlju, negdje u današnjem andrijevičko-beranskom kraju.⁴⁰

Po svoj prilici, Rim nije išao na to da razbije društveno-ekonomsku organizaciju domorodačkog stanovništva. Blaga politika Rimljana je

samo pored promjetnih komunikacija, dok je u zabačenim krajevima bio daleko slabije izražen.

U poznorimskom periodu, odnosno nakon Dioklecijanovih reformi Rimskog Carstva 297. godine, odvojen je južni dio provincije Dalmacije i na taj način je stvorena posebna provincija *Prevalis*, pa je porečje Tare i Lima postalo granično područje *Prevalitane* prema provinciji Gornjoj Meziji, odnosno dio provincije *Prevalis*. I u ovom periodu osnovnu masu stanovništva još uvijek čine Iliri. U IV stoljeću dolazi do kršćanizacije.

Kasnije u vrijeme cara Teodosija I (379-395), rimska država je podijeljena na Istočno i Zapadno Rimsko Carstvo. U sastav Istočnog Rimskog Carstva ušle su provincije *Prevalis* i Gornja Mezija, kojima je pripadala teritorija današnjeg Sandžaka.

Od svog nastanka Istočno Rimsko Carstvo je bilo izloženo upadima raznih varvarskih plemena. Tako 400. godine Zapadni Goti izbijaju na granicu *Prevalisa*, a 459. na granicama *Prevalisa* se pojavljuju i Istočni Goti, gdje su upali sa područja Epira i okoline Skadra. Oni su u svoju državu uključili „zapadne oblasti *Prevalisa* oko Nikšića“, na čiju prisutnost podsjeća castrum Anagustum (Onogoš). Istočni Goti su zapadnim dijelovima Balkanskog poluostrva vladali u periodu 493-535, odakle su protjerani za vrijeme vojnih poduhvata vizantijskog cara Justinijana I.

Atiline hunske čete su 40-tih godina V stoljeća opustošile provinciju Gornju Meziju. Nažalost, nemamo podataka šta se tada desavalo sa *Prevalisom*.⁴

Namjeće se pitanje koliko su pokreti germanskih i hunskih plemena utjecali na promjenu etničke slike na teritoriji današnjeg Sandžaka. Uprkos svemu, čini se da je ovdje sve do dolaska Slavena preovladavalo ilirsko-romansko stanovništvo.

domaće ilirsko stanovništvo sa dobijenim pravom rimskog građanstva ili bez njega.

Osnovu ekonomije čine stočar-

također utjecala da je proces romanizacije u ovim krajevima bio nešto intenzivniji tek od druge polovine II stoljeća, ali on je bio primetniji

dipl. ing. Mesud Pučić

Prvo savezničko bombardovanje Sjenice 1944. godine

(Da se ne zaboravi)

Najednom se nad Sjenicom i sjeničkom čarsijom sručio smrtonosni tovar desetina avionskih bombi. Eksplozije i potresi su bili strašni, uz tresak i lomljavinu drveća i stakla, polomljeni dijelovi dućana i kuća fijukali su na sve strane. Sjenička čarsija je bila potpuno razorena.

Dana 24.07.2011. godine navršava se 67 godina od kada su, zbog velike koncentracije njemacke vojske i njenih saveznika, kao i savremene ratne tehnike i naoružanja, savezničke snage bombardovale Sjenicu. Toliko godina je prošlo (za istoriju treptaj oka), a da a tome postoji veoma malo podataka, da se nikada ne obeleži taj dan, kao sjećanje na nevine žrtve, da nikо ne predložи ime neke ulice ili trga, kao da se radi o Ijudima sa druge planete, a ne o cestitim i poštenim domaćinima Sjenice razlicitog uzrasnog doba, vjerovanja, nacionalnosti i zanimanja, koji su tog dana obavljali svakodnevni posao, a pokazalo se u pogrešan vekat.

Da li je to bila kolateralna šteta ili ciljana greška, nikada se neće saznati, ali sigurno je da posle toga Sjenica nikada neće biti ista, niti će, pak, porodice nevinih žrtava, ostati iste.

Taj dan je zaista bio lijep. Jedan od rijetko lijepih, ljetnih, dana nad Sjeničkom čarsijom. Nikada niko nije izračunao koliko je sunčanih sati priroda uskratila ovom gradu, ali je izvjesno da se sunce ovdje docnije rađa, a ranije zalazi nego u ma kojem sandžačkom gradu ili varoši. Dani su obično oštiri, pa kada dođe neki vreo dan ljudi se opuste.

Ništa se neobično toga dana nije dešavalo u sjenickoj čarsiji, koja se prostirala na prostoru današnjeg parka, ispred Opštine, ulice uz grad, današnje apoteke, do mosta, pored Hotela Park, kuće Emina Čerkeza, pored Gimnazije i blizu današnje Zelene pijace: trgovci otvorili svoje radnje, osvježili i obrisali prostor ispred dućana, mnogi stavili stolicu na glavnom ulazu u dućan, kao znak da se vlasnik „odmah vraća“, prešli preko puta u kafečajnicu na kahvu i malo muhabeta o mahalskim, gradskim i seoskim dogodovštinama, o svemu i svačemu pa i o tome kako „nam dosadiše ovi avioni“ što svakodnevno nadlijeću Sjenicu, putem, samo njima i njihovim pretpostavljenim starješinama poznatim. Mnogi se vratili svom svakodnevnom poslu, neki pošli kućama, da usput još ponešto kupe, drugi se „zaputili ka čarsiji“ bez cilja i obaveza, ne sluteći da mnogi neće stići tamo gdje su naumili.

Tog je kognog dana 24. jula 1944. godine, nešto prije podneva, više bombardera nadljetalo Sjenicu, na uobičajenoj visini od oko 4 do 5 000 metara. Niko nije ni slutio šta će se desiti u narednim satima? Najednom se nad Sjenicom i sjeničkom čarsijom sručio smrtonosni tovar desetina avionskih bombi. Eksplozije i potresi su bili strašni, uz trijesak i lomljavinu drveća i stakla, polomljeni dijelovi dućana i kuća fijukali su na sve strane. Sjenička čarsija je bila potpuno razorena. Koji trenutak kasnije formiran je gust oblak prašine i dima koji se uzdiže visoko iznad neba Sjenice. Oni građani koji se u to vrijeme nisu zadesili u grotlu erupcije i ruševina pohrlili su ka čarsiji da pomognu, izvuku nastrandale

iz ruševina, ukažu prvu pomoć roditeljima, djeci, braći, sestarama, rodbini i komšiluku. Mnogi nisu bili te sreće da im pomoć pravovremeno stigne.

Tako je bilo i sa mojim rahmetli ocem Sulejmanom Pučićem, koji je bio u svom dućanu sa devetogodišnjim sinom Ramadanom. Prema kazivanju moje rahmetli sestre Šefćete Pučić, udate Krasnić (1934-2009), tada desetogodišnje djevojčice, koja je, ne razmišljajući o eventualnoj opasnosti, otrčala do dućana da vidi šta je sa ocem i bratom. Našla ih je bez svijesti kako leže na patosu. U blizini radnje ugledala je nekog uniformisanog čovjeka i zamlila ga da im pripomgne. Isti je izvadio ogledalo iz džepa, prislonio na usta Ramadanu i nakon što se ogledalo zamaglilo ustanovio da je dječak živ. Isto je ponovio i sa ocem Sulejmanom, ali je nakon nekoliko trenutaka odmahnuo rukom, što je značilo da mu nije bilo pomoći. Tako je Allah dž. š. htio da glava porodice pogine, a da njegov maloljetni sin Ramadan ostane živ.

Rahmetli Sulejman Pučić

Kući su ga na krilu od dućanskih vrata donijeli moj amidža Šućro Pučić i njegov zet Selman Jahić. Na sebi nije imao nikakvih rana, ni prijeloma, jedino mu je u predjelu lijeve sljepoočnice, bio vidljiv tanak mlaz sasušene krvi.

Prema neobjavljenoj „Hro-

nici Sjenice“ koju je napisao Savo Čukanović, slična se tragedija dogodila u pekari Cveta Vukašinovića i tom prilikom poginulo je desetak Sjeničana, među njima Vlajko Sekulić, dok je njegov sin Živan zahvaljujući pravovremenoj pomoći ostao živ.

Ukop nastradalih izvršen je 25. i 26. jula na više lokacija uz veliki strah prisutnih džematlija i rodbine, jer su avioni ponovo nadlijetali Sjenicu.

Prema podacima iz Matične knjige umrlih (Sidžilli vefijat) za kalendarsku 1944. godinu prilikom prvog bombardovanja Sjenice 24. jula, poginuli su:

Dženazu su predvodili imami Smail Bećiragić Varošak (iz Nove Varoši) i Mehmed Abdagić koji je bio i matičar. Ukop tragično nastradalih je obavljen na četiri mezarja: Dubinje, Medare, Kod Kule i Velike – Validine džamije.

Prezime	Ime oca	Ime	Zanimanje	God. rođ.
Abdagić	Mehmeda	Jakup	frizer	1927
Avdić	Kuja	Hamdo	milicioner	1911
Avdić	Muša	Bajro	zemljoradnik	7.
Bašdar	Sulja	Emro	radnik	1873
Bajrović	Bajra	Majro	kovač	1931
Bidžević	Serifa	Aziz	kovač	1935
Bidžević	Serifa	Bajro	kovač	1929
Ciljević	Derviša	Bajro	zemljoradnik	1928
Ciljević	Mehmeda	Jusuf	zemljoradnik	1914
Cutak	Azema	Ahmedin	7	7
Cvrčanin	Sulejmana	Ibrahim		1902
Čerkez	Salha	Emin	trgovac	1891
Catović	Nazifa	Mustafa	milicioner	1913
Doličanin	Serifa	Adem		1909
Džeko	Jusufa	Muharem	milicioner	1900
Đenić	Mehmeda	Adem		1889
Đenić	Sadika	Serif		1918
Đeranić	Nazifa	Adem		1903
Fijuljanin	Ilušida	Šefko		1903
Fazlagić	Mehmeda	Ahmet	radnik	1908
Gašanin	Ruša	Bajro		7.
Gonjanin	Saita Fijuljanin	Ferida		1891
Guzonjić	Mahmuta	Hasan	piljar	1918
Guzonjić	Džemalija	Šućro	imamski pomoćnik	1896
Hamzić	Murata	Čamil		1908
Hamzić	Murata	Čazim		1912
Hajdinović	Huseina	Šućrija		1881
Hadjahmetagić	Iluza	Mehmed		1915
Hodžić	Salka	Selmo	zemljoradnik	1902
Hrkalović	Deda	Žećo	piljar	1910
Hrkalović	Deda	Ramiz	piljar	1922
Hrkalović	Džema			1929
Hrkalović	Zejnela	Jusuf	obučar	1908
Hubanić	Džemalija	Lebala		1931
Jahić	Zahira	Semso		1870
Jahić	Sulejmana	Rebo		1873
Kasač	Smaila	Međa		1916
Kačevac	Maliča	Bajram	radnik	1912
Kokić	Mahmuta	Ahmet	radnik	1905
Korač	Smaila	Šućro	trgovac	1916
Krnavac	Ahmeda	Musad		1933
Kuburović	Zarifa	Hasan	putar	1899
Kuburović	Zarifa	Čamil	piljar	1904
Kuglić	Jašara	Abdurahman	radnik	1879
Kužević	Hajdara	Aziz		1914
Ljajić	Mahmuta	Ahmet		1927
Ljumić	Sadira	Halil	trgovac	1905
Ljumić	Asima Kerkelj	Džemalija		1922
Malović	Halila	Hamza		1882
Mahmutović	Tahira	Zejinil		1935
Musić	Mureta	Ramiz	kovač	1903
Musić	Ramiza	Muris		1929
Muhović	Hamida	Muharem	radnik	1904
Muhović	Muharema	Hakija		1935
Muftarević	Sulejmana	Mehmed	piljar	1912
Nalović	Mureta	Tahir		1930
Nuhović	Idriza	Aziz		1895
Pučić	Saliha	Sulejman	trgovac	1900
Pečanin	Rafija	Ramiz		1937
Rastić	Jutuša	Hilmo		1916
Ramoševac	Ahmeda	Sulejman		1935
Rotajac	Ujkana	Rađid		1915
Šimanović	Dauta	Jusuf		1912
Šimanović	Mehmeda	Rasim		1873
Šimanović	Rasime	Rudija		1903
Štupljanić	Aziza	Rizah		1912
Tandirević	Selima	Emina		1936
Tandirević	Selima	Nuret		1939

Prema podacima Srpske pravoslavne crkve, prilikom prvog bombardovanja Sjenice 24. jula 1944. godine poginuli su:

Prezime	Ime oca	Ime	Zanimanje	God. rod.
Babić		Arso	zemljoradnik	Star oko 60 g.
Babić		Panto	kafedžija	Star oko 42 g.
Babić	Panta	Vasilije		Star oko 10 g.
Vukašinović		Velizar		Star oko 40 g.
Gemaljević	Rafaila i Stevke	sin		
Marković		Čedomir	Pošt. službenik	Star oko 45 g.
Karamarković	Damjana i Dese	sin		
Prtaljević	Mirka i Perse	sin Milivoje		Star oko 15 g.
Petrović	Nikodina i Stojke	sin Milomir		Star oko 14.g.

Opelo je izvršio protojerej Babšić Stevan. Sahrana je izvršena na grobiju u Sjenici i Čedovu. Neidentificovanih žrtava je bilo mnogo a tu su bile i izbeglice iz BiH i Crne Gore kao i susjedne Nove Varoši. Pognuto je na desetine njemačkih vojnika i njihovih saradnika. Imena i prezimena kao i broj žrtava ostao je nepoznat. Za pisanje ovog pregleda najviše su koršćena sačuvana dokumenta Opštine Sjenica, Arhiva RAS-Novi Pazar, Biblioteke u Novom Pazaru i neobjavljeno djelo "Hronika Sjenice" od Save Čukanovića

Autor se služio i svojim ličnim bilješkama koji je vodio sa žiteljima Sjenice koji su znali ili su bili očevici bombardovanja, te se ovom prilikom zahvaljujem svima koji su mi na bilo koji način pomogli. Izvinjavam se ukoliko je neka žrtva ostala nezapisana ili se neki podatak nije najtačnije unio, jer je cijelokupna korишćena građa pisana ručno i mnogi podaci nisu čitki i razgovijetni.

Dodatak:

Tokom prvog bombardovanja Sjenice poginuo je i Adem ef. Zekić. Ukopan je u haremu Valide sultana džamije, međutim, tokom drugog bombardovanja, jedan projektil manjeg kalibra sručio se na džamiju avlju i razorio dio mezarja, oštetivši neznatno dio krova i džamiju okna. Snažna detonacija je razorila i mezar Adem efendijin, tako da je njegov leš, umotan bijelim i pomalo pocijepanim ćefinom, odletio na

sami vrh malog sjevernog kubeta: „Zgražavali smo se danima ovog garometli prizora i okretali glavu na drugu stranu, jer smo uslijed nedo-

cama). Slučaj je htio da osim čuve-nog i veoma bogatog trgovca robom i stokom, Emina Čerkeza, u svojoj bakalskoj radnji, koja je sa radom otpočela 1925. godine, poginu amidžići: Jahić Zahira Šemso (1870) i Jahić Sulejmana Rešo (1873). Trgovina im se nalazila kod stare zgrade Crvenog krsta, danas nova zgrada Crvenog krsta iza prostorija biblioteke. U isto vrijeme su radeći na izgradnji krova nečije kuće poginula još trojica stolara: Sinanović Mehmeda Rasim (1873), Rasimov sin Ruždija (1903) i sin njegovog brata Dauta, Jusuf Sina-nović (1932). Zanimljivo je da su svi petorica bili iz iste – „Muminovske mahale”, nedavno ulica Maršala Tita, a danas Kralja Petra I. Ukop im je obavljen na današnjem mezaristanu na Baruthani, i smatra da su to bile prve dženaze na njemu.

Čolović Amir, napravili su veće mer-devine sa nastavcima i nakon sedam dana provedenih pored kubeta, leš davno poginulog mejta skinuli i ponovo ukopali u mezar na istočnoj strani harema džamije.“

(Prema: R. Škrijelj, Džamije Sjenice, Zbornik Sjenice br. 14, Sjenica 2003, 100.)

Dodatak br. 2

Mnoge poginule je smrt zadesila u svojim dućanima ili trgovačkim radnjama mješovite robe (bakalni-

Dodatak br. 3

Smrt od bombardovanja je na radnom mjestu zadesila i čuvenog Emina Čerkeza, poznatog trgovca na veliko i malo i jednog od najviđenijih ljudi u širem okruženju. Našli su ga u radnji potrpanog ruševinama. Kada su ga vadili iz porušene radnje džepni sahat mu je kucao, što je pojačavalo nadu da je možda i on živ. Ali, nažalost, mašina časovnika se pokazala jačom od njegovog srca.

Enes Dazdarević

VICTORY AGE

It's My Life

*Bedenkt den Hunger und die grosse Kalte in diesem Tale, das von Jammer schallt
 Pomisli na tamu i veliku hladnoću u toj dolini koja odjekuje lelekom
 Opera za tri groša, Bertold Brecht*

Uprogresijama i procesijama iskristalisa se moral trijumfalizma bestijalnog: vojnog, ekonomskog, naučnog, kulturnog.

Trijumfalizam victory age od početka do danas značio je novo osvajanje: trku sa vremenom, prostorom. Borbu sa supstancom, formom. Nadmetanje sa kapacitetom. Kreacijom. Osvajanje nepoznatog, nedodirljivog, dalekog... Značilo je i permanentno nadgornjavanje sa etikom.

New age uvijek gaji i «Duh novog vremena» u kojem se otkrije i sumnjičiva etika starog heretika. Diverzanta. Kočničara. Retrogardeca. Pastva ga prepoznaje u roku piksla. On je – moralista.

Moral je u ekonomeni file za nesuvrila pitanja i dileme »zaostalih», kulturološki hendi-kep, pojam koji »sputava», zbunjuje, kvari razgovore ugodne. Pojam za nesposobne i sumnjičave, losere i pačenike, romantičke i arhaike. »Zvjezdano nebo nadamnom i moralni zakon u meni? Ili, »We are the champions»!

Industrija entertainmenta dugo vajano konzumensko tijelo senzibilira na ideologiju ekspanzije. Na permanentnom čitanju uspješnosti, pobjede, trijumfa. *Ekspanzija, širenje, osvajanje, pobjeda, trijumf...* alfabet je kolonijalnog pisma i duha koji ne poznaje granice. Bezglava olimpijada višeg, jačeg, bržeg... Ko nije taj i takav olimpijac taj je *lažno skroman*. Uz ambiciju (ekspanziju, napredovanje) ide pridjev *iskren*. Skroman ne može biti »istinit«. Uz skroman uvijek ide dnevnički dodatak: lažan. Vjernik victorie svakodnevno se kune pred pastvom da *lažno skroman* nije.

Out je onaj koji »mnogo filozofira« ili »bespotrebno morališe«. *In* je onaj »koji se ne osvrće na prepreke, gleda pravo i zna svoj cilj«.

Moralisanju i filozofiranju nema mjesta, kler victorijanskog duha »nježno senzibilizira« ekumenu za stvaranje »civilne religije« trijumfalizma, uspjeha, victory age u kojem

opstaju tvrdi pravolinijaši, »sposobni da se sa izazovima nose«, idealni *spiritus movens* idealne produkcije. Victory: uspjeh i trijumf kreiraju moral koji poput bujice nosi ukalkulisane, *podrazumevane žrtve*, bujice koja guta osjećaj za drugog. Bez kojeg nema *Humane*.

My i I. Time počinje i na tome završava vitorijanska ekumena. *My life, my job, my house, my car, my kids, my wife...* pa sve do My God... Ništa na svijetu nema značaj ako nije *My*. Iako *I* ne gaji duh winnера. Ne stremi ka victory i glory days. Od dječijih igrica do filmova, od pop pjesmuljaka do romansiranih uradaka energičnih domaćica. Najefikasnijih planetarnih edukatora. Od civilizacijskog pisma koje se proširilo iz raznih *victoria collega...* Od poslovnih do sportskih hramova. Sve je predodređeno *uspjehu*. Definisanom kroz produkciju, profit i hamajlju *My*.

Estetika, etika, filozofija, literatura... I na koncu. Čovjek. U svjetlu ideologije koja pokazuje da bez ekspanzije ne može. Veličanje kulture pobjednika i ekumenizma *My*, izravno utiče na »instikt saosjećanja, tog najplemenitijeg dijela naše prirode« o kojem je govorio Charles Darwin. Patnja *drugih* i agon van ekumene *My*, »prostora sreće«, postaje običajnost, slika svakodnevna i redovita poput izlaska sunca. *Spiritus movens* idealne produkcije opslužuje, nadgleda i servisira svoje gnijezdo i svoj prostor sreće. On se kreće u okviru matrice idealne, ubilježene davno u slici sela koje gori dok baba upleta kikice. Moral *My*, onog koji *gleda pravo*, zagledanog *u svoj prostor sreće*, ne podnosi *drugacije* ni kad vidno i provjerljivo dobro čine. Zato što na kraju tog čina ne стоји ni *I*, ni *My*, nego стоји *drugi*. A to je strašno samo po sebi. To je vizija od koje se drma i earth i heart. To je i prijetnja »prostoru sreće«, potkopava svetinje privatnih svojina i ideologiju akumulacija. Pa i kad je svetoj *svojini* prethodila bezobzirna

otimačina, a *akumulaciji* grabež, ubistvo i pljačkaška legalizacija.

Model morala My model je definisanja sadašnjosti kao činjenice *po sebi*.

Tipični predstavnik morala *onog koji gleda pravo* (u budućnost), "nema vremena" da se bavi uzrocima, da se osvrće (na prošlost), to bi izazvalo višak "filozofiranja" i "moralisanja", odrazilo se na njegov "učinak", on je samo konzument pojavnosti koju mu nudi njegov ideološki skrbnik - sveprisutni medijski svjetonazornik.

Neokolonijalni duh ne voli prošlost. Ako nije pisana mastilom umakanim u sopstveno great. One koji gledaju u prošlost zove *robovima*. Tragom neugodnih i nečitko ispisanih stranica i asocijacija na mladost. Onih dana kada su se rađale svakojake vizije progresu, ekspanzija, osvajanja. Onih dana kada je Otkriveni Novi Svijet pljačkan, paljen, rabljen. Kada je nekulturni, necivilizovani - likvidiran. Vojno, kulturno, ekonomski, naučno. Onih dana kada je *drugi i drugaćiji* nevid postao, fusnota, mrak iila. I arhiva. Kada su čitave civilizacije nestajale pod najezdom explorera i exploata, vitezova, merkatora, mastera, lovaca na ljude i egzotičnu divljač, plemića kruna, nasljednika loza, titulara, utjerivača vjera, pisama, raznih misionara.

Stoga, prošlost je uvijek *daleka*. Ona je «eutanazija istine» ili «naretku smetnja»?

Pa i kada je za Hronosa - juče - ona je uvijek u katakombama: mračna, ružna. Nju treba ostaviti za sobom, u nju ne treba gledati, od „prošlosti se ne može živjeti“. Stoga, futurološki duh dominiona voli i njeguje *robovanju prošlosti* nesklonog vjernika koji treba postati održivi konzument *puke pojavnosti* i ne želi imati dublje kontakte sa njenim korijenima.

„Istina se krije u cjelini“ - riječi su Platona.

„Istina je u parcijali“ - riječi su medijskog dominiona.

Konzument parcijale za Plato-

novu istinu ne daje „ni tri groša“. Istraživanje uzroka jedne pojave traži skupocijeno vrijeme, komplikuje definicije, razgrađuje i zagađuje teško stvoren „prostor sreće“. U operativnu umjetnost življenja utkana je stara poslovica: „Sve što je daleko od mene to me ne uznamirava“. „Dalek“ je „onih dana“ bio i komšija Jevrej, „daleki“ su pola vijeka Palestinci, „daleko“ je bio i apartheid (a sasvim blizak sjaj dijamanata iz Johannesburga), daleko je bila i „spržena zemlja Guatemale“, daleko je bilo i kad se interkontinentalnim raketama rastjerivao miris kubanske cigare, napalm tepisi rastrti po selima Vietnam i Cambodije. Daleke su bile i „pustinjske oluje“ i „oslobađanja nafte“, briga za žene Afghanistana i gasovode Kaspijana...

Svijet na takvoj perspektivi postaje dalek, mutan, nejasan... čak i preteći i opasan. Ali, na jednoj drugoj perspektivi, on je „približen“. Na turističkim ponudama i prospektima *svijet je mali*, ugodan za boravak, ima se šta *vidjeti*. Najednom, ljubitelj idile svoje porodične osjeća se *građaninom svijeta*, najednom želi biti *uzbuđen*, hoće avanture. Obišao je sve značajnije destinacije, ne zna čak ni kud bi više. Ništa više nije ni duboko, ni visoko, ni daleko, ne nepoznato.

Operativnost „egoistične“ u stoljeću medijskih revolucija i slobodnog protoka informacija pobjedila je Bertolda. Zašto bih ja mislio na „veliku tamu i hladnoću u toj dolini koja odjekuje lelekom?“ Zato što se od My očekuje da konzumira ponuđeno u mjeri koju je svjetonazornik preporučio. Da živi svoj mali zasluženi party a da «kompetentnim» prepusti resto. Sitnicu. Globe. I ostale robe. Da potpiše da nije *odgovoran* pa i kada taj glas smatra da je sasvim prirodno da svaki američki predsjednik „ima svoj rat“. A da se, za svaku heftu koju ova živahna imperija provede u „antiratnom raspoloženju“, nagradi Nobelovom grančicom za mir. Taj uljudni civilizovani glas *drugom* poručuje da je zanimljiv samo kao

dio globalističkog servisa, ako je u vatri, eksploziji, katastrofi, upozorenju, programu, na planu, ako je vidljiv u specijalnom fileu.

Šta ima prirodni nego gledati slike afričke djece kako umiru od gladi. Ili, slike mladih Palestinaca kako kamenuju izraelske oklopnjake... Šta ima prirodni nego gledanja svakodnevnih eksplozija, ruševina i raznijetih tijela u Iraku, Afghanistanu... Moral My (life) kaže: oni su nesposobni, loseri, njihova je priroda takva, i podneblje je takvo, i kultura njihova je takva, i vjera im je takva, povijest i tradicija, duh i vaspitanje, muzika i knjiga, oni za bolje i ne znaju, niti zasluzuju da znaju, oni su *robovi prošlosti*, takav je svaki onaj koji u prošlost gleda.

A tako i jeste kada za *istinu u cjelini* on jednostavno nema vremena. A tako i jeste kada je u „civilizaciju slobodnih ljudi“ ukalkulisan upravo onaj koji ima sve osim „slobodnog vremena“. Još je antik nagovijestio u šta *slave* može narasti ako iz „vremenskog sledovanja“ zahvati više - rasap strukture i crna rupa ekonomene - izvorište svakakvog jada, bunda, diverzije. Izvorište razmišljanja. I početak kraja jedne institucionale.

Vlasnici definicija su vlasnici ključa razumijevanja stvarnosti. Oni koji određuju šta će biti građa za tekst, a šta će se sitnim slovima trpati u fusnote. Čija i koja filozofija će biti light, čija i koja - mrak.

Jer, cilj i jeste: samo naprijed gledati. A cilj i jeste, slaviti i širiti optimizam pa i po cijenu da *nezadovoljne sokrate* naslijede *zadovoljne budale* na koje je J. S. Mill upozoravao. A cilj i jeste: osposobiti „suverenog vlasnika svojeg prostora sreće“ da obilje nasilja i krvi posmatra s mirnoćom kojom se posmatraju životni rituali svakodnevnice. U staroj Grčkoj za takvog su imali posebne nazive. U modernom kreacionizmu duha produkcije težnje su usmjereni da takav postane ideal i perfect.

Mrak se spušta na „dolinu koja odjekuje lelekom“.

Redžep Nurović

MI MORAMO OSTAVITI SUNCE, ALI DOBRA POEZIJA JE OSTALA NA VIDJELO

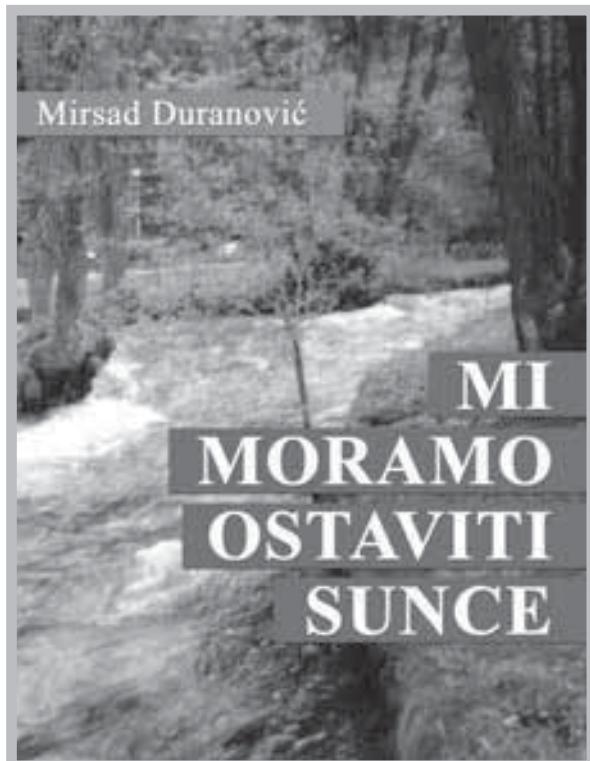
*Povodom zbirke poezije Mirsada Duranovića
-recenzija-*

Ugnjeteni stanjem mediokritetske okoline zadnjih godina, dođe nam da se prepadnemo od pojave svakog tek ukoričenog rurukopisa,

pogotovo ako dolazi kao prva knjiga i, još k tome, od mlada autora kakav je pjesnik Mirsad Duranović. Kad mi je mlađi kolega Zehnija Bulić predložio recenziju na stihozbirku MI M O R A M O O S T A V I T I S U N C E autora Duranovića, tog sam se pribojavanja oslobođio odmah nakon isčitavanja nekoliko pjesama. Nastale u jednom za sve nas teškom vremenu, kad su

Duranovića plijene odmjerenošću, misaonošću i, nadasve, samosvojnošću i mladalačkom razmahnutošću. Dakle, riječ je o talentu čija je stvaralačka radio-nica itekako kvalitativno potvrđena, u koju su možda navraćali Bukovski, Prever i ko zna ko još, ali tek onako, da se niušta ne mijesaju. Stvaralački talenat Mirsada Duranovića može da ne vidi samo onaj ko ne želi, ili ko za dobrou poeziju ne mari.

Pjesme u stihozbirci nastajale su u periodu od 1992. do 1998. i tako se zgu-smule u jedan pun i smislen poetski fon koji je zalirio počev od prvih ljubavnih nemira, u prvoj pjesmi, do veoma zrelih sudbinskih zapitanosti nad životom i smrću, u pjesmama „Dosada“, „Nesporno živ“, „Šah“, „Gde sam ja“ i drugima. Ako postoji mišljenje da poeziju život piše, ili da poezija piše život, Duranovićeva još ponešto, korakom više, i naslućuje. Pjesnik nema planirana mesta gdje traži poeziju, poezija, upravo, nalazi pjesnika. Gotovo harizmom Bukovskog mladi Duranović, u pjesmi Beograd, suprostavlja onaj Beograd kojeg zna, i kakav bi želio da je, s onim kojeg zatiče, postavljajući dva veoma bitna pitanja:

se teško snalazili i od zlovremila branili i najiskusniji pjesnici, pjesme mladog

*„U tebi sam,
i ne znam gdje sam,
ni da li je išta moje“...*

A potom:

*„Juče te tražih u svakoj knjizi,
Ali te niko nije slikao dobro.“*

Dalje, u traganju da pokaže dramu življenja, pjesnik se zadržava na ploči šaha, na kojoj se upravo mi ljudi razmještamo sudbinski gdje ko, i kome gdje priпадa. Pjesma se, kako je i Rilke negdje bilježio, otvara onde gdje se najmanje nadamo:

*„Nismo znali
šta i kako.
Oni koji to jesu
nađoše mjesto
u zadnjem redu.
Neko već postade kralj.*

*Dok krvare pioni,
kraljevi se tek
tromo kreću.“*

Pjesničko sazrijevanje mladog Duranovića i suštinom i formom ide uzlaznom linijom, zamahom koji ga s vremena na vrijeme izbací u sam vrh savremenog pjevanja. U svom osvrtu na knjigu recenzent Zehnija Bulić je više potencirao leksičke i druge relacije u kojima je

postavljena Duranovićeva poezija, te ne namjeravamo to ponavljati.

Dakle, i kako bi drugačije, talentovani Duranović se u svojoj poeziji i poetici kreće na sve strane, od

mučne i nametnute svakodnevice, muzičkih trendova, mode, književnog govora savremenika do vjerskih taloga i značenja, tražeći u svemu tome onaj višak impulsa koji je izreciv jedino u poeziji. U tome je svakako suština svake poezije i poetike pa, razumije se, i Duranovićeve. Taj višak značenja upravo je bit i njene simbolotvornosti.

Čitajući Duranovićevu poeziju ne možemo se oteti utisku da je u njoj stalno prisutna mladalačka radost življenja, čak i tamo gdje se na slučuju busije i prepreke, postoji nada da nijesu statične i da se nekom i nečijom dobrom voljom mogu i ukloniti i zaobići.

*„Kandže svoje
zario sam u sreću
i ne dam joj
da me napusti...“*

Zbog svih ovih i još ponekikh ličnih razloga, preporučujem ovu knjigu za čitanje jer mi se čini da u njoj svaka riječ, svako slovce, pa i pauze odzvanjaju pjesničkim fonom, makar do mjere da zadovolje svačije potrebe za čitanjem. Konačne valorizacije očekujem od drugih, što je i normalan redoslijed.

*U Novom Pazaru,
septembra, 2011.*

Nedžib Vučelj

ZABORAVLJENI SANDŽAKI PISCI U BOSANSKOJ KRAJINI

Na ahiret su preselili sandžački pisci u Krajini, Zaim Vesković i Zekerijah Biševac, a da to niko ne zna, a živući, Džeko Bibuljica, Vehbo Popara i Nedžib Vučelj i dalje pišu i rade, ali niko da ih se sjeti i negdje ih pozove, a da ih posjeti pogotovo.

Već podugo se kanim da napišem nešto o sandžačkom piscu **Zaimu Veskoviću**, koji je rahmetli već nekoliko godina, ali sve mislim, neka, sjetiće se neko od pisaca iz Sanžaka da to učini, ali ne leži vraže, u razgovoru sa nekim od njih saznao sam da oni i ne znaju da je naš pjesnik **Zaim Vesković** preselio na ahiret, a još manje znaju da je bio književnik, a jeste, i to bolji od dosta njih, pa je, možda, i to razlog što ga se „ne sjećaju“. Zaboravljeni su u Krajini i mrtvi i živi književnici. Niko ih se nije sjetio niti u ratu, a još manje u miru, i niko ih se nije sjetio posjetiti, osim nekih ljudi, a Boga mi je među njima bilo i književnika, koji su se svugdje drugdje potucali, zatražili pomoć

i nigdje je nisu našli, već baš kod književnika Sandžaklja u Bosanskoj Krajini. Nećemo ih sad imenovati, ali smo nekim čak i pomoći prikupljali, neke zapošljavali, a nekim pomagali da odu u treće zemlje. Hele nejse, i kad su otišli opet nas se ni ti nisu sjetili. Pratimo mi iz Krajine kako se u Sandžaku organizuju književne večeri, gdje je izgleda uslov da je pisac iz Sarajeva ili neke Evropske zemlje, a mi smo u Bosanskoj Krajini, tamo negdje daleko, pa nemaju ovi iz kulture da nam plate kartu i kao to je razlog što nas ne zovu. Organizuju se i tribine i nekakva posthumna sjela za neke književnike i uglavnom se okupe da pokupe poene na račun rahmetlja, iako su neki na neke književnike rahmetlje svaljivali drvlje i kamenje i crnili ih koliko su god mogli i gdje su mogli. Danas takve nije sramota da dođu govoriti o piscima rahmetlijama i na takvima prikupljati sebi poene, kako književnici, a tako i političari. Istinito i žalosno. Naravno, i našima u dijaspori su bitnije nekakve cajke turbo folka, i to još kakve i čije, nego književnici i umjetnici, osobito ako su tamo negdje u Krajini, a još porijeklom iz Sandžaka.

Helem, red je da vam predstavim makar neke sandžačke pisce u Krajini: **Džeko Bibuljica**, prof. rođen u Crhlju kod Bijelog Polja, objavio zbirke poezije, „Bosna sabahom umivena“ i „Vrijeme zidano ranama“. Ova druga doživjela dva izdanja i prevedena na njemački jezik. Radi kao profesor književnosti u Velikoj Kladuši, gdje je bio i zatočenik i mučenik

Neke od knjiga sandžakih pisaca u Krajini

zloglasnih logora Fikreta Abdića. Bavi se i slikarstvom i imao je više izložbi.

Vehbo Popara, rođen u Godijevu kod Bijelog Polja, objavio je zbirke poezije, "Nedogledi" i "Kamen guk", radi kao profesor književnosti u Bihaću.

Moja malenkost, **Nedžib Vučelj**, novinar, rođen u Moranima kod Tutina, objavio samostalne zbirke poezije, "Njedra puna zavičaja" i "Kovačnica". Ova druga dobila nagradu, i dvije zbirke pripovjedaka "Zulfov kamen" i "Obraz", te zajedničke "Sa pešterskih istočnika", "Horizonti" i "Pod beharom moje janje spava". Poezija i proza prevođena na engleski, turski, makedonski... Bavi se umjetničkom fotografijom i imao je izložbe u više zemalja Evrope.

I rahmetli **Zaim Vesković**, rođen u Radulićima kod Bijelog Polja, radio kao bibliotekar u Velikoj Kladuši, objavljivao zbirku poezije "Mjesec i istina", te niz drugih radova, osobito aforizama pod pseudonimom Nedorhotko Samac.

Prije nekoliko mjeseci na ahiret je preselio i najstariji učitelj iz Sandžaka, **Zekerijah Biševac** iz Novog Pazara, koji

Džeko Bibuljica

Vehbo Popara

Zekerijah Biševac

Zaim Vesković

je živio i radio u Bihaću. Pisao je i objavljivao poeziju, ali na žalost nije nikada uspio izdati niti jednu zbirku poezije. Patriotska ljubav prema Bosni i Hercegovini, a osobito prema Sandžaku u nikome se nije ogledala kao u Biševcu. Sandžački pisci u Krajinu najčešće su pisali o svome Sandžaku, a iz nekog svog ponosa nisu tražili da ih neko finansira u izdavaštvu iz Sandžaka, jer su iz njega otišli trbuhom za kruhom, a kako tražiti finansiranje od strane Krajišnika, kada uglavnom pišu o Sandžaku, pa se njihovo izdavaštvo, uglavnom, svodilo na samofinansiranje. Ima radova ovih pisaca i po antologijama, gdje su ih neki zastupili, ali, niti su ih ikada za to pitali, niti im ijedne antologije dostavili. Kad smo tražili, kažu nema, prodano. Neki koji su izdavali antologije, nikada nas se nisu ni sjetili, a neki su se jednostvano pribojavali da oni ne budu uvažavani, ako se za ove sazna i ako ih se pozove, kao da pod ovom kapom nebeskom nema za sve nas mjesta. Istinito, ali žalosno.

Eto, obzirom da sam prije 12 godina bio recenzent i promotor zbirke poezije Zaima Veskovića "Mjesec i istina", te

MJESEC I ISTINA

*Nezbrinuta noć
Kao patnja duga
Neotkriveni put zagoneta
Ponos pjevača
Krilatom žudnjom zanjih
To nisu vješala
Već basamaci gubilišta
Razgoličenoj Tronoši
Zeleni kamenčić darujem
Hoću sa tri nedorasla vala
Roditeljski mezarluk da zaštitim
Mehkano me ubijaju kiše istoka
Poodavno izmoreni
Sandžak bude
Iz oka oko izdvajam
Još ne vidim zulumćare
Kako stradanje
Crnih čavki oplakuju
Od nepravde mjesec pomodrio
Prepozanaj na muci brate brata
Lijepo je biti stradalnik
Kad se nebo s okamenjenom istinom
U doživotnom hajatu sretne*

JETIMKA

*Pjesmo
Moje oči useljavaju
Preživjele bisere tuge
Što je kletva teška
Kad se na potomstvo obruši
Naslijednice mogu bitisanja
Ne prigrči me čurakom srama
Sjeti se
Zajedničke molitve
U djedovom voćaru
Na dlanovima samoće
Pitomo robuju
Iskidani drhtaji nade
Jetimko
Česmu sam ti
Pod lijevim pazuhom
S kratkovijekim svicima
Hitrinom želja zgotovio
Osušena travka mokrom prijesku
Najljepši boščaluk sprema
A tebe ni pod uplakanim
Šljemenom nejma
Bajrakatarice
Mojih snoviđenja
Obilježi pjevačeve putovanje
Od svih blagodeti
Samo me Kijamet neće zaobići*

BIHORSKA ZBILJA

Izmami avdžija
doživotnom čobančetu
Tendžericu pečenih kompira
U zamjenu za zeca
Prošle godine
U Džaninom ječmu zapaženog
Mene domaći sram
Na najstrašnije
Odricanje prisiljava
Umjesto nedirnute
Have sandžačke
Napaćemu smonicu ljubim
Bijesnu snahu
Našeg muftara
Škrugutom zuba prokljinjući
Što žandare donjomahalske
Šejtanski vrelim njedrima
Prohojgora podmiti

SANDŽAK NA KIŠI

I kiša je ružna
Kad slijepcu
Amanet nakvasi
Ne utuvih
Koja mi se zvijezda
Alčački naruga
Šta će vam
Tolika imena
Ako od rahatluka
Podjednako strijepe
I beg i fukara
Odlijevam patnju
Prijekorom šutnje
Prisipajući kušnju
Kao nepozvan musafir
Olahko se iskradam
S puškometa zaborava
Je li to Odžak Bihorcima
Zulum golemi zakajtio
Ili mi se sužavaju zjenice
Aščinica na kraja sokaka
A hadum Sačko
Iz požutjеле tendžere
Pokradene šljive prebira

PROBUDI SE MAJKO MEJREMO

Podžamljena samoćom
Svjetli truhlež
Jezu postojanošću
Umješno krijepi
Bjeli crvi gačaši
Uz saglasnost zelene mahovine
Sandžački saraj naseljavaju
Vakufluk čuvenog hafiza
Gdje li su ptice
Na gozbi zadržane
Probudi se majko Mejremo
Žene opet zemlju blagosiljaju
Zbog dugih zimskih noći
I čarobne požude usjedelog vina
Mom dotrajalom odžaku
Trešnjavim topom prijete
Kao da sam svu mudrost
Pod zelenu beretku zarobio

SAMO JE ĆITAB BESMRTAN

Olovnim harfovima
Mramorli česmu opšivenu
Deviškom izvoru darivaše
Neki ljudi jabandžije
Išaretima blagosiljajući
Džadu Hajdar-pašinu
Bosonoga djeca
Znatiželjom ponešena
U jedno grlo zaplakaše
I ne bi više kiše
Akovsko ljeto pomahnita
Osnivajući na tom mjestu
Teferič mačugaša
I dezerterki časnog rada
Polahko djeca
Zaboraviše darovnu česmu
Roditelji prorijeđenu djecu
Radanjem pepela
Svako sivilo tiho umire
Samo čitabi ostaju besmrtni

PODNE

*Fildžan gorčine
Oko pupka zamotava mi
Prigluhi hećim Karanfil
Ova se varošica ujedom
Tvrđoglavosti bremenit
Na Mujinom harmanu
Đule golemo osvanulo
Brat brata pred fetvu poziva
Majčinom sisom opominje
O Ukübeta
Zovem te tri debela sahata
S dekama ušuškanog hajata
Samo da te pitam
Je li ti teško podne
Bez mutevelije Ibrahima
Na Halilovom bunaru
Umjesto čakšira
Soldatska haljinka nakvašena
Našeg muftara čeka
Da karavan bijele pustoši
Ptičijim mljekom nahrani*

da se niko iz Sandžaka nije sjetio njega, iako sam neke književnike lično zvao i govorio im o rahmetlji Veskoviću, ovaj put želim vam predstaviti nekoliko njegovih pjesama iz zbirke poezije „Mjesec i istina“, mada je Vesković imao još nekoliko zbirki u rukopisu. Uz pjesme prilažem i moju recenziju o njegovoj zbirci, da vas podsjetim na njega i njegov stvaralački opus, ali i na živuće književnike i umjetnike Sandžaklje u Krajini, na koje su, nažalost, ali i na sramotu svi u Sandžaku i dijaspori zaboravili.

Istina, mi se nismo žalili, a niti se žalimo, jer imamo svoj ponos, već samo želimo da ukažemo na sramotni odnos i književnika i političara i svih nadležnih, koji se mogu ponositi na nas, ali se zato mi, nažalost, ne možemo ponositi na mnoge od njih, na koje ćemo

ako zatreba ukazati jednom i na takve imenom i prezimenom.

Recenzija Nedžiba Vučelja na zbirku poezije „Mjesec i istina“, rahmetli Zaima Veskovića

DUŠA UŠTAP
LEZETLI STIHOVA

Neka telali udare u talambase i ištu muštuluke da je Zaím Vesković razastrao srmajli stihove osedlane dugom od Sandžaka do Krajine. On, Zaím Vesković - Čaušbaša, poredao ih je kao svatove koji najljepšu nevjesta vode istinski i na mjesecini. Poharčio je Zaím i svog uma i svoje duše da naš um zasiti, da našu dušu razgali. Odavno takve nevjeste nismo gledali i njoj hrlili, jer joj je Zaím Vesković godinama zapise sricao, da joj se može diviti do mile volje, a da je ne ureknemo.

Mjesec i Istina neće biti hudo-vica do zadnjeg insana što stihove ljubi, mada je ova knjiga predugo sabah čekala. Katuni, uštap, šeput, mutvak, Čardačiste, varosati, haramsuz, odiva, đovda, srma..., samo su troha od ljepote naših rječi koje sam ukrao iz "sahare" "Mjesec i Istina" koje je autor istrignuo od zaborava, kao kad djevojka za obilježe iz svog bogatog ruha istrgne mahramu i daruje je za vječno sjećanje momčetu kojeg je njen duša begenisala.

Zadavljen mimohod, zalakćene prijetnje, pogrbljeni baščovani, pomahnitalo ognjište, ujarmljene oči, uzindanjena osveta, odbjegla pjesma, bajatli kiša, havet beskrvna, kaharli du-njaluk, bihazuran dan, obajračena sloboda, kajil muhabet, čađavi zindani, svilena samoća, telhan planina...djelovi su ljepote stihova devet ciklusa uvezanih u zbirku poezije "Mjesec i Istina" te tebi kao peškeš darovanih.

Kroz pjesme se prepliću čemer i lezet, vakat i nevakat, um i

neum, junaci i kukavice, hrđa i sjaj, zulumčari haramsuzi, hizmećari i bahsuzi, ali opet dok čitate stihove pronalazite sebe i prelistavate dušu autora koju vam se po prvi put otvara, mada je to trebao hajirlisati ranije.

Međutim, stihovi:

*Vec jesenima
U meni jesen jeseni
Da ti kažem ono
Što ti nikad neću reći*

tjeraju na duboka razmišljanja o onima koje nismo dobro poznavali, ali i nama samima. U duši punoj šimšika i gromova stihovi su čekali da :

*"U kalemu
zrno isklijalo
zapnem za malo jezika
kao da se neznancu
želim ispojaviti"*

A kadaje pjesniku bilo lijepo, duša mu je ljubavlju bila obasuta. Sjećanja koja su navirala pretkana su iz srca na papir, a autor gubeći se u čarima ljubavi iz haramsuz se pretvorio u bahsuza:

*"Uštap je Latifa
Podijeli naš sokak
Na dvije najduže noći
Da iz tvog plavog oka zdjenac
Na izrugane usne preselim"*

Neka vam zbirka poezije Zaima Veskovića "Mjesec i istina" bude hajirli pri isčitavanju, a autor će vam svaki stih koji vam priraste duši draga srca ukabuliti.

Naša književnost biće bogatija izdanjem ove knjige, pravi ljubitelji poezije će se obradovati, a autor će biti nadahnut novim inspiracijama.

Ramiz Šaćirović

PODRUGA

Ni jedan namaz Hajrija nije počnjala niti završila posljednjih godina, a da joj se u pameti nije vrzmalо pitanje njenog ostanka u Nuradinovoj, svakim bericetom punoj i poštenoj kući. Sa njim je živjela kako se poželjeti moglo. Nikada nije bila prekorena, opsovana, ponižena, a za nas u selu je bila samo Nana. Toliki imetak, sermija, pčele, kotarovi, smok i prismok, a ona sama čuva i nadgleda kao da ih je desetoro, a ne, samo, njih dvoje. Djece nisu imali pa su ih sa strane gledali sažaljivo i međusobno se zapitkivali, kome li će sve to ostati poslije njihovog izmirenja sa ovozmaljskim životom. Svi su o tome brigu brinuli, do njih dvoje. Zavidjeli su im u svemu. Kod njih sve cvjeta, buja, raste, širi se i u stranu i naviše, ali... „evlada nemaju!“

Hajrija se dugo lomila šta da radi i šta da peduzme. Da li da najzad osloboди Nuradina, i sebi potraži selamet, ili da sjedi u domu, pa neka bude šta će biti. Ali, i da ovako ostane, od toga nikakva haira. Što je čovjek

stariji, narod će sve više sažaljenja imati prema njemu. Ništa, što je mogla uraditi, nije bilo pametno.

„E, vala, Hajrija, treba da bidneš junak, pa učini kako velja, junački. Oženi čoveka, dovedi mu devojku prema njemu i ugledu kuće, pa šta bidne neka bidne“, - predloži Hajrija sebi, nakon što preklanja ikindiju, predavši sellam.

Sa bismillom uđe u musafirsku sobu, gdje sjedaše Nuradin, pogleda ga, pa prođe u ostavu da nešto namiri. Vodaše sama sa sobom razgovor, što se moglo primjetiti po njenim čudnim, jedva primjetnim, pokretima i izrazu lica. I Nuradin vidje da se nešto u njenoj lubini kuha. Ipak, ne reče joj ništa, jer je znao da će mu ona kazati sve što je tišti. Znali su, veoma dobro, jedno drugo.

„Vala, Nuradine, moj životna zakletvo, ima podosta vakta kako se premišljam o našem životu i slogi. Čujem svakak'е habere od žena i okolnog svijeta o tome kako ni zavidu što rahat i u ljezetu živimo, pa ni zavidu svi odreda, no čujem tako i druge muhabete kako ne ti isti žalju što nemamo dece, te šta će bit' sa nama i našim malom. Nemamo kome da ga ostavimo. Moje premišljanje je otišlo podaleko, tol'ko da sam sebe dala besu da ču da te oženim, pa da i ti imadneš decu, da nam ovo ne ostane pusto! Šta ti veliš na ovo što rekoh?“

Nuradin, zanijemeo, ni da izgovori. Lice mu se mijenja tako da se po njemu primjećuje da je zatečen ovakvim prijedlogom. Šuti i puši zamotuljak cigare, sagao glavu ni bijelu, ni crnu ne progovara. Ne zna ni šta da kaže. Tako ostaše podugoo, a kahve im se ohladiše, ni nesrknute.

- „Rekni štogoj, Nuradine, rekni bilo šta, hel' ne mogu više ovako da dajanišem. Ovo života što sam provela sa tobom, mogu da se kunem sa njim. Proveli smo ga u miru, razumijevanju i rahatluku, što je urnek, jok samo za naše selo, no i za cio dunja. Sa mnom neka bidne šta mu drago, alj' je mene želja da ti imaš poroda. Nijesam ja kriva što ne moga' da ti rodim barem jedno dijete, to je od Boga. Neću da bidnem sebet da te Allah ne obraduje, a i ja bi' se obradovala de goj bila. Ja sam spremna odma' da napušćim ovu kuću, a spremna sam i da te podvojim sa tom koja bi ti rodila evlad, a i sa njom bi' ga gajila barabar".

nakim arsuzom", - sa mukom prosu Nuradin svoje viđenje nastale situacije, ali Hajrija navalii kako bi ga prelomila:

- „Sluša' Nuradine: ovome sam ja sebet, ovo ču ja da učinim, nek' se panti da je žena oženila čov'eka. Ja te hajem ka' oči u glavi. Pušći me da ja to učinim i da ispunim svoju želju kako sam zamisljila. Sve ču ja da uredm, ništa se ti ne sekira'."

Ta noć je za njih oboje prošla u nesanici. Prevrtali su se po dušecima često ispuštajući teške uzdahe. Ni riječ više nisu prozborili. Hajriji je njegova šutnja davala za pravo da uradi kako je naumila. Nuradin, pritisnut situacijom u kojoj se obreo, bez djece sa njom,

- „Moj Nuradine, Ejvallah, krenula sam na ova' hairli put, ne vrćem se dok ne obavim pos'o. Pripazi na stoku. Oprosti što neću bit' o'de. Ako se ne vrnem, halalosum ti za sve, a i ti mene halali. Il' ču uradit' šta sam naumila, il' me nema.“

Podbode Hajrija petom konja i krenu. Kroz selo jahaše uzdignute glave i vesela čela. Gledaju to ljudi i žene i pitaju se: šta li se to događa i šta će biti što je ona ovako poranila na vranca? Kuda li se zaputila?

Obilazaše iz sela u selo nekoliko dana, i raspitivaše se gdje ima kakva djevojka za udaju. Neka je i preturila koju godinu, neka ima tridesetak, pa i koju godinu više!? Uputiše je

- „Ne znam ženo, šta da reknem. Ovome se nijesam nad'o ni u san. Potrefila si me posred srca. Mislio sam da sa tobom i staros' dočekam, i da ti na ruke umrem, hel' si me nasladila svime i svačime. Druga da dođe o'de, ja sa njom ni dvije ne bi' mogo, pa im'o nem'o decu. Voljim rahat da živim i umrem, no da mi ova polovina života prođe sa

više ne progovori ni riječ.

Ujutru, kad namiriše stoku i neodložne poslove i doručkovaše, Hajrija se obuče i dotjera što je ljepše znala i umela, pa naredi Nuradinu da joj osedla vranca i kobilu da uradi ono što je nakastila. Uzjaha vranca i priveza kobilu za svoje sedlo, okrenu se čovjeku, pogleda ga i reče:

podaleko. Ima tamo, rekoše joj, nekakva Altuna, malo je posedjela, ali kako se narodski kaže, djevojka na mjestu. Čim prije, ona upregne svog vranca i u sami akšam nađe se pred kuću Dauta stolara u selu Jasiču. Zadovoljna, iz svec glasa zovnu: „Oooo domaćine!“

U tome se neko od ukućana odazva:

- „Bujrum, ko je, da je!“

Jedna djevojka pritrča i prihvati konja i kobilu, te Hajrija sjaha. Odvedoše konje u štalu, a Daut - tako se zvaše domaćin, uvede nepoznatu ženu u kuću, usput se čudeći ko je i odakle je, a naročito: što je u ovaj vakat suočila, baš, njegovu kuću? Poslije učtive dobrodošlice, pitanja po adetu, o zdravlju i roblju, i nevezanog razgovora, postaviše večeru. Čim večeraše Hajrija okupljenim ukućanima otkri svoju namjeru:

- „Ne pita' te me što sam došla kod vas, ni otkale sam? Da vi pravo reknem, ja sam Hajrija, žena Nuradinova iz sela Žubera. Sa njim živim već dvades' godina. Živimo u veljkom rahatluku i imanju. Zlo je veljiko što nemamo evljada. Kome da ostane tolj'ko imanje, da ni se zatre kuća i ognjište? Riješila sam, vala, da ga oženim, da ne ostane bez nasljednika, da bi im'o porod'. A čula sam, po pitanju, da imaš plahu i vrijednu šcer, te sam došla da je prosim za mog' čo'eka. Ka' što me vidiš, nijesam stara, a nije ni on. U najbolje je godine. Ako bidne Allahova volja neka bidne kako sam nanijetila. A ako ona šcedne, živećemo sestrinski. Ne, no bidnem li smetala, ja ču otij iz kuće, samo da ne bidem sebet da mi Nuradin ne imadne porod.“

Daut, ugledni domaćin u selu, saže glavu. Hajrijine ga riječi pogodiše kao grom iz vedra neba. Ima on djevojku, i to biranu. Opet, taj Nuradin oženjen, nema djece. Ova žena došla da prosi sebi podrugu:

- „Ve la haule, ve la kuvveti?

Junaštvo veliko koje se vrlo rijetko dešava. No, treba se riješit, baš sad kad osta bez riječi. Jedva diže glavu, koja mu se učinje preteška, pogleda Hajriju, okrenu se te pogleda okupljenu djecu pa, otpuhnuvši reče:

- „Sluša', ženska glavo. Vel'ki seir mi je i ovo tvoje junaš'to. Ovo ne radi svakak'a i'sanska glava, a ni srce. Žene ne mogu da podnesu ni sebe, a kamoli svoju podrugu, a ovo

što mi reče, to me u srce pogodi. Čuo sam za ta' vaš slučaj. Ž'o mi je što je to tako ispalio. Ne znam šta da ti reknem. Imam ja šcer Altunu, i to biranu d'evojku, malo je posed'ela, no ne svojim sebetom. Moram sa robljom promuhabetit'. A tebe će raspremit' dušek, pa bujrum ka' moja sestra da nočas konačiš, dok ne vidimo na čemu smo, helje je jutro pametnije od akšama, - progovori Daut i zanijeme ko olovom zaliven.

Cijelu noć nije oka sklopio. Po glavi mu se vrzmale razne misli. Ne zna ni šta će ni kako će da radi. Da odbije ženu, nije junaštvo, a nešto mu u zadnje vrijeme prosci slabo navraćaju. Čim je tim razilukom suočila njegovu kuću, znači da je veliki junak. Teško mu da odluci. Kako da kćer pokloni čovjeku koji je oženjen? Hoće da ponovo oženi, niko drugi, no njegova žena!? Kako li će mu šcer Altuna na to reagovati. Nemade čare, prozbori o svemu i sa svojom ženom Hamidom, no ona sve ostavi njemu, da on sam riješi. Negdje pred zoru doniješe odluku da daju svoju kćer, uz objašnjenje od koga im bi lakkše, da je sve to Allahova volja.

Sjutradan, kad popiše kahve i doručkovaše, Daut riješi da se obrati Hajriji:

- „Dugo sam svu noj razmišlj'o o tvojoj ponudi. Ti si mi sinoj iskala šcer za svog čov'eka. Rej ču ti ovako: biće kako sam nakastio, šcer Altunu poklanjam lično tebe, da joj ne bidneš podruga, no prava svekrva il' starija sestra, a ona da te sluša onako kako treba, ka rođenu majku. Sad ti je utovari' ne mogu, helj' ne bi veljalo, radi nje. Pošteno je rasla i zasluzila je da se odvede sa svatovima. Danas petnes' dana spremite joj svatove.

Sva vesela i ozarena lica, Hajrija darova podrugu po adetu, i dade joj obiljež'e, halali se sa njom, zahvali domaćinu na dočeku, pa uzjaha vranca.

Pred svoju kuću stiže oko jaciće. Nuradin se iznenadi kad je vidje-

Prihvati joj konje, uvede ih u štalu i otrča za njom. Ništa je ne pita, osim da li se umorila. Kad se malo odmori, Hajrija zadovoljno progovori:

- „Što ne pitaš štogoj, đe sam bila i šta sam uradila?“

Pognute glave, on malo pošutje. Ne mogaše da prevali nikakvo pitanje preko ustiju.

- „Nuradine moj dragi, našla sam ti i isprosila devojku. Dobra je, viđena, stasita i radna. Ugovorila sam i svatove - danas petnes' dana! Ne šće mi je dat' da je odma' dovedem, helje reče, da nije džais da ode tek tako, ka da je, ne d'o Bog, nešto van obraza učinela, - veselo reče Hjarija.

Dođe vrijeme, spremiše svatove u Jasiče po djevojku. Negdje u ikindijski vakat kad se na vrhu brda svatovi pomaljahu, gruhnu svatovska puška. Čuše to seljani i pohitaše da vide nevestu. Dok na pusteciji, Hajrija sa tespihom u ruke, predavaše sellam, jedno od komšijske djece utrča u sobu i povika:

- „Nano, Nano, evo ti hi svatovi!!!!“

Proturajući tespih preko naboranih prstiju zadovoljno izgovaraše:

,Allahu Ekber, Allahu Ekber...“

No, ne prođe nikoliko, nešto joj se zavrtje u glavi, umalo se ne prenemože, fisnu je jako podno lijeve sise. Na mah zaboravi da je na sedždi i uzdahnu tako jako da joj se učini kao da se kuća trehnu. Ni ne pomjeri sa mjesta. Žene koje pohitaše da vide nevestu je tu zatekoše kako izgovara :

- „Konj prdi, konj prdi ...“

Ne moga da izdrži, a da ne progovori, da će ono što joj je srcu bilo najdraže od tog dana morati da dijeli sa drugom. Tek tada shvati šta je sebi uradila. Načas se pokaja ali prekasno, jer nije imala kud. Mireći se sa sudbinom sjeti se majčinih riječi: „sama pala, sama se ubila!“

Malo se pribra i sa ženama izide da dočeka svoju podrugu.

Salih E. Karišik

SABAH U MOME ŠEHERU

Dijeli se dan i noć. Sabah je. Ezāni se. Duša se šeherom šeheri. Klecavim nogama stigoh da otvorim pendžer proljetnom jutru. Hasta sam. Tabiri srce moje, noćne more.

Ušunja se suncev zračak, sjede barabar na sephah s jutarnjom, sade kahvom. Oči mi se oteše, utnuše se hanumi u obnažena njedra. Sve leže na svoje mjesto, stiša se.

Otvori se i naš grad, šeherli Pazar. Otvorena srca prima i ispraća svoje žitelje. Raste šeher, širi se u nove mahale. Niču škole, džamije, dućani i saraji. Raste naš velengrad. Puca na sve strane, uranja u Selakovac, uvlači se u udolja, na-

griza podnožja Tepeta, Borića, prostire se put listova lijepog lokvanja.

Grad koji je na krajičku zemlje, između Istoka i Zapada, gdje se mijesaju vjere i nacije, tu gdje nikom nije višak ni smetnja. Nikom u njemu nikad nije bilo tijesno. Neki su njegovi žitelji odlažili za navijek, drugi tek dolazili kao poželjni i nepoželjni, na ovaj dunjaluk, a oni odseljeni, nostalgičari, vraćali su se, katkad i u pozni sahat, da vide stari šeher zavičaj.

Šeher umiven jutarnjom rosom leži na rijekama i njihovom ušču. Ćuprije ih opkoračile ko jedre mlade, sa svim njihovim oblinama. Voda umiva obale, valja se i premeće, puši se poput mlade koju je polio šeik u haremu. Onu što se najviše puši odbira za tu noć uživanja.

Rijeke, zmije čaršijske, ćuprije i duvarine ne mijere vrijeme, jedino smrtnici trče za njima. Đulistani i ostali čičekluci, ruku pod ruku prate vode, a gradski šadrvali prolijevaju vodenu omahu za njima.

Mlad mjesec, zvijezde, stari bedem, žalosna vrba, ogaribljena Kula motrilja i vjetar noćnik brčkaju se u vodi. Netremice svi oni gledе i viruckaju zaljubljene kako

se neopaženo ljube, kod Vrbaka u vrbaku, raboše im poljupce na prutiću rakitinom.

Daci, asovi ubuljučili se u parku, sade Drvo generacije, a ne slute da će ih i ono odati kad mu u paru dođu u posjetu.

Zvijezde, nebeske ljepotice, utnule se u puškarnice, zaplele u demirli pendžere crne Kule. Paće se, kose im jedre Gradskim jazom. Jutri se, sabah je. Sunčeve zrake zrcaju vodom, rasprašuju crnu noć. Šapuće stari jaz od Surme do proždrljive, okamenjene, prve naše, električne hidrocentrale, prikrada se obnaženoj rijeci bistrokoj, što vijuga šeherli Novim Pazarom, našom čaršijom.

Jaz se šunja rijeci, ljepotici, noću i danju hoće da je ima. Stara bedemčina ih visom nadvisuje i zločudi. Spletoše se jaz i nabrekla rijeka, grle se, valjuškaju i grbe.

Cigara progura tminu. Sabahu se javljaju ezani, munare prozboriše, kapije se širom otklapaju, škripe. Abdes'i se, nalune klepeću. Džematlije užurbano naviru iz uskih sokaka, selame se, svi hitaju, Bilal zove, zbijaju se safovi.

Zamrli Vrbak, kuća ispičtrura, naherio se i sakrio u kolu jablanova, johovika, vrbaka i rakića, pa tako u polumraku jeca ko ponoćni džezeri na klimavim nogama. Mladež opet ko u snu zauzima sjenke za slatko oprštanje.

Razdani se, puče sunce na sve četiri strane. Divani dočekuju vrelom sade kahvom odocnjele, ranoranioce i džematlije iz džamije da divane.

Mustafa Baltić, dipl. ahl

ISKOPAVANJA NA LOKALITETU VAKUF U PRIJEPOLJU PRIJEPOLJSKA MUSALLA

Musalle su objekti sakralne islamske arhitekture, koji se definišu kao posebno ograđena mjesta za masovne molitve vjernika, pod otvorenim nebom i dijele se na dvije vrste, na Bajramske i na česmenske musalle.

A rheološka iskopavanja na lokalitetu Vakuf u centru Prijepolja, u organizaciji Muzeja u Prijepolju, prva su konkretna i sistematska arheološka istraživanja bošnjačke kulturne zaostavštine u zapadnom Sandžaku, koja imaju za cilj otkrivanje i zaštitu jednog značajnog objekta bošnjačke sakralne kulture u Sandžaku.

Musalle su objekti sakralne islamske arhitekture, koji se definišu kao posebno ograđena mjesta za masovne molitve vjernika, pod otvorenim nebom. (Bojanic, 1990.) One su u opštem smislu isto što i mesdžidi i džamije, jer je i prva džamija bila ovog tipa, otkrivena. Vremenom su se, razvojem islamske sakralne arhitekture, one u potpunosti razdvojile od ostalih islamskih objekata.

Neki istraživači musalle dijele na dvije vrste, na bajramske i na česmenske musalle. (ibid.) Pitanje definisanja jednog ili drugog tipa vezano je za funkcionalne karakteristike musalla. Bajramske musalle se koriste za obavljanje zajedničkih molitvi u toku Bajrama i

džuma namaza svih žitelja jednog grada. Druga vrsta musalla, česmenske, nalaze se duž velikih puteva, a služe za namaz pojedincima ili manjim grupama putnika, i u svom sastavu obavezno imaju česmu. Ova vrsta musalla nije karakteristična za Balkan. (Dacić, 2008). Treba nglasiti da se česme nalaze u sastavu i bajramskih musalla, te da ipak nije prijstvo česme osnovna razlika, već je razlika prije svega u dimenzijama objekta.

Bajramske musalle, najzastupljenije kod nas, koje su u suštini osnovni model musalle, mogu se definisati kao objekti za obavljanje masovnih vjerskih obreda, od klanjanja džume, preko bajram namaza, značajnijih dženaza, preko kišnih dowa, te za neka profana masovna okupljanja. Po pravilu, gradile su se tako da mogu primiti svo stanovništvo jednog naselja. Musalle su pravilese pri samom osvajanju ili osnivanju naselja, a po pravilu su morale dominirati prostorom. Prema tradiciji podizale su se na onom mjestu gdje se obavljao prvi namaz. Najveći broj musalla podizan je za vrijeme Mehmeda Fatiha i Sulejmana Kanunija. (Bojanic, 1990)

Historijat Musalle u Prijepolju

Prijepolska musalla prvi put se помиње u putopisima Evlije Čelebije koji kroz Prijepolje prolazi 1664. godine. Prolazeći kroz ove krajeve, divio se musalli u Užicu, za koju kaže da tako „krasno odmaralište nije vidio za 40 godina putovanja“ (Čelebi, 1967: 382). Sa pomenutom musallom on jedino može uporediti prijepolsku, koju opisuje na sljedeći način:

„tu smo prešli preko drvenog mosta na rijeci Mileševi i došli na musallu (namazgah), koja zasluguje da se vidi. I ona je okićena velikim drvećem.“ (ibid : 390)

U historijskim spisima nije više nađeno podataka o musalli, zna se da se nalazila u naselju Vakuf, te da je postojala bašča za njeno izdržavanje. Bila je centralna gradska bogomolja, još u periodu kad se Prijepolje sastojalo od dva naselja, a za posebne svečanosti, tj. Bajrame, džume i dženaze, koristila se sve do kraja Drugog svjetskog rata.

Musalla je stradala od bombardovanja 1944. godine, ali i u takvom stanju do 1946. služila je za molitvu. Nakon toga, pa sve do 1960. godine, služila je kao fudbalsko igralište za lokalne dječake. (Dacić, 2008)

Nakon 1960. godine Narodni odbor opštine Prijepolje, na zahtjev preduzeća „Elektromontaža“, ustupa zemljište na kom je bila musalla na korišćenje pomenutoj firmi radi izgradnje bravarske radionice. Raniji sopstvenik bila je Muslimanska vjerska zajednica iz Prijepolja.*

Do skora se na mjestu nekadašnje musalle u ulici Izeta Čavića nalazilo preduzeće „Svetlost“, čiji su objekti i danas tu.

Arheološko istraživanje musalle

Arheološko istraživanje na musalli sprovedeno je od strane Muzeja u Prijepolju u periodu od 13. do 23. septembra 2010. godine. U tako kratkom periodu, u jako skromnim uslovima i sa veoma malom ekipom, mogli su se dobiti skromni podaci o objektu, ali do-

bijeni su upravo oni podaci za kojima se tragalo. Cilj istraživanja bio je pronaći elemente koji bi nam mogli definisati sam objekat, i pronaći i dokumentovati sve ostatke objekta.

No prije nego se pređe na arheološko istraživanje, treba iznijeti deskripciju zatečenog stanja.

Prema svjedočenjima starijih žitelja Prijepolja, te historijskim izvorima i fotografijama, musalla se nalazila na blagom uzvišenju, skoro kvadratne osnove, ograđena zidom visine dva do tri metra. Sa njene istočne strane, gdje je danas uska ulica, nalazilo se malo mezarje. Čim se uđe u musallu sa desne strane nalazila se česma, pa onda jedno malo uzvišenje, visine jednog basamka, ograđeno niskom ogradom od klesanog kamena, koje je predstavljalo prostor za obavljanje namaza. Oko tog prostora posaćeni su jablanovi, koji su obezbeđivali hladovinu i ukrašavali cio prostor. Minbera je bila izgrađena od drveta sa osnovom od sedre (sige). Mihrab je bio natkriven i imaju dvije pretpostavke kako je izgledao krov: neki tvrde da je bio od sige u obliku polukupole, dok drugi tvrde da je samo jedan dio bio od sige i da nema nikakvog posebnog krova.

Pripremajući teren za iskopavanje, pristupilo se raščišćavanju terena, te se tom prilikom konstatovalo se da je dobar dio sjeverozapadnog zida, kao i dijelovi jugozapadnog i sjeveroistočnog

zida očuvani i inkorporirani u savremene objekte koji se nalaze na tom mjestu, bilo kao dijelovi objekata ili dijelovi ograde, što je slučaj sa sjeveroistočnim zidom.

Dokazi za navedenu hipotezu su to što je u pitanju tamni kamen tesanac iz korita rijeke Mileševke koga nema u temeljima savremenih objekata na lokalitetu. Najznačajniji dokaz je korišćenje krečnog maltera kao vezivnog materijala, što je karakteristika osmanlijskog načina gradnje, a pored njega vidi se cementna veza u sklopu savremenih objekata. Zatim, širina zidova je određena osmanlijskim mjerama (jedan aršin), i na kraju, oblik i dimenzije odgovaraju opisu musalle.

Daljim istraživanjem, potvrđeno je da se sjeverozapadni zid prekida na sredini u širini od približno 2m, gdje je uzidana recentna cigla, što odgovara ulazu u musallu. Sjeveroistočni zid produžen je i dozidan cementnom vezom, kako bi pratio liniju današnje ulice Izeta Čavića, i to u dužini od 1,5m. Najslabije je očuvan jugozapadni zid, koji se samo pri vrhu vidi u visini od 20cm, još toliko je nadzidan ciglom, a ostatak je prepostavlja se inkorporiran u pomoćne objekte preduzeća „Svetlost“.

Jedini zid musalle koji se uopšte ne vidi, i koji je prepostavljalо se devastiran, je jugoistočni zid. On je međutim najvažniji, jer se jedino na njemu nalaze oni arhitek-

Musala, mihrab i ostaci temelja minbera

tonske elemente koji mogu ovaj objekat definisati kao islamski vjerski objekat, odnosno u ovom slučaju kao musallu. Upravo zato, uprkos tvrdnjama pojedinih kolega da je musalla devastirana i da se neće naći taj zid, te da treba tražiti unutrašnje dijelove musalle (koji realno ne postoje), krenulo se sa iskopavanjima na području gdje se pretpostavlja da se nalazio jugoistočni zid musalle.

otkopnom sloju. Takav metod koristi se do kraja, uz samo izvjesna proširenja kada se pronašao i minber (drugog dana iskopavanja). Postojale su izvjesne smetnje što zbog skućenog prostora, što zbog nedostatka sredstava i vremena da se u širokom otkopu od samog početka do kraja izvede iskopavanje, što za dobijanje traženih podataka nije ni bilo neophodno.

Prostor je prilikom iskopavanja

izgrađen od klesanog kamena, desni čošnik očuvan, lijevi nije. Prečnik polukruga je približno 1m. Jedan stepenik ispod polukružnog zida mihraba pronađena je osnova sačinjena od tri koncentrična kama polukruga širine približno 15cm. Ispod ove osnove nalazi se šupljina u koju su smješteni dijelovi pećnjaka. Na taj način postizala se akustika u tom otkrivenom objektu.

Mihrab

Iskopavanje

Iskopavanje je započeto na prostoru spoljnog dvorišta fabrike "Svetlost". Cilj iskopavanja bio je da se utvrdi postojanje jugoistočnog zida musale. Taj zid je ključan za definisanje objekta, jer se na njemu nalaze dva elementa koja određuju karakter musale (mihrab i minber).

Prvobitno je postavljena privremena sonda 1 na prostoru gdje se očekivao mihrab. U prvom otkopnom sloju, odmah nakon uklanjanja površinskog sloja humusa pronađene su osnove mihraba.

To je uslovilo da se način iskopavanja promijeni, tj. da se pređe na klasično iskopavanje velikih građevinskih objekata, dakle pranjejem otkrivenog zida, u širokom

podijeljen na tri logične cjeline, na tri smislena konteksta: dio zida sa mihrabom, zatim dio zida sa minberom i dio zida koji je išao do spoja sa savremenom ogradom. Tako je i materijal izdvajan. Na kraju je zaključeno da su dimenzije musalle bile $31,5 \times 32m$.

Nakon iskopavanja, pronađeni zid je dokumentovan, materijal prikupljen i obilježen, a otkopani zid prekriven najlonom i zemljom, da bi se zaštitio do konzervacije.

Mihrab

Na samom početku iskopavanja, odmah nakon uklanjanja humusa, i to tačno na središnjoj osi NW-SE pronađene su konture polukružne osnove mihraba. On je

Minbera

Minber ili minbera, pronađena je drugog dana iskopavanja, nakon uklanjanja humusnog sloja. Tačnije, pronađena je velika koncentracija sedre, na jugoistočnom zidu, na 2m desno od mihraba. Dokaz da se radi o posebnoj cjelini je to da je sedra odvojena od samog zida, nepunih 10 cm. Na samoj devastiranoj sedri pronađen je veliki broj željeznih klinova, što dokazuje da je iznad sedre bila drvena konstrukcija, što odgovara minberi. Desno od minbere nastavlja se zid, koji je u gornjim slojevima devastiran, vjerovatno odnešen i ugrađen u druge objekte.

Na slici se vidi zid koji je ostatak temeljnog zida nekadašnjeg objekta "MUSALE"

luk, kao i cijela imperija doživjeli je procvat. Kako je Musalla je središte masovnih vjerskih obreda, logično je pretpostaviti da je nastala u XVI stoljeću, kada je broj muslimana na ovim prostorima bio dominantan.

Prijepolska musalla značajna je za Bošnjake Sandžaka upravo stoga što predstavlja jedan stub izgrađivanja duha kolektiviteta i bošnjačke samobitnosti na ovim prostorima i stub oko koga se uobičavao više od pet vijekova kolektivni duh čaršije koja se po toj kulturnoj matrici razvijala sve do 1945. godine.

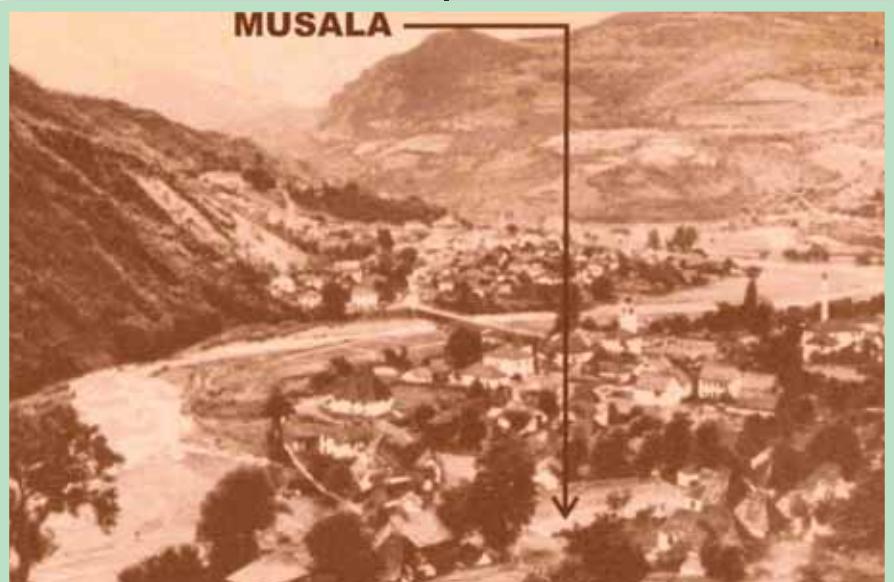
Prijepolska "Musala"- fotografski snimak iz 50-tih godina XX vijeka - nanjenom prostoru su izgrađeni objekti DP "Svjetlost"

Pokretni materijal

Karakteristika samog objekta je takva da se ne može očekivati prisustvo veće količine pokretnih nalaza, ali ipak u prostoru mihraba dominiraju fragmenti zelenogledosanih pečnjaka, a u prostoru minbere osmanlijska zelenogledosana keramika i metalni nalazi, prevashodno željezni klinovi.

Simbolički aspekti musalle

Nije bilo moguće na direktna način datirati ovaj objekat. Najstariji pouzdan podatak je 1664., kada ju je opisao Čelebija, ali ona je u njegovu vrijeme već bila stara, toliko da se nije znalo ko ju je izgradio. Preko zelenogledosane keramike još uvek nije uspostavljena tačna metoda datiranja, a nije bilo nalaza novca niti nekog sličnog nalaza koji može koristiti za određivanje hronologije. Takođe, tehnika zidanja tesancem (obrađeni kamen) spoljnih dijelova zida i trpancem (sitniji neobrađen kamen) unutarnjih dijelova zida, koji se vezuju krečnim malterom, koristila se tokom cijele

osmanlijske epohe.

Jedini način relativnog datiranja izgradnje musalle je postavljanje indirektne hipoteze koristeći postojeća historijska znanja. Dakle, ako je ona bila u Čelebijino vrijeme, 1664. godine bila već jako stara, te joj nije znao graditelj, a ima se u vidu da je broj muslimana u ovim prostorima naglo povećan u popisu iz 1536. godine, logično je upravo u XVI stoljeću tražiti godinu izgradnje musalle u Prijepolju, jer su upravo u tom periodu cjelokupni Bosanski paša-

Literatura

- Bojanić, D.
1990. Musalle u Balkanskom gradu (Musallas in Balkan Towns), *Islamska Misao*, Vol. XII, no. 138., Sarajevo, June, 38-45
- Čelebi, E.
1967. *Putopis*, Sarajevo
- Dacić, N.
2008. *Spomenici islamske kulture i islamska zajednica Prijepolja*, Prijepolje

Fatib Hadžić

TASLIDŽA

Istorijat

Grad Pljevlja, ili na osmanskom Taslidža, nekada su predstavljala važno kulturno, administrativno i trgovačko središte na prostoprema Bosanskog ejaleta. U Osmanskom periodu u nekoliko navrata bilo je glavni administrativni centar i sjedište Sandžaka.

Turci su Pljevlja osvojili 1465.godine, i nazvali ga Taslidža (tašlidža - što znači Kamenica, ili kamena banja), porazivši prije toga na rijeci Breznici 1462.godine, vojsku Hercega Stjepana. Od uspostavljanja osmanske vlasti i započinje proces islamizacije ovoga kraja. Inače, mjesto Breznica, koje je vjerovatno prvi naziv za gradsko naselje današnjih Pljevalja, a istovremeno i ime rječice koja protiče kroz ovaj grad, prvi put se pominje 822.godine, a nakon 1200.godine ovaj naziv je u dosta čestoj upotrebi.

Za vrijeme cara Uroša pljevaljski kraj pripadao je humskom knezu Vojislavu Vojinoviću, feudalcu tadašnje srpske države – Raške. Od 1368. do 1373.godine, pljevaljski kraj je bio pod upravom Nokole Altomanovića, da bi ga potom bosanski kralj Tvrtko prisajedinio srpskoj državi, u čijem sastavu je ostao do početka XV vijeka. Od tada pa do 1435.godine, Pljevljima je upravljao Sandalj Hranić, a od 1435. vojvoda Herceg Stjepan.¹

Medju najstarije stanovnike Pljevalja spada ilirsko pleme Pirusta (III vijek p.n.e.), a u Kominama kod današnjih Pljevalja nalaze se neistraženi ostaci rimskog municipijuma "S..." sa izrazito bogatim nalazištima, koji je najvjerovaljnije nastao u II vijeku nove ere, dok su Rimljani došli u ove krajeve u I vijeku nove ere. Ime ovog rimskog grada još nije poznato. Slovenska plemena su došla u pljevaljski kraj najvjerovaljnije u V i VI vijeku, nakon čega su se starosjedilački Iliri stopili sa njima.²

Apstrakt

Abstract: Grad Pljevlja, ili na osmanskom Taslidža, nekada su predstavljala važno kulturno, administrativno i trgovačko središte na prostoprema Bosanskog ejaleta. U Osmanskom periodu u nekoliko navrata bilo je glavni administrativni centar i sjedište Sandžaka. Za proučavanje kulture, duhovnosti i civilizacijskih odlika Bošnjaka na našim današnjim prostorima, Pljevlja sa svojom istorijom, arhitekturom, sakralnom zaostavštinom, predstavljaju neiscrpan izvor nadahnuća za pisanje istorije Bošnjaka koji danas žive na ovim prostorima. U ovom radu glavna pažnja je upravo posvećena znamenitostima ovoga grada iz vremena kada je on nosio naziv Taslidža.

Ključne riječi: Pljevlja, Taslidža, mektebi, medrese, džamije, turbeta, mezaristani, nišani, munare, sahat kule, šadrveni.

Turski putopisac Evlija Čelebija, koji je Pljevlja pohodio u prvoj polovini XVII vijeka u svom putopisu o Pljevljima kaže: „Ova varoš leži usred golih i kao snijeg bijelih stijena, na terenu obrasлом zelenilom, vinogradima i baščama. Od njenih deset mahala, pet je muslimanskih, a pet hrišćanskih. Ima svega deset džamija sa mihrabom. Najimpozantnija i najljepša je džamija Husein-paše Boljanica... Ovdje postoje još: Hadži-Huseinova, Hadži-Rizvanova, Hadži-Alijina,

1. Dr. Šefket Krcic, Enciklopedija bošnjacke kulture Sandžaka, Matica Bošnjaka, Novi Pazar, 2005.godine, strana 1112. (Neobjavljeno djelo)
2. Ibidem

Odabašina i Ahmed-begova džamija. Ima takodje dvije medrese, tri osnovne škole (mekteba), dvije teke, Hasan-pašina javna kuhinja (imaret), zračno javno kupatilo (hamam) i tri prenoćišta (hana) velika kao bezistan u obliku tvrdjave.

Dalje, ima do sedamstotina tvrdo gradjenih, daskom, ceremidom i pločama pokrivenih kuća s vinogradima bez bašča. Pašin saraj nalazi se na istočnoj strani varoši, na obali rijeke Breznice. U čaršiji ima dvije stotinu dućana.³

Pljevlja su bila važna raskrsnica karavanskih puteva i važan trgovački centar, kao važan centar događanja kroz istoriju. Jedan put vodio je od Kotora i Risna preko Grahova, Nikšića, Krnova, Šavnika, Jezera, Lever Tare, do Pljevalja, a potom nastavljen preko Prijepolja, Sjenice, Novog Pazara, dolinom Zapadne Morave i dalje prema sjeveru. Značajan je za trgovinu bio i put koji je od dubrovačkog primorja vodio preko Trebinja, Bileća, Gacka, Sutjiske, Foče preko Čajniča do Pljevalja. Te komunikacije predodredile su da Pljevlja budu značajan trgovinski, zanatski i administrativni centar. Pljevlja, odnosno Taslidža, sa Nahijama Kukanj, Kričak, Poblje, bili su o svom značaju drugi muslimanski centar na prostorima današnjeg Sandžaka. Osmanska vlast u Taslidži uspostavljena je 1465.godine.⁴

U defteru iz 1475-1477.godine nalazimo začetak Pljevalja, a u njemu je zabilježeno

"Od zemlje vojnika, po imenu Radisava i Radivoja, oduzete su 23 parcele radi izgradnje šehera pa im je u zamjenu za to data zemlja od sela zv. Subratina i od državne zemlje Jezerje, sve dok sačinjavaju 25 parcela"⁵

Seoska kuća iz Bukovice

Pljevlja su bila upisana u Defteru kao pazariste "Taslidža" Kamena (grad u kamenim brdima). Do tada je na ovom prostoru od ranije postojao trg oko kojeg su se nalazile 72 kuće koje su bile udaljene jedna od druge pa kao takve nisu činile neko koncentrisano naselje. Već 1516.godine u ovom je naselju bilo 130 hrišćanskih i 20 muslimanskih domova.⁶

Pljevlja su se prvobitno nalazila u sastavu nahije Kukanj. 1469.godine u sastavu vilajeta "Hersek" nalazio se Kukanj sa Pljevljima.

U defteru iz 1475-1477. godine nalazimo prve pomene pripadnika islama. Nahija Kukanj je upisana sa 38 muslimanskih domaćinstava, medju kojima se pominju: Mustafa sin Olivera, Skender sin Vladislava, Husein sin Radojice... Imena njihovih roditelja govore da su na islam prešli neposredno od roditelja koji su bili hrišćani, moguće bogumili.

U Pljevaljskom kraju islam se postepeno i kontinuirano razvijao i jačao, tako da je krajem 16. stoljeća 76% stanovništva na ovim prostorima već bilo prešlo na islam.⁷

Za razliku od Novog Pazara, gdje je muslimansko stanovništvo

većinom bilo naseđeno u gradu, u pljevaljskom kraju islam se uglavnom širio u seoskom području. Razlog ovakvog širenja islama u Pljevljima, najvjerovatnije je taj što su seosko stanovništvo uglavnom činili bogumili. Posebno je to bilo karakteristično za Kukanj sa Bukovicom.⁸

Prisustvo Bogumila u nahiji Kukanj objašnjava se izgo

nom 40.000 pripadnika bogumilske jeresi, odnosno kristijana, iz Bosne. Oni su se djelimično naselili na prostorima izmedju Ćehotine i srednjeg toka Lima. O tome svjedoče i dva istorijska izvora: „Kunovski zapis“ i „Divoševo evangelje“⁹

„Kunovski zapis“ je nastao između 1560 i 1565.godine, u kraju koji je graničio sa nahijom Kukanj. Ovaj zapis je pisan bosancicom, a dijelom i na latinskom jeziku što ukazuje da su ovi krajevi pripadali „kristijanskoj zemlji.“ U ovom zapisu pominju se poimenično 29 muslimanska imena, kunovskih seljaka. Neka od pomenutih imena su: Hasan, Bajazit, Mustafa, Daut, Ferhat, Jakub i dr.¹⁰ Iz sadržine ovog dokumenta se vidi da su na ovom prostoru živjeli bogumili, koji su potom primili vjeru islam.

„Divoševo evangelje“ - pronađeno je 1960.godine u selu Podvrh kod Bijelog Polja u seoskoj crkvi.¹¹

3. Evlija Celebi, Putopis, Svetlost Sarajevo 1967. god str.394

4. Mustafa Memić, Bošnjaci-muslimani Sandžaka i Crne Gore, str.88

5. H. Šabanović, Bosanski pašaluk, str.135.

6. Behija Zlatar-Enes Pelidžija, Prilog kulturnoj istoriji Pljevalja Osmanskog perioda- Zadužbina Husein-paše Boljanica. Prilozi za orientalnu filologiju, Sarajevo, 1985. str.115.

7. Ahmet Alicic, Širenje islama u Hercegovini, Prilozi za orientalnu filologiju 41/1991. str. 68.

8. Ibidem

9. Dr Muhamed Hadžijahic, Islam i Muslimani u BiH, nd.str.41.

10. ibidem

11. Ibidem, str.42.

Medju najstarijim muslimanima ovog područja smatraju se stanovnici Bukovice. Imaju džamiju stariju od Pljevaljske. Veliki je broj begova i aga, skoro svaki treći. Ni Bihor nije bio tako begovski kao što je bila Bukovica.¹² Pljevlja su 1576-1831. godine bila sjedište Hercegovačkog sandžaka.

U prvih nekoliko decenija, prelaskom na islam, odnos stanovništva u ovom kraju se značajno promijenio. Formiranjem pljevaljskog kadiluka i premještanjem sjedišta iz nahije Kukanj u kasabu Pljevlja odrazilo se i na vjersku strukturu stanovništva. Izgradnjom Husein pašine džamije, počelo je kvalitetnije izgradjivanje grada. Sredinom XVII vijeka u pljevljima se spominje sedam ulica: Rizvanija, Hamidija, Hadži Hasanova, Ahmed-begova, Hadži Zećerina, Husein-pašina i Ciganska. Pored Husein pašine džamije izgradjena je i Husein-pašina medresa, postoje dvije tekije, tri osnovne škole...¹³

Geografske odlike i prirodne rijetkosti

Današnji grad i opština Pljevlja se nalaze u Južnom Sandžaku, na tromeđi Bosne, Srbije i

Crne Gore, i pripadaju Crnoj Gori. Susjedne opštine su Žabljak, Bijelo Polje (Crna Gora), Prijepolje, Priboj (Srbija) i Čajniče (BiH). Po veličini grad Pljevlja je na trećem mjestu u Crnoj Gori - poslije Podgorice i Nikšića. Zahvataju površinu od 1346 kilometara kvadratnih.

Geografske koordinate teritorije opštine su 43 stepena i 21 minut sjeverne geografske širine i 19 stepeni i 21 minut istočne geografske dužine. Prema geološko-morfološkim osobinama područje opštine pripada Dinaridima

Najviša tačka u opštini je Dernečište na Ljubišnji, 2238 metara, a najniža u kanjonu Tare, ispod Sokoline, 520 metara. Prosječna nadmorska visina kreće se između 1000 i 1200 metara. Pljevaljska kotlina spada u red viših, sa srednjom nadmorskog visinom od 770 metara. Gradsko naselje zahvata prostor dužine oko dvije i po širok oko hiljadu metara.

Područje pljevaljske opštine ima uglavnom umjereno kontinentalnu klimu sa odlikama ublažene planinske, čiji uticaj se ogleda u ekstremno niskim temperaturama, zbog čega Pljevlja spadaju u red najhladnijih opština u Crnoj Gori. Apsolutni minimum zabilježen je 26. januara 1956. godine i to - 29,4 stepena, a ponovljen je 1963. godine, dok je apsolutni maksimum registrovan 29. avgusta 1956. godine, kada je temperatura iznosila 38 stepeni Celzijusa. Prosječni godišnji atmosferski talog je oko 780 milimetara. Pljevlja su grad sa najvećom oblačnošću u Crnoj Gori, koja u decembru iznosi i do 80 odsto. Oko 200 dana u godini Pljevlja su zahvaćena maglom.

Malo je kom gradu priroda podarila toliko lijepih izletišta kao Pljevljima. Tridesetak kilometara od Pljevalja je Ljubišnja, kraljica dinarskih planina, koja je ušla u legendu. Tu su zabilježene rijetkosti, džinovska stabla borova i smrča, jedinstvena u Evropi.

Stanivništvo

Broj stanovnika u opštini prema popisu 2003. godine 35806 stanovnika. Na tom popisu od ukupnog broja stanovnika njih svega 1865 se izjasnilo kao Bošnjaci¹⁴ kao Muslimani izjasnilo se 2913 stanovnika.¹⁵ Što ukupno čini oko 14 %.

Džamije

Jedna od najpoznatijih džamija ne samo u Pljevljima nego u čitavom Sandžaku, pa i šire, jeste Husein-pašina džamija. Ona, zasigurno zauzima istaknuto mjesto među spomenicima islamske umjetnosti na prostorima čitavog Balkana. Po svom tipu, arhitektonskim karakteristikama, a posebno po očuvanim kupolicama nad mihrabskim zidom predstavlja jedinstvenu gradjevinu ove vrste kod nas. Zadužbina-vakuf je Husein-paše Boljanića, koji potiče iz poznate porodice iz sela Boljanića, udaljenog od Pljevalja oko 20 kilometara. Rodonačelnik porodice Boljanić bio je Bajram-aga, koji je posjedovao manji posjed-timar. Imao je šestero djece - sinove Sinana, Huseina, Alibega, Dautbega, te kćeri - Maksumu i Zulkadu. Sinan je bio zet Mehmed-paše Sokolovića (oženjen njegovom sestrom Šemsom). Zahvaljujući podršci Mehmed-paše Sokolovića, sinovi Bajram-age su uznapredovali do zvanja sandžakbegova i paša. Zahvaljujući tom braku, Sinan-beg je odlukom Porte 1562. godine imenovan za bosanskog sandžakbega. Sagradio je džamiju i mekteb u Čajniču, karan van saraj, tekiju sa musafirhanom, 22 dućana, dvije radionice za štavljenje kože i dva mlina na rijeci Janjini. Sinanov mlađji brat, Husein, brzo je uznapredovao u carskoj službi, najvjerovatnije zahvaljujući podršci Mehmed-paše Sokolovića, sa kojim je bio u rodbinskoj vezi. Tačan datum rodjenja i smrti Husein-paše nije poznat, ali se može predspostaviti da je živio mnogo godina, obzirom da je bio na raznim važnim funkcijama u Osmanlijskom carstvu - preko trideset godina. Husein-paša Boljanić u drugoj polovini XVI vijeka postaje istaknuti osmanski funkcioner.¹⁶

12. Gligorije Božović, Begovska Bukovica „Politika“ Beograd, 21. 03. 1933. god

13. Andrej Andrejević, Islamska monumentalna umjetnost XVI vijeka u Jugoslaviji-kupolne džamije, str. 242.

14. Republički zavod za statistiku Crne Gore, strana 66.

15. Ibidem, strana 67

16. B. Zlatar, O nekim muslimanskim feudalnim porodicama u Bosni u XV i XVI stoljeću, Prilozi Instituta za istoriju, godina XIV, broj 14-15, Sarajevo, 1979. Strana 1229-130.

Husein-paša je svoju državničku karijeru započeo kao subaša Popova polja¹⁷, a od marta

1567. do marta 1569. godine nalazi se na položaju namjesnika Hercegovačkog sandžaka.¹⁸

Marta 1569. godine¹⁹ Husein-paša je imenovan namjesnikom Bosanskog sandžaka, a 1572.

godine premješten je za namjesnika pokrajine Dijarbakir u Maloj Aziji. Tamo se Husein-paša kratko zadržao i već je slijedeće 1573. godine imenovan za namjesnika Mihira (Egipta).²⁰

Godine 1585. spominje se kao beglerbeg Bagdada, nekadašnjeg sjedišta sunitskih halifa.²¹

Sultanovim fermanom, ponovo je imenovan bosanskim namjesnikom 1594.godine, kao beglerbeg Bosanskog ejaleta, da bi slijedeće 1595.godine na njegovo mjesto, Porta imenovala Smail-pašu zvanog Arpad.²² Husein-paša u međuvremenu napušta Bosanski ejalet i odlazi u Budim, kod sina Mehmed-paše Sokolovića koji se zvao kao i njegov otac – Mehmed.²³ To je poslednji pisani podatak o Husein paši.

Po ugledu na mnoge ranije osmanske funkcionere i svog starijeg brata Sinan-bega, i Husein-paša je nastojao da ostavi iza sebe neki hajrat, odnosno vakuf. Prema raspoloživim podacima vakuf Husein-paše obuhvatao je: džamiju, mezaristan, šadrvan, sahat kulu, bezistan, turbe, mekteb, hamam-javno kupatilo, 34 dućana, dvije kahve, 7 magaza, 5 berbernica, 2 hana, 2 sobe, Milet bašču, aščinicu, dva placa, 2 bašče, 2 kuće, pet njiva, osm čitluka. U popisu hercegovačkog sandžaka iz 1570 godine stoji

" ... Husein-paša, sadašnji beglerbeg Dijarbakira podigao je džamiju u kasabi Tašlidža "²⁴. Ime glavnog neimara nije nam poznato, ali na osnovu drugih podataka može se pretpostaviti da je skicu za ovu džamiju uradio poznati neimar Hajrudin, koji je projektovao i Stari most u Mostaru.²⁵ Posmatrajući je u širim okvirima osmanske umjetnosti, ova džamija se svrstava u red najznačajnijih zadužbina tog obima na tlu osmanskog carstva nastale u vrijeme Kodža Mimar Sinana.

O Husein-pašinoj džamiji pisali su brojni putopisci koji su prolazili kroz ovaj kraj.

Najznačajniji opis njenog izgleda i ljepote dao je u svom čuvenom putopisu Evlija

Čelebija, koji je posjetio Pljevlja 1664 godine, nazvavši je "... nena-metljiva ljepotica...", te "... Ona je kao kakva carska džamija ... ima divan umjetnički izradjen minaret i plavu visoku kupolu. Sama po sebi džamija nebi imala onu vrijednost, kad je nebi pratili ostali elementi koji su sačuvani: sahat kula, šadrvan kao i mezarluci sa zelenilom."²⁶

Osnova Husein-paštine džamije je kvadratnog oblika. Dugačka je nešto više od 17 metara, a široka 13 metara. Njen glavni centralni prostor nadvisuje kupola raspona 10,85 metara. Pored glavne ima i dvije male kupole. Na ulaznom dijelu nalaze se 4 mermerna stuba. Munare zidano od laporca, visoko je 42 metra, od podnožja munareta, do šerefeta ima 110 stepenica, pa se smatra da je ovo munare jedno od najviših na Balkanu. Pretpostavlja se da je plan sačinio poznati mimar tog vremena, Hajrudin, koji je projektovao i Stari

most u Mostaru. Po svojim karakteristikama, Husein-pašina džamija pripada stilu Ishak Čelebijine džamije u Bitolju, Čekrekčijine u Sarajevu, Aladža džamije u Foči i Hajder Kadijine u Bitolju.²⁷ Evlija Čelebija kaže: " da je kao kakva carska džamija, da je pokrivena olovom, da ima munare i visoku plavu kupolu, divno umjetnički izgrađenu. Oko ove kupole ima još šest polukupola, a izvan jugoistočne kapije stoje još tri kupole sa po četiri mramorna stuba. U sva četiri ugla džamije nalaze se, takodje, četiri ukrasne kupole. Premda je ova džamija malena, njeni su alemi visoki kao čovjekov uzrast. Kako je njen osnivač bio misirski vezir, on je dao da se ti alemi onamo naprave. Pozlatio ih je sa deset hiljada dukata i poslao mletačkim ladjama iz Aleksandrije. Oni se i sada sjaje tako kao da su istom izašli iz majstorove ruke; od njihovog sjaja ljudsko oko zabliješti. Od Sulejman-hana ovi alemi nijesu rdjali. Ova džamija ima minber, koji je takodje lijepo umjetnički izradjen. Majstor je tako isklesao mramor da mu se može čestitati na vještini. Iznad mihraba se nalazi slika Kabe na crnoj kadifi izvezena i ukrašena zlatom tako da izaziva zavist Manija²⁸ i Behzada.²⁹ U ovoj džamiji ima još jedna rještost koja zasljužuje da se vidi: To su hasure kojima je džamija zastrta. Husein paša je iz misira poslao ove hasure u Sulejman Hanovo doba. To je takva vrsta hasure da ona i danas stoji onako umjetnički izgradjena i lijepa kao da je istom izašla iz majstorovih ruku, pa će vjerovatno tako još mnogo stotina godina ostati. "³⁰

17. Evlija celebi, Putopis, Sarajevo 1967, strana 393, bilješka 4.

18. Dr E.Pelidija, dr B.Zlatar, Husein-paša Boljanic i njegove zadužbine, Monografija džamije, Almanah, Podgorica 2006.godine. strana 61

19. ibidem

20. ibidem

21. Ankara, Tapu ve kadastro (TK) ,br, VIII, opširni defter hercegovackog sandžaka iz 1585.godine, fo.197, fotokopije deftera se nalaze u ANUBIH, broj 44/II

22. Dr E.Pelidija, dr B.Zlatar, ibidem, strana 66

23. Ibidem

24. Istanbul,BBA,TD, No.654,OIS br.99,fo.35.

25. Dr E.Pelidija, dr B,Zlatar, ibidem, strana 66

26. Adnan Prekic, Islamska zajednica u Pljevljima, Almanah, 27-28, 2004.godine, str.159-199.

27. Andrej Andrević, Islamska monumentalna umjetnost XVI vijeka u Jugoslaviji, kupolne džamije, str.242;

Dr Mustafa Memić, Bošnjaci- Muslimani Sandžaka i Crne Gore, Sarajevo 1996.str.92,93.

28. Mani se zvao poznati persijski slikar i graver

29. Poznati persijski slikar iz XIV vijeka.

Slika br.1. Unutrašnji dio kupole Husein-pašine džamije

Unutrašnjost džamije ukrašena je detaljima u kamenu i rezanim na drvetu na mihrabu, mimberu i čuru. Turska perforacija (slikarstvo) na unutrašnjim zidovima je izvanredna i fascinira posjetioce. Dekoracija zidova je izvršena koncem XIX vijeka. Džamija je zidana od kamena, a uz noćno svjetlo daje posebnu estetsku draž.³¹

Oko glavne džamijske kupole imaju još tri manje kupole na četiri mramorna stupa.

U sva četiri ugla džamije nalaze se četiri ukrasne polukupole.

Munare je visoko 42 metra, sazidana je od laporca. Godine 1912. Munare je pogodio grom, pa je ponovo u istom stilu sazidan dio iznad šerefeta. Ukras na šerefetu radjen je

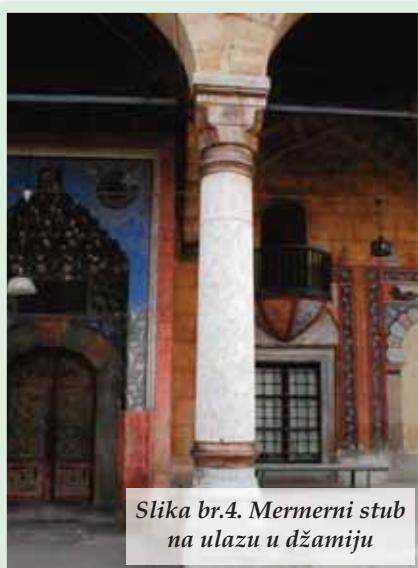

Slika br. 2. Munare Husein - Pašine džamije

po starim kalupima stalaktita koji su ga ranije krasili. Na podnožju munare, gdje se munara odvaja od glavnog objekta, nalazi se tarih, ispisani na spoljašnjem dijelu munare, u krugu. Prijevod tariha glasi:

„DOK POSTOJI (DŽAMIJA ILI MUNARA) ONA ĆE BITI OČITI ZNAK POSTOJANJA PRAVDE, DOK JE U USPRAVNOM POLOŽAJU JAMAC JE BOŽIJEG ZAKONA.“³²

Treba napomenuti da se u džamiji nalazi i jedan stari originalni čilim, čija godina izrade nije poznata. Ovaj čilim se sastoji iz tri dijela i njegova ukupna težina je oko 400 kg, a nalazi se ispod današnje prostirke, koja se sastoji od čilima ručne radinosti.³³

Slika br.4. Mermerni stub na ulazu u džamiju

Slika br.3. Hasura – originalni čilim koji je u upotrebi i danas

30. Evlija Celebi, Putopis, str 393,394

31. Bajro Agovic, Džamije u Crnoj Gori, Almanah, Podgorica 2001.godine

32. Tarih preveli Ismail Ahmetagic i Nurko Karaman. 2003.godine u

Sarajevu, a zahvaljujući Jakubu Durgutu mujezinu ove džamije koji je bio angažovan na ovom poslu – podatke dao Jakup Durgut, mujezin ove džamije – 2011.godine.

33. Podatak dobijen od Jakuba Durguta, 2011.godine.

Slike br.5. Minijature na stranicama Kur'ana iz 1571. godine

Slike br.6. Minijature na stranicama Kur'ana iz 1571. godine

Slika br.7. Šadrvan ispred džamije - današnji izgled

Takođe je značajno napomenuti da se u Husein-pašinoj džamiji čuva rukopis Kur'ana (mushafa) koji predstavlja vrhunsko djelo islamske kaligrafije 16-tog vijeka. Mushaf je pisan 987. godine po hidžri, odnosno 1571. godine, na zahtjev Husein-paše. Rukopis ima 233 lista veličine 39 x 28,5 cm i povezan je kožnim omotom. Ukrašen je sa 352 minijature na zlatnoj podlozi. Motivi su krug, krug sa šiljcima okrenutim duž stranice, kvadrat i stilizovana kupa cvijeća. Prepisivač i illuminator nije poznat jer je rukopis potpisani samo signalom „Dža“, što bi prema rahmetli profesoru kasimu Hadžiću moglo da odgovara tada čestom imenu Džafer.

Pred džamijom se nalazi šadrvan. O njegovom izgledu je pisao francuski putopisac Filip Difren-Kane, kada je 1573. godine u pravnji francuskog ambasadora prolazio kroz Pljevlja. Zapisao je sledeće: "U džamiji ovog mesta vidi se lijepa i umjetnički rađena česma".³⁴

U dvorištu Husein pašine džamije nalazi se i Sahat kula, koja potiče najvjerojatnije iz perioda kada je građena i džamija, a zaključak o ovoj tvrdnji se može izvesti iz same lokacije i položaja Sahat kule. Sahat kula je renovirana uz pomoć SO-e Pljevlja 2004 god, i danas služi svojoj namjeni.

Porušene pljevaljske džamije

Kada pišemo o islamskoj kulturi, tradiciji, arhitekturi i uopšte istorijskim korijenima Bošnjaka, smatramo veoma važnim barem ukratko spomenuti i uništene, odnosno nestale tragove bošnjačkog bitisanja na ovim prostorima. U tom smislu ćemo samo nabrojati neke od objekata islamske sakralne kulture koji na prostorima Pljevalja danas više ne postoje.

Slika br.8. Sahat kula

Porušene džamije u gradu

1. Hadži Hasan džamija,
2. Odobaša džamija, porušena 1936. godine
3. Misri Ahmed beg Jusuf kadi džamija, porušena 1959. godine, radi regulacije rijeke Breznice.
4. Bubica džamija, porušena 1959. godine, radi regulacije rijeke Breznice. Na njenom mjestu sagradjen soliter i trafostanica.
5. Hamidija džamija, zbog neodržavanja i nebrige, srušila se 1940. godine.

Porušene džamije na seoskom području:

1. Džamija u Mijakovićima, zbog neodržavanja i nebrige, porušena 1935.
2. Džamija u Planjsko, zapaljena 1943. god. Na istim temeljima je obnovljena 1967. godine, da bi opet bila spaljena 10.04.1993. godine.
3. Džamija u Jabukovom grobu, zapaljena 1943. godine.
4. Džamija u Buhrićima, zapaljena 1943. godine, na njenim zidinama se klanjalo do 1965. godine.³⁵
5. Džamija u Strahovom Dolu, zapaljena 1943. godine,
6. Džamija u Gracu, srušena 1912/13, za vrijeme balkanskih ratova,

34. Dr Dragana Kujovic, Zapisano u Pljevljima, Monografija, ibidem, strana 111.

35. Bajro Agovic, Džamije u Crnoj Gori, strana 265.

7. Džamija u raštićima, zapaljena 1913.god, zatim obnovljena pa opet zapaljena 1943.godine.

8. Džamija u Pračici, srušena 1943.godine,

9. Džamija u Krndžinoj bari (Krndžinoj vodi), srušena 1913.godine,

10. Džamija u Petinama, srušena 1913.godine,

11. Džamija u Nefer Tari (Lever Tari),

12. Džamija u Djurdjevića Tari,
13. Džamija u Odžaku, srušena za vrijeme balkanskih ratova,

14. Džamija u Hoćevini,

15. Džamija u Podborovi,

16. Džamija u Borčanima, srušena 1912.godine,

Minaret Hadži Hasan džamije

Nije poznato vrijeme gradnje ove džamije, ali se zna da je imala dvorište koje je služilo kao groblje, u koje su se sahranjivali mještani istoimene mahale. Džamija je imala lijepe sofe i imala je česmu u dvorištu. Prema dostupnim podacima 1963. godine izvršena je eksproprijacija džamije i iste godine je porušena. Od nje je do dana danas ostalo vrlo lijepo kamenno munare, a na njenim temeljima je izgradjena društvena zgrada. Čudan i jedinstven loš primjer, i neprihvatljiva praksa, da se na temeljima džamije, uz sačuvano munare, sagradi svjetovni objekat.

Gradski tip kuće u Pljevljima

Pišući o Pljevljima – Taslidži, ne bismo smjeli zaboraviti da u kraćim crtama bacimo pogled na staru pljevaljsku arhitekturu. Gotovo sve gradske kuće koje su građene u poslednjih dva vijeka u Pljevljima, građene su od mješovitog građevinskog materijala - prizemlje ili magaza građene su od kamena, a sprat od nepečene cigle (ćerpiča) ili dizme. Sve gradske kuće koje su građene u to vrijeme ličile su jedna na drugu i u sebi su sadržavale elemente orijentalne, osmanske arhitekture.

Kuće i avlje bogatijih stanovnika su bile ograđene kamenim zidom, a zidovi su građeni i od ćerpiča ili su jednostavno bile ograđene drvenim tarabama. Zidovi ili tarabe bili su visoki nekada i do 3 pa i do 4 metra, a dvorište je bilo podijeljeno na dva dijela, mušku i žensku avliju. Iz muške avlige se izlazilo na ulicu kroz velika dvokrilna vrata na koja su mogla ući zaprežna kola sa stocnom hranom do štale ili fijaker sa konjima. U muškoj avlji bila je i bašta sa nekoliko voćki u čijoj hladovini se tokom ljeta odmaralo, a iz muške avlige bila su manja vrata koja su vodila u žensku avlju, gdje su se okupljale žene i u avliju nisu mogli ući muškarci koji nisu u blizini srodstvu sa domaćinom i ukućanima. U ženskoj avlji je obično bio bunar sa čistom vodom i žardiniere sa cvijećem.

Kuća je u prizemlju obično imala četiri prostorije, dvije sobe, kuhinju i ostavu-špajz. Na spratu su bile četiri sobe: čardak (primača soba), spavaća soba, djevojačka soba i odžaklija. Cijelom širinom se protezao hajat (hodnik) sa kamarijom. Sve sobe su bile prostrane i dovoljno osvijetljene. Svaka soba imala je jedan do dva prozora standardne veličine, na kojima su bili demiri od kovanog željeta ili od tvrdog drveta.

U čardaku je bila musandara izrezbarena od drveta u kojoj se čuvala posteljina. Do musandare je

Slika br.9. Minaret Hadži Hasan džamije

Slika br.10. Kuća muftije Derviša ef. Sećerkadića

bila zidana peć sa okruglim lončima od keramike u zelenoj ili crvenoj boji, a pored nje je bio abdestluk. Pored peći je bio ugrađen bakarni lonac zapremine 10 do 15 litara vode u kojem se zagrijavala voda i u abdestluku se koristila za kupanje ili uzimanje abdesta. U abdestluku se obično nalazio ibrik i jedna manja posuda sa drškom kojom se zahvatala voda iz lonca.

U odžakliji sobi na spratu je u odžaku bilo ugrađeno ložište za spremanje kahve gdje je domaćin izjutra kahvenisao.

U sobama su bile sećije od drveta, visine oko pola metra i široke oko 80 cm. Sećije su bile smještene duž zida, obično ispod prozora, a ponegdje su bile uz dva zida. Na sećijama su bili tanki dušeci od vune, a iza leđa jastuci takođe napunjeni vunom ili dobro upresovanom slamom. Soba je bila zastrta sa jednim ili dva čilima. U sobi je uvijek bilo jedno do dva šiljetata (vuneni kvadratni dušeći) veličine oko 1 x 1,5 metra i služio je za sjedenje. Šilje se davalo da sje-

dne domaćin kuće ili starije osobe ili ugledan gost. Šiljetom se ukaživala počast uglednim gostima, ili pažnja starim i iznemoglim.

Škole

Pored toga što su Pljevlja bila administrativni centar bila su ujedno i kulturno-obrazovni centar. Prve škole - mektebi su nastale dolaskom Turaka u ovaj kraj. Prema raspoloživim podacima³⁶, u Pljevljima – Taslidži su postojale slijedeće škole:

Sibjan mektebi-radili su po mahalama, pri džamijama finansirane su od strane džematlija. Ovo su najstarije turske škole. U ovim školama je prerdavana vjeronauka, školovanje je trajalo dvije godine, a pohadjala su ih djeca predškolskog uzrasta.

Ibtidaije-osnovne škole. Po karakteru su bile religiozno-svjetovne a školovanje je trajalo 3 godine. Izučavano je 18 predmeta i to: Kur'an, fizika, hemija, krasnopravljivanje, gramatika, aritmetika,

geometrija, zemljopis, kao i neki jezici.³⁷ Postojale su dvije ibtidaije-osnovne škole u Pljevljima, jedna se nalazila na Serhatu kod Centralne, druga kod Husein-pašine džamije. Ovu školu su pohadjala i pravoslavna djeca.

Ruždije-svjetovne škole, pristupne pripadnicima svih vjera. Naziv potiče od turske riječi „rušd“ što znači sposobnost, zrelost – da učenik može nastaviti svoj život u društvu dobivši zaučenjeno znanje. U njoj su se učenici u toku 4 godine osposobljavali za niža činovnička zvanja, ali i državnu službu. Pored ostalih izučavani su i arapski, turski, persijski, kasnije francuski i nemački jezik. Zgrada pljevaljske ruždije se nalazila u blizini današnje Gimnazije. Ruždije su pohadjala i pravoslavna djeca.

Idadije-više gimnazije. Zgrada Pljevaljske idadije nalazila se na Dolovima, a potom na Stražici. Počela je sa radom 1909. godine.³⁸

Sadri-esbek Osman-paše medresa

Pljevaljska Sadri-esbek Osman-paše medresa, spadala je u tzv. velike škole koje su funkcionalisale u Osmanskom periodu. Osnovana je još u XVII vijeku.³⁹ Školovanje u ovoj školi je trajalo od 7,8 čak do 9 godina. Zgrada ove pljevaljske medrese nalazila se gdje i Konvikt-internat koji je služio za učenike ove škole, na mjestu gdje se danas nalazi hotel „Pljevlja“. Školu su isključivo pohadjala djeca pripadnici Islama.

Kada smo kod ove medrese, interesantno je napomenuti da se pljevaljski pododbor muslimanskog kulturno-prosvjetnog društva „Gajreta“ obratio 1926. godine Sreskom Vakufsko mearifskom povjerenstvu u Pljevljima da im ustupi

36. Uzeir Becovic, Husein-pašina džamija, strana 191

37. ibidem

38. ibidem

39. ibidem

Slika br.11. Zgrada nekadašnje Sadri-esbek Osman-paša medrese

zgradu bivše „Sadri-esbek Osman-pašine medrese“ za potrebe otvaranja konvikta (internata).

Vakufski odbor na sjednici održanoj 01. avgusta 1928.godine, odlučuje da se Gajretu ustupi zgrada medrese za izvjesno vrijeme od tri godine, a u ime Vakufa ugovor je potpisao njegov predsjednik muftija Derviš ef. Šećerkadić.⁴⁰

Prvi Gajretov konvikt u Sandžaku svečano je otvoren 12.novembra 1928.godine, u okviru dvadesetogodišnjice Gajretovog rada.⁴¹ Korišćenje zgrade medrese za potrebe Gajreta bilo je besplatno od 1928. do 1933.godine, a nakon toga uz odredjenju kiriju radi održavanja ovog i ostalih objekata Vakufa.

Zgrada medrese bila je u obliku kvadrata-četiri zgrade, sa glavnim ulazom u dvorište (krug-harem) u čijem se središtu nalazio šadrvaan. Imala je dvanaest prostorija tri učionice, dvije veće spavaonice, trpezariju sa kuhinjom i prostorijom za čuvanje namirnica, ambulantu, sobu za molitvu, kancelariju, stan za upravnika i potrebna odjeljenja za boravak i učenje pitomaca, prostorije za spremačicu i obuću. Bila je u vlasništvu Vakufa Husein-pašine džamije.⁴²

Zgrada ove medrese se nalazila u centru grada, u tadašnjoj Hajduk Veljkovo ulici broj 3. Ista je porušena 1969.godine i na njenom mjestu je napravljen današnji Hotel „Pljevlja“.

Mezaristani

U Pljevljima su se, kao i u drugim muslimanskim mestima, mezaristani formirali oko džamija. Neki su sačuvani do današnjih dana, a ima mnogo sačuvanih mezara i nišana sa arapskim epitafima, dok je nemali broj i onih bez ikakih natpisa. Mnogi mezaristani su djelimično ili u potpunosti porušeni zajedno sa džamijama čijim vakuferima su pripadali. Postojalo je i nekoliko turbeta koja su porušena, dok su neka djelimično sačuvana.

Neki uništeni mezaristani i turbeta

Na tzv. Velikom groblju u Pljevljima je sagrađen Medicinski centar, a sam prostor je saužen i sa ostale tri strane. Ovaj mezaristan nije u upotrebi od 1960.godine.⁴³

Mezaristan u haremumu hadži Hasan džamije na Jaliji, porušeni kad i džamija.

Slika br.12. Mezar Bajram - age Bonjanica

Mezaristan u haremumu Misri Ahmed-beg Jusuf Kadi džamije, nakon rušenja džamije, mezaristan je djelimično sačuvan, ali zapušten a na dijelovima mezaristana danas se nalaze kafane i drugi objekti.

Mezaristan u haremumu Odabaša džamije - nakon rušenja ove džamije, koja nije obnavljana, mezaristan je zapušten i na na njemu ništa nije pravljeno, tako da je vremenom mezaristan nestao. Zemljište mezaristana se danas koristi kao bašta.

Turbe u haremumu hadži Rizvančauš džamije - nalazilo se sa zapadne strane džamije, bila je planirana njegova obnova prema zapisniku iz 1936.godine, ali nije poznato zašto nije renovirano.⁴⁴

Turbe Šejh Muhamed sekibaba, sačuvano do današnjih dana.

Mezar Bajram-age Boljanića, (slika 4), oca Husein-paše, koji je i rodonačelnik porodice Boljanića. Mezar se nalazi na porodičnom groblju u Boljanićima, i odolijeva zubu vremena više od četiri stotine godina.

Na mezaru Mahmut paše Bajrovića je ispisan tarih – epitaf

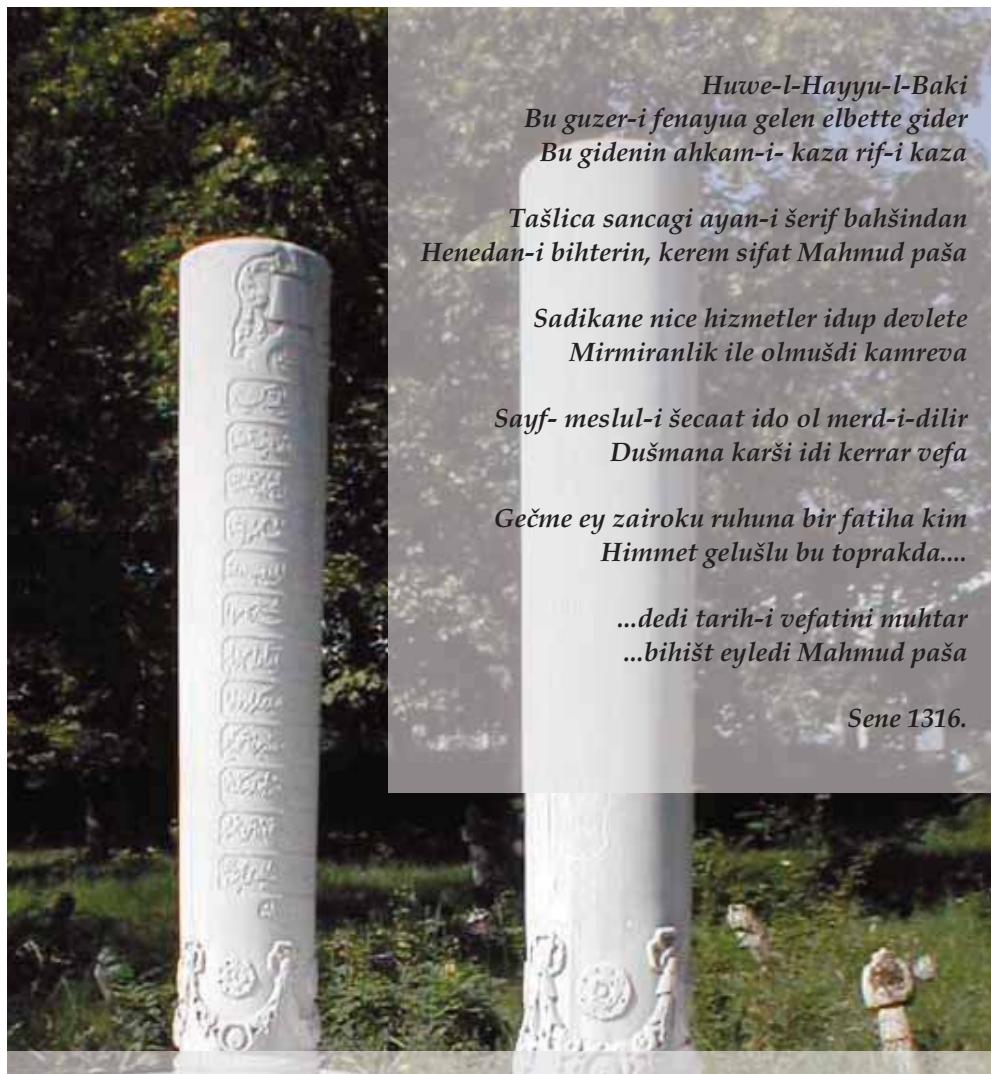
40. Zapisnik Vakufskog odbora Pljevlja, od 01.08.1928.godine.

41. Uzei Becovic, Gajret u Pljevljima, Almanah, Podgorica 2007.godine, strana 89.

42. Ibidem, strana 94.

43. Uzeir Becovic, Husein-pašina džamija, strana 206.

44. Arhiv Odbora IZ-e Pljevlja, Zapisnik od 01. 03. 1936. Godine, djel. broj 70.

*Huwe-l-Hayyu-l-Baki
Bu guzer-i fenayua gelen elbette gider
Bu gidenin ahkam-i kaza rif-i kaza*

*Taşlıca sancagi ayan-i şerif bahşindan
Henedan-i bihterin, kerem sıfat Mahmud paşa*

*Sadikane nice hizmetler idup devlete
Mirmiranlık ile olmuşdi kamreva*

*Sayf- meslul-i şecaat ido ol merd-i-dilir
Duşmana karşı idi kerrar vefa*

*Geçme ey zairoku ruhuna bir fatiha kim
Himmet geluşlu bu toprakda....*

*...dedi tarih-i vefatini muhtar
...bihišt eyledi Mahmud paşa*

Sene 1316.

Prijevod tariha:

*On je (Allah dž.š.) Živi i Vječni
Ko dodje na ovaj prolazni svijet, mora otići
Sudbina onome ko odlazi dosudjuje obalu sudbine*

*Jedan od uglednika Sandžaka, Taslidže,
Plemeniti Mahmud paša iz najuglednije familije,*

*Onaj što iz domoljublja mnoge hizmete učini zemlji,
Onaj što postiže položaj mirmirana (paše),*

*Onaj hrabri vitez sa uvijek golom sabljom (spreman za boj)
Za dušmana je bio kao vjernik Hajdar (hazreti Alija).*

*Ne prolazi, posjetioče,, prouči mu za dušu jednu „fatihi“, jer
Na ovom tlu, tako poduzetan, on drži...*

*...Muhtar izreće tarih o njegovoj smrti
...naseli se u džennetu Mahmud paša⁴⁵*

Godine 1316. (1898-9).⁴⁶

Zaključak

Iz iznesenih činjenica i podataka o spomenicima i uopšte orjentalnom bošnjačko-muslimanskom nasleđuju u Taslidži, odnosno Pljevljima možemo zaključiti da je očuvanje tog kulturnog blaga kao i samog opstanka Bošnjaka na prostorima Pljevalja, poodavno dovedeno u pitanje. Koliko je samo sakralnih objekata, džamija, medresa, turbeta, mezaristana, nadgrobnih spomenika i sl. uništeno, možemo konstatovati da se sve to nije slučajno dogadjalo, već da je, nažalost postojala jedna smisljena državna politika koja je ne samo bila nezainteresovana za zaštitu nego je namjerno i doprinosila uništenju tragova postojanja bošnjačkog naroda na prostorima ne samo Pljevalja, već i čitavog Sandžaka pa i šire. Ovi osvrti koji imaju za zadatak da barem podsjetite i upozore na tu i takvu pogubnu politiku, treba takodje da pomognu sadašnjim političkim, vjerskim i kulturnim strukturama bošnjačkog naroda da nešto učine na konzerviranju i obnavljanju spomenika svoje kulturne i civilizacijske prepoznatljivosti. I ovaj tekst uprao želi da pošalje takvu poruku, jer očuvati kulturu, tradiciju, običaje, arhitekturu, džamije, mezaristane, turbeta i sl, znači obezbijediti opstanak Bošnjaka i u Pljevljima, i u Sandžaku i na čitavom prostoru bivše SFR Jugoslavije pa i šire.

45. Prostor ozначен tackama znaci necitljivo mjesto.

46. Preveo Salih Trako

Mr. Fatima Muminović-Pelesić

ANO, HOJ I MOJ

*U narodnom
govoru
Sandžaka
zadržao se
jedan sažet
oblik glagola
htjeti, analogan
oblicima
imperativa
nekih glagola,
koji se nigdje
drugdje ne da
čuti: hoj.*

Neke stare riječi odjekuju kao tuđice u narodnom govoru, ali opstaju i kao svjedoci velike slavenske zajednice jezika, mada sada u poziciji anahronizama u bosanskom i srpskom jeziku, kakav je potvrđni oblik riječi "Da!" iz češkog jezika. Naime, vrlo često sam čula starije osobe u Sandžaku kad se slažu s nečijim mišljenjem da kažu:

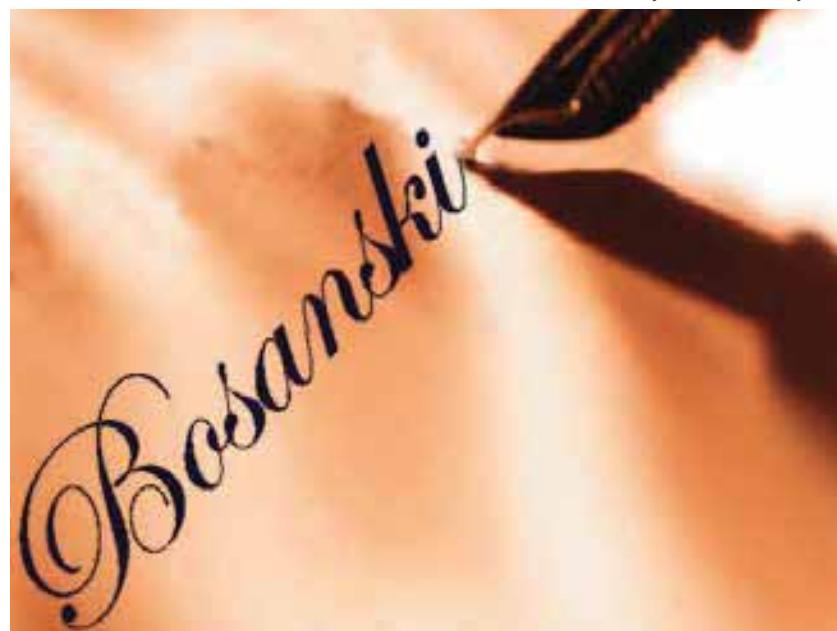
„Ano, sinko, tako je.“
„Ano, majko, znam!“

Ano. Ano. (Da. Da.) Asocijacijom vezujem zemlju iz koje je ponikla ideja o širenju pismenosti među slavenskim narodima sa sandžačkom oazom autohtonog narodnog govora, stila življenja, punog nepredvidive jednostavnosti, kakvo se danas sve manje može vidjeti.

Koliko je to izvorno privlačno i za one koji ne poznaju ove krajeve, potvrđuje istraživanje usmene narodne poezije Milmana Parrya i Alberta Lorda sa Univerziteta u Harvardu, koji su u Sandžaku upoznali nepismenog Avda Međedovića i potvrdili da je Homer mogao znati napamet hiljade stihova, onako kako im je Avdo Međedović u mikrofon ispjевao ep "Ženidba Smailagić-Mehe", dug kao antički ep "Ilijada".

Ako se zanemari (ne)sigurnost (ne)pravilne upotrebe padeža, što donekle dijeli sudbinu okruženja i utjecaja susjednih idioma, leksika bosanskog jezika u Sandžaku je prava riznica sačuvanih leksema koje odolijevaju svim vremenima, a svjedoči o zajedničkim korijenima i preplitanjima sa jezicima koji su odjekivali pod ovim dijelom nebeskog svoda.

Specifičnost u narodnom govoru predstavlja i upotreba glagola htjeti, spada u grupu nepravilnih glagola, ili pomoćnih, jer svoje oblike tvore od različitih osnova. Oblik infinitiva glagola htjeti (hotjeti), ima sve oblike osim prijeda trpnog. Najčešći oblik prezenta glasi: hoću, hoćeš, hoće, hoćemo, hoćete, hoće i htjednem, htjedneš, htjedne, htjednemo... Imperfekat: htijah / hotijah / hoćah. U narodnom govoru Sandžaka zadržao se jedan sažet oblik glagola htjeti, analogan oblicima imperativa nekih glagola, koji se nigdje drugdje ne da čuti: hoj. Uz njega ponekad pristaje i glagol moći – moj, jer samo ta dva glagola imaju nastavak – u za prvo lice prezenta.

„Hoj ti danas u čaršiju?”

„Hoćeš li ti danas u čaršiju?”

„Znam da ti hoj i učinit ćeš sve
što moj za mene.”

„Znam da ti hoćeš i učinit ćeš
sve što možeš za mene.”

„Ne znam hoj li moj stići na
vrijeme?”

„Ne znam hoćeš li
moći stići na vrijeme?”

korijen ostaje. Zato se svakoj riječi radujem kad je prepoznam po istrajnosti da znači i ima svoj trag u govoru. Ona zaslužuje moje poštovanje, poseban respekt.

„U jeziku, kao i u d r u g i m stvarima, svako od nas je prije i iznad svega – pojedinac, sa pečatom vlastite lično-

ćanjem prijateljstva i simpatije prema drugim narodima. A suštinska oznaka nacionalizma je antipatija, omalovažavanje i najzad mržnja prema svemu što je tuđe, samo zato što je tuđe... Ovdje razumijevanje jezika i književnosti može pomoći, pa je jedan od najimplementijih zadataka onih koji proučavaju moderne jezike da prošire znanje i ljubav za ono što je dobro kod drugih naroda”.

Usuđujem se primjetiti da

Ako se zanemari (ne)sigurnost (ne)pravilne upotrebe padeža, što donekle dijeli sudbinu okruženja i utjecaja susjednih idioma, leksika bosanskog jezika u Sandžaku je prava riznica sačuvanih leksema koje odolijevaju svim vremenima, a svjedoči o zajedničkim korijenima i preplitanjima sa jezicima koji su odjekivali pod ovim dijelom nebeskog svoda.

Uz to koncentracija glasa „h“ u češkom jeziku: prag / praha, briješ / briješ, višegrad / višeherad, potvrđuje koliko su ove dvije sredine, kad je riječ o jeziku, srodne i autentične po mnogo čemu. Tamo i ondje u Sandžaku se besjadi, pričaju priče, čuvaju u sjećanju i epski opjevavaju razni događaji, nažlost s odlaskom starih ljudi riječi otima zaborav.

Žao mi je što nemam više vremena da tragam za tim odsjajima prošlosti u jeziku koji povezuju ljude na dugoj povijesnoj stazi i osvjetljavaju najtanju nit po kojoj ih prepoznajemo, a to

je riječ. Iako sam jednom davno u Ljubljani dijelila sobu sa Zuzanom Čičajovom, koja je govorila češki, obje smo pristale da komuniciramo na slovenskom / slovenačkom jeziku i koristimo riječi / besede koje smo obje poznavale. Uvjerila sam se da prostorna udaljenost ukazuje na neminovno mijenjanje jezika, ali zajednički

sti, određenog pola, određene dobi, određenih osobina duha i tijela; nakon toga, svako od nas je ili Englez, ili Danac, ili Francuz ili bilo šta drugo po svojoj narodnosti; najposlje, svako od nas pripada i čovječanstvu”, kaže Otto Jespersen koji očima velikog lingviste posmatra svijet, narode u njemu i njihove jezike.

Nemoguće je zaobići Jesperenovu poruku oproštajnom besjedom upućenom onima koji izučavaju jezike i književnost naroda:

nikad narodi nisu bili tako blizu jedni drugima, niti su ljudi poznavali više jezika, putem njih približili udaljene i različite kulture, povijesti, umjetnosti drugih naroda, a teško da je ikad bilo više nesporazuma i mržnje među ljudima, bilo da su sapančenici, sunarodnici, da sličnim, istim ili različitim jezikom govore. Jezik nije izgubio svoju pravu moć da čovjeku otvori put ka drugom čovjeku snagom emocije, ljepotom misli, plemenite ideje, ali je dobio snagu i neki nemušti jezik sile, tehnike, politike, zavisti, interesa.

U tom kolopletu različitosti govor svakodnevice starih i mladih ima patinu nostalгије za prošlim vremenima i ljepotu originalnog koje nikom ne škode, nikog ne opterećuju, ako se slušaju ušima plemenitog radoznalca. Tako otvoren dijalog koji vode nane, bake, nene, djedovi sa svojim unucima potvrđuje da riječi žive u narodnom govoru i kad ih standardni jezik odbaci kao anahrone.

„Naučnik u oblasti jezika i književnosti, naročito čovjek koji se bavi civiliziranim narodima našeg doba, ima i zadatak da se bori protiv strašne bolje našeg vremena, nacionalizma, koji je od patriotizma daleko kao jedan pol od drugoga: suština patriotizma je ljubav – ljubav za zemlju, narod i jezik, i to može biti spojeno sa osje-

Unuka: Nano, ti mene koriš za sve.

Nana: Ti *hoj* svaku *noj* do koja doba da landa-
raš po sokacima. Ne pristaje to djevoj-
kama. Jok vala.

Unuka : Sad je drugo vrijeme, nano.

Nana: *Ano*, drugi vakat , vidim. Kud god *hoj*,
šta *hoj*, sve *moj*, pušćeno vi, pa biraj, po-
slijekan se dockan hajrola kajat, more
bit.

Unuka: Nano slatka, razumijem ja tebe: ti si
kao dijete mogla sama samo u mekteb,
a što si porasla, oči ti nisu dali samoj ot-
vorit, pričala si ...

Nana: *Ano, ano*, dijete moje, čuvo se obraz, riječ,
nema da za tobom mahala diže prašinu.
Ali opet se pogled ukrade i srce zatre-
peri. To niko ne smije čuti, ni vidjeti, to
se nosi kao tajna u mezar.

Unuka: Vodili te na teferiče i vašare, pa se o
tvojoj ljepoti pričalo, nano.

Nana: E, vala jesu, svuda sam išla uz pratnju
majke, strine ili tetke. I njih su rezilili,
ako neko šušne koju riječ sa mnom. *Ano*,
tako se tad živjelo, i bio lijep život. Smi-
jeh, radost na sijelima, na česmama...
Sad mladež ima svega, ali ne umije da
se raduje. Tek se zadjevojčilo, a ide čar-
šijom i oblak duhana za njom. Šta *hoj* s
tim dijete? Pitam se ja za sebe. Neće joj
niko *moj* dokazat da to nije dobro za
njeno zdravlje, niti lijepo za oko.

Unuka: Sloboda, nano!

Nana: Šta *hoj* ti od te slobode? *Hoj* da ti se vide
prsi, *hoj* da goloraka svitkaš sa dva če-
perka krpe, *hoj* da pušiš, piješ rakiju kao
muško. *Hoj* da si muško, a onda kako
ćeš *moj* biti majka!?

Unuka: Nano, danas djevojke biraju šta da
rade, kako se oblače, kuda idu. Izbor je
važno pitanje u životu svakog čovjeka,
posebno u životu žene. Ja znam šta hoću
i šta mogu!

Nana: *Ano*, znaš. *Hoj* ovo, *hoj* ono! Tako i one
kažu što u onim pušnicama sjede i
udišu dim, oči da insanu ispadnu, bez
te i ove da se sit naplače. Jednom sam
pogriješila te otvorila vrata, rekoh neka
radnja, pa se nakvesih malo unutra,
jedva se naziru insani u polumraku,
dim ko u sušnici za ovčije lubine, mu-
zika udara u mozak...

Unuka: Nemoj nano, tebi se to učinilo tako, nisi
ti to dobro vidjela. Šta kažeš da te jed-
nom povedem da vidiš gdje ja izlazim?

Nana: *Ano*, sinko, da se smiju mojim dimijama
kao Dževinoj pidžami na vašaru.

Unuka: To je nano ona žena što joj je sestra do-
nijela lijepu pidžamu, a ona mislila da je
komplet koji može nositi vani, pa tako
u pidžami otišla u narod.

Nana: E dobro je srelo, o tome se pričalo gdje
je dvoje stalo. Ti to *hoj* da se o meni
priča.

Unuka: Pa sad narod mnogo i ne priča nano.
Gleda serije na televiziji, mladi za kom-
pjuterom...

Nana: *Ano*, mila, kome god dođem, samo što
sjednem i kahvu mi turu, reknu mi da
šutim dok se nešta tamo na televiziji ne
završi. Ni riječ ne daju progovorit, a
meni je razgovor kao boniku lijek.

Unuka: Nano, ta riječ: *ano*, nije naša riječ, trebaš
reći: da, jeste, tako je.

Nana: Čija je ta riječ? Čula sam je od moje nane,
pa moja majka je koristila istu riječ, pa
meni milo kad reknem: *ano*, a ti veliš da
je stranska.

Unuka: Niko više ne govori: *hoj*, *moj*, nego
hoćeš li, možeš li?

Nana: E vidiš kako je ova čusta riječ: samo *hoj*,
moj i sve ti je jasno. *Hoj* kazat da ti mene
ne razumiješ ?

Unuka : *Ano*, nano moja, šta ti *hoj*, slušam te
odmalehna. Znam kako dišeš!

Nana: *Ano*!

Pored oblika glagola *hoj* u go-
voru bljesne i oblik aorista glagola
htjeti koji glasi **ščah** i **ščadijah**.

Primjer: E baš mi je žao što hitaš,
a **ščadijah** koju prosunuti s tobom.

E **ščah** ti reći da krenemo pješke,
imamo vremena...

E **ščadijah** te pitat kako ti je žena,
ali ti *hoj* da se naljutiš...

Riječi žubore niz vrijeme kao
skrivene kapi u slapovima rijeka
Grabovice, Vape, Jablanice, Raške,
Jošanice, Lima, Ljudske i teku ko
zna u koje more...*Ano. Ano.*

METEOROLOGIJA I VRIJEME

TURCIZMI KOJI SE ODNOSE NA VREMENSKE POJAVE

Sulejman Muftarević
Heman

Turcizmi su riječi preuzete iz tur-skog jezika. U njih se ubrajaju i mnoge riječi arapskog, persij-skog, grčkog, romanskog i drugog porijekla, koje se u naš jezik ušle preko tur-skog koji ih je prethodno usvojio, a ima ih i u mnogim evropskim jezicima, naročito kod balkanskih naroda koji su dugo bili pod turskom (osmailijskoim) vlašću i kod kojih je uticaj islama bio jači. Neki turcizmi su postali dio i govornog i književnog jezika i nije im nađena odgovarajuća zamjena, dok se drugi osjećaju kao provincializmi i izbjegavaju u književnom jeziku, sem u slučaju kad se želi u govoru ili pisanju istaći lokalni

kolorit, žargon, ili vrijeme u kojem se neka radnja dogadja. Postoje glagoli sa turskom osnovom na koju dodajemo naše nastavke, a postoje takođe riječi od naše osnove i turskih nastavaka.

Za razliku od brojnih turcizama koji se odnose na odjevne predmete, jela, pića, cvijeće, voće i povrće, vojne izraze, nazive zgrada i dijelove zgrada, zanate i zanatske alate i sprave, metale, pokućanstvo, trgovinu itd, koje su veoma brojne, riječi koje se odnose na vremenske pojave nisu brojne, a još se mogu čuti u govoru u nekim našim krajevima ili naći u starijim tekstovima. Evo nekih takvih primjera:

azur (persijski) - nebesko plavetnilo

ala (hala) (tur.) - mitološko čudovište srođno aždahiji i zmaju koje ima jaču duhovnu silu od aždahе, a leti kao zmaj i vila. Vjeruje se da vodi oblake i navodi grad na ljetinu. Za zmaja se, pak, misli da je kao ognjevit junak, od kojeg "organj odskače i svijetli. "Alo(Halo) nesital", "Bori se kao ala sa berićetom".(Vuk Karaddžić, srpski rečnik).

anadol (tur.grčki) - istok

ačik (hačik) (tur) - otvoren, jasan, svijetao, nezastrt, nepokriven, otkriven; primjer: "On izađe na goru Petrovu,/Otkleno je hačik pogledati/, Pogledati u Tursku Udbinu". (Vukov Srpski rječnik).

ačik hava (tur.) - vedrina, vedro nebo, ačikluk - čistina, vedrina

bugija (tur.) - para, dim, prašina, ugjenmonoksid

čevrntilja, čevrtije (tur.) - okretanje , vrćenje oko svoje ose. Danas se u meteorološkoj terminologiji ovom riječju nazivaju vazdušne trube, vrtlozi, kovitlaci na kopnu ili na moru.

dalga (tur.) - talas, val, bura na moru, jaki vjetrovi na kopnu,

hamsin - ina (ar.) - 1. drugi period zime su trajanju od 50 dana, od 31. januara do 21. marta. 2.. Vreo, suh vjetar uglavnom u južnom smjeru koji doстиže snagu oluje, puha na sjevernoj i istočnoj Africi. Najčešće traje 50 dana (s prekidima) posle jesenje ravnodnevnicе.

iklim (tur, persijski, starogrčki) - kraj, zemlja, klima,

kijamet (tur.) - nepogoda, mečava, rđavo vrijeme, nevrijeme, a ova riječ ima inače drugačije, nemeteorološko značenje

koš- hava (tur.) - ovu kovanicu narod izgovara košava . Ona je sastavljena od dvije turske riječi: koš znači trka, brzina, a hava vazduh, znači brzi vazduh ili vjetar koji se utrukuje sa drugim vjetrovima.

monsun (ar.) - vjetar koji periodično mijenja svoj pravac u zavisnosti od godišnjeg doba: zimi duva s kopna prema moru, a ljeti obrnuto i zato se obično upotrebljava taj termin u množini: monsuni.

rahmet (ar.) - ima više značenja, a jedo od njih je plodotvorna jetnja kiša.

razgaliti se, razgaljivati se (arapski) - ima više značenja, a u meteorološkom smislu znači razvedriti se , proljepšati se (vrijeme).

sabah (ar.) zora, svitanje, jutro. Ima još nekih značenja "Bulbul pjeva u ružicu, sabah , zora je"!(Vukov srpski riječaik),

simum (ar.) - jak i vreo vjetar koji duva iznad pustinjskih predjela Sjeverne Afrike.

titra (tur.- titremek) – treperiti, titrati, drhtati od zime.

KAKO JE NAROD U SADŽAKU NEKADA PROGNOZIRAO VRIJEME

U mnogim mjestima ili selima narod je u Sandžaku tumačio čudne pojave, po-krete životinja kao predznak za promjenu vremena. Tako naprimjer, po selima i Donje i Gornje Pešteri kad vo trese nogu smatralo se da će biti kiše ili snijega.

U predjelu oko Prijepolja i Priboja se smatra kad je ljeti mnogo osica da će biti duga i hladna zima.

U selima oko Sjenice se smatra kad stoka uveče neprekidno pase i neće da ide kući da predstoji nevrijeme.

U predjelima oko Nove Varoši smatra se da

kad prije marta zagrmi da će biti hladna godina.

U novopazarskom, tutinskom i sjeničkom-kraju se smatra da kad žabe mnogo krekeću treba očekivati lijepo vrijeme.

U mnogim selima Sandžaka domaćice su nekad stavljale ogledala u načve da bi sutradan bilo lijepo vrijeme, odnosno dan vedar kao ogledalo.

Ljudi koji su željeli da napakoste svom susjedu natapali su komad platna u vodu, da bi time navodno najavili ili prizvali sutradan kišu, tako da njihov susjed ne može obaviti svoje poljske radove.

JEZIČKA SEHARA

Uređuje: Muratka Fetahović

Usvakodnevnoj komunikaciji, u kući, na ulici, u mahali, u kahvama, na posijelima i na svakom nezvaničnom skupu, upotrebljava se veliki broj orijentalizama - riječi karakterističnih za bosansko, a još više za sandžačko leksičko područje.

Za neke od tih riječi možda se i može naši adekvatna zamjena u jednoj riječi slavenskog porijekla, ali je mnogo češći slučaj da se mora upotrijebiti niz pojmove da bi se objasnilo potpuno značenje sadržano u samo jednom orijentalizmu. Za takvu semantičku upotpunjenošćemo zahvaliti dugoj genezi do oblika kakav riječ danas ima.

U ovoj rubrici navećemo neke od orijentalizama karakterističnih za leksiku sandžačkih Bošnjaka i dati njihova osnovna i prenesena - figurativna značenja.

M

mīhrāb *m* (ar.) ovalno udubljenje u u zidu džamije sa koga hodža predvodi molitvi

mīlet *m* (ar.) narod, nacija

mīmār *f* (ar.) graditelj, arhitekta

mīmber, minber *m* (ar.) govornica u džamiji, uzvišenje od više stepenika izrađenih u mermuru ili drvetu, sa koje hodža drži predavanje, hudbu
minder *m* (tur.) slamarica ili šiljte napunjeno vunom koje se stavlja preko sećije, ili sama sećija

mīntān *m* (pers.) gornji dio odjeće, vrsta jakne sa dugim, uskim rukavima, izrađena od čohe, sukna ili pamučne isprošivane i postavljene tkanine

mīrāz *m* (ar.) 1. naslijedstvo; 2. imovina koju žena unosi u brak

Misīr *m* (jevr.) Egipat

mīsīr *m* (jevr.) kukuruz

mīsīrka *f* (jevr.) 1. vrsta bundeve; 2. vrsta kokoši, morska kokoš, morka
mīstrija *f* (ar.) zidarska alatka koja služi za malterisanje

misvak, misvać *m* (ar.) vrsta četkice za zube koju su muslimani vijekovima u potrebljavali, a napravljena je od drveta Salvadora persika

mīva, mīvka *f* (pers.) voće, voćka

mōnsun *m* (ar.) vjetar koji mijenja

svoj pravac zavisno od godišnjeg doba: zimi puha skopna prema moru, a ljeti obratno

mūālim *m* (ar.) nastavnik u mektebu

mubārek, mubāreć *m* (ar.) 1. veselje, slavlje; 2. čestitka

mudēris *m* (ar.) nastavnik u medresi

mudžīza *f* (ar.) natprirodne pojave, čuda koja se pripisuju božijim poslanicima

mufte (pers.) besplatno, džabe, bavada

mūftija *f* (ar.) najstariji po rangu muslimanski sveštenik u jednom okrugu ili pokrajini

muhābet, mehābet *m* (ar.) 1. prijateljski razgovor; 2. ljubav, prijateljstvo

muhādžir, muhādžer *m* (ar.) izbjeglica, emigrant, iseljenik, doseljenik

muhalēbiјa *f* (ar.) vrsta jela, poslastice od pirinčanog griza ili brašna, mlijeka i šećera

muhānat, muhānatan *(ar.)* 1. osjetljivo; 2. strašljivac, propalica, nešo-vjek

mūhtač, mühtadž (ar.) potrebno, nužno, zavisno od drugog

mūhur *m* (pers.) pečat, štambilj

mujēzin *m* (ar.) džamijski službenik koji uči ezan i tako objavljuje da je vrijeme namaza

muaèla *f* (ar.) 1. učenje Kur'ana naglas koje izvodi u džamiji više hafiza odjednom; 2. derviško grupno pobozno učenje

mukājet (ar.) zabrinuto, obazrivo, pažljivo; 2. obratiti pažnju na nešto, povesti računa o nečem ili nekom

mūmija *f* (ar.) 1. balzamovano tijelo kod starih Egipćana; 2. figurativno - ukočenosst, mršav, ispijen čovjek, ne-pokretan, šutljiv

mūla, mūlla *m* (ar.) 1. učen čovjek, teolog, kadija u većim gradovima; 2. titula koju je sultan dodjeljivao učenim pojedincima

mulájim (ar.) blago, mirno, mekano

munāfik *m* (ar.) smutljivac, licemjer, spletkar

munára, minaret *m* (ar.) vitki toranj džsmije sa kojeg mujezin poziva na molitvu

munásib (ar.) umjesno, zgodno, povoljno, valja se

mùrāt, mùrād *m* (ar.) želja, ono za čim se žezne, čežnja, ispunjavanje želje

muráhuja, mráija *m* (ar.) onaj koji se pretvara, koji se izdaje za ono što nije

mùrdar, mùrdarun *m* (pers.) 1. prljav, nečist,, pis; 2. bitanga, propalica, čovjek sposoban na prljave rabote

murèçef, murèçep *m* (ar.) mastilo, crnilo, tinta

mùrtat, mùrtatin *m* (ar.) 1. izdajnik; 2. otpadnik od vjere

mùsāf *m* (ar.) kur'an

musáfir *m* (ar.) gost, putnik namjernik

musàka *f* (ar.) jelo koje se peče od povrća i proprženog mesa

musàla *f* (ar.) polana, čistina na kojoj se pod otvorenim nebom obavljaju grupne molitve, bajram namaz

mùšebak, mùšebci *m* (ar.) drven izrazbarene rešetke na prozorima muslimanskih kuća

mušèma *f* (ar.) ovoštano, gumirano platno

mušterija *m* (ar.) 1. kupac, klijent; 2. interesent, onaj koji nešto želi, na nešto pretenduje

muštùluk *m* (ar.) bakšiš, nagrada onome ko prvi javi ili donese dobru vijest

mùtfak, mùtvak *m* (ar.) kuhinja, prostorija u kući u kojoj se priprema hrana

Mr. Mensur Zukorlić

Selo Morani bošnjačka oaza spokoja

Na prostoru od 741km² koji zahvata tutinska Opština, živi više od 50.000 stanovnika (98 % Bošnjaka, ostala 2 % čine Srbi, Albanci i Crnogorci). Teritoriju pokriva stotinak naselja i zaseoka koja karakteriše zanimljiva geomorfološka struktura (visoravni, brda, briježuljci, brijegovi, planine i planinski venci, klisure, kotline, vrtače, pećine i rijeke sa živopisnim pritokama). Ravničarskog zemljišta je malo.

Među pomenutim naseljima je selo Morani, nešto izraženijeg brdsko-planinskog reljefa na kome se ističe niz brežuljaka i brda obraslih manjim šumskim površinama u kojima dominira divlja lisjaka. Etimologija imena sela je veoma

zamršena. Korijen riječi je antičko-ilirske i odnosi se, najvjerovaljnije na područje prekriveno vlagom, vodom i blatom, što je ako se posmatraju klimatske pogodnosti vrlo uvjerljivo.

Selo pripada nizu manjih sela i zaseoka na rubu Donje Pešteri (1.000 m) na znatno nižoj nadmorskoj visini od uobičajene, jugoistočno od prostranog Koštampolja, na površini koja se završava brdovitim predelima sela Škrijelje i njegovih zaselaka: Morani, Noćaje, Milanoviće, Namga i Brništevo (967 m). Morani je jedno od starijih naselja u Sandžaku. Nalazi se u Opštini Tutin (Republika Srbija) i u njemu, u 50-tak domaćinstava živi oko 200 stanovnika.

Selo Morani

Usred sela, pored česme, koju su izgradili mještani kao hajrat, nalazi se džamija koja je izgrađena davne 1879. godine. Pored džamije postoji jedno od starijih seoskih mezarja (grobala). Zbog dotrajalosti i nedovoljno mjesta za džemati Morana i okolnih sela, obnovljena je 1974. godine zajedničkim sredstvima odbora vjerske zajednice i mještana. Tom prilikom je džamija dobila i munare.

U Kur'ani Kerimu, Allah, dž.š., propisuje nagradu za one koji Allahove džamije grade i održavaju: „Allahove džamije održavaju oni koji u Allaha i u onaj svijet vjeruju i koji namaz obavljaju i zekat daju i koji se nikoga osim Allaha ne boje; oni su, nadati se je, na pravom putu.” (El Tewbe, 18)

Unutrašnjost džamije u selu Morani je završena i usklađena prema potrebama džemata. Ospozobljena da se u njoj mogu obavljati redovni namazi (ibadeti). Musafiri koji posjećuju selo imaju priliku da vide eksterijer I enterijer ove prelijepе džamije i upoznaju sa aktivnostima koje sprovodi njen imam Raif ef. Krkušić i džemati sela.

Mezarje u selu

Ime starog seoskog mezarja koje se nalazi uz potok pored džamije je „Glavno groblje”. Obilazak mezarja smo obavili sa čuvenim efendijom i alimom Ćamilom Ujkanovićem, čiji je rametli otac obavljao službu vaiza i hatiba, još od davne 1925.

Ćamil Ujkanović

godine. Svog oca je na ovoj dužnosti naslijedio 1974. godine i bio imam sve do penzionisanja 2004. godine. Na osnovu saznanja nakon obilaska mezarla, uvjerili smo se u starost naselja o čemu svjedoči niz sačuvanih nišana sa natpisom na osmanlijskom jeziku.

Običaji muslimana koji vuku porijeklo iz osmanskog perioda sačuvali su islamske principe o izgradnji nadgrobnih spomenika (nišana) koji naravno, pripadaju islamskoj arhitekturi i civilizaciji, koji predstavljaju historijsku i kulturnu bastinu ljudi ovih prostora. Islam ne odobrava podizanje ili iz-

gradnju nadgrobnih spomenika, ali ističe da treba obići mezarja i mezare kako bi se podsjetili na naše umrle. Prema tome muslimani obilježavaju mezare svojih umrlih lijepo uklesanim kamenom pred kojim uče El Fatihu.

Kada se dolazi iz više pravaca prema džamiji koja je smještena u dolini, dočekuje nas kaldrmisani plato, pored kojeg je groblje i džamija, sa jedne strane a česma sa druge strane puta koji vodi u više pravaca prema bližim i udaljenijim okolnim naseljima. U središtu groblja, na njegovoj najistaknutijoj tački, stoji nekoliko starih od kame-

nih isklesanih nišana napisanih hарovima na osmanlijskom jeziku. Oko njih su na sve strane razasuti nišani različitih oblika i veličine, razbacani po zelenoj površini, obrasli visokom travom. Sliku ambijenta upotpunjuje jedna cesma, koju koriste mnogi prolaznici dobronamjernici. Često sjednu na klupu kraj česme da se napiju vode i razgledaju, malo džamiju, malo mezarje, i na trenutak se prisjete sADBINE svih koji hodaju i koji su hodali Božjom zemljom.

Ali značaj ove džamije i groblja nije samo u tome; ona je možda značajnija s gledišta historije nekoliko nadgrobnih spomenika, sa natpisima, pružaju nam zanimljive podatke o prošlosti gdje predstavljaju pravi arhiv u kamenu. Danas smo u mogućnosti da svoja ranija saznanja o vremenu nastanka ovih natpisa upotpunimo i najnovijim nalazima. Sudeći po natpisima na nišanima, selo je najvjerovatnije nastalo tokom sredine XVIII vijeka. Kao i brojna okolna naselja, započinju ga arnautska plemena Klementa od kojih su nastala brojni današnji rodovi.

Naime, prilikom naseg obilaska groblja, i isčitavanja nadgrobnih nišana (spomenika), da se primijetiti po neka isklesana sablja koja simboliše vojničku prošlost umrlog. To su elementi koji nam govore da je groblje pored džamije u Moranima nastalo još u XVIII vijeku. Poznato je i kao muhadžirsko, na kome su sahranjivani stranci koje bi smrt zatekla u blizini sela.

Najstariji mezar u selu potiče iz hidžretske 1239, odnosno 1823/24 i odnosi se na izvjesnog Mahmud Bašu, što ukazuje da je bio glava nekog od rođova koji su decenijama unazad osnovali selo. Neke od starih natpisa smo transkribovali i oni se, osim ponutog, odnose na izvjesnog Ahmeda (H. 1260 – 1844) i Jakuba sina Sulejmanovog (H. 1273 / 1856-57) :

المرحوم
المغفور
مقصود
باشا روحنة
1239-1344

المرحوم
يعقوب
بن سليمان
روحنة الفاتحة
1273

المرحوم
احمد
1260

Morani je selo koje bilježi veoma vidljivu depopulaciju stanovništva. Iz njega su mnogi otišli sa voznom kartom u jednom smjeru.

1. Pomoć pri transkripciji i utvrđivanju godina: Dr. Redžep Škrijelj

U OKVIRU TRIBINE O REGIONALIZMU ODRŽANE U BEOGRADU

Predstavljena knjiga "Sandžak multietnička regija"

Knjiga *Sandžak multietnička regija* treba da bude dopinos otvaranju javne debate o regionalizmu, koji je još uvijek osjetljiva tema u Srbiji, poručio je njen priređivač, narodni poslanik Esad Džudžević, predstavljajući knjigu na javnoj tribini o regionalizmu, održanoj u beogradskom Medija-centru početkom 2011. godine. Na tribini su govorili i: prof.dr. Redžep Škrijelj – historičar, Muhedin Fijuljanin – novinar i publicista i Aleksandra Šanjević iz Fonda za otvoreno društvo.

"Sandžak je paradigma zahtjeva sa terena za regionalizaciju ove zemlje i, naravno, najzgodnije tlo za manipulaciju na ovu temu", rekao je Džudžević,

uz zaključak da zalaganje za regionalizaciju nije separatizam, već vodi ekonomskom razvoju i političkoj stabilnosti regiona i države. On je, govoreći o aktuelnoj političkoj situaciji na području Sandžaka, kazao da je upravo "fenomen Zukorlić nastao da bi omalovažio na neki način temu regionalizma", ističući potrebu otvorenog i racionalnog razgovora i dijaloga o ovoj temi.

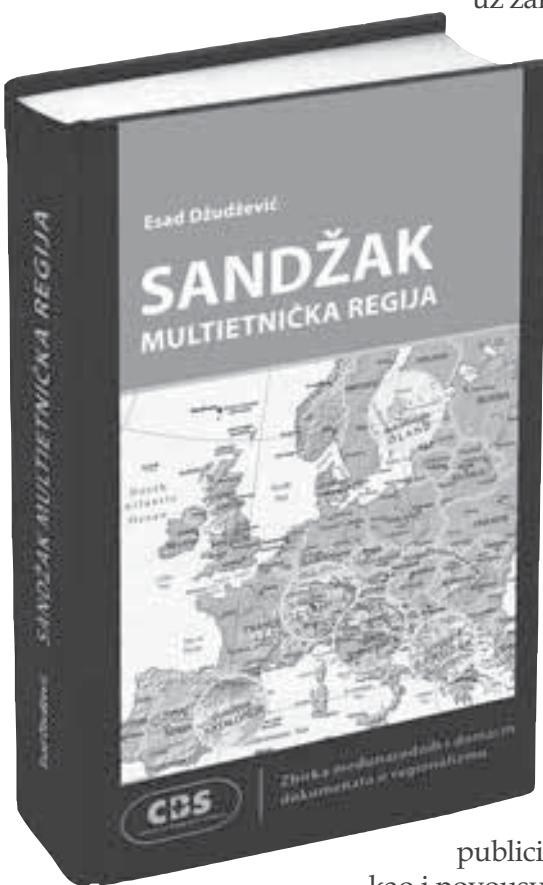
Drugo dopunjeno izdanje knjige *Sandžak multietnička regija*, osim radova iz prvog izdanja, sadrži i poseban rad o Sandžaku i sandžačkim Bošnjacima novinara i publiciste Muhedina Fijuljanina, kao i novousvojena zakonska rješenja u

oblasti zaštite manjinskih prava u Republici Srbiji. Knjiga, također, sadrži primjere regionalnog uređenja pojedinih evropskih zemalja, koji potvrđuju regionalizam kao princip dobrog rješenja za mnoga pitanja u njima.

Govoreći o položaju Sandžaka kroz historiju, historičar dr. Redžep Škrijelj, je ocijenio da knjiga pokazuje kako jedan mali narod želi da se integriše u institucije Srbije onako kako dolikuje modernoj evropskoj državi. "Vidimo budućnost Srbije u "zdravim", razvijenim regionalima, koji će procesom decentralizacije početi da jačaju", rekao je Škrijelj i napomenuo da se time ne bi zadiralo u cjelovitost države.

Muhedin Fijuljanin je ubjeđenja da bi regionalizacijom, Sandžački Bošnjaci, kao i svi drugi građani, lakše ostvarivali svoja prava, te da su regioni inače dobro rješenje za svaku zajednicu, uključujući i Srbiju. Govoreći o prednostima regionalnog uređenja unutrašnjih odnosa u jednoj državi, Fijuljanin se osvrnuo kako na međunarodno-pravni aspekt tog pitanja, tako i na unutrašnjo-političke odnose u našoj zemlji, a posebno multietnički pristup regionalnom statusu Sandžaka, koji, kako je kazao, treba da bude "corpus integratum" moderne i demokratski uređene Republike Srbije, region u kojem zajedno žive pripadnici različitih etničkih grupa.

Aleksandra Šanjević iz Fonda za otvoreno društvo podržala je otvaranje debate i dijaloga o regionalizaciji kao važnoj i aktuelnoj temi. Prema njenim riječima, u Srbiji je danas ubrzan višegodišnji trend "beogradizacije" države, čija je posljedica veliko siromašenje unutrašnjosti zemlje, posebno pograničnih krajeva, uključujući i Sandžak.

Šanjevićeva je ukazala na ogromne razlike u razvoju među dijelovima Srbije i istakla da otvaranje teme regionalizacije znači otvaranje teme ravnomernog razvoja.

Predstavljanje knjige *Sandžak multietnička regija* organizovao je Centar za bošnjačke studije u Tutiću. Promocija ove značajne publikacije, sa nekoliko izuzetnih autorskih radova i izvoda iz domaćeg i međunarodnog zakonodavstva u oblasti zaštite manjinskih prava, pozitivnih primjera iz prakse regionalnog uređenja savremenih evropskih država, nakon Beograda, održana je i u: Tutiću, Novom Pazaru, Sjenici, Prijepolju, kao i u Sarajevu.

ZBIRKE ZA POLAGANJE MALE MATURE NISU ŠTAMPANE NA BOSANSKOM JEZIKU

S obzirom da je u okviru priprema za polaganje završnog ispita - male mature u osnovnom obrazovanju i vaspitanju za školsku 2010/2011. godinu Ministar-

stvo prosvjete izdalo predviđene zbirke zadataka iz srpskog, odnosno maternjeg jezika, i iz matematike, pored srpskog, i na jezicima sedam nacionalnih manjina - hrvatskom, mađarskom, albanskim, rumunskom, rusinskom, slovačkom i bugarskom jeziku, Izvršni odbor Bošnjačkog nacionalnog vijeća u tehničkom mandatu zatražio je od ministra prosvjete Žarka Obradovića da iste budu štampane i na bosanskom jeziku, čime bi se ispoštovalo pravo na obrazovanje na bosanskom jeziku za sandžačke Bošnjake u Republici Srbiji.

U zahtjevu upućenom ministru prosvjete Žarku Obradoviću stoji da je prema važećim zakonskim propisima, Zakonom o ratifikaciji Evropske povelje o regionalnim ili manjinskim jezicima, Zakonom o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina i Zakonom o naciona-

Inim savjetima nacionalnih manjina, u Republici Srbiji, pripadnicima bošnjačke nacionalne zajednice zagarantovano pravo na obrazovanje na maternjem bosanskom jeziku. U zahtjevu se, također, napominje da je Zakonom o zabrani diskriminacije regulisano da su svi jednaki i uživaju jednak položaj i jednaku pravnu zaštitu bez obzira na lična svojstva, te da je svako dužan da poštuje načelo jednakosti, tj. zabranu diskrimina-

cije, odnosno da je istim zakonom propisana zabrana diskriminacije po svim, kao i po nacionalnom osnovu.

“S obzirom da zbirke zadataka, u skladu sa zakonom i obavezujućim međunarodnim dokumentima, nisu štampane na bosanskom jeziku, na taj način najdrastičnije je povrijeđeno i onemogućeno ostvarivanje prava na obrazovanje na maternjem jeziku pripadnicima bošnjačkog naroda u

Republici Srbiji, čime su sandžački Bošnjaci dovedeni u diskriminatorski položaj”, kaže se, između ostalog, u dopisu Izvršnog odbora Bošnjačkog nacionalnog vijeća, kojim se poziva Ministarstvo obrazovanja da otkloni uočene nedostatke i štampa zbirke zadataka iz srpskog, odnosno maternjeg jezika i iz matematike i na bosanskom jeziku, kako je to učinjeno i na ostalim manjinskim jezicima.

Mišljenje BNV-a neophodno pri promjeni naziva ulica

Predsjednik Izvršnog odbora BNV-a Esad Džudžević je u pismu koje je, 9. februara 2011, uputio gradonačelniku Novog Pazara Mehu Mahmutoviću i predsjedniku opštine Sjenica Murizu Turkoviću pozdravio njihovu inicijativu za promjenu nekih naziva ulica, ali i ih je i obavijestio o zakonskim

U članu 22. Zakona o nacionalnim savjetima nacionalnih manjina („Sl. glasnik RS“ br. 72/09) regulisana je nadležnost Vijeća u ovoj oblasti. Džudžević je, kako radi informisanosti tako i daljeg postupanja po ovom pitanju, citirao dva stava ovog člana, tj. da „Nacionalni savjet:

- predlaže promjenu naziva ulica, trgovca, gradskih četvrti, zaselaka, drugih dijelova naseljenih mjesta i ustanova za koje je utvrđeno da su od posebnog značaja za nacionalnu manjinu;

- daje mišljenje u postupku utvrđivanja naziva ulica, trgovca, gradskih četvrti, zaselaka i drugih dijelova naseljenih mjesta ako je na području jedinice lokalne samouprave ili naseljenog mesta jezik nacionalne manjine u službenoj upotrebi;

- kao i član 23. istog zakona: „Pojedinačni pravni akti iz: čl. 12. do 15, čl. 17. i 18. i čl. 20. do 22. ovog zakona koji su donijeti bez odgovarajućeg prijedloga ili mišljenja nacionalnog savjeta su protiv-zakoniti, odnosno ništavni...“

Dudžević je u pismu zatražio od gospodina Mahmutovića i gospodina Turkovića da o ovome obavijeste nadležne službe, kako bi, na zakonit način, obavili ovaj veoma važan posao na zadovoljstvo svih građana i u skladu sa zakonom.

BNV je dalo saglasnost donijetoj odluci Skupštine grada Novog Pazara da se Gradski trg nazove po osnivaču Novog Pazara Isa-begu Ishakoviću

obavezama u vezi sa ovom oblašću koje su prenijete u nadležnost Bošnjačkom nacionalnom vijeću (Nacionalnom savjetu bošnjačke nacionalne manjine).

ZAHTEV MINISTARSTVU UNUTRAŠNJIH POSLOVA REPUBLIKE SRBIJE

Bošnjacima lična dokumenta na bosanskom

U putnim ispravama se, u rubrici "državljanstvo", ispisuje "srpsko" umjesto državljanstvo Republike Srbije

Svojim dopisom od 18. februara 2011. godine, Izvršni odbor BNV zatražio je od ministra unutrašnjih poslova Srbije Ivice Dačića da, u skladu sa njegovim ovlašćenjima i zakonom, preduzme odgovarajuće mehanizme pri stvaranju uslova za ostvarivanja prava na službenu upotrebu bosanskog jezika i pisma prilikom izдавanja ličnih dokumenata u policijskim upravama u Sandžaku.

Dopisom se podsjeća da je BNV još 28. januara 2010. godine, navelo da "u kompjuterskim programima koji se koriste u policijskim stanicama u sandžačkim opštinama, u kojima se upisuju podaci o građanima u klasifikaciji nacionalnosti ne postoji nacionalnost Bošnjak,

čime je prekršen član 79. Ustava Republike Srbije, član 1. Zakona o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina, član 11. Okvirne konvencije Savjeta Evrope", uz podsjećanje da se na posljednjem popisu stanovništva, održanom od 1. do 15. aprila 2002. godine, 136.087 građana izjasnilo kao Bošnjaci.

U istom dopisu je navedeno i to da se u opštinama u Sandžaku nova lična karta izdaje samo na ciriličnom pismu, mada je u tim opštinama u ravnopravnoj službenoj upotrebi bosanski jezik i latinično pismo, čime su prekršeni član 18. i 79. Ustava Republike Srbije, član 9. i 11. Zakona o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina i član 11. Okvirne konvencije za zaštitu nacionalnih manjina.

Također, u dopisu se ističe da se u putnim ispravama, u rubrici: „državljanstvo“, ispisuje „srpsko“, umjesto „državljanstvo Republike Srbije“, čime je prekršen član 38. Ustava Republike Srbije i član 1. Zakona o državljanstvu, kao ni da se prilikom upisivanja podataka o adresi građanina ne poštuju odluke organa jedinica lokalne samouprave o promjeni naziva ulica, čime je prekršen član 79. Ustava Republike Srbije, član 11. Zakona o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina, član 22. Zakona o nacionalnim savjetima nacionalnih manjina i član 11. Okvirne konvencije Savjeta Evrope.

Uz zahtjev za preduzimanje odgovarajućih mjeru kojima bi se građanima pripadnicima bošnjačke nacionalne jedinice omogućilo da uživaju svoja prava u skladu sa Ustavom, zakonima i međunarodnim standardima, Izvršni odbor BNV u tehničkom mandatu zatražio je od ministra Dačića i organizovanje posebnog sastanka na tu temu.

Nastavak ostvarivanja prava Bošnjaka

*Neophodni
obezbjediti
primjenu
Modela
obrazovanja
za sandžačke
Bošnjake,
osnivanje
Zavoda za
kulturu
sandžačkih
Bošnjaka,
formiranje
Redakcije
programa na
bosanskom
jeziku pri
RTS-u, kao i
dosljedna
službena
upotreba
bosanskog
jezika i pisma
u javnim
ispravama i
jedinicama
lokalne
samouprave*

Izvršni odbor BNV, koji vrši funkciju Bošnjačkog nacionalnog vijeća u tehničkom mandatu, zatražio je od nadležnih ministarstava u Vladi Srbije preduzimanje neophodnih mjera za nastavak ostvarivanja nacionalnih prava pripadnika bošnjačkog naroda u Republici Srbiji. U odvojenim pismima koje su šefovi četiri resora u Izvršnom odboru BNV-a uputili ministrima prosvjete, kulture, unutrašnjih poslova i državne uprave i lokalne samouprave zatraženo je obezbjeđenje primjene Modela obrazovanja za sandžačke Bošnjake, osnivanje Zavoda za kulturu sandžačkih Bošnjaka, formiranje Redakcije programa na bosanskom jeziku pri RTS-u, kao i dosljedna službena upotreba bosanskog jezika i pisma u javnim ispravama i jedinicama lokalne samouprave, u skladu sa zakonom i međunarodnim standardima. U pismima se naglašava da je realizacija ovih projekata od ključnog značaja za ostvarivanje sveukupnih manjinskih prava Bošnjaka u Republici Srbiji i očuvanje njihovog nacionalnog identiteta.

Bošnjačko nacionalno vijeće izradilo je, u drugoj polovini 2009. godine, u saradnji sa Ministarstvom prosvjete, Model obrazovanja za sandžačke Bošnjake u Republici Srbiji, kojim se predviđa uvođenje bosanskog jezika u cijelokupan vaspitno-obrazovni sistem za pripadnike bošnjačkog naroda u Srbiji, u skladu sa zakonom. U saradnji sa Katedrom bosanski jezik Filozofskog fakulteta Univerziteta u Sarajevu, Izvršni odbor BNV obezbijedio je i sertificiranje učitelja i nastavnika o poznавању bosanskog jezika, ali je implementacija Modela u školskoj 2010/2011. godini ipak izostala.

U oblasti informisanja, Bošnjačko nacionalno vijeće iniciralo je formiranje Redakcije programa na bosanskom jeziku, odnosno Redakcije na manjinskim jezicima u Centralnoj Srbiji, pri Javnom radiodifuznom servisu RTS-a, za što je, 16. marta prošle godine, dobilo i podršku Programskog odbora RTS-a.

Što se tiče Zavoda za kulturu sandžačkih Bošnjaka, u zahtjevu za njegovo osnivanje se ističe da bi to bila jedinstvena institucija na nivou cijele zemlje koja se sistematski stara o cijelokupnoj kulturnoj baštini Bošnjaka Sandžaka u Srbiji, i napominje da ovakvu instituciju imaju pripadnici skoro svih manjinskih zajednica u Republici Srbiji.

Na planu službene upotrebe bosanskog jezika i pisma, u dopisima ministrima unutrašnjih poslova i državne uprave i lokalne samouprave se zahtijeva izdavanje ličnih isprava i drugih dokumenta za pripadnike bošnjačkog naroda na bosanskom jeziku, adekvatna primjena Zakona o državljanstvu u pogledu kvalifikacije državljanstva u pasošima, kao i sprovođenje Odluke o utvrđivanju tradicionalnih naziva jedinica lokalne samouprave, naseljenih mjesta i drugih geografskih naziva na bosanskom jeziku na području Novog Pazara, Sjenice, Tutića i Prijepolja, u skladu sa zakonom. Uz zahtjeve za omogućavanje ostvarivanja nacionalnih prava Bošnjaka u Republici Srbiji kroz realizaciju navedenih projekata, ministrima prosvjete, kulture, unutrašnjih poslova i državne uprave i lokalne samouprave su proslijeđeni i elaborati za iste, te zatraženo organizovanje posebnih sastanaka na istu temu sa delegacijom Izvršnog odbora koji, u skladu sa zakonom, obavlja poslove Bošnjačkog nacionalnog vijeća u tehničkom mandatu.

ZATRAŽENO OD MINISTARSTVA PRAVDE

Rasvjetljavanje zločina nad Bošnjacima (1992-1995)

Kako bi bili rasvjetljeni i procesuirali odgovorni za ratne zločine nad pripadnicima bošnjačkog naroda u Sandžaku u periodu od 1992. do 1995. godine, zbog kojih se iselilo više od polovine bošnjačkog stanovništva sa područja opštine Priboj, kao i iz ostalih sandžačkih gradova, predsjednik Izvršnog odbora BNV-a Esad Džudžević, početkom marta 2011. godine, uputio je pismo ministarki pravde u Vladi Srbije Snežani Malović, u kojem je zatražio da u skladu sa ovlašćenjima i sa zakonom, preduzme odgovarajuće mjere u tom pravcu.

Džudžević je tom prilikom podsjetio g-đu Malović na neke od zločina koji su u tom periodu izvršeni:

- 10. aprila 1992. godine iz autobusa na liniji Čajniče-Pljevlja izveden je Nusret Kuloglija, mještanin sela Zaostro, opština Priboj, nakon čega mu se gubi svaki trag;

- 10. maja 1992. godine, iz bolesničke postelje u priboskoj bolnici, od strane pripadnika srpske vojske, kidnapovani su Sabahudin Čeljo i Jusuf Šolaj, koji su istog dana ubijeni na teritoriji BiH. Ovaj zločin nije procesuiran, niti je osoblje bolnice podvrgnuto bilo kakvim kaznenim mjerama;

- 26. avgusta 1992. godine, u Sjeverinu, ubijen je Ramo Berbo od strane pripadnika srpske vojske. Razlog ubistva je bošnjačko ime u ličnoj karti. Zločin nije procesuiran;

- 26. avgusta 1992. godine, u selu Sočice, spaljeno je pet bošnjačkih kuća, što je označilo početak široke akcije spaljivanja i uništavanja bošnjačkih sela uz granicu sa BIH. Do 1995. godine uništeno je 185 kuća i veliki broj pomoćnih objekata;

- 21. oktobra 1992. godine, ispred svoje kuće u Sjeverinu, od strane pripadnika Srpske vojske kidnapovan je Sabahudin Catović, nakon čega mu se gubi svaki trag. Zločin nije procesuiran;

- 22. oktobra 1992. godine u ranim jutarnjim satima, iz radničkog autobusa na liniji Sjeverin-Priboj u mjestu Mioče, izvedeno je 16 radnika Bošnjaka, koji su putovali na posao u priboske kolektive. Otmicu su izvršila lica u uniformama sa srpskim obilježjima. Oteti su istoga dana odvedeni u Višegrad,

na teritoriju BiH, gdje su, na obali Drine, mučeni, sjećeni noževima, mrtvi kamenovani, a potom baceni u Drinu. Za ovaj zločin su, u Beogradu 2005. godine, pravosnažno osuđeni: Milan Lukić, Dragutin Dragičević i Oliver Krsmanović na po 20 godina zatvora i Đorđe Šević na 15 godina;

- 18. februara 1993. godine, Vojska Jugoslavije je granatirala bošnjačko selo Kukuroviće. Tom prilikom su ubijeni: Uzejir Bulutović, Mušan Husović i Fatima Sarač. Ostali stanovnici su spas našli u bjekstvu, a selo je spaljeno. Zločin nije procesuiran. Nepoznato je da li je vođena bilo kakva istraga;

- 27. februara 1993. godine iz voza u željezničkoj stanici Štrpc kod Priboja kidnapovano je 19 putnika - 18 Bošnjaka i 1 Hrvat. Putnici su odvedeni u Višegrad, gdje su likvidirani. Za ovaj zločin je, u Višem sudu u Bijelom Polju (Crna Gora), osuđen na 15 godina zatvora Nebojša Ranisavljević iz Despotovca (Srbija). U Srbiji ovaj zločin nije procesuiran iako je izvršen nad devet građana Srbije;

- 6. aprila 1993. godine, u Sjeverinu, pripadnici vojske u srpskim uniformama kidnapovali su iz kuće Hasana Mujovića, nakon čega mu se gubi svaki trag. Zločin nikada nije procesuiran.

O ovim i drugim zločinima nad bošnjačkim stanovništvom na ovom području svjedoče istraživanja i podaci Fonda za humanitarno pravo iz Beograda, Sandžačkog odbora za zaštitu ljudskih prava i sloboda iz Novog Pazara, Odbora za zaštitu ljudskih prava i humanitarnu djelatnost iz Priboja, kao i drugih domaćih i stranih organizacija i institucija.

Džudžević je, na kraju dopisa, zatražio od ministarke da ovaj zahtjev bude razmotren što hitnije, kao i da, u cilju što adekvatnijeg rješenja, ona primi delegaciju Izvršnog odbora Bošnjačkog nacionalnog vijeća u tehničkom mandatu.

Pitanje rasvjetljavanja i procesuiranja zločina nad Bošnjacima tokom 90-tih godina prošloga vijeka predsjednik Ivršnog odbora BNV Esad Džudžević postavio je i na sjednici Narodne skupštine Republike Srbije u formi poslaničkog pitanja.

CBS poklonio 1.287 primjeraka knjiga

Centar za bošnjačke studije (CBS) iz Tutina u februaru je realizovao akciju poklanjanja knjiga na bosanskom jeziku školskim i gradskim bibliotekama u svih šest sandžačkih opština.

Akcija je završena uručivanjem poklona novopazarskim srednjim školama i Državnom univerzitetu. Poklone je dobitilo 66 školskih i gradskih biblioteka. Centar za bošnjačke studije knjižni fond

u ovim ustanovama obogatio je sa po devet naslova iz historije, književnosti, kulture i bosanskog jezika. Uz publikacije iz svoje izdavačke djelatnosti, CBS je poklonio udžbenike i skripte za nastavni predmet Bosanski jezik sa elementima nacionalne kulture od I do VIII razreda. Školske i gradske biblioteke u ovom regionu su dobitile 1.287 primeraka knjiga u ukupnoj vrijednosti od 775.300 dinara.

Predstavnici novopazarskih srednjih škola i Državnog univerziteta knjige su uručene u prostorijama Bošnjačkog nacionalnog vijeća (BNV) u Novom Pazaru.

Ustanova u oblasti kulture, Centar za bošnjačke studije (CBS), osnovana je 2004. godine transformacijom nacionalne biblioteke Sandžaka "Vehbija Hodžić". Sedište CBS-a je u Tutinu.

Centar za bošnjačke studije je jedini izdavač na bosanskom jeziku u Republici Srbiji. U okviru izdavačke djelatnosti pokrenuto je više edicija.

OKRUGLI STO O SLUŽBENOJ UPOTREBI BOSANSKOG JEZIKA

Manjine: teret ili bogatstvo države?

Uokviru serije seminara o ostvarivanju manjinskih prava Bošnjaka u Republici Srbiji, u organizaciji Misije OSCE u Beogradu, u Novom Pazaru je, 4. aprila 2011, održan okrugli sto o temi "Službena upotreba jezika - zakonodavstvo i implementacija". Na okruglom stolu su učestvovali predstavnici Bošnjačkog nacionalnog vijeća, lokalnih samouprava sandžačkih opština, predstavnici nevladinog sektora, medija, kulture i obrazovanja. Na okruglom stolu se, iako su pozvani, nisu pojavili predstavnici Ministarstva unutrašnjih poslova, kao i drugih organa i institucija nadležnih za implementaciju zakonskih odredbi o službenoj upotrebi manjinskih jezika u javnom životu.

Cilj ovih seminara, kako je kazala Jelena Jokanović iz Odjeljenja za demokratizaciju Misije OSCE u Srbiji, je otvaranje dijaloga o mnogim temama ostvarivanja manjinskih prava pripadnika bošnjačkog naroda u Republici Srbiji, u skladu sa zakonom i standardima Evropske unije. Ljubica Đorđević, profesorica na Fakultetu za evropske pravno-političke nauke u Novom Sadu, mišljenja je da ostvarenje manjinskih prava kroz službenu upotrebu svog maternjeg jezika spada u korpus tzv. kulturne autonomije, te da na tom planu u našoj zemlji postoji veliki nesklad između zakonske regulative i prakse. Za djelotvornije ostvarenje ovog prava od suštinske je važnosti prisustvo volje državnih i drugih organa na implementaciju zakonom regulisanih obaveza, kao i primjenjivost sankcija za kršenje zakona.

U skladu sa zakonom i međunarodno prihvaćenim standardima, naša zemlja ima obavezu da pripadnicima manjina obezbijedi ravnopravnu upotrebu maternjeg jezika i to jo neophodno učiniti na svim poljima - od matičnih knjiga, upisa u lična dokumenta, obrazaca i svih vrsta javnih isprava, do vođenja upravnog i sudskog

postupka na jezicima manjina, isticanja naziva naseljenih mesta, unaprjeđenja prijevoda propisa i promocije bilingvizma i interkulturalnog dijaloga i komunikacije.

Potpredsjednik Izvršnog odbora BNV-a Muhehin Fijuljanin ukazao je, tom prilikom, da i pored činjenice što je bosanski jezik službeni jezik u Novom Pazaru, Sjenici, Tutinu, a odne davno i u Prijepolju, njegova ravnopravnost u praksi nije zaživjela. On se posebno osvrnuo na neimplementaciju Odluke o tradicionalnim nazivima jedinica lokalne samouprave, naseljenih mesta, geografskih i drugih naziva na bosanskom jeziku na području Novog Pazara, Sjenice, Tutina i Prijepolja, podsjećajući da je to zakonska obaveza kako za Ministarstvo za državnu upravu i lokalnu samoupravu, tako i za predstavnike lokalnih vlasti. Fijuljanin je ukazao da suština problema nije u tome da li će nazivi naseljenih mesta biti ispisani latinicom i cirilicom, već da se, zapravo, radi o tome da su pomenu tom odlukom mnogim naseljenim mjestima vraćeni njihovi tradicionalni nazivi i da se oni moraju istaći ravnopravno sa nazivima na srpskom jeziku.

Po pitanju uvođenja bosanskog jezika u službenu upotrebu u opštini Pribor, Fijuljanin je ukazao na to da se radi o čistoj politizaciji tog pitanja, te da se, i pored zakonskog osnova, bosanski jezik u Priboru ne uvodi kao službeni jezik iz ideoloških i nacionalnih razloga.

O odgovornosti države za implementaciju zakonskog prava na službenu upotrebu bosanskog jezika govorila je i predsjednica Sandžačkog odbora za zaštitu ljudskih prava i sloboda Semiha Kačar. Ona je istakla da država treba odgovoriti svojim građanima na pitanje da li, u ovom pogledu, doživljava manjine kao teret ili kao svoje bogatstvo, podsjetivši da Evropska povelja o regionalnim ili manjinskim jezicima i Okvirna konvencija o ljudskim i manjinskim pravima sadrže minimum pravnog okvira i da na jednoj strani imamo zakone, a na drugoj diskriminaciju u praksi.

Predstavnik NVO "Urban In" Sead Biberović naglasio je odgovornost nadležnih državnih organa u ostvarivanju potpune ravnopravnosti svojih građana u svim oblastima, ističući posebno

neophodnost zajedničkog rada svih subjekata na svim nivoima, dok je predsjavnik sjeničkog "Floresa" Sedat Vrcić naglasio da se stvari moraju rješavati sistemski, te da je neouvođenje bosanskog jezika u službenu upotrebu u opštini Priboj čisto ideološke prirode. Novinarka Suada Dolićanin osvrnula se na činjenicu da se pozivu na učešće u raspravi po ovom pitanju nisu odazvali predstavnici Ministarstva za državnu upravu i lokalnu samoupravu, kao ni predstavnici Ministarstva unutrašnjih poslova dovoljno govorili o njihovoj otvorenosti na rješenje ovih problema.

Da nije potrebno nikakvo normiranje jezika, kako to neki ističu, već poštovanje zakona, odgovornost nadležnih organa i propisivanje sankcija i kazni za nepoštovanje propisanog ukazao je direktor sjeničke biblioteke Mustafa Baltić, kao i direktorka Nevladine organizacije "DamaD" Zibija Šarenkapić, koja je posebno upozorila na izuzetno loše stanje u matičnim knjigama, katastru nepokretnosti i drugim javnim evidencijama.

Učesnici okruglog stola konstatovali su da je, u pogledu službene upotrebe manjinskih jezika, Srbija ratifikovala odgovarajuća međunarodna dokumenta i zakone usa-

glasila sa evropskim standardima, ali da to nije zaživjelo u praksi, da je neophodno provesti Odluku o tradicionalnim nazivima jedinica lokalne samouprave, naseljenih mjestu, geografskih i drugih naziva na bosanskom jeziku na području Novog Pazara, Sjenice, Tutina i Prijepolja, da nedostaju sankcije za neprimjenjivanje propisa, kao i da je neophodno bolje upoznati same građane sa pravima koja im pripadaju i da je, u tom smislu, potrebno organizovati posebne kampanje i druge oblike rada, te da posebnu ulogu u svemu tome ima samo nacionalno vijeće.

UČEŠĆE MINISTRA UGLJANINA NA „SARAJEVO BUSSINES FORUM“-U

„Srbija je multietnička zemlja, koja je opredijeljena za mir, stabilnost i najbolje moguće odnose sa svojim susjedima“

Na međunarodnoj manifestaciji "Sarajevo Bussines Forum", koja je održana u bosanskohercegovačkoj prijestonici Sarajevu, učešće je uzeo i ministar u Vladi Republike Srbije Sulejman Ugljanin, kome je tom prilikom uručena i Plaketa Grada Sarajeva, a uručio mu je sam gradonačelnik Sarajeva prof. dr. Alija Behmen.

Sarajevo Bussines Forum, koji je održan od 6. do 8. aprila, okupio je oko 300 investitora, kao i veliki broj zvaničnika, te preko 250 akreditovanih novinara iz raznih dijelova svijeta. Radi se o prvoj međunarodnoj investicionoj konferen-

ciji održanoj u organizaciji Bosna Bank Internationala (BBI) i Islamske razvojne banke (IDB). Za potencijalna ulaganja, na konferenciji je ponuđeno 153 projekata ukupne vrijednosti 14,7 milijardi eura. Na Forumu su ponuđeni projekti iz oblasti turizma, infrastrukture, energije, poljoprivrede, drvne industrije, finansija i obrazovanja.

Učestvujući u radu panela o temi: "Razvoj i ekomska saradnja u regionu", ministar Ugljanin je, kao prvi učesnik foruma, u ime Vlade Republike Srbije, rekao da se region Zapadnog Balkana više ne pominje samo kao politički nestabilno područje, već da su naše zemlje - zemlje poslovnih ljudi, privrednika i stručnjaka, istraživača spremnih i željnih da sarađuju međusobno, ali i da sarađuju sa vodećim zemljama svijeta. Kako je kazao, samo kroz jaku ekonomsku saradnju može se ozbezbijediti stabilnost i drugoročni prosperitet u ovom, nekad turbulentnom, dijelu Evrope. "Ovo je još jedna potvrda sve boljih dobrosusjedskih odnosa između naših prijateljskih naroda i država - Republike Srbije i Bosne i Hercegovine, koje karakteri-

teriše intenzivan politički dijalog i svestrana bilateralna, a naročito ekonomska saradnja" - kazao je ministar Ugljanin.

Naglašavajući da je predstavljanje regiona Zapadnog Balkana u pozitivnom poslovnom kontekstu zajednički cilj svih zemalja ovog područja, Ugljanin je kazao da je u tom smislu prioritetno "privlačenje investitora, ali i saradnja na svim nivoima, zajednički projekti koji se finansiraju iz evropskih fondova, saradnja regionalnih agencija, zajednički nastupi na trećim tržištima i druge regionalne inicijative koje otvaraju brojne mogućnosti za razne vidove saradnje koja je potrebna našim zemljama. Uvjeren da poslovni forum u Sarajevu predstavlja dobru osnovu za unapređenje saradnje i učvršćivanje

ekonomskih odnosa između privreda svih zemalja regiona, a naročito Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Srbije, Ugljanin je, u tom smislu, istakao da je regionalna saradnja stalni prioritet Vlade Republike Srbije i osnov za dugočinu stabilnost i privredni rast ovog regiona.

"Srbija je odlučna na svom evropskom putu. Ona je multietnička zemlja koja je opredijeljena za mir, stabilnost i najbolje moguće odnose sa svojim susjedima. Naš zajednički pravac kretanja je stabilnost ekonomije i ostvarenje punopravnog članstva u Evropskoj uniji", kazao je ministar Ugljanin, zaključujući da se zajedničkim naporima može učiniti mnogo na poboljšanju života u cijeloj regiji.

Pored ministra Ugljanina, na

panel raspravi su govorili i Vera Kobilija, ministarka ekonomije i održivog razvoja Republike Gruzije, Kemal Kožarić, guverner Centralne banke BiH, kao i Rifat Hisarciklioglu, predsjednik TOBB-a - Unije privrednih komora Turske.

U toku trajanja Forum-a, ministar Ugljanin se sastao i sa Datukom Seri Rustamom, predsjednikom vlade Malezijske savezne države Melake sa saradnicima. Tom prilikom Ugljanin je prezentovao mogućnosti za ekonomsku saradnju dvije zemlje, kao i ulaganja u opštine koje se nalaze u resoru Kancelarije za održivi razvoj ekonomsko nedovoljno razvijenih područja. Sajvornici ministra Ugljanina su izrazili posebno interesovanje za unaprjeđenje privredno-ekonomske saradnje Srbije i Malezije.

AMBASADORKA INDIJE POSJETILA NOVI PAZAR

Festival indijskog filma u Novom Pazaru

Mladi iz Novog Pazara moći će da stiću znanje na seminarima i kursevima o trošku Indije u raznim oblastima, jedan je od dogovora predstavnika indijske ambasade i čelnika grada Novog Pazara.

Prilikom posjete Novom Pazaru, 11. aprila 2011., ambasadorka Indije razgovarala je sa čelnicima novopazarske gradske uprave, rukovodstvom Bošnjačkog nacionalnog vijeća i upoznala se sa privrednim i kulturnim potencijalima grada.

Gradonačelnik Novog Pazara Meho Mahmutović istakao je da je Indija trenutno jedna od najvećih ekonomskih sila na svijetu i da je ovo bila prilika da se delegaciji indijske ambasade predstave svi potencijali regiona, a i način na koji bi oni mogli svojim investitorima da ponude razloge za ulaganje u Sandžak.

"Prvi put sam u Novom Pazaru i nadam se da je ovo samo početak dobre saradnje Indije sa ovim gradom. Imali smo konstruktivne razgovore sa gradonačelnikom Mahmutovićem i složili smo se da postoji veliki broj oblasti u kojima možemo da sarađujemo. Naše ambicije su da budemo partneri u

izgrađivanju ljudskih resursa i u tom smislu sam predložila gradačelniku kurseve i seminare u mojoj zemlji, koji su do sada bili od velike koristi", rekla je nakon razgovora sa čelnicima novopazarske gradske uprave amasadorka Indije u Beogradu Nengcha Lhouvum.

Tokom boravka u Novom Pazaru, indijska ambasadorka posjetila je i sjedište Bošnjačkog nacionalnog vijeća.

U razgovoru sa predsjednikom Izvršnog odbora Bošnjačkog nacionalnog vijeća Esadom Džudževićem i šefom Resora za kulturu Džengisom Redžepagićem razmotrena su pitanja ostvarivanja nacionalnih prava Bošnjaka u Srbiji i mogućnosti saradnje BNV i ambasade Indije u Beogradu u oblasti kulture. U vezi sa tim, inicirano je održavanje Festivala indijskog filma u Novom Pazaru.

"Indija je jedna velika zemlja i za nas je od izuzetnog značaja unaprjeđenje saradnje sa njom u svim oblastima. Održavanje Festivala indijskog filma, najveće filmske industrije u svijetu, jedan je od prvih koraka ka uspostavljanju dobrih odnosa indijske i naše kulture", kazao je nakon razgovora sa ambasadorkom Lhouvum predsjednik Izvršnog odbora Bošnjačkog nacionalnog vijeća Esad Džudžević.

ZAŠTITA KULTURNOG NASLJEĐA BOŠNJAKA

Nužna hitna obnova Novopazarske tvrđave

*Novopazarska
gradska
tvrđava sa
Kulom Motri-
ljom je jedan
od najznačajni-
jih historijskih
građevinskih
kompleksa u
Novom Pazaru.*

Povodom obrušavanja dijela bedema na lokalitetu Novopazarske gradske tvrđave tokom vremenskih nepogoda koje su zadesile Novi Pazar krajem maja mjeseca 2011 godine, Bošnjačko nacionalno vijeće za tražilo je od Vlade Republike Srbije, Ministarstva kulture, informisanja i informacionog društva i ostalih nadležnih organa, institucija i ustanova, preduzimanje hitnih mjera na sanaciji nastale štete, kao i sprovođenje programa sveobuhvatne obnove i zaštite ovog izuzetno značajnog spomenika kulture sandžačkih Bošnjaka.

Novopazarska gradska tvrđava sa Kulom Motriljom je jedan od najzna-

čajnijih historijskih građevinskih kompleksa u Novom Pazaru. Iako se kompleks tvrđave nalazi pod zaštitom države kao spomenik kulture od velikog značaja i kao prvi na listi prioriteta čiju zaštitu Bošnjačko nacionalno vijeće traži od nadležnih institucija već duži niz godina, isti je već decenijama prepušten propadanju i stalnom urušavanju.

"Bošnjačko kulturno naslijeđe na području Novog Pazara, Sandžaka i cijele Srbije značajan je dio sveukupnog kulturnog naslijeđa i historijskog bogatstva Republike Srbije i, u skladu sa tim, Bošnjačko nacionalno vijeće traži od nadležnih državnih organa njegovu cjelokupnu sistemsku zaštitu i očuvanje", saopštilo je Bošnjačko nacionalno vijeće na press konferenciji održane povodom upućenog zahtjeva nadležnim organima.

Izvršni odbor Bošnjačkog nacionalnog vijeća još jednom je od Vlade Republike Srbije zatražio hitno formiranje Zavoda za kulturu sandžačkih Bošnjaka u Republici Srbiji kao mehanizma za ostvarenje naprijed navedenog cilja i sprječavanje dalje devastacije i urušavanja kulturne baštine sandžačkih Bošnjaka.

Potpisan Memorandum o saradnji BNV-a i Vijeća Kongresa bošnjačkih intelektualaca

U prostorijama Vijeća Kongresa bošnjačkih intelektualaca u Sarajevu, 2. juna 2011, je potpisana Memorandum o saradnji između te institucije i Bošnjačkog nacionalnog vijeća u Srbiji. Memorandum su potpisali predsjednik Izvršnog odbora BNV-a Esad Džudžević i predsjednik Vijeća Kongresa, akademik, Nedžad Mulabegović.

Memorandumom je predviđena zajednička saradnja u oblastima kulture, naučne, izdavačke, istraživačke, poslovne kao i svake druge oblasti koja ima za cilj

unapređenje izgradnje bošnjačkog identiteta u Bosni i Hercegovini, Sandžaku i zemljama Jugoistočne Evrope i svijetu.

U Memorandumu se navodi da će strane potpisnice svoje buduće aktivnosti provoditi na bazi uzajamnog povjerenja permanentnim informisanjem o svim bitnim aktivnostima za kje se ocijeni da bi bile korisne za izgradnju šire kulturno-akademskih, institucionalnih mreža. Unapređenje odnosa obavljaje se putem sredstava komunikacije, međusobnim posjetama, organiziranjem konferencija, okruglih stolova, promocija i svih drugih oblika usmene i pisane komunikacije.

Predsjednik Vijeća Kongresa Bošnjačkih intelektualaca, akademik, Nedžad Mulabegović smatra da je potpisivanje ovog memoranduma od strateške važnosti za Bošnjake na Balkanu, uz konstataciju da „u bošnjačkom narodu nedostaju određene veze i druženja, razmijene mišljenja, koji bi trebali da, kao i kod ostalih naroda, dovedu do jednog zajedničkog konsenzusa, u smislu definisanja nekih osnovnih postulata bitnih kako za sadašnjost, a naročito za budućnost generacija koje dolaze“.

Ovom prilikom održana je i tribina pod nazivom „Bošnjačka riječ, da li se čuje dovoljno“, na kojoj je, također, promoviran časopis Bošnjačka riječ. Na tribini su govorili Muheđin Fijuljanin, šef resora za informisanje u Izvršnom odboru BNV-a, i prof.dr. Redžep Škrijelj, glavni i odgovorni urednik časopisa. Prisutnima je prikazan i kratkometražni dokumentarni film „Sandžački Bošnjaci“ u produkciji Centra za bošnjačke studije iz Tutina.

Tribini je prisustvovao veliki broj istaknutih kulturnih i javnih ličnosti iz BiH-a, a propratili su ga i brojni mediji.

PREDSTAVNICI BELGIJSKE AMBASADE U BEOGRADU POSJETILI BNV

Nužnost nastavka procesa ostvarivanja nacionalnih prava Bošnjaka

Urazgovoru predstavnika Izvršnog odbora BNV-a u tehničkom mandatu sa predstavnicima belgijske ambasade u Beogradu, razmota su pitanja funkcionisanja i rada Bošnjačkog nacionalnog vijeća i ostvarivanja nacionalnih prava sandžačkih Bošnjaka u Republici Srbiji.

u skladu sa međunarodnim dokumentima, Ustavom i zakonima Republike Srbije. U vezi sa tim, Fijuljanin je belgijskim diplomatama ukazao na ključne projekte BNV-a u sve četiri oblasti definisane zakonom, ističući tom prilikom da je u poslednje dvije godine praktično zaustavljen proces ostvarivanja nacionalnih prava bošnjačke nacionalne zajednice u Srbiji i nužnost da država pruži sve neophodne garancije za njegov nastavak i realizaciju ključnih projekata u tom smislu.

Kao treći pravac djelovanja bitan za ostvarivanje nacionalnih prava sandžačkih Bošnjaka, BNV smatra da je u procesu decentralizacije i regionalizacije Srbije neophodno predvidjeti adekvatnu regionalnu samoupravu tako da šest sandžačkih opština u kojima u najvećem dijelu žive sandžački Bošnjaci čine jednu administrativnu oblast. U tom smislu, istaknuta je neophodnost stavljanja van snage Uredbe o upravnim okruzima, kao i obezbjeđivanje djelotvornog učešća Bošnjaka u javnom životu.

Fijuljanin je istakao da je u vezi sa svim ovim pitanjima potrebno postignuti saglasnost svih relevantnih činilaca.

Izvršni odbor BNV-a u tehničkom mandatu smatra da nije dobro što je došlo do ukidanja Ministarstva za ljudska i manjinska prava, čiji resor je pripojen Ministarstvu za državnu upravu i lokalnu samoupravu, te da bi, zbog tehničkih razloga, brzog isteka rokova, kao i činjenice što niko do sada nije prijavio listu za učešće na izborima 17. aprila, dobro bilo razmotriti i pitanje odlaganja zakazanih izbora.

Potpredsjednik Izvršnog odbora BNV-a Muhedin Fijuljanin, tom prilikom, ukazao je na tri ključna pravca i cilja djelovanja i rada Izvršnog odbora BNV. Prvi od tih pravaca se tiče rasvjetljavanja i procesuiranja odgovornih za sve ratne zločine počinjene nad pripadnicima bošnjačkog naroda u Sandžaku tokom 90-tih godina, kao i za druge oblike teških masovnih kršenja ljudskih prava, što je, po ocjeni Izvršnog odbora BNV-a, dužnost države i njenih pravosudnih organa prema Bošnjacima kao svojim građanima. Drugi pravac djelovanja je potpuna implementacija nacionalnih prava za pripadnike bošnjačke nacionalne zajednice u Republici Srbiji

MINISTAR MARKOVIĆ U POSJETI BNV-U

Spremnost države za rješavanje nagomilanih problema u Sandžaku

Ministar za ljudska i manjinska prava i državnu i lokalnu samoupravu u R. Srbiji Milan Marković sa saradnicima posjetio je, 25. marta 2011, Bošnjačko nacionalno vijeće i razgovarao sa predstavnicima Izvršnog odbora BNV koji obavljaju funkciju Vijeća u tehničkom mandatu.

Tokom razgovora, predsjednik Izvršnog odbora BNV-a Esad Džudžević podsjetio je ministra Markovića da je u posljedne dvije godine zaustavljen proces ostvarivanja nacionalnih prava sandžačkih Bošnjaka, te da za to najveću odgovornost snosi država i njeni organi. Posjetu ministra Markovića Džudžević je okarakterisao preokretom i naznakom deblokade dalje implementacije projekata koji su od suštinskog značaja za nacionalni identitet Bošnjaka na ovim prostorima u oblastima definisanim zakonom.

sa zakonom i međunarodnim standardima. Džudžević je, u tom smislu, kao neophodnost istakao postizanje saglasnosti po pitanju tri stvari koje treba da dovedu do stvaranja unutarbošnjačkog konsenzusa i punog partnerskog odnosa Bošnjaka sa državom: prvo, neophodnost potpunog rasvjetljavanja i procesuiranja svih zločina i drugih teških masovnih kršenja ljudskih prava na području Sandžaka tokom 90-tih godina, što bi, po mišljenju predstavnika BNV-a i Bošnjačke liste „smanjilo manipulacije o temama veoma bolnim za Bošnjake”; drugo, nastavak ostvarivanja nacionalnih prava Bošnjaka u skladu sa zakonom i međunarodnim standardima, a koji podrazumijeva realizaciju započetih projekata Bošnjačkog nacionalnog vijeća u oblastima obrazovanja, kulture, službene upotrebe jezika i pisma i informisanja na bosanskom jeziku; treće, obezbjeđenje djelotvornog učešća Bošnjaka u javnom životu. Pored ovoga, Džudžević je spomenuo i neophodnost ukidanja uredbe o okruzima naslijedene iz doba režima Slobodana Miloševića, a kojom je područje 6 sandžačkih opština podijeljeno u dva upravna okruga, i njegovo definisanje kao jedne administrativne oblasti sa sjedištem u Novom Pazaru.

“Postizanje svega ovoga stvorilo bi ambijent da izbori za Bošnjačko nacionalno vijeće, lokalni parlamentarni izbori i uopšte svi problemi koji su prisutni u Sandžaku budu transformirani iz jedne negativne energije u jedan veoma pozitivan ambijent”, rekao je Džudžević, dodajući da je odgovornost za to na akterima unutar bošnjačkog na-

Za sandžačke Bošnjake u Republici Srbiji od ključnog je značaja očuvanje mira i stabilnosti ovog područja, ekonomski napredak i razvoj i demokratizacija zemlje i ostvarenje prava u skladu

cionalnog korpusa, ali i na državnim zvaničnicima.

Od posjete ministra Markovića, kao i narednih poteza države na ovom i svim drugim planovima, Džudžević je izrazio očekivanje da će doprinijeti uspostavljanju izgubljenog povjerenja Bošnjaka u institucije sistema, rekavši da sandžački Bošnjaci ne treba da budu problem, nego dio rješenja na putu Srbije ka Evropskoj uniji.

Ministar za ljudska i manjinska prava i državnu upravu i lokalnu samoupravu Milan Marković izrazio je razumijevanje problema sa kojima je suočena bošnjačka nacionalna zajednica na ovim prostorima, kao i svi ostali građani koji ovdje žive, podvlačeći da je, međutim, najvažnije sve to rješavati u zakonskim okvirima, kroz i u institucijama sistema. On je kazao da su problemi koji su ovdje evidentni dublji nego što se čini, da je nivo ekonomske razvijenoosti dosta nizak, da postoji veliki broj nezaposlenih mlađih ljudi, ali da je, ipak, najvažnije sačuvati mir i obezbijediti stabilnost.

On je izrazio čvrstu opredijeljenost za rješavanje problema koji su proizšli u toku i nakon prošlogodišnjih neuspjelih izbora za Bošnjačko nacionalno vijeće, ističući da se Bošnjacima mora obezbijediti uživanje svim domaćim i međunarodnim aktima zagarantovanih prava.

U tom smislu, Marković je ocijenio da je vrlo važno da se nađe "konstruktivna energija i da se smanje tenzije koje ne mogu ništa dobro da proizvedu", te da je po-

trebno da svi učesnici u javnom životu nađu mjesto i teme koje ih zблиžavaju, i da svi sa svoje strane treba da urade sve kako bi građani na ovom prostoru, i Bošnjaci i svi ostali, živjeli bolje.

"Na tom putu nam je potrebno malo manje emocija, a više racionalnog pristupa", rekao je Marković, poručujući da će njegovo ministarstvo učiniti sve u pravcu rješavanja svih problema koji su prisutni na ovom prostoru.

SARADNJA IZMEĐU SANDŽAKA I SARAJEVA NA POLJU KULTURE SE NASTAVLJA

Intenziviranje saradnje kroz zajedničke projekte

Bošnjačko nacionalno vijeće nastavlja saradnju sa relevantnim institucijama u Sarajevu, s ciljem da se donesu adekvatni zaključci ili modeli za ostvarenje nacionalnih prava Bošnjaka u Srbiji. Prilikom posjete delegacije BNV-a Ministarstvu prosvjete BiH u martu mjesecu 2011. god. razgovaralo se o unaprjeđenju saradanje na ovom polju: razmotrone su mogućnosti interuniverzitetske saradnje između Novog Pazara i Sarajeva, a u cilju implementacije Modela obrazovanja sandžačkih Bošnjaka na bosanskom jeziku u Republici Srbiji.

Kako je zaključeno na kraju sastanka, konkretan dogovor treba da podrazumiјeva potpisivanje potrebnih protokola, te održavanje seminara u sandžačkim gradovima o bosanskom jeziku. „Naš cilj je da sandžački Bošnjaci ostvare pravo na obrazovanje na svom maternjem bosanskom jeziku u punom kapacitetu, dakle kroz model kompletne nastave, i u variantama koje naš Model obrazovanja predviđa, u skladu sa zakonskom regulativom i međunarodnim standardima. U tom smislu, neophodna nam je pomoći i relevantnih institucija u Bosni i Hercegovini i ova naša posjeta Ministarstvu pro-

svjete je nastavak saradnje koju smo, u tom cilju, započeli još prošle godine”, izjavio je tom prilikom predsjednik Izvršnog odbora Bošnjačkog nacionalnog vijeća Esad Džudžević.

U nastavku zvanične posjeti Sarajevu, predstavnici Izvršnog odbora BNV razgovarali su sa predsjednikom Kulturne zajednice Bošnjaka „Preporod“ prof. dr. Senadinom Lavićem, predsjednikom Udruženja Bošnjaka porijeklom iz Sandžaka Ramizom Drekovićem i

njegovim saradnicima, kao i predsjednikom Vijeća kongresa bošnjačkih intelektualaca prof. dr. Nedžadom Mulabegovićem i njegovim saradnicima. U razgovoru sa predsjednikom Kulturne zajednice Bošnjaka „Preporod“ istaknuta je neophodnost saradnje na planu izrade nastavnih planova i programa za obrazovanje sandžačkih Bošnjaka u Srbiji na bosanskom jeziku, kao i zajedničkih projekata u oblasti izdavačke djelatnosti. Predsjednik

„Preporoda“ prof. dr. Senadin Lavić kazao je da će Bošnjačka zajednica kulture „Preporod“ poduprijeti projekte Bošnjačkog nacionalnog vijeća u Srbiji i učestvovati u njima, te da će saradnja dvije institucije biti intenzivirana u narednom periodu. Dogovoreno je da budu formirana dva tima koji će raditi na planu obrazovanja i izdavačke djelatnosti, te izrade plana zajedničkog nastupa i saradnje u drugim oblastima djelovanja i rada na planu kulture.

Podršku projektima Bošnjačkog nacionalnog vijeća pružio je i predsjednik Udruženja Bošnjaka porijeklom iz Sandžaka, kao i predsjednik Vijeća kongresa bošnjačkih intelektualaca. Oni će nesobično, svojim kapacitetima kojima raspolažu, učestvovati u realizaciji aktivnosti BNV-a kroz zajedničke projekte, kao što su: promocije knjiga, naučno-istraživačkih časopisa, održavanje stručnih simpozijuma, okruglih stolova i predavanja.

11. MAJ DAN BOŠNJAČKE NACIONALNE ZASTAVE

Dan zastave

Centralna svečanost obilježavanja Dana bošnjačke nacionalne zastave i 20 godina od osnivanja Bošnjačkog nacionalnog vijeća organizovana je u Novom Pazaru, 10. maja. Svečana ceremonija započela je tradiocionalnim prijemom u Glavnem uredi Vijeća, gdje su Bošnjaci, okupljeni oko svojih nacionalnih simbola, jedni drugima čestitali najveći nacionalni blagdan.

Uz intoniranje himne Evropske unije predsjednik BNV dr. Sulejman Ugljanin svečano je podigao bošnjačku nacionalnu zastavu.

Čestitajući okupljenima iz svih krajeva

Sandžaka i svim Bošnjacima uopšte Dan bošnjačke nacionalne zastave, ministar Ugljanin istakao je da je to najveći nacionalni blagdan Bošnjaka u Sandžaku.

On je naglasio da Bošnjaci u Srbiji imaju svoju historiju, kulturu, književnost i svoj jezik, kao i da imaju sva prava da budu srećni u sadašnjosti a sigurni u budućnosti. Ukazujući na značaj Bošnjačkog nacionalnog vijeća kao najvišeg predstavničkog organa Bošnjaka u Srbiji, predsjednik BNV dr. Sulejman Ugljanin je poručio bošnjačkom narodu da čuva tu instituciju, kao i svoju nacionalnu zastavu.

Nakon toga, u svečanom defileu učesnici Šeste Smotre bošnjačkih narodnih igara, predvodjeni bavraktarom, uputili su se prema Koncertnoj dvorani novopazarskog Kulturnog centra, gdje je održana završna manifestacija SBONI 2011. Novopazarskoj publici i mnogobrojnim gostima iz susjednih gradova predstavilo se pet ansambala, i to: Bošnjačko kulturno-umjetničko društvo "Podgorski biseri", Tursko kulturno-umjetničko društvo "Filizler" iz Prizrena, Kulturno-umjetničko društvo Bošnjaka iz Goražda, Kulturno-umjetničko društvo Multimedijalnog centra iz Tutina i KUD "Jedinstvo" iz Sjenice.

Defile KUD-ova ulicama Novog Pazara

od osnivanja BNV

Defile KUD-ova ulicama Novog Pazara

I stičući da se ove godine obilježava i 20 godina postojanja Bošnjačkog nacionalnog vijeća, predsjednik Izvršnog odbora BNV Esad Džudžević je, obraćajući se prisutnima na završnoj smotri, podsjetio na 11. maj 1991. godine, kao dan kada je osnovano Bošnjačko nacionalno vijeće Sandžaka i usvojeni bošnjački nacionalni simboli.

"Na tom zasjedanju usvojena je ova naša lijepa nacionalna zastava, sa tri ljljana i tri polumjeseca, koja predstavlja skladan spoj znamenja bosanskog kralja Tvrta drugog Kotromanića iz 14. stoljeća i znamenja osmanlijskog sultana Mehmeda Fatiha iz 15. stoljeća. Ona je naša lična karta i pasoš, ona je naš bošnjački nacionalni identitet i historija - sa njom smo postali prepoznatljivi u čitavom svijetu. Na ovoj zastavi je ispisana čitava naša historija i kultura", rekao je Džudžević, dodajući da je od tog 11. maja 1991. godine kroz BNVS čitav svijet upoznat sa sandžačkim Bošnjacima i sa Sandžakom.

Džudžević je kazao da su pod svojom nacionalnom zastavom sandžački Bošnjaci sproveli referendum o autonomiji Sandžaka, od 25. do 27. oktobra 1991. godine, te da je Bošnjačko nacionalno vijeće u tom periodu donijelo dva historijska dokumenta: Memorandum o specijalnom statusu za Sandžak (1993. godine) i Memorandum o autonomiji Sandžaka sa specijalnim odnosima sa BiH (1999. godine).

"Tog 11. maja prije dvadeset godina, bošnjački narod u Sandžaku je glasno i jasno rekao NE fašizmu u Srbiji, odlučno NE Miloševićevim vojno-policajskim armadama i organizovanom državnom teroru nad sandžačkim Bošnjacima", naglasio je on, dodajući da su Bošnjaci iz te neravnopravne borbe izašli kao pobednici.

"Svijet je osudio taj krvavi režim i još uvijek traju suđenja na Haškom međunarodnom tribunalu kompletном državnom i vojnopolicijskom vrhu ove zemlje, za teške ratne zločine i zločin genocida nad Bošnjacima", doda je on.

Ističući da Bošnjacima u Srbiji ostaje "teška borba" da natjeraju ovu zemlju da do kraja rasvjetli i procesuira odgovorne za ratne zločine i teška masovna kršenja ljudskih prava nad bošnjačkim stanovništvom u Sandžaku u periodu 1991.-1995. godine, Džudžević je podvukao da je "sandžačkim Bošnjacima, danas, više nego ikad u modernoj historiji, potreban mir, politička stabilnost i ekonomski razvoj", za šta je, kako je naglasio, preduslov postizanje bošnjačkog nacionalnog konsenzusa.

"Prošli 11. maj 2010. protekao je u znaku stidljive spremnosti za taj konsenzus. Sve bošnjačke strukture, političke stranke, udruženja i institucije prihvatile su jedinstvena nacionalna obilježja: zastavu i nacionalne blagdane, što je bio veliki pomak, makar na simboličkoj ravni u procesu izgradnje nacionalnog konsenzusa Bošnjaka", kazao je Džudžević i dodao da je uz pomoć države u kojoj živimo, naše maticе Republike Bosne i Hercegovine i naše zaštitnice Republike Turske, i u njihovom međusobnom odnosu i saradnji, moguće ići korak dalje i postići dogovor, sporazum svih bošnjačkih političkih i društvenih faktora o najmanje tri stvari.

"Prvo, to je jedinstven odnos prema prošlosti, što uključuje i naš glasan stav o pokušaju rehabilitacije četničkog vođe Draže Mihajlovića i četničkog pokreta, što uznemiruje i vrijedi nas Bošnjake, a ovu zemlju udaljava od puta ka članstvu u Evropsku uniju, čiji je sistem vrijednosti utemeljen na antifašizmu", kazao je Džudžević, dodajući da "to, također, podrazumijeva i naš odnos prema takozvanoj "Republiци Srpskoj", koja jeste

genocidna tvorevina, nastala na ravnim zločinima, zločinu genocida i protjerivanju bošnjačkog stanovništva sa tog dijela Republike Bosne".

Kao drugu bitnu stvar, Džudžević je izdvojio potrebu zajedničkog nastupa svih do potpune realizacije Ustavom i zakonom garantovanih nacionalnih prava, "čime definitivno vraćamo sebi status naroda sa svim pravima i obavezama", a kao treće - zajedničku borbu za ostvarenje regionalne autonomije Sandžaka.

"Ovo je moguće postići i zato je vrijeme pred nama - vrijeme kompromisa, dogovora i sporazuma, gdje je potrebno staviti na stranu naše lične sujete, ambicije i interes", naglasio je Džudžević.

On je kazao da je Bošnjačko nacionalno vijeće od 2003. godine učinilo mnogo po pitanju ostvarivanja nacionalnih prava sandžačkih Bošnjaka u Republici Srbiji, ali da je dosta toga u narednom periodu još pred Bošnjacima.

"Dragi prijatelji, svaki čovjek se rađa u dostojanstvu i ima pravo na svoj san. Naš zajednički san jeste postići u institucijama sistema status, kojim će sandžački Bošnjaci postati ravnopravni građani u ovoj zemlji i u kojem će Sandžak biti oaza mira, prosperiteta i mjesto susreta različitih kultura i tradicija. Pozivam vas da date svoj doprinos postizanju ovih plemenitih ciljeva i postizanju opštег bošnjačkog nacionalnog konsenzusa. To nam je obaveza i amanet", naglasio je na kraju svog izlaganja predsjednik Izvršnog odbora BNV Esad Džudžević.

SBONI 2011

Kulturno umjetnička društva na Smotri bošnjačkih narodnih igara u Novom Pazaru

SBONI

SBONI 2011. U TRI GRADA

Ovogodišnja, šesta po redu, Smotra bošnjačkih narodnih igara - SBONI 2011. po prvi put je održana u Sjenici, Tutinu i Novom Pazaru. Na smotri, čiji je cilj očuvanje i popularizacija bošnjačke folklorne tradicije, kao i upoznavanje Bošnjaka sa folklorom drugih naroda, je učestvovalo 5 folklornih ansambala iz zemlje i inostranstva.

Kako je najavljeno iz Bošnjačkog nacionalnog vijeća, naredne godine program SBONI-ja će biti organizovan u svim sandžačkim gradovima.

Kultурно umjetnička društva na Smotri bošnjačkih narodnih igara u Sjenici

2011

Kulturno umjetnička društva na Smotri bošnačkih narodnih igara u Sjenici

SBONI

Kultурно umjetnička društva na Smotri bošnjačkih narodnih igara u Tutinu

2011

Kulturno umjetnička društva na Smotri bošnajkih narodnih igara u Tutinu

Bošnjački svjedok vremena

U okviru progama obilježavanja Dana bošnjačke nacionalne zastave, Bošnjačko nacionalno vijeće održalo je, u Sjenici, Tutinu i Novom Pazaru, promociju kompleta izdanja "Bošnjačke riječi", časopisa za društveni život i kulturu sandžačkih Bošnjaka. Na promocijama su o časopisu govorili: u ime osnivača i izdavača predsjednik Izvršnog odbora BNV Esad Džudžević, prvi urednik i pokretač časopisa Muhedin Fijuljanin, aktualni urednik časopisa dr. Redžep Škrijelj, poznati bošnjački lingvista akademik Alija Džogović, član redakcije arheolog Mustafa Baltić i zamjenica urednika Hasna Ziljković. Na promociji dvo-tomnog izdanja časopisa istaknuto je da je on pokrenut 2006. godine, s namjerom prezentacije i popularizacije bošnjačke kulturne baštine i identiteta sandžačkih Bošnjaka, i da je u svojih 20 dosadašnjih brojeva redakcija u potpunosti uspjela postići taj cilj.

"Na taj način, "Bošnjačka riječ" je postala istinski svjedok vremena iza nas i mi iskreno vjerujemo da će ona to i u narednom periodu biti", rečeno je, između ostalog, na promociji.

Časopis "Bošnjačka riječ" nezvanično je, 2007. godine, proglašen za najbolji časopis na manjinskim ili regionalnim jezicima u zemlji. U prethodnom periodu časopis je sufinsansiran od strane Ministarstva za kulturu Republike Srbije. Izdavač časopisa je Centar za bošnjačke studije, a odnedavno, časopis ima i svoje internet izdanje.

Delegacija turske u posjeti BNV-u

Za položaj i ostvarivanje nacionalnih prava sandžačkih Bošnjaka u Republici Srbiji neophodna je dobra saradnja Srbije, Bosne i Hercegovine i Republike Turske. U tom procesu, BNV želi biti aktivan i konstruktivan partner

Predsjednik Izvršnog odbora, narodni poslanik, Esad Džudžević, zajedno sa svojim saradnicima, primio je, 17. juna 2011. god., u BNV-u u Novom Pazaru, visoku državnu delegaciju Republike Turske predvođenu Muratom Karagözom, zamjenikom generalnog direktora Ministarstva inostranih poslova Republike Turske i njegovom ekselencijom Ali Riza Çolakom ambasadorom Republike Turske u Srbiji. Među članovima delegacije bili su

i predstavnici kabineta predsjednika vlade Republike Turske, TIKE, Instituta "Yunus Emre" iz Ankare, Direkcije za vjerske poslove Republike Turske, Direkcije za dijasporu i srodne zajednice Republike Turske kao i predstavnike ambasade Republike Turske u Srbiji. Cilj ove posjete turske delegacije je pokušaj doprinosa stabilizaciji i unapređenju života u Sandžaku.

Tokom razgovora, Džudžević je kazao da su sandžačkim Bošnjacima

danas, više nego ikad, u svojoj historiji potrebni ekonomski razvoj, mir i politička stabilnost. Džudžević je, također, istakao da je za položaj i ostvarivanje nacionalnih prava sandžačkih Bošnjaka u Republici Srbiji neophodna dobra saradnja Srbije, Bosne i Hercegovine i Republike Turske, kao i da Bošnjačko nacionalno vijeće u tom procesu želi da bude aktivan i konstruktivan partner.

Predsjednik Izvršnog odbora posebno je naglasio ulogu i autoritet Republike Turske prilikom postizanja minimuma nacionalnog konsenzusa svih strana unutar bošnjačkog nacionalnog korpusa u Sandžaku.

Obnova sjeničke gradske tvrđave

Resor za kulturu i informisanje Bošnjačkog nacionalnog vijeća priprema elaborat za obnovu sjeničke gradske tvrđave sa kulama i džamijom Sultana Murata IV

Sjenička gradska tvrđava sa džamijom potiče iz prve polovine 17. stoljeća i najznačajniji je objekat bošnjačkog kulturnog naslijeđa sandžačkih Bošnjaka u ovom gradu iz osmanlijskog perioda. Tvrđava je tokom vremena nekoliko puta bila rušena, a čitav kompleks tvrđave sa džamijom u potpunosti je uništen nakon završetka Drugog svjetskog rata.

Inicijalne razgovore o mogućnosti podrške faznoj obnovi tvrđave u Sjenici, šef Resora za kulturu i informisanje i potpredsjednik Izvršnog odbora Bošnjačkog nacionalnog vijeća Muhedin Fijuljanin vodio je sa koordinatorom Turske razvojne agencije za međunarodni razvoj i saradnju TIKA u Beogradu, gospodinom Gokćenom Kalkanom.

Inače, prilikom posjete Sjenici koordinator TIKE u Beogradu Golčen Kal-

kan je nudio mogućnost podrške realizaciji nekoliko značajnih projekata u Sjenici. Prvi projekat koji bi Turska agencija za međunarodni razvoj i saradnju mogla finansirati u Sjenici je završetak izgradnje kulturnog centra sa pozorišnom dvoranom.

Šef Resora za kulturu i informisanje i potpredsjednik Izvršnog odbora Bošnjačkog nacionalnog vijeća Muhedin Fijuljanin izjavio je da će završetak kulturnog centra u Sjenici sa pozorišnom dvoranom označiti preokret u kulturnom životu Sjenice.

Što se tiče mogućnosti obnove stare sjeničke gradske tvrđave, Fijuljanin je kazao da je na izradi tog elaborata angažovan mladi sjenički arheolog Mustafa Baltić i nekoliko eminentnih arheologa i drugih stručnjaka iz Sandžaka i Bosne i Hercegovine.

Osuda zločina međunarodna obaveza

Izvršni odbor BNV-a uputio je ponovo ove godine zahtjev Vladi i Nacionalnoj skupštini Republike Srbije da 11. juli ustanovi i proglaši kao Dan sjećanja. Podržavajući priznanja Evropskog parlamenta o jedanaestom julu kao Danu sjećanja na srebrenički genocid u cijeloj Evropskoj uniji i prikladnim odaavanjem počasti žrtvama genocida u Srebrenici, Republika Srbija ispunila bi svoju međunarodnu obavezu i na taj način poslala poruku svijetu da pripada savremenim evropskim društvima opredijeljenim za mir i demokratiju.

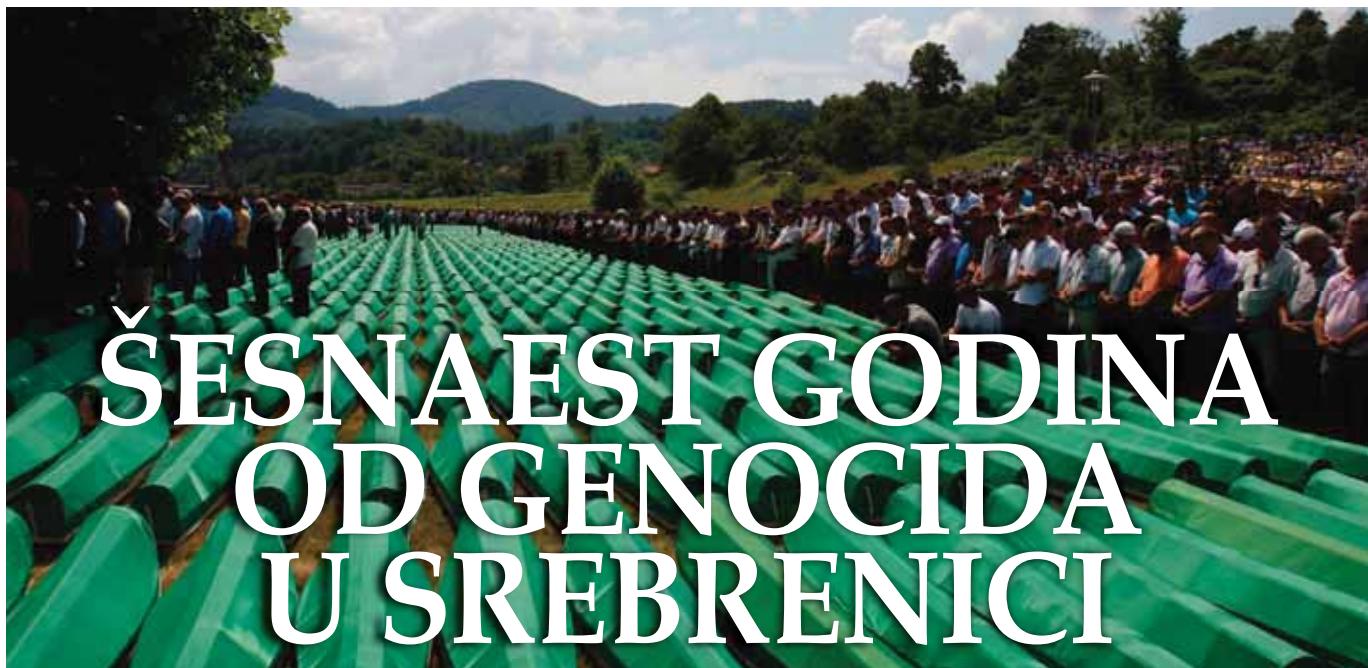
Na konferenciji za štampu BNV-a koja je održana povodom 16-godišnjice od genocida u Srebrenici, najvećeg zločina protiv civilnog stanovništva u svijetu nakon Drugog svjetskog rata, ponovljena je surova istina da Dan sjećanja predstavlja i podsjećanje javnosti na „stogodišnje negiranje i pokušaj zatiranja Bošnjaka na ovom prostoru”.

U organizaciji Bošnjačkog nacionalnog vijeća, više stotina građana prisustvovalo je dženazi stradalim Bošnjacima u Potočarima, a dvije odvojene delegacije Vijeća obišle su mezarje u Starčeviću i spomenik u Prijepolju posvećen Bošnjacima koji su oteti u Štrpcima.

Dan sjećanja je nacionalni blagdan sandžačkih Bošnjaka u znak sjećanja na genocid izvršen nad Bošnjacima u Srebrenici 1995. godine. Odluka o proglašenju ovog dana za nacionalni blagdan donijeta je na III vanrednoj sjednici Bošnjačkog nacionalnog vijeća, održanoj 10. jula 2005. godine, a povodom desetogodišnjice genocida nad Bošnjacima u Srebrenici.

U obrazloženju ove odluke istaknuto da je pravosnažnom presudom Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju u postupku protiv generala Radislava Krstića već dokazano da je izvršen zločin genocida nad Bošnjacima, te da su oba doma američkog Kongresa, Parlamentarna skupština Vijeća Europe i Evropski parlament donijeli rezolucije kojim se zločini nad bošnjačkim narodom kvalificuju kao genocid i najveći zločin protiv civilnog stanovništva od završetka Drugog svjetskog rata.

Simbolično, 11. juli se obilježava i kao Dan sjećanja na bošnjačke žrtve otmica u Sjeverinu (22.10.1992. god.), Bukovici (16.02.1993.) i Štrpcima (27.02.1993. god.) u pribojskoj i pljevaljskoj opštini u Sandžaku, kao i na sve ostale bošnjačke žrtve tokom historije (Starčević, Šahovići i dr.).

ŠESNAEST GODINA OD GENOCIDA U SREBRENICI

Dana 11. jula 2011. navršeno je 16 godina od ulaska snaga Vojske Republike Srpske u Srebrenicu, enklavu u istočnoj BiH koja je formalno bila pod zaštitom Ujedinjenih nacija i u kojoj je, potom, izvršen masakr nad bošnjačkim stanovništvom. Napad na Srebrenicu započet je 6. jula 1995., a završen pet dana kasnije ulaskom provooptuženog haškog zatvorenika generala Ratka Mladića u grad. Holandski bataljon UN bio je stacioniran u enklavi u vrijeme napada srpskih snaga. Mladić je tada televiziji sa Pala izjavio da se nalazi u „srpskoj Srebrenici”, da grad „predaje srpskom narodu” i da je „došlo vrijeme za osvetu Turcima” na tom prostoru.

Prema optužnicama Haškog tribunalja, vojnici pod Mladićevom komandom su do 19. jula organizovano i sistematski ubili oko 8.000 muslimanskih muškaraca i dječaka. Oko 30.000 žena i djece deportovano je za dva dana. Za genocid u Srebrenici 1995. optuženi su vođe bosanskih Srba Radovan Karadžić i Ratko Mladić. Karadžić je uhapšen 21. jula 2008., nakon 13 godina skrivanja, i izručen Haškom tribunalu. Suđenje Karadžiću počelo je 27. oktobra 2009. godine. U maju ove godine,

poslije 16 godina skrivanja, uhapšen je i general Ratko Mladić i izručen Haškom tribunalu.

General Zdravko Tolimir, bivši pomoćnik Ratka Mladića i ratni šef obavještajne službe Glavnog štaba VRS, uhapšen je u maju 2007. i izručen Haškom tribunalu, gdje mu je suđenje u toku. Za zločine protiv čovječnosti u Srebrenici u toku je suđenje i bivšem načelniku Generalštaba Vojske Jugoslavije Momčilu Perišiću. Za genocid na srebreničkim Bošnjacima, Haški tribunal je, u junu 2010., osudio bivše oficire VRS Vujadina Popovića i Ljubišu Bearu na kaznu doživotnog zatvora. Istovremeno su osuđena i ostala petorica oficira Vojske i policije RS: Drago Nikolić na 35 godina zatvora, Ljubomir Borovčanin na 17, Vinko Pandurević na 13, Radivoje Miletić na 19 i Milan Gvero na pet godina zatvora. Za genocid u Srebrenici prvi je osuđen Dražen Erdemović, pripadnik diverzantskog odreda VRS, koji je bio pod komandom Mladićevog Glavnog štaba.

Erdemović je osuđen u martu 1998. na pet godina zatvora, na osnovu priznanja da je učestvovao u masovnoj egzekuciji Bošnjaka iz Srebrenice 16. jula 1995. na poljoprivrednom dobru Branjevo kod

Pilice. Prema njegovoj procjeni, toga dana na tom mjestu ubijeno je oko 1.200 muškaraca i dječaka.

General VRS Radislav Krstić osuđen je 2001. na 46 godina zatvora za genocid u Srebrenici, a četiri godine kasnije Žalbeno vijeće Tribunala donijelo je novu presudu kojom mu je kazna smanjena na 35 godina zatvora za pomaganje i podržavanje genocida. Bila je to prva presuda Haškog tribunalja za genocid.

General Krstić je u vrijeme zločina bio zamjenik, a potom i komandant Drinskog korpusa VRS. Sudije su ocijenile dokazanim da je general Krstić preuzeo komandu korpusa 13. jula 1995. i da su jedinice Drinskog korpusa i jedinice Glavnog štaba VRS, od 13. do 19. jula 1995., ubile između 7.500 i 8.000 bošnjačkih muškaraca i dječaka.

Krstić je tokom suđenja imenovan Ratka Mladića i još petoricu oficira kao odgovorne za pokolj Bošnjaka u Srebrenici.

Za zločine u Srebrenici Tribunal u Hagu osudio je bivše oficire VRS Momira Nikolića na 27 godina zatvora, Vidoja Blagojevića na 18, Dragana Obrenovića na 17 i Dragana Jokića na 9 godina zatvora.

U znak sećanja na ubijene Bošnjake, u Potočarima kod Srebrenice izgrađen je Memorijalni centar

koji je zvanično otvorio bivši predsjednik SAD Bil Klinton, 20. septembra 2003. godine. Početkom jula 2006, Vlada Srbije osudila je sve ratne zločine u jugoslovenskim ratovima, među kojima su posebno pomenuți zločini u Srebrenici i Bratuncu. Četiri godine kasnije, 31.

marta 2010, Skupština Srbije usvojila je Deklaraciju kojom se osuđuje zločin nad bošnjačkim stanovništvom Srebrenice u julu 1995, na način utvrđen presudom Međunarodnog suda pravde.

Međunarodni sud pravde u Hagu je 2007. donio presudu

prema kojoj je u Srebrenici počinjen genocid. Odlukom Evropskog parlamenta, iz januara 2009, 11. jul je proglašen Danom sjećanja na genocid u Srebrenici.

Ove godine, 11. jula, u Potočarima je ukopano još 613 ostataka žrtava srebreničkog genocida.

prof.dr.Redžep Škrijelj

SJEĆANJE NA 11. JULI

Ubošnjačkoj svakodnevici „Dan sjećanja - 11. juli“ je dan kada se evociraju sjećanja na viševjekovna stradanja i patnje Bošnjaka. „Dan sjećanja“ je dan kada se podsjećamo na bošnjački historijski put i borbu za nacionalnu, vjersku i jezičku samoidentifikaciju, ali i sveukupnu kulturnu afirmaciju Bošnjaka na autohtonom životnom prostoru.

„Dan sjećanja - 11. juli“ je naša obaveza da se odabriom adekvatnog akademskog pristupa na današnji dan obnovi sjećanje na historijsku tragiku Bošnjaka na njihovom veoma dugom i trnovitom putu nacionalnog opstanka.

četničkog vojvode Koste Pećanca na Pešteru i u selu Starčeviću kod Ribarića (1919-1921); pokolj Bošnjaka u Šahoviću i Vranešu (novembra 1924); stradanje više od 30.000 Bošnjaka u raznim dijelovima Sandžaka (1940-1943) od strane četničkog pokreta Draže Mihailovića; vjersko-ideološku likvidaciju Bošnjaka na Hadžetu (nakon 1945); masovna ubijanja i etničko čišćenje sandžačkih Bošnjaka u Sjeverinu i Bukovici (1992); zločin u Štrpcima (1993) i genocid u Srebrenici, jula 1995. godine.

U užem smislu, Dan sjećanja je dan kada je „čitav svijet Srebrenica“, vrijeme kada su oči demokratskog svijeta uperene na Potočare i druge lokalitete u srebreničkoj općini, prema žrtvama neviđenog genocida i izmakloj pravdi koja je, umjesto sankcija, rezultirala vještačkom državnom genocidnom tvorevinom, tzv. Republikom Srpskom.

U užem smislu, Dan sjećanja je dan kada je „čitav svijet Srebrenica“, vrijeme kada su oči demokratskog svijeta uperene na Potočare i druge lokalitete u srebreničkoj općini, prema žrtvama neviđenog genocida i izmakloj pravdi koja je, umjesto sankcija, rezultirala vještačkom državnom genocidnom tvorevinom, tzv. Republikom Srpskom.

Ovo je dan sjećanja i na, naročito, velika stradanja sandžačkih Bošnjaka još od Velikog bečkog rata (1683-1699) i paljevine, stradanja stanovništva sandžačkih sela i gradova; krvavog pira Karađorđa Petrovića na Sjenicu, Pešter i Novi Pazar (proljeće, 1809) i genocida nad više od tri hiljade nedužnih civila i ostale nejači; etničko čišćenje bošnjačkog Užica 1860-tih i mnogih ostalih gradova sa bošnjačkom većinom; egzodus civilnog bošnjačkog življa iz Nikšića i Kolašina (1877-1878); nasilno pokrštavanje Bošnjaka iz plavsko-gusinske regije; zločine genocida

care i druge lokalitete u srebreničkoj općini, prema žrtvama neviđenog genocida i izmakloj pravdi koja je, umjesto sankcija, rezultirala vještačkom državnom genocidnom tvorevinom, tzv. Republikom Srpskom.

To je dan kada se želimo prisjetiti zločina genocida počinjenog nad nedužnim civilnim stanovništvom i dan kada nastojimo odbaciti bajate i ničim poduprte tvrdnje o nepostojećim tzv. „paravojnim formacijama“ koje su ga počinile, a svjesni činjenice da nijedan vojnik ondašnjeg režima nije mogao nekontrolisano i samoinicijativno operirati i ubijati nedužne

bošnjačke civile i nejač.

Dan sjećanja je momenat kada želimo oponirati prisutnoj relativizaciji zločina i prebrojavanju žrtava, kao i poistovjećivanju bosanskih branioca sa zločincima Karadžićem i Mladićem i njihovim istomišljenicima.

Dan sjećanja je naše nastojanje da se umanjti prisutna netrpeljivost

većinskog naroda prema sandžačkim Bošnjacima, ali i želja da se na taj način doprinese potreбnoj defašizaciji Srbije, a sve u cilju njene potpune demokratske transformacije i uključivanja u porodicu demokratske Evrope.

Dan sjećanja je naša svjesnost da u ime žrtava ne možemo i ne smijemo oprostiti, ali možemo dati

svoj puni doprinos sveukupnom pomirenju u regionu.

Dan sjećanja je još jedna prilika da pred demokratskom Evropom i svijetom želimo dati svoj puni doprinos ka uzajamnom približavanju i prevazilaženju prisutnih razlika, a sve za dobrobit naših budućih generacija i cjelokupni prosperitet države u kojoj živimo.

„DIVAN“ AHMEDA GURBIJA

Nakon dvije stotine godina od nastanka dostupan Novopazarcima

„Zaljublenik u Novi Pazar“, Ahmed Gurbi, u Divânu detaljno opisuje svoj grad sa svim rijekama i brdima, čak i vrstama cvijeća koje raste na ovom području, kao i brojnim vodenicama tog doba. Određeni pojmovi, čije značenje nije do kraja jasno, ostavljaju prostora budućim istraživačima da razotkriju smisao ovih stihova.

U prepunoj sali novopazarske Gradske biblioteke, 9. jula 2011, sandžačkoj i široj javnosti je predstovan primjerak digitalizovanog Divâna Ahmeda Gurbija, poznatog novopazarskog divanskog pjesnika koji je živio i stvarao u 18. stoljeću. O djelu Ahmeda Gurbije Babe govorili su prof. dr. Mehmet Fatih Köksal iz Republike Turske, te mr. Sead Šemsović i Avdija Salković - rukovodilac Odjeljenja za razvoj i matične poslove Biblioteke.

Derviš Ahmed Gurbi jedan je od pjesnika koji su stvarali na orijentalnim jezicima, što je osnovna karakteristika divanske književnosti. Jedini primjerak njegovog Divâna se do sada čuva u istanbulskoj biblioteci Atatürk Kitaplığı, a zahvaljujući tehnologijama novoga doba, do ovog djela starog punih dvije

stotine godina, preko kompjutera, sada mogu doći svi. Odlomke iz Gurbijevog Divâna na bosanskom jeziku kazivali su studenti: Nusreta Hudović, Denis Perunić i Vekas Murselović.

S neskrivenim oduševljenjem, prof. dr. Mehmet Fatih Köksal sa Ahi Erevan Univerziteta (Kirşehir, Turska) govorio je o otkriću ovog divanskog pjesnika, o kojem se do sada gotovo ništa nije znalo, ali o kojem je on u svom istraživanju naišao na više mesta u antologijama osmanskih pisaca. On smatra da je značaj Gurbija utočište veći što mu sastavljači antologija divanske književnosti posvećuju znatno više pažnje u odnosu na ostale autore tog vremena. Prema njegovim riječima, postoje zapisi o Gurbijevom životu koji ukazuju na to da postoji još jedan primjerak njegovog Divâna, a da istraživačima preostaje da dođu do njega.

„Zaljublenik u Novi Pazar“, Ahmed Gurbi, u Divânu detaljno opisuje svoj grad sa svim rijekama i brdima, čak i vrstama cvijeća koje raste na ovom području, kao i brojnim vodenicama tog doba. Određeni pojmovi, čije značenje nije savsim jasno, ostavljaju prostora budućim istraživačima da razotkriju smisao ovih stihova.

Mr. Sead Šemsović je kontekstualizirao Gurbijev Divân u okvir divanske književnosti, ističući kako ovo djelo ima karakteristike tzv. poezije ašika, odnosno

poezije zaljubljenika. "Dokaz da je i sam Gurbib sebe smatrao jednim od ovih pjesnika je i taj što on sam sebe u svojim stihovima naziva dervišem", kazao je mr. Šemsović, dodajući da je odnos čovjeka prema Bogu, prisutan u ovom djelu, još jedan motiv koji je karakterističan za bošnjačku književnost.

Skup te večeri je bio i odlična

prilika da se Biblioteka i javno zahvali Turskoj agenciji za međunarodni razvoj i saradnju (TIKA) na vrijednoj donaciji od 13.000 eura, pomoći koje je kupljeno ozvučenje i tri televizora za programe Biblioteke, a ostatak će poslužiti za nabavku novih knjiga. Kao znak zahvalnosti za vrijednu pomoć, stalni prijatelj Biblioteke, akadem-

ski slikar Nataša Prtinac poklonila je sliku sa prepoznatljivim motivom Novog Pazara, Kulom Motrićom, koordinatoru TIKA agencije Gökçenu Kalkanu.

Program je praćen zvucima sa tradicionalnih instrumenata ansambla Udruženja za kulturnu, duhovnu i naučnu afirmaciju Bošnjaka „Ašik Junus”.

OSNOVAN KONGRES BOŠNJAKA SVIJETA

Na inicijativu i u organizaciji Kongresa Bošnjaka Sjeverne Amerike (KBSA) 2000, u Domu omladine u Sarajevu je, 16. jula 2011., održana Osnivačka skupština Kongresa Bošnjaka Svijeta. Skupštini su prisustvo-

zahtjev za uspostavljanje bošnjačkog nacionalnog jedinstva, očuvanje cjelovitosti BiH i ostvarivanje nacionalnih prava Bošnjaka u zemljama u kojima oni žive. U dokumentima se posebno osuđuje genocid u Srebrenici i traži izdvajanje Srebrenice kao posebnog distrikta u Bosni i Hercegovini.

Jedan od zahtjeva iznesen u ovom dokumentu odnosi se i na osnivanje posebnog ministarstva za dijasporu na nivou države BiH, sa ciljem dosljednog i konsekventnog rješavanja konkretnih prava, pitanja i problema građana BiH koji žive u dijaspori, te stvaranja uslova za konstruktivnu saradnju matice i dijaspore.

Također, iz Kongresa pozivaju sve Bošnjake, sve bošnjačke organizacije i institucije u BiH i dijapori, sve prijatelje Bošnjaka i BiH da se priključe ovoj organizaciji ili pruže podršku njenom radu.

Na Kongresu je usvojena i Rezolucija u kojoj je navedeno pet principa na kojima će djelovati novoformirani Kongres. Kao prvi, ističe se princip slobode, demokratije i otvorenosti. Drugi je princip jedinstva, dok se kao treći navodi princip univerzalnih ljudskih prava i sloboda. Četvrti princip je princip solidarnosti, dok je kao posljednji naveden princip dobrovoljnosti.

Skupština je, također, donijela i odluku o uspostavljanju kancelarije KBS-a u New Yorku i Sarajevu, a pred-

vali delegati i gosti iz više od 20 zemalja svijeta i Bosne i Hercegovine. Na skupštini su izabrani Glavni, Upravni i Nadzorni odbor, te prihvaćen Statut koji u naredna tri mjeseca ostaje otvoren za eventualne izmjene. Za predsjednika Glavnog odbora, koji ima 35 članova i pet potpredsjednika, izabran je Džemail Hot, a za predsjednika Upravnog odbora, koji broji 13 članova, dr. Muhamed Saračević.

Na skupštini su usvojene Rezolucija i Deklaracija kojim se posebno izražava

loženo je i otvaranje kancelarija u Istanbulu, Berlinu ili Briselu.

Predsjednik Upravnog odbora KBS-a Muhamed Saračević je rekao da su vrata ove organizacije otvorena svima, da ovo nije „zatvorena“ organizacija, te da „svako može doći i dati onoliko koliko može u ovom globalnom projektu“, posebno ističući mlade koji imaju znanje i želju da pomognu Bošnjacima.

„Kongres Bošnjaka svijeta je asocijacija slobodno udruženih organizacija i pojedinaca Bošnjaka ci-

jelog svijeta, objedinjenih navedenim principima i načelima. Odlučni smo da promoviramo i realiziramo ove principe, kao osnov našeg djelovanja“, poručeno je na Kongresu.

Prema dokumentima organizacije, najviši organ Kongresa je Skupština, koju čine predstavnici regionalnih koordinacija udruženih u ovu organizaciju. Redovne skupštine Kongresa biće održavane najmanje jednom godišnje, a odluku o mjestu i datumu njihovog održavanja donosi prethodna

Skupština.

Na Osnivačkoj skupštini Kongresa Bošnjaka Svijeta, kao predstavnici Bošnjačkog nacionalnog vijeća, učestvovali su i Muhedin Fijuljanin, šef resora za kulturu i informisanje u BNV i dr. Redžep Škrijelj, šef resora za obrazovanje.

Učestvujući u diskusiji, Muhe din Fijuljanin je izrazio nadu da će ova organizacija doprinijeti poboljšanju položaja pripadnika bošnjačkog naroda kako u samoj Bosni i Hercegovini, tako i u cijelom svijetu.

U POSJETI BOŠNJAČKOM ČLANU PREDSJEDNIŠTVA BIH

INSTITUCIONALIZACIJA SARADNJE

D elegacija Bošnjačkog nacionalnog vijeća, predvođena predsjednikom Izvršnog odbora Esadom Džudževićem, boraveći u zvaničnoj službenoj posjeti Sarajevu, 29. jula 2011, sastala se sa bošnjačkim članom Predsjedništva BiH Bakirom Izetbegovi-

ćem, gdje je razgovarano o položaju i ostvarivanju prava sandžačkih Bošnjaka u Republici Srbiji, u svim oblastima, u skladu sa međunarodnim standardima, predstavnici BNV-a su posebno istakli značaj implementacije usvojenih zakonskih rješenja u oblastima službene upotrebe jezika, obrazovanja, kulture i informisanja na bosanskom jeziku, kao i podršku u realizaciji ključnih projekata vezanih za te oblasti. Također, od Izetbegovića zatražena je podrška u procesu postizanja nacionalnog konsenzusa unutar bošnjačkog nacionalnog korpusa u Sandžaku.

Zatraživši od člana Predsjedništva BiH Bakira Izetbegovića podršku institucionalnom modelu u nastavku ostvarivanja prava sandžačkih Bošnjaka u Republici Srbiji, u svim oblastima, u skladu sa međunarodnim standardima, predstavnici BNV-a su posebno istakli značaj implementacije usvojenih zakonskih rješenja u oblastima službene upotrebe jezika, obrazovanja, kulture i informisanja na bosanskom jeziku, kao i podršku u realizaciji ključnih projekata vezanih za te oblasti. Također, od Izetbegovića zatražena je podrška u procesu postizanja nacionalnog konsenzusa unutar bošnjačkog nacionalnog korpusa u Sandžaku.

Na sastanku je podržana ideja otvaranja Konzulata Bosne i Hercegovine u Novom Pazaru. Predsjednik Izvršnog odbora BNV-a Esad Džudžević ocijenio je posjetu veoma korisnom, ističući značaj institucionalizacije odnosa na relaciji Bošnjaci u Bosni i Hercegovini i Bošnjaci u Sandžaku.

ćem, gdje je razgovarano o položaju i ostvarivanju prava sandžačkih Bošnjaka u Republici Srbiji i saradnji institucija Bosne i Hercegovine sa bošnjačkim institucijama van matice. Opšti zaključak je da su za poboljšanje ukupnog polo-

DISKRIMINACIJA BOŠNJAKA**KO JE KRIJ**

Predsjednik Izvršnog odbora Bošnjačkog nacionalnog vijeća, narodni poslanik, Esad Džudžević podnio je, 26. jula 2011, pritužbu Povjerenici za zaštitu ravnopravnosti g-đi Neveni Petrušić protiv rukovodilaca organa javne vlasti: Mirka Cvetkovića, predsjednika Vlade i Savjeta Republike Srbije za nacionalne manjine; Ivice Dačića, zamjenika predsjednika Vlade i ministra policije; Žarka Obradovića, ministra prosvjete i nauke; Predraga Markovića, ministra kulture; Milana Markovića, ministra za ljudska i manjinska prava, državnu upravu i lokalnu samoupravu; Aleksandra Tijanića, generalnog direktora Radio televizije Srbije; Meha Mahmutovića, gradonačelnika Novog Pazara; te protiv predsjednika opština Prijepolje, Priboj, Sjenica i Tutin.

Razlozi za njeno podnošenje su diskriminatorsko postupanje kršenjem odredaba Ustava Republike Srbije, nesprovodenjem Zakona o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina, Zakona o nacionalnim savjetima nacionalnih manjina, Zakona o službenoj upotrebi jezika i pisma, Zakona o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja, Zakona o kulturi, Zakona o lokalnoj samoupravi, Zakona o radiodifuziji i Statuta Radio televizije Srbije. Takvim postupcima je pripadnicima bošnjačke nacionalne zajednice u Srbiji neopravdano onemogućeno i

uskraćeno korišćenje Ustavom i zakonom zajemčenih prava, suprotno odredbama Zakona o diskriminaciji.

Zbog takvog postupanja, kako se ističe u priči, sandžački Bošnjaci u Republici Srbiji su stavljeni u nepovoljan položaj i postali nacionalna manjina sa najnižim stepenom ostvarenosti svojih Ustavom i zakonom zajemčenih prava u oblasti službene upotrebe jezika i pisma, obrazovanja i informisanja na maternjem jeziku, te zaštite bošnjačkog kulturnog naslijeđa u Republici Srbiji.

Zbog zaustavljanja i onemogućavanja korišćenja Ustavom i zakonom garantovanih prava sandžačkih Bošnjaka u Republici Srbiji, Bošnjačko nacionalno vijeće je, 4. maja 2011. godine, podnijelo sličnu pritužbu i Zaštitniku građana Republike Srbije Saši Jankoviću.

Bošnjačko nacionalno vijeće očekuje od ova dva nezavisna državna organa da utvrde činjenice i preduzmu zakonom predviđene mјere, čime bi se obezbijedilo nastavljanje i omogućavanje ostvarivanja Ustavom i zakonom garantovanih prava pripadnicima bošnjačke nacionalne zajednice u Republici Srbiji. Na osnovu ovih utvrđenih činjenica i preduzetih mјera, u skladu sa zakonom, bila bi zakazana i održana posebna sjednica Narodne Skupštine Republike Srbije o ovoj temi.

IZVRŠNI ODBOR BNV O MEDIJSKOJ STRATEGIJI**Regionalni javni servisi
i redakcije pri RTS-u**

Razmatrajući Nacrt Strategije razvoja javnog informisanja u Republici Srbiji do 2016. godine (Medijska strategija), Resor za kulturu i informisanje Bošnjačkog nacionalnog vijeća u Republici Srbiji utvrdio je osnovne principe i prijedloge izmjena i dopuna Nacrta Strategije predloženog od strane Radne grupe.

U posebnom dokumentu koji je do-

stavljen Ministarstvu kulture, informisanja i informacionog društva i Radnoj grupi za izradu nacrt-a Medijske strategije, Resor za kulturu i informisanje BNV zatražio je izmjene i dopune na javnoj raspravi ponuđenog teksta nacrta strategije i ugrađivanje u konačan tekst strategije mehanizama koji bi obezbjeđili ostvarivanje prava na informisanje pripadnicima bošnjačke nacionalne za-

jednice, u skladu sa međunarodnim pravom, evropskim standardima i Ustavom i zakonima zajemčenih prava u ovoj oblasti.

U oblasti štampanih medija, Resor za kulturu i informisanje zahtrevo je obezbjeđenje primjene evropskih standarda i preuzetih međunarodnih obaveza (Evropske povelje o regionalnim ili manjinskim jezicima i dr.), kroz očuvanje barem po jednog štampanog medija na manjinskim jezicima i projektno finansiranje istraživačkog novinarstva na regionalnim ili manjinskim jezicima i programske sadržaja koji imaju za cilj očuvanje i afirmaciju nacionalnog identiteta i kulture nacionalnih manjina u Republici Srbiji. Preporukama se, također, traži obezbjeđivanje finansiranje manjinskih štampanih medija, u budžetu Republike, nadležnih ministarstava i drugih institucija i ustanova, uz poštovanje i primjenu mehanizma stečenih prava.

Po pitanju elektronski medija, Resor smatra da se reformom sistema javnog informisanja, pored Radio Televizije Srbije i Radio Televizije Vojvodine, treba predviđeti postojanje i regionalnih radiodifuznih ustanova kao javnih servisa. Regionalni javni servisi pokrivali bi određeni region i njima bi se zadovoljavale potrebe za informisanjem stanovništva tog regiona o svim temama i sadržajima od javnog interesa na regionalnom i lokalnom nivou, kao i posebno potrebe informisanja pripadnika manjina koje u pretežnom ili najvećem broju žive na području određenog regiona.

Producija programa regionalnih javnih servisa, prema tom dokumentu, treba posebno da odražava raznolikost kulture, životnih i drugih uslova u regionu, kao i podršku regionalnim kulturnim, sportskim i drugim aktivnostima i vrijednostima u regionu i

lokalnih zajednica u njemu.

Regionalni javni servisi, prema stavu Izvršnog odbora BNV, treba da budu posebni nezavisni emiteri, čiji osnivači mogu biti najmanje 2 jedinice lokalne samouprave, a odnos regionalnih javnih servisa i Javnog radiodifuznog sistema Radio Televizija Srbije u pogledu emitovanja određenih zajedničkih sadržaja bio bi regulisan posebnim sporazumom, na osnovu kojeg bi regionalni servisi imali slobodu u pogledu preuzimanja i emitovanja programa RTS-a, prema sopstvenoj želji.

Na status regionalnog javnog servisa na području na kojem u pretežnom ili najvećem broju žive pripadnici određene nacionalne manjine saglasnost bi davao nacionalni savjet te nacionalne manjine, a regionalni javni servisi bi bili finansirani iz jedinstvene radio televizijske pretplate koja se ostvaruje na državnom nivou, finansiranjem posebnih programa od strane države za potrebe informisanja na jezicima nacionalnih manjina, finansiranjem od strane jedinica lokalne samouprave, kao i od komercijalnih prihoda. Udio prihoda regionalnih javnih servisa u ukupnom iznosu radio televizijske pretplate na nivou cijele zemlje bio bi regulisan posebnim aktom.

Poseban akcenat u preporukama koje su upućene u vezi elektronskih medija dat je i radiodifuznim oblastima. S tim u vezi, od nadležnih organa i institucija se zahtijeva da se, u skladu sa ustavnim i zakonskim odredbama

o zaštiti prava i sloboda pripadnika nacionalnih manjina, reformom sistema redefinišu postojeće radiodifuzne oblasti u Srbiji i na taj način obezbijede potpuniji i sveobuhvatniji mehanizmi zaštite i ostvarenja prava nacionalnih manjina, u skladu sa zakonom.

Posebno, dokumentom se zahtijeva da se reformisanim sistemom radiodifuzije područje šest sandžačkih opština u kojima u pretežnom ili najvećem broju žive sandžački Bošnjaci svrsta u jednu radiodifuznu oblast.

Od nadležnih organa, institucija i ustanova se, također, traži da pri Javnoj radiodifuznoj ustanovi Radio Televizija Srbije budu formirane posebne redakcije za programe na manjinskim jezicima manjina izvan pokrajine Vojvodine, čime bi se obezbijedilo formiranje i posebne redakcije na bosanskom jeziku pri RTS-u.

Redakcije na manjinskim jezicima pripremale bi poseban program na jezicima nacionalnih manjina, posvećen posebno očuvanju nacionalnog identiteta i promociji kulturnih i sveukupnih nacionalnih vrijednosti manjina.

Resor za kulturu i informisanje Bošnjačkog nacionalnog vijeća u Republici Srbiji smatra da će pravovljano formulisana Strategija razvoja javnog informisanja u Republici Srbiji (Medijska strategija) značajno unaprijediti sistem javnog informisanja i rad medija i podići nivo ostvarivanja ljudskih i građanskih prava i zaštite i ostvarivanja prava manjinskih nacionalnih zajednica u Republici Srbiji. U tom smislu, ovaj resor smatra neophodnim reformisanje postojećeg pravnog sistema, izmjenom ili donošenjem novih zakonskih i podzakonskih akata, kojim bi se omogućila primjena modela i principa formulisanih u Medijskoj strategiji, u skladu sa evropskim vrijednostima i prihvaćenim međunarodnim standardima.

**PRVI KRUG KONSULTACIJA O STRATEGIJI RAZVOJA INFORMISANJA
NA BOSANSKOM JEZIKU**

Do bolje medijske slike o Bošnjacima

U skladu sa svojim zakonskim ovlašćenjima, Izvršni odbor Bošnjačkog nacionalnog vijeća održao je, u Glavnem uredu BNV u Novom Pazaru, 18. avgusta 2011. godine, prvi konsultativni sastanak posvećen izradi Strategije razvoja informisanja na bosanskom jeziku u Republici Srbiji. Učešću na sastanku uzeli su predstavnici skoro svih medijskih kuća na području Sandžaka vezanih za oblast informisanja na bosanskom jeziku, kao i predstavnici nevladinog sektora iz Novog Pazara.

Džudžević je podsjetio na činjenicu da je u posljednje dvije i po godine praktično zaustavljen proces i onemogućeno ostvarivanje prava sandžačkim Bošnjacima u Republici Srbiji, u vezi sa čime je Izvršni odbor Bošnjačkog nacionalnog vijeća u više navrata tražio od nadležnih organa pokretanje odgovarajućih procesa i preduzimanje mjera za nastavak implementacije Ustavom, zakonima i međunarodnim dokumentima zajemčenih prava.

Podsjećajući prisutne na sve ono što je Izvršni odbor u posljednjih nekoliko godina preduzimao na planu ostvarenja nacionalnih prava sandžačkih Bošnjaka u oblasti informisanja, Džudžević je posebno istakao neophodnost formiranja posebne bošnjačke televizije sa nacionalnom pokrivenošću, kao i formiranje redakcije na bosanskom jeziku pri Radio-televiziji Srbije.

Šef Resora za kulturu i informisanje BNV Muhedin Fijuljanin upoznao je prisutne sa osnovnim elementima bitnim za izradu strategije razvoja informisanja na bosanskom jeziku u Republici Srbiji.

On je kazao da je u vezi sa tim neophodno sprovesti potrebna istraživanja i napraviti analizu situacije koja treba da da odgovor na ključna pitanja u oblasti informisanja i usmjeri rad tima na formulisanju glavnih prioriteta i opštih i pojedinačnih ciljeva i aktivnosti u drugoj fazi rada na izradi strategije.

Fijuljanin je istakao da će u konsultativni proces biti uključeni svi ključni faktori važni za oblast informisanja i da će tokom izrade dokumenta biti održano više konsultativnih sastanaka i drugih oblika rada sa javnosti.

On je prisutne upoznao sa osnovnim ciljevima koje je u prethodnom periodu

Otvaramoći sastanak, predsjednik Izvršnog odbora BNV Esad Džudžević rekao je da nova zakonska rješenja iz oblasti rada nacionalnih vijeća propisuju da predstavnici manjinskih nacionalnih zajednica kroz svoje organe utvrđuju smjernice, pravce i strategije razvoja u svim oblastima u skladu sa zakonom, u vezi sa čim je Izvršni odbor BNV pokrenuo izradu strategija obrazovanja, informisanja i kulture sandžačkih Bošnjaka u Republici Srbiji.

formulisao i na čemu je radio Resor za informisanje Bošnjačkog nacionalnog vijeća, ukazujući na to da strategija informisanja na bosanskom jeziku, između ostalog, treba da pruži i bolju i jasniju medijsku sliku o Bošnjacima i Sandžaku.

U dokumentu koji je dostavljen prisutnima dati su izvodi iz pojedinih domaćih i međunarodnih dokumenata koji regulišu oblast zaštite manjinskih prava u oblasti informisanja, kao i polazne osnove za izradu strategije, sa obrazloženjem prioriteta koje je Resor za kulturu i informisanje BNV formulisao u prethodnih godinu-dvije dana.

Učestvujući u raspravi predsjednica Sandžačkog odbora za zaštitu ljudskih prava i sloboda Semih Kačar ukazala je na mnoga međunarodna dokumenta kojima se reguliše sistem pravne zaštite manjina, kao i potrebu da se dokumentima i strategijama Bošnjačkog nacionalnog vijeća, pored kolektivnih, obuhvate i pojedinačna ljudska prava.

Direktorka Kulturnog centra DamaD Zibija Dh-Šarenkapić ukazala je na neophodnost izrade valdne situacione analize, kao i na to da strategija treba da bude izraz potreba zajednice. Ona je istakla neophodnost informisanja javnosti i predložila izradu dvije analize, jedne koja bi utvrdila postojeće stanje u medijima i druge koja bi dala informacije o tome koliko su sami pripadnici zajednice informisani o sebi i svojim pravima.

Direktor Regionalne RTV Novi Pazar Denis Mavrić apelovao je na širu i sveobuhvatniju informisanost javnosti o procesu izrade strategije, organizaciju javnih debata i drugih oblika rada. Osvrćući se na ponuđena rješenja u polaznim

osnovama za izradu strategije, Mavrić je podržao zalaganje za postojanje regionalnih javnih servisa, predlažući da osnivači takvog servisa za region Sandžaka budu sve sandžačke opštine. On je, također, izrazio spremnost na formiranje posebne redakcije na bosanskom jeziku pri Regionalnoj RTV Novi Pazar.

Glavni i odgovorni urednik lista Polimlje iz Prijepolja, Muharem

bude ispoštovana i od strane nadležnih državnih organa.

Glavni i odgovorni urednik časopisa Bošnjačka riječ i šef Resora za obrazovanje u BNV Dr. Redžep Škrijelj kazao je da strategija treba da obuhvati sve faktore u bošnjačkoj nacionalnoj zajednici, da njen cilj treba da bude afirmacija bošnjačkog nacionalnog identiteta i da će ponuđeni materijal biti dostavljen svima.

Resor za kulturu i informisanje Bošnjačkog nacionalnog vijeća ranije je utvrdio osnovne prioritete u oblasti informisanja na bosanskom jeziku. U oblasti štampanih medija to je očuvanje bar jednog štampanog medija na bosanskom jeziku sa nedjeljnom dinamikom izlaženja i očuvanje bar jednog

časopisa za kulturu i društveni život sandžačkih Bošnjaka. U oblasti elektronskih medija Resor je izradio i nadležnim organima u nekoliko navrata dostavio prijedlog i elaborat o osnivanju posebne redakcije na bosanskom jeziku pri Javnom servisu Radio-televiziji Srbije (RTS), te zatražio da se u cilju obezbjeđenja adekvatnije informisanosti pripadnika bošnjačke nacionalne zajednice područje šest sandžačkih opština u kojima u pretežnom ili najvećem broju žive sandžački Bošnjaci u Republici Srbiji definiše kao jedna radiodifuzna oblast.

U povodu rasprave o nacrtu medijske strategije Srbije, Resor za kulturu i informisanje BNV je, također, od Ministarstva kulture, informisanja i informacionog društva zatražio da se, pored javnih servisa Radio-televizije Srbije i Radio-televizije Vojvodine, predviđi postojanje i regionalnih javnih servisa.

Mutabđija ukazao je da će strategija informisanja na bosanskom jeziku zavisiti od raspleta situacije u vezi sa pravom vlasništva nad medijima, odnosno pokrenutom pričom oko eliminisanja države iz vlasništva u medijima. On je istakao nužnost posebnog odnosa i brige nad pisanim medijima, kojima u strategiji treba posvetiti posebnu pažnju.

Ističući da je stanje u medijima na području Sandžaka veoma loše, novinarka Polimlja Indira Hadžagić potencirala je važnost depolitizacije i medija i strategije i uključenja svih u izradu ovog dokumenta, koji treba da bude izraz potreba samih građana.

Predsjednik Odbora za ljudska prava i humanitarnu djelatnost, novinar iz Pribroja Džemail Halilagić, istakao je potrebu edukacije i podizanja svijesti bošnjačkog naroda o njihovom nacionalnom identitetu i pravima, dodajući da strategija za informisanja treba da

NA PUTU OSTVARIVANJA PRAVA SANDŽAČKIH BOŠNJAKA

DEBLOKIRATI PROCES

ZAMJENIK ZAŠTITNIKA GRAĐANA I DIREKTOR UPRAVE ZA LJUDSKA I MANJINSKA PRAVA RAZGOVARALI SA PREDSTAVNICIMA BNV

Nakon razgovora sa predsjednikom Izvršnog odbora BNV-a Esadom Džudževićem i njegovim saradnicima, u Novom Pazaru, 01.09.2011.godine, zamjenik Zaštitnika građana Goran Bašić ocijenio je da probleme u ostvarivanju manjinskih prava nemaju samo Bošnjaci, već i ostale manjinske zajednice u Srbiji. Ombudsman je, prema njegovim riječima, "utvrdio određene propuste" države u toj oblasti. "Insistiramo da se prava koja se primjenjuju u Vojvodini primjenjuju i razvijaju u cijeloj zemlji", naglasio je Bašić u izjavi za medije nakon razgovora u Glavnom uredu Bošnjačkog nacionalnog vijeća.

Tokom ovog razgovora razmotrena su pitanja ostvarivanja prava pripadnika bošnjačke nacionalne zajednice u Republici Srbiji, sa posebnim osvrtom na pritužbu koju je Bošnjačko nacionalno vijeće pokrenulo kod Zaštitnika građana zbog zaustavljanja i one-mogućavanja korišćenja Ustavom i zakonom garantovanih prava i sloboda pripadnicima bošnjačke nacionalne zajednice u Republici Srbiji.

Predstavnici Bošnjačkog nacionalnog vijeća još jednom su tom prilikom ukazali predstavnicima službe Zaštitnika građana na nespremnost državnih organa Republike Srbije na implementaciju Ustava i važećih zakona u smislu odblokiranja procesa ostvarivanja nacionalnih prava sandžačkih Bošnjaka koja su im tim pravnim aktima garantovana.

Pritužbom Zaštitniku građana koju je podnijelo Bošnjačko nacionalno vijeće 4. maja 2011. godine zatraženo je poštovanje ustavnih i zakonskih odredbi kojima je sandžačkim Bošnjacima garantovano pravo na obra-

zovanje na bosanskom jeziku, službenu upotrebu jezika i pisma, informisanje na bosanskom jeziku kao i zaštitu i unapređenje kulturnog naslijeđa i baštine.

Predsjednik Izvršnog odbora BNV Esad Džudžević izjavio je da očekuje formiranje nezavisne komisije sa zadatkom da utvrdi u kojoj mjeri se ostvaruju manjinska prava Bošnjaka u Srbiji.

Prema njegovim riječima, nezavisna komisija bi

Esad Džudžević i njegovi saradnici sa direktorom Uprave za ljudska i manjinska prava Nenadom Đurđevićem i njegovim zamjenikom Ljerkom Ećimovićem

trebalo da saopšti svoje preporuke i na na taj način pomogne pripadnicima bošnjačke nacionalne zajednice da lakše ostvare svoja kolektivna prava.

Na nužnost deblokade u procesu ostvarivanja Ustavom i zakonom garantovanih prava pripadnicima bošnjačke nacionalne zajednice, g-din BNV Esad Džudžević i njegovi saradnici ukazali su i prilikom razgovora sa direktorom Uprave za ljudska i manjinska prava pri Ministarstvu za ljudska i manjinska prava, državnu upravu i lokalnu samoupravu Nenadom Đurđevićem i njegovom zamjenicom Ljerkom Ećimović.

Na sastanku sa Đurđevićem je dogovoren da Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, državnu upravu i lokalnu samoupravu preuzme ulogu posrednika između Bošnjačkog nacionalnog vijeća i državnih organa koji svojim nesprovođenjem Ustava i zakona onemogućuju pripadnicima bošnjačke nacionalne zajednice ostvarivanje kolektivnih nacionalnih prava i sloboda koja su im garantovana kako Ustavom i zakonima Republike Srbije, tako i obavezujućim međunarodnim dokumentima čiji je Republika Srbija potpisnik i koji su ratifikovani u Narodnoj skupštini Republike Srbije.

Zamjenik Zaštitnika građana g-din Bašić u posjeti Bošnjačkom nacionalnom vijeću

Hitne mjere za zaštitu kulture Bošnjaka

Kroz strategiju razvoja kulture sandžačkih Bošnjaka u Republici Srbiji neophodno postići konsenzus svih faktora u bošnjačkoj nacionalnoj zajednici o najbitnijim elementima u oblasti kulture Bošnjaka

U okviru svojih zakonskih ovlašćenja, Bošnjačko nacionalno viće imati određene nadležnosti u oblasti kulture bošnjačke zajednice, u što spada i izrada strategije razvoja kulture. U proteklom periodu, BNV je od resornog ministarstva i Vlade Republike Srbije tražilo preduzimanje hitnih mjer na zaštitu bošnjačkog kulturnog naslijeđa, ali država nije adekvatno reagovala, zbog čega je došlo do dalje devestacije i urušenja mnogih bošnja-

čkih kulturnih dobara na prostoru Sandžaka i u drugim krajevima Srbije. Stoga je - analizom stanja, angažmanom i učešćem svih relevantnih organizacija, institucija i pojedinaca iz ove oblasti - nužno utvrditi stanje u oblasti kulture sandžačkih Bošnjaka u svim segmentima, s ciljem da se, na osnovu takve analize, formulišu osnovni prioriteti, ciljevi i aktivnosti koji bi trebalo da odsklikavaju realne potrebe bošnjačke nacionalne zajednice u ovoj oblasti.

Resor za kulturu i informisanje Bošnjačkog nacionalnog vijeća dostavlja je u nekoliko navrata Ministarstvu kulture, informisanja i informacionog društva i Vladi Srbije elaborat o osnivanju Zavoda za kulturu sandžačkih Bošnjaka kao osnovnog mehanizma za brigu o zaštiti i očuvanju kulturne baštine sandžačkih Bošnjaka, ali taj projekat još nije dobio „zeleno svjetlo“ od strane nadležnih državnih organa. Elaboratom je predviđeno da osnivač tog Zavoda bude Vlada Republike Srbije i da on bude centralna institucija u oblasti kulture sandžačkih Bošnjaka.

BNV je uradilo prijedlog polaznih osnova strategije razvoja kulture sandžačkih Bošnjaka u Republici Srbiji i predstavilo ga na konsultativnom sastanku, odražanom u Novom Pazaru, 19. avgusta 2011. Tema sastanka bila je upravo: „Strategija razvoja kulture sandžačkih Bošnjaka u Republici Srbiji“, a prisustvovali su članovi Izvršnog odbora BNV-a: Esad Džudžević, Muhedin Fijuljanin i Muratka Fetahović, te osobe koje svojim djelovanje utiču na kulturna dešavanja u Sandžaku: historičar Redžep Škrijelj – profesor na Državnom univerzitetu u N.Pazaru i

urednik časopisa "Bošnjačka riječ", ak.slikar Ervin Ćatović – profesor na Državnom univerzitetu u Novom Pazaru i predsjednik Sandžačkog udruženja likovnih umjetnika, Rifat Ramović – direktor Multimedijalnog centra u Tutinu,

dno postići konsenzus svih faktora u bošnjačkoj nacionalnoj zajednici o najbitnijim elementima u oblasti kulture Bošnjaka;

-S obzirom da se u Strategiji kulture Srbije ne spominju kulturna dobra Bošnjaka, dodatni je motiv

zaštiti onoga što postoji, a što se svakodnevno sve više uništava i urušava;

-Zavod za kulturu sandžačkih Bošnjaka treba da ima potpunu autonomiju u radu, te da je jedan od prvih zadataka u izradi strate-

Pravne osnove za stvaranje uslova koji su potrebni za održavanje i razvijanje kulture pripadnika nacionalnih manjina i očuvanje neophodnih elemenata njihovog identiteta u Republici Srbiji, obezbjeđene su Ustavom i odredbama određenih zakona, a izvor prava za istu oblast su i mnogobrojni međunarodni dokumenti.

arheolog Mustafa Baltić – direktor biblioteke "Mehmed Abdagić" u Sjenici, arhiteka Fahro Zatrić, Šaban Šarenkapić – književnik, Hasna Ziljković – ispred Kulturnog centra u Novom Pazaru, orijentalista Enver Ujkanović – predstavnik novopazarskog Arhiva, Fuad Baćićanin i Avdija Salković – bibliotekari u Gradskoj biblioteci "Dositej Obradović" Novi Pazar i Fatih Hadžić – profesor likovne kulture.

Neki od zaključaka ovog sastanka su:

-Zbog važnost trenutka i potrebe studioznijeg i odgovornijeg pristupa izradi jednog ovakvog dokumenta, nužno je uključenje svih relevantnih faktora u taj proces, te da je kroz strategiju neopho-

za izradu strategije koja bi bila orijentisana prema kulturnoj baštini bošnjačkog naroda;

- U cilju efikasnije afirmacije cjelokupnog kulturnog naslijeđa Bošnjaka, posebno stvaralaštva mladih, jedna od najneophodnijih mjeru jeste formiranje izdavačke kuće i osnivanje kulturnog časopisa rasterećenog dnevne politike;

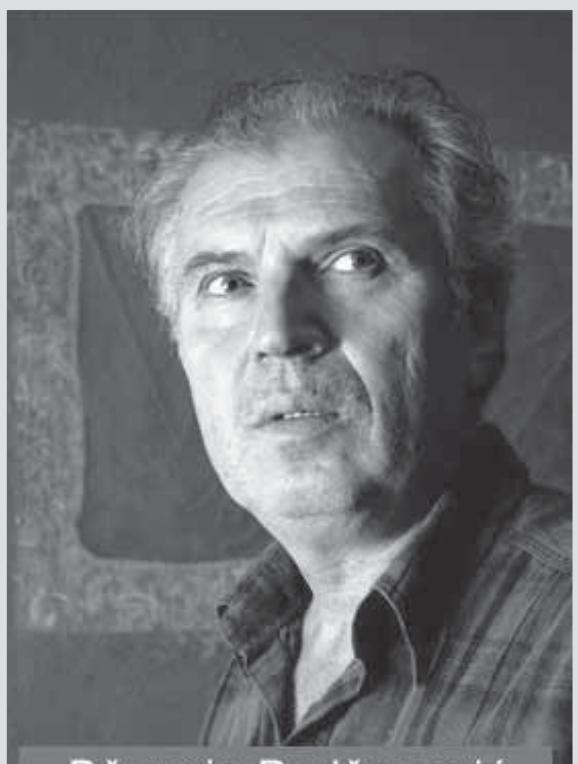
- Svjesni onoga što se dešava sa bošnjačkim kulturnim dobrima u Novom Pazaru i cijelom Sandžaku, od suštinske je važnosti osnivanje Zavoda za kulturu sandžačkih Bošnjaka, kao i da iza te ustanove stane država i Vlada Srbije, ne bi li se, na taj način, izbjegla politizacija ustanove, te da je neophodno što hitnije pristupiti

gije definisanje kulturne baštine u skladu sa njenom historijom i tradicijom.

Učesnici prvog konsultativnog sastanka za izradu strategije razvoja kulture sandžačkih Bošnjaka usaglasili su se da prvi zadatak koji treba uraditi u najskorijem vremenu treba da bude izrada plana i hitna zaštita, obnova i rekonstrukcija Novopazarske gradske tvrđave sa Kulom Motriljom. Na sastanku je dogovorenog i formiranje dva tima, jednog za nematerijalnu i drugog za materijalnu kulturnu baštinu, sprovođenje istraživanja za potrebe izrade što obuhvatnije analize situacije, kao i intenzivniji rad na strategiji u nadrednom periodu.

EL-MERHUM

DŽENGIS REDŽEPAGIĆ (1954-2011)

Džengis Redžepagić

Sandžak je izgubio još jednog svog modernog junaka. Džengis Redžepagić, akademski slikar, čovjek institucija, jedan od onih čija će djela ostati trajno kulturno blago sandžačkih Bošnjaka i umjetnosti uopšte, okončao je svoj dunjalučki put, 29. aprila 2011. godine.

"Zvijezda tjeđa mjeseca" posljednja je u nizu njegovih mnogobrojnih izložbi kojima je plijenio pažnju javnosti i dokazivao svima da sandžačko slikarstvo spada u sam vrh savremenog evropskog slikarstva uopšte.

"Na ovim slikama sustižu se sve osobnosti likovnog iskaza autora - prije svega istančan osjećaj za slikarsku materiju - boju, kojoj umjetnik dopušta da slojevito preplavi platno, da se bojeni oblici rastaču u ekspresivne fluidne mrlje pulsirajući u prirodnom ritmu talasa, da se rafinirani lazurni slojevi žute, bijele boje na intenzivno plavom fonu međusobno potenciraju i u sadejstvu sa kolorističkim akcentima svedenih ornamentalnih oblika naglase poetičnost atmosfere i kultivisanu likovnost slike", zapisali su, između ostalog, o posljednjoj njegovoj izložbi kritičari, naglašavajući da je najnoviji ciklus

slika Džengisa Redžepagića potvrdio punu njegovu stvaralačku zrelost.

Rahmetli Džengis Redžepagić bio je šef Resora za kulturu Bošnjačkog nacionalnog vijeća, a od 2007. godine radio je kao profesor na Državnom univerzitetu u Novom Pazaru, na Departmanu za umjetnost.

Rođen je 1954. godine u Novom Pazaru. Završio je Fakultet primjenjenih umjetnosti u Bogradu, odsjek slikarstvo.

Dugo godina radio je kao kustos i urednik likovnog programa Galerije i umjetničke kolonije "Sopoćanska viđenja" u Novom Pazaru.

Osnivač je kultne likovne kolonije "Sandžak inspiracija umjetnika".

Bio je inicijator, osnivač i prvi predsjednik Sandžačkog udruženja likovnih umjetnika (SULU), član Udruženja likovnih umjetnika Srbije i Udruženja likovnih umjetnika Bosne i Hercegovine.

U svojoj dugogodišnjoj karijeri privredio je više od 40 samostalnih izložbi u zemlji i inostranstvu i učestvovao na preko 100 kolektivnih izložbi širom svijeta.

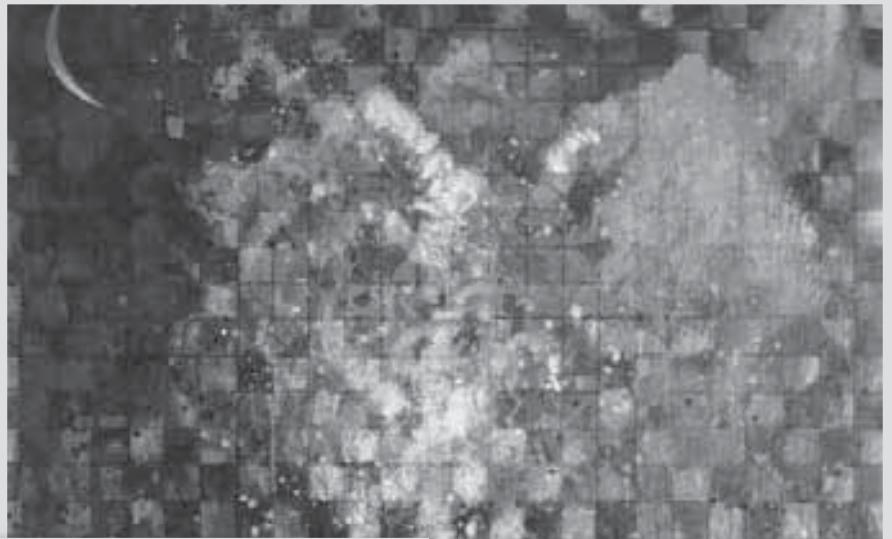
Dobitnik je više nagrada i priznanja.

Rahmetli Džengis Redžepagić dao je ogroman doprinos afirmaciji cjelokupne kulturne baštine i identiteta sandžačkih Bošnjaka, a svojim radom u Bošnjačkom nacionalnom vijeću obilježio je proces početka ostvarivanja nacionalnog konsenzusa sandžačkih Bošnjaka.

U Novom Pazaru, u Sandžaku i šire, znali su ga kao čovjeka vedrog i promišljenog duha, preciznog umjetničkog izraza, čovjeka koji je na svojim platnima ovjekovječio bogatstvo sveukupnog bošnjačkog kulturnog identiteta i generacijama ostavio "trag koji ne blijedi".

Svaki potez na njegovim slikama ima svoj smisao, svaka linija svoju poruku, svaka nijansa boje daje neki sadržaj.

Reći da je u svojim djelima pre-slikao nekadašnji Novi Pazar, udahnuo mu ono što je već oda-vno zatureno i izgubljeno, otr-gnuto od Novog Pazara u vremenima iza nas, reći da je u taj - svoj Novi Pazar ugradio sebe, sav svoj talenat i umijeće, i odveć je malo. Svojim likovnim stvarala-štвom Džengis Redžepagić "spa-sio" nas je od zaborava i

"Zvijezda tjera mjeseca"

bošnjačkoj kulturi podario enci-klopediju kakvom se malo koji narod na Balkanu može pohvaliti.

U svakoj slici sandžačkoj, u svakom kutku novopazarske liko-vne galerije, one koju je baš on utemeljio - tu u svom gradu, ispod Bedema, više Jaza, "progo-vara" Džengisovo djelo, njegov lik, poseban stilski izraz i stvara-laštvo kojim su porušene sve bar-jere - i vremenske i prostorne u istoj mjeri.

Smrću Džengisa Redžepagića novopazarsko, bošnjačko, san-džačko, evropsko i svjetsko slikar-stvo izgubilo je jednog od svojih najplodonosnijih stvaralaca.

Sandžački Bošnjaci, smrću Džengisa Redžepagića izgubili su jednog od najiskrenijih i najupor-nijih boraca za ostvarivanje bošnja-čkih nacionalnih prava uopšte.

Džengis Redžepagić ukopan je na Velikom groblju u Novom Pa-zaru. Iza sebe je ostavio suprugu Bebu i sina Farisa.

Molimo Allaha dž.š. da našem Džengisu podari dženet, a poro-dici, njegovim prijateljima i sarad-nicima sabur.

"Kradem ti se u veceri rane"

Piše: Elzana Nurković, student DUNP

MNOGO TOGA JE IZGUBILO SVOJ ZNAČAJ

IN MEMORIAM: Džengis Redžepagić (1954-2011)

Uovoj praznini koja je nastala nismo kadri da punom snagom krenemo dalje. Smrću svog profesora, mi studenti, osjećamo gubitak koji se teško može nadomjestiti, a evo, kako vrijeme prolazi, teško uspijevamo da taj gubitak bar malo sebi olakšamo.

Poznavati profesora Džengisa Redžepagića mogla je biti samo čast i velika privilegija. Kao njegov student mogu reći da smo ga svi bar jednim dijelom poznavali, i to s one najljepše strane – strane pedagoga i pro-

se moglo o umjetnosti slikanja od njega naučiti.

Džengis je kao profesor predstavlja jedan neiscrpan izvor informacija o istoriji umjetnosti, slikanju, crtanju, Novom Pazaru. Mi, studenti sa Departmana likovne umjetnosti smo imali privilegiju da se upoznamo sa ovim čovjekom, i da nam, upravo on, bude jedan od predavača. Rijetki su fakulteti koji imaju tako vrhunskog pedagoga, koji je za svoje studente uvijek bio spreman da u svakom trenutku pripomogne, savjetuje, podrži, kritikuje, ali prije svega, dobro nauči. Ta radna požrtvovanost je bila podstaknuta njegovom željom da sve zadato savladamo i odradimo onako se bolje može, i nikako drugačije.

Mi studenti osjećamo veliki nedostatak za njim, i nimalo lak zadatak, da i bez njegove velike moralne podrške nastavimo, kao obavezu i zahvalnost za sve što je učinio za naš napredak u umjetnosti. Bio nam je veliki uzor i više od toga. Tokom dvije kratke godine, koliko smo ga poznavali, dijelio je bogatstvo svoje velike ličnosti sa nama, i uspio da nam održi vjerovanje u sopstveni talenat, koji je zahtijevao rad i radnu disciplinu. Uspio je da nas nauči kako da volimo umjetnost. A ono što je najbitnije, uspio je da od nas napravi ljude koji veruju i žele da postanu umjetnici.

U našim srcima, duši, sjećanju, tokom daljeg studiranja i bitisanja, ostaće Džengis Redžepagić kao sinonim lijepog u umjetnosti i kao pokretač svega potrebnog da se bude dobar slikar i još bolji čovjek. Nikada iz naših glava neće isčeznuti, ni biti izbrisane njegove riječi i poruke. Poznavali smo ga kao profesora dvije godine, a pamtićemo ga cijelog života.

Molimo dragog Allaha, da mu podari Džennet, a njegovoj porodici i prijateljima sabur!

fesora. Ranije smo toliko toga slušali i čitali o njemu, toliko puta prisustvovali njegovim izložbama. Profesor je bio čovjek širokih shvatanja, velikog znanja, iskustva, kosmopolita, nimalo egoističan, prepun dobrote i mnogih osobina koje čovjeka mogu krasiti. Ali, neočekivano, i iznenada, preselio je na ahiret, ostavljajući za sobom dug, dubok i neizbrisiv trag.

Često sam iz prijajka maštala da se upoznam sa jednim tako velikim umjetnikom, a onda, posrećilo mi se da postanem njegov student i steknem tu rijetku privilegiju da učim od istaknutog, priznatog i ne-sebičnog profesora. Iako je zaslužan za prenesena znanja koja smo sticalili u ateljeu i u nastavi, tek njegovim odlaskom shvatili smo da je vremena bilo premalo za sve što

El Merhum - Nedžad Ibrišimović (1940-2011)

SA "VJEĆNIKOM" U VJEĆNOST

Velički bosanskohercegovački i bošnjački pisac Nedžad Ibrišimović preselio je 15. septembra, u rodnom Sarajevu, u 71. godini života.

Nedžad Ibrišimović rođen je 20. oktobra 1940. godine u Sarajevu. U Sarajevu je završio Srednju školu za

U periodu od 1993. do 2001. godine bio je predsjednik Društva pisaca Bosne i Hercegovine, a od 1995. do 1998. glavni i odgovorni urednik časopisa za književnost „Život“. Među mnogim istaknutim djelima rahmetli Nedžada Ibrišimovića su: Ugursuz, Karabeg, Braća i veziri, Knjiga Adema Kahrimana napisana Nedžadom Ibrišimovićem Bosancem, Woland u Sarajevu...

Nakon izlaska iz štampe remek djela Vječnik (2005), Društvo pisaca BiH ga je kandidovalo za Nobelovu nagradu. Roman Vječnik je oborio sve rekorde u izdavačkoj kući „Svjetlost“ iz Sarajeva, uključujući i Selimovićev „Derviš i smrt“.

U januaru 2009. god., u izdanju IKD „Šahinpašić“, objavljeno je osmo izdanje Vječnika, a ukupan tiraž svih izdanja je 12.000 primjeraka. Posljednje Ibrišimovićevo djelo je El-Hidrova knjiga, koja je nastavak romana Vječnik.

ZA NOBELA

“Ibrišimović, vajar, pisac, intelektualac, filozof..., otišao je. Govoreći o Nedžadu, besmisleno je dodati bilo šta rečenici koju je svojevremeno izrekao Ibrišimovićev kolega, pisac i akademik Abdullah Sidran: „Da mi je Nedžadov talenat, ja ništa ispod Nobela ne bih pikao““ glavni i odgovorni urednik Slobodne Bosne Senad Avdić.

primjenjene umjetnosti, odsjek: Vajarstvo, i studije filozofije. Bio je urednik u listovima Naši dani i Oslobođenje. Jedno vrijeme bio je nastavnik u Gorazdu, ali je uglavnom bio profesionalni književnik. Bio je član Udruženja likovnih umjetnika BiH od 1982. godine, a do 2000. godine imao je deset samostalnih izložbi.

Ibrišimović je dobitnik brojnih nagrada, između ostalih Šestoprilske nagrade grada Sarajeva (za roman Ugursuz, 1969), Nagrade Skender Kulenović, Hasan Kaimija, IP Veselin Mašleša, Svjetlost... Djela su mu prevedena su na češki, turski, albanski, engleski, francuski, španski, njemački i italijanski jezik.

Saučešće povodom smrti ovog izvanrednog bošnjačkog pisca izrazio je predsjednik Udruženja izdavača i knjižara BiH Ibrahim Spahić. U tekstu saoučešća se ističe da je Nedžad Ibršimović ostavio neizbrisiv trag u našim životima svojim talentom i radom. „Ostala je iza Nedžada Ibršimovića otvorena knjiga Vječnik i sva njegova djela da ih ponovo čitamo, jer pripadaju

i svjetskoj književnoj baštini”, kazao je Spahić.

Dženaza-namaz akademiku Nedžadu Ibršimoviću klanjana je, u petak 16. septembra 2011, u harem Begove džamije. Dženazu-namaz je predvodio reisu-l-ulema Islamske zajednice Bosne i Hercegovine Mustafa ef. Ceric. Nedžad Ibršimović ukopan je u harem Ferhadije džamije, uz učenje pri-

godnih sura iz Kur'ana, a od njega su se oprostili njegova porodica, prijatelji, građani i poštovaoci njegova djela.

Zajednička komemoracija Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine (ANUBiH), PEN Centra i Društva pisaca BiH, održana je 20. septembra 2011. godine, u amfiteatru Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine.

„Nikoga ne optužujem i nikoga ne krivim za džehennem kroz koji sam prolazio cijelo svoj život, evo već pedeset godina na svojoj rodnoj grudi, jer je tako Allah odredio, ali nikome i ne zahvaljujem na sreći, snazi i zadovoljstvu i ushićenju koje danas osjećam, osim Allahu džellešanuhu”, govorio je rahmetli Nedžad Ibršimović.

Ibršimović bio rado viđen gost u Sandžaku

„Nisam bio napunio ni 18 godina kada se javila prva iskra Vječnika... U prvi mah ta iskra je značila, otprilike, to kako bi mrtav čovjek, da opet oživi, gledao žive, šta bi zapažao i kako bi osjećao. Neferti, odnosno Abdullah Misri el-Bosnevi, glavna ličnost Vječnika, umire u knjizi-kerametu kazreti Hidra unutar Vječnika (deveto završno poglavlje), a tokom do sada proživljenih pet milenija samo zamire deset puta, stareći onoliko dana koliko je svakih 500 godina grijeha počinio” - autor.

Upravo ove riječi autora prikazuju u najkraćem ideju i radnju romana Vječnik. Ovaj roman, remek-djelo jednog od najvažnijih savremenih bosansko-hercegovačkih pisaca Nedžada Ibršimovića, promovisan je 16. aprila 2010. godine u Bošnjačkom nacionalnom vijeću u Novom Pazaru. Na promociji su govorili Asmir Kujević, književnik, i sam autor, dok je moderator bila g-đica Hasna Ziljković, diplomirani žurnalistica.

Nedžad Ibršimović BOSNA

*Bosna, to je jedna dobra zemlja.
Kad plače klobućaju kiseljaci.
Sagni se i pij, niko se ne ljuti.*

*U Bosni ima jedna tišina.
U tišini jedna njiva.
U toj njivi obeharalo stablo.*

Zimi Bosna po svu noć srebrom zvoni.

*Bosna ima Bosanaca.
Kad Bosanac liježe na počinak
On polako glavu spušta na zemlju
Da zemlju ne povrijedi.*

*Bosna ima majku.
Majka se popne na brdo iznad pruge
Pa mahne mašinovođi.
Majka mahne mašinovođi,
a lokomotiva vrusne.*

*Bosna ima kuću
U kući živi starica
Njen smijeh je ajet o džennetu.*

*Skloni obuću kad prelaziš Unu,
Savu,
Drinu.
Operi noge u rijekama
Bosna je čilimom zastrta.*

SVOJ DIO POSLA DEFINISAN ČLANOM 13. ZAKONA O NACIONALNIM SA-VJETIMA BOŠNJACI URADILI

Obrazovanje na bosanskom jeziku

Ministarstvo prosvjete postaje habernoša naručenih i unaprijed dogovorenih Zavodovih tumačenja, a Zavod za unapređivanje obrazovanja sebi daje pravo da odredi mjeru izučavanja bosanskog jezika koja je po mišljenju njihovih stručnjaka Bošnjacima dovoljna za očuvanje nacionalnog identiteta

Čak su državi usta puna demokratije i hvali se ustavom i zakonima kojima, navodno najbolje u Evropi štiti ljudska prava, pravo na obrazovanje na maternjem jeziku, kao jedno od osnovnih, ni na pragu druge decenije trećeg milenija Bošnjaci još nisu uspjeli da ostvare. Treba se ozbiljno zamisliti i proanalizirati uzroke, jer vrijeme protiče, a generacije naših školaraca i dalje ostaju uskraćene od mogućnosti da svoj maternji jezik i književnost izučavaju u redovnom procesu obrazovanja.

Obrazovanje manjina u nadležnosti je nacionalnih savjeta, ali to samo na papiru, odnosno, u

Zakonu o nacionalnim savjetima nacionalnih manjina. Kad treba konkretno primijeniti u praktici nešto iz te oblasti, onda nadležno ministarstvo i institucije koje je osnovalo ili akreditovalo da se staraju o uspješnijem i efikasnijem odvijanju obrazovnog procesa, izgavarajući se formalnim preprekama i odredbama nekih svojih pravilnika, vješto izbjegavaju da izađu u susret legitimnim zahtjevima Bošnjaka.

Od 20. oktobra 2004. godine, kada je uz medijski linč održan prvi čas bosanskog jezika u osnovnoj školi "Dr. Ibrahim Bakić" u Ljeskovcu, u tutinskoj opštini, do danas se nakupilo nekoliko podebelih registratora dokumenata i dopisa koje je Bošnjačko nacionalno vijeće razmjenjivalo sa Ministarstvom prosvjete, Zavodom za unaprjeđivanje obrazovanja i vaspitanja, Zavodom za udžbenike i nastavna sredstva, Ministarstvom za ljudska i manjinska prava, Republičkim ombudsmanom i drugim institucijama, sve u želji da pravo na obrazovanje na maternjem – bosanskom jeziku i Bošnjaci kao i pripadnici drugih manjina ostvaruju kroz institucije sistema u redovnom obrazovanom programu.

Potjetimo se: jedvihte jude tek ministar Šeksanović iz srušenice de početkom 2005. godine, nakon odbijanja ministra Kneževića i ministarke Špoljarić, odobrio se objave nastavni planovi i programi za nastavni predmet Bosanski jezik, i to samo izborni na-

stavni predmet.

Tih prvih godina za ovaj predmet se izjasnilo preko 90% učenika bošnjačke nacio-

nalnosti u opština Novi Pazar, Sjenica i Tutin u kojima je bosanski jezik tada bio u službenoj upotrebi. Međutim, taj početnički entuzijazam brzo je jenjavao, pa je već nakon dvije godine, pogotovu u Pazaru, broj bošnjačke djece na časovima bosanskog jezika počeo da opada. Za to postoji više razloga: mada su osnovni udžbenici pravljeni, nedostajalo je ostalih nastavnih sredstava i pomagala; nastavni kadrovi nisu valjano pripremljeni i nisu adekvatno stimulisani; nedostatak školskog prostora je značajno uticao na ukupan proces nastave, i najvažnije, oportuni stav lokalnih političkih protivnika imao je presudnu ulogu na odnos učenika i njihovih roditelja, a posebno na odnos nastavnika i direktora škola prema ovom problemu.

skog jezika, i to sve samo sopstvenim sredstvima, bez pomoći Ministarstva prosvjete i Zavoda za udžbenike, koji su se uvijek oglušivali na više puta upućene zahtjeve Vijeća.

Jedini način da matrnijezik bude obavezni predmet, jeste da se kompletna nastava izvodi na maternjem jeziku. Zbog toga je Vijeće početkom 2009. pokrenulo aktivniju kampanju obrativši se mini-

No, bez obzira na sve, Bošnjačko nacionalno vijeće je uspjelo da zaokruži proces osmogodišnjeg izučavanja predmeta Bosanski jezik sa elementima nacionalne kulture. Pripremljeni su i objavljeni školski programi od I do VIII razreda po kojima su urađeni udžbenici I – V i skripte VI – VIII; objavljena je Lektira od I do IV razreda, Pravopis bosanskog jezika i pravopisni priručnik Gnjezdo ljeđnih riječi, kao i Gramatika bosan-

Izučavanjem maternjeg jezika u formi izbornog nastavnog predmeta kao prvog, inicijalnog koraka uspješno načinjenog na putu ostvarivanja nacionalnih prava, Bošnjaci nisu i ne treba da budu zadovoljni. Na nekoliko puta ponovljen zahtjev da se nastavni predmet Maternji (Bosanski) jezik sa elementima nacionalne kulture transformiše iz forme izbornog na obavezni nastavni predmet, Ministarsvo prosvjete se oglušilo.

stru prosvjete sa ponovljenim zahtjevom da se maternji jezik preimenuje u obavezni nastavni predmet, i direktoru Zavoda za udžbenike sa zahtjevom da obezbijedi udžbenike za Bosanski jezik. Istovremeno je poslat dopis školama u sandžačkim opština da se uključe u pripremu procesa obrazovanja na bosanskom jeziku tako što bi sami predmetni nastavnici dali prijedloge nastavnih sadržaja za matrnji / bosanski jezik i književnost i tzv. nacionalnu grupu predmeta – historiju, muzičku i likovnu kulturu. Navikle na to da za sve što se programa, pa i kompletног obrazovnog procesa tiče, dobiju nagotovo instrukcije od ministarstva, većina od 35 osnovnih škola koliko ih ima u opština N.Pazar, Prijepolje, Sjenica i Tutin, poziv nisu shvatile ozbiljno, pa su kvalitetni prijedlozi došli tek od nekoliko škola, i to uglavnom sa seoskog područja sjeničke opštine.

Na osnovu tih prijedloga i mišljenja komisija koje je formirao, Odbor za obrazovanje je sačinio prijedlog udžbenika i udžbeničkih kompleta za bosanski jezik, histo-

riju, muzičku i likovnu kulturu i uputio ga Zavodu za unaprjeđivanje obrazovanja i vaspitanja, aktivno se na taj način uključivši u reformske aktivnosti u obrazovanju. No ni to nije pomoglo da se otvorena pitanja i problemi oko maternjeg jezika i štampanja udžbenika za bošnjačku djecu počnu rješavati.

posebnost bošnjačke nacionalne zajednice obavezno uključe predstavnici Bošnjačkog nacionalnog vijeća.

Nakon ovoga uslijedio je dogovor između predsjednika Izvršnog odbora BNV gospodina Esada Džudževića i pomoćnice ministra prosvjete gospođe Vesne File o formiranju zajedničke radne grupe

moćica ministra i njene saradnice iz odjeljenja za strategiju obrazovanja Snežana Vuković, Jelena Kalezić i Miroslava Petrov.

Prvi sastanak radne grupe održan je 10. septembra 2009. godine i dogovoren je da će se ministarstvu dostavi model obrazovanja na bosanskom jeziku uz analizu stanja na terenu i sa detaljnim opisom načina realizacije kao i odgovarajućim odlukama Vijeća. Do kraja septembra Model je razrađen i usvojen na IO, nakon čega je, sredinom septembra uslijedio drugi sastanak radne grupe na kome je Model obrazovanja za sandžačke bošnjake obrazložila i predala Muratka Fetahović. Dogovoren je tada da se uradi elaborat o primjeni Modela, nakon čega bi u roku od mjesec dana ministarstvo donijelo odgovarajuće odluke, kako bi se krenulo sa implementacijom Modela u tekućoj školskoj godini u prvom i petom razredu osnovne i u prvom razredu srednje škole.

Zbog toga je BNV početkom avgusta 2009. uputilo Ministarstvu prosvjete Zahtjev za ostvarivanje prava na obrazovanje na maternjem jeziku pripadnika bošnjačke nacionalne manjine u kome je na osnovu pozitivne zakonske regulative zatraženo da bosanski kao materjni jezik bude obavezan nastavni predmet u predškolskom osnovnom i srednjem obrazovanju, da se ispoštuje stav 5. Člana 13. Zakona o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina, što znači da se u programu nastavnih predmeta koji u značajnoj mjeri odražavaju nacionalne posebnosti iz historije, umjetnosti i kulture bošnjačke nacionalne manjine uvrste adekvatni sadržaji, da udžbenici idruge priručna didaktička pomagala budu štampana na bosanskom jeziku ili da se odobri uvoz odgovarajućih udžbenika iz Bosne i Hercegovine i da se u izradi programa za predmete koji izražavaju

koja će raditi na iznalaženju rješenja za zahtjeve Bošnjaka. U sastavu radne su po Odluci IO BNV bili Zekerija Dugopoljac šef resora za obrazovanje, Muhedin Fijuljanin podpredsjednik Vijeća, Muratka Fetahović predsjednica Odbora za obrazovanje i vijećnik Bajro Gagić, a iz Ministarstva Vesna Fila po-

Zbog toga se u Vijeću ubrzano radilo na pripremi sastanka na koji su pozvani direktori svih škola, predstavnici ministarstva prosvjete, predstavnici Zavoda za unaprjeđivanje obrazovanja i vaspitanja, kao i predstavnici školskih i opštinskih uprava zaduženih za obrazovanje. Sastanak je uspješno realizovan 29.

09.2009. godine. Od škola su zatraženi podaci o broju i nacionalnoj strukturi učenika u I i V razredu osnovnih i u I razredu srednjih škola, o broju odjeljenja u matičnim kao i u izdvojenim odjeljenjima i o broju angažovanih nastavnika, kako bi sve to ušlo u Elaborat o primjenjivosti Modela. Većina škola iz N. Pazara, Sjenice i Tutina je uredno dostavila podatke, ali je bilo i slučajeva odbijanja (novopazarska gimnazija i neke prijepolske škole demonstrativno su odbile da dostave podatke o broju učenika bošnjačke nacionalnosti).

Na osnovu razrađenog Modela i prikupljenih podataka iz škola urađen je Elaborat Modela obrazovanja za sandžačke Bošnjake i predat 11.11.2009. godine, a Ministarstvo prosvjete je uredno obavijestilo Vijeće da ga je primilo.

tilo Vijeću dopis sa mišljenjem Zavoda za unaprjeđivanje obrazovanja i vaspitanja. Izgubljeno je, dakle, dragocijeno vrijeme i već se sa implementacijom Modela zaka-

menu regulisanom Zakonom na nacionalnim savjetima nacionalnih manjina, a o koje se država Srbija oglušila.

U međuvremenu, paralelno sa

Činilo se tada da se stvari pomeraju sa mrtve tačke i da će se sa implementacijom Modela obrazovanja za sandžačke Bošnjake krenuti onako kako je planirano. Obećanje Vesne File da će Elaborat odmah proslijediti Zavodu za unaprjeđivanje obrazovanja i vaspitanja, ostalo je samo pusto obećanje. Elaborat je u fijoci neke od njenih saradnica stajao tri mjeseca, a onda je proslijeden Zavodu, da bi tek početkom aprila 2010. godine Ministarstvo prosvjete upu-

snilo za čitavu školsku godinu. A da stvar bude još gora, u narednih skoro godinuipo, država se oglušivala na svaku inicijativu i zahtjev Bošnjaka na svim poljima djelatnosti, ne samo u vezi obrazovanja. U vezi sa tim Bošnjačko nacionalno vijeće sačinilo je i objavilo čitavu knjigu pod nazivom Zaustavljeni proces ostvarivanja prava sandžačkih Bošnjaka u Srbiji. Knjiga se sastoji od dokumenata i prepiske, uglavnom neispunjene legitimnih zahtjeva Bošnjaka u do-

pomenutim aktivnostima, nastavljena je saradnja sa federalnim i kantonalnim ministarstvom obrazovanja i nauke Bosne i Hercegovine, od kojih je pnuđena pomoć i dobijena podrška u naporima da se kroz institucije sistema Bošnjaci izbore za svoja legitimna ljudska i kolektivna prava.

Suočeno sa ignorantskim stavom države, Bošnjačko nacionalno vijeće je početkom 2011. godine ponovo inteziviralo pritiske na vladu i Minitarstvo prosvjete, uputivši nekoliko Zahtjeva nadležnim državnim institucijama da se obezbijede uslovi u skladu sa zakonima koje je ova država donijela da bošnjačka nacionalna zajednica može nesmetano konzumirati svoja kolektivna prava, među kojima i pravo na obrazovanje na svom maternjem – bosanskom jeziku. (Svi ti Zahtjevi i prepiska uvršteni su u pomenutu knjigu). Između ostalog, ponovo je polovinom februara tekuće godine poslat Elaborat i za traženo da ministar odobri implementaciju Modela obrazovanja za sandžačke Bošnjake.

Izvršni odbor BNV je napravio Plan aktivnosti potrebnih da se pripreme uslovi za implementaciju Modela obrazovanja. Priključeni su podaci o broju nasavnika za koje bi se u prvoj fazi organizovala sertifikacija, pripremljeni su obrasci koje bi polaznici trebalo da popune i urađena obavještenja koja bi se našla u svakoj od 48 (35 osnovnih i 13 srednjih) škola u 4 sandžačke opštine u kojima je bosanski jezik u službenoj upotrebi – Novom Pazaru, Prijepolju, Sjenici i Tutinu.

Dogovoren je da se izrade nastavni programi za nacionalnu grupu predmeta: bosanski jezik i književnost, historiju, muzičku i likovnu kulturu i to za predškolsko obrazovanje, prvi i peti razred osnovnog i prvi razred srednjeg obrazovanja, jer je u ranijem dogовору sa Vesnom Filom bilo predviđeno da se Model obrazovanja kompletno implementira u periodu od četiri godine.

Zato je 31. maja 2011. godine održan sastanak sa direktorima škola, pedagozima i nastavnicima koji predaju tzv. nacionalnu grupu predmeta, predstavnicima školskih uprava iz Novog Pazara i Užica i predstavnicima opštinskih službi obrazovanja. Na sastanku su prisutni upoznati sa stanjem i problemima oko primjene Modela i naporima koje BNV čini da se to prevaziđe. Zaključeno je da se ne smije odustajati, pa je formirano jedanaest timova da sačine prijedloge nastavnih programa i to najkasnije do 15. jula tekuće godine, što je i učinjeno.

Nastavni programi uz prateće dopise poslati Ministarstvu prosvjete i predsjednici Nacionalnog prosvjetnog savjeta, gospođi Dejanović Radunović. Dana 25.07.2011. godine je stigao odgovor Ministarstva prosvjete ali na dopis upućen 24.02.2011. godine. Ministarstvu su, dakle, treballa puna četiri mjeseca da sroči odgovor, a ustvari, kao i predhodnog puta, samo nam

šljenu Zavoda doslovce stoji: "Po našem mišljenju, međutim, uvođenjem predmeta Bosanski jezik sa elementima nacionalne kulture sa dva časa nedeljno, kroz izučavanje posebnosti bosanskog jezika, istorije, kulture i tradicije Bošnjaka u Srbiji, obezbeđeno je očuvanje njihovog nacionalnog identiteta".

Dalje u pomenutom Mišljenju direktor Zavoda Šćepan Ušćumlić, neobazirući se na raniji dogovor radne grupe o sukcesivnoj implementaciji Modela obrazovanja za sandžačke Bošnjake, tumači: "Pripadnici bošnjačke nacionalne manjine imaju pravo da, kao i pripadnici ostalih manjina, u skladu sa zakonom, realizuju nastavu na maternjem jeziku, ali to iziskuje pripremu nastavnog programa predmeta Bosanski jezik za sve razrede u osnovnom i srednjem obrazovanju i vaspitanju i obezbeđivanje odgovarajućih kadrova koji bi izvodili nastavu na bosanskom jeziku".

Zbog ovakvog tumačenja odmah se pristupilo izradi nastavnih programa za predmet Bosanski jezik za preostale razrede – II, III, IV, VI, VII i VIII razred osnovnog i II, III i IV razred srednjeg obrazovanja. Već uigrani timovi koji su radili prethodne programe u rekordnom roku su obavili i ovaj dio posla, pa su kompletni programi upućeni ministarstvu prije početka školske godine. Kad i kakav odgovor će stići od Ministarstva ostaje da se vidi, ali ako je suditi po njihovoj dosadašnjoj praksi, još će dosta vode proteći Raškom i Jošanicom dok država ne promijeni svoj stav prema Bošnjacima.

Muratka Fetahović

MODEL

OBRAZOVANJA ZA SANDŽAČKE BOŠNJAKE U REPUBLICI SRBIJI

**NASTAVNI PROGRAMI ZA BOSANSKI JEZIK
I GRUPU NACIONALNIH PREDMETA**

Novi Pazar, Jul 2011.

je proslijedeno mišljenje Zavoda.

Indikativna je pojava da kad Bošnjaci upućuju legitimne zahtjeve, državne institucije preuzimaju uloge koje im nisu u primarnom opisu djelovanja, pa Ministarstvo prosvjete postaje habernoša naručenih i unaprijed dogovorenih Zavodovih tumačenja, a Zavod za unapređivanje obrazovanja ide još i dalje, pa sebi daje pravo da odredi mjeru izučavanja bosanskog jezika koja je po mišljenju njihovih stručnjaka Bošnjaca dovoljna za očuvanje nacionalnog identiteta, jer u Mi-

stale razrede – II, III, IV, VI, VII i VIII razred osnovnog i II, III i IV razred srednjeg obrazovanja. Već uigrani timovi koji su radili prethodne programe u rekordnom roku su obavili i ovaj dio posla, pa su kompletni programi upućeni ministarstvu prije početka školske godine. Kad i kakav odgovor će stići od Ministarstva ostaje da se vidi, ali ako je suditi po njihovoj dosadašnjoj praksi, još će dosta vode proteći Raškom i Jošanicom dok država ne promijeni svoj stav prema Bošnjacima.

PREDSTAVLJENA KNJIGA

ZAUStAVLJENI PROCES

OSTVARIVANJA PRAVA

BOŠNjAKA U SRBIJI

Publikacija Zaustavljeni proces ostvarivanja prava sandžačkih Bošnjaka u Srbiji predstavlja zbirku dokumenata o zaustavljanju i onemogućavanju ostvarivanja prava sandžačkih Bošnjaka u Republici Srbiji u skladu sa Ustavom i zakonom. Knjigu čine projekti, programi, druga akta i dopisi, u periodu od 2009. do 2011. godine, kojima je Bošnjačko nacio-

nalno vijeće od Vlade Republike Srbije, resornih ministarstava i drugih nadležnih ustanova i institucija tražilo ostvarivanje prava bošnjačke nacionalne zajednice u Republici Srbiji. Zapravo, ona govori o nedopustivom odnosu vlasti Republike Srbije u ispunjavanju ustavnih i zakonom garantovanih prava pripadnika bošnjačke nacionalne zajednice.

Publikacija Zaustavljeni proces promovisana je u Beogradu, Tutinu, Prijepolju, Sjenici i Novom Pazaru. Promoteri su govorili o zaustavljanju procesa ostvarivanja, ustavom, zakonom i međunarodnim dokumentima, zajemčenih prava sandžačkih Bošnjaka u našoj zemlji. Predstavili su i rad i zalaganje BNV-a na putu odblokiranja ovoga procesa: BNV je u više navrata u poslednje dvije godine

upozoravalo javnost, resorne ministre, predsjednika Vlade i druge relevantne faktore i organe kako putem medija, mnogobrojnih dopisa i drugih dokumenata, tako i sa govornice Narodne skupštine Republike Srbije o ovome. Dokumenta koja su objavljena u knjizi „Zaustavljeni proces ostvarivanja prava sandžačkih Bošnjaka u Srbiji“ također govore o tome.

Promocija u Beogradu

Esad Džudžević: „BNV, kroz svoje programe i projekte, na institucionalan način (u institucijama sistema) nastoji ostvariti prava pripadnika bošnjačke nacionalne zajednice, zajemčena Ustavom, zakonima i mnogobrojnim međunarodnim dokumentima. Takav način i model ostvarivanja nacionalnih prava vidimo kao najadekvatnije rješenje i svi naši elaborati, projekti i programi upravo su nastali na toj osnovi. Dok je kao drugi model nastao tzv. „fenomen Zukorlić“, koji ne doprinosi rješavanju problema, već njegovom produbljivanju i daljem zaoštravanju.“

Ocjena Esada Džudževića, predsjednika Izvršnog odbora BNV-a, je da se Zakon o manjinsama u praksi ne primjenjuje u mjeri u kojoj bi trebalo i da bez toga nema stabilizacije u Sandžaku. Stanje u Sandžaku je od velikog značaja za stanje u cijeloj državi, a vlast često izbjegava da riješi pitanje Sandžaka. Govoreći o odnosu države prema Bošnjacima, šef resora za kulturu i informisanje Muhedin Fijuljanin je podsjetio da Srbija dobija priznanja za usaglašavanje zakonodavstva sa evropskim standardima, ali da je očigledno da se nova pra-

Promocija u Tutinu

Promocija u Prijepolju

Fijuljanin je na promociji u Tutinu naglasio nužnost osnivanja Zavoda za kulturu sandžačkih Bošnjaka, kao krovne institucije u oblasti kulture Bošnjaka u Republici Srbiji.

Književnica Mevluda Melajac, šefica resora za službenu upotrebu bosanskog jezika i pisma, govorila je o različitim aspektima i problemima u implementaciji prava na službenu upotrebu bosanskog jezika i pisma u sandžačkim opštinama. Ona je posebno istakla važnost istraživačkog rada, kao i neophodnost podrške realizaciji od nacionalnog značaja važnih projekata, programa i institucija.

Šef resora za obrazovanje dr. Ređep Škrijelj govorio je o borbi za ostvarenje prava na obrazovanje na bosanskom jeziku u obrazovnom sistemu Srbije, ističući da je Izvršni odbor Bošnjačkog nacionalnog vijeća još 2009. godine izradio poseban dokument u vezi sa tim, te Ministarstvu prosvjete dostavio potrebne nastavne programe za njegovu implementaciju. On je istakao da će Model za sandžačke Bošnjake u Republici Srbiji, koji je rađen zajedno sa predstavnicima nadležnog ministarstva i Zavoda za unapređivanje obrazovanja i vaspitanja, početi da se primjenjuje u obrazovnom sistemu Srbije već u toku ove školske godine.

Promocija u Novom Pazaru

Šefica resora za službenu upotrebu bosanskog jezika i pisma BNV, poznata sandžačka književnica, Mevljuda Melajac, u svom obraćanju posebno je istakla potrebu da se iz prošlosti izvuku pouke za budućnost. „Moramo iz prošlosti da izvučemo pouke, da iskoračimo iz nje i da više ne ponavljamo greške. Ne smijemo, kao što smo tokom historije to radili, bježati od problema, već na njih pomamo pokazati prstom“, poručila je Mevljuda Melajac.

Šef resora za obrazovanje u BNV dr. Redžep Škrijelj posebno je istakao važnost institucionalnog pristupa rješavanju svih problema. „Ova knjiga je naš hod kroz vrijeme u želji da ostvarimo svoja prava u institucijama sistema“, naglasio je dr. Škrijelj, dodajući da će svi koji budu listali knjigu „shvatiti koliko je teško biti Bošnjak u ovoj državi“.

vna regulativa ne primjenjuje u praksi, jer Bošnjaci ne mogu u potpunosti da ostvare svoja prava. Prema Fijuljaninovom mišljenju, pitanje je da li Srbija želi samo deklarativno da se približi zakonima Evropske unije ili da to zakonodavstvo uvede u sve institucije sistema.

Na promocijama ove publikacije ponovljeno je i to da Bošnjaci nemaju ni minimum programa na svom maternjem bosanskom jeziku na javnom servisu”, te zahvaljujući BNV-a da Radio-televizija Srbije uvrsti u program jednu

Promocija u Novom Pazaru

Predstavnica službe Zaštitnika građana Republike Srbije Jelena Ivanović ukazala je na aktivnosti koje je Zaštitnik građana sprovodio u proteklom periodu u oblasti zaštite i unaprjeđenja nacionalnih prava Bošnjaka u našoj zemlji. Ona je posebno istakla probleme u oblasti zapošljavanja, kao i nepoštovanje odredbi zakona u oblasti obrazovanja i ravnopravne službene upotrebe bosanskog jezika.

„Zaštitnik građana će i dalje pratiti ostvarivanje prava Bošnjaka i raspoloživim mehanizmima uticati na njihovo ostvarivanje. U tom procesu Bošnjačko nacionalno vijeće vidimo kao veoma značajnog saradnika“, poručila je Ivanovićeva.

polučasovnu emisiju nedjeljno na bosanskom jeziku, navodeći da bi takav program obuhvatao tek 0,155 odsto ukupnog programskog sadržaja javnog servisa. Također, govoreno je i o bošnjačkom kulturnom naslijeđu u Republici Srbiji koje je izloženo stalnom propadanju i devastaciji, i to upravo zbog nebrige nadležnih organa i institucija. U tom kontekstu pomenuto je urušavanje dijela bedema Novopazarske gradske tvrđave, posljednja oštećenja na Amir-aginom hanu u Novom Pazaru, kao i zapuštenost i loše stanje drugih bošnjačkih kulturnih dobara u Sandžaku i na nivou cijele zemlje. U vezi sa tim, naglašena je nužnost osnivanja Zavoda za kulturu sandžačkih Bošnjaka, kao krovne institucije u oblasti kulture Bošnjaka u Republici Srbiji.